

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა
და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო
დანესებულება-საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ministry of Education and
Sport of Ajara Autonomous Republic – Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო
(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)
საერთაშორისო სამეცნიერო
კონფერენციის მასალები

XI

SOUTH-WEST GEORGIA
(HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE MATERIALS

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და
სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო დაწესებულება-
საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ministry of Education and Sport of Ajara
Autonomous Republic – Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო:
ისტორია,
არქეოლოგია, ეთნოლოგია

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის
მასალები

South-West Georgia: history, archaeology, ethnology

International Scientific Conference materials

ISSN 2298-0776

XI

თბილისი – 2025 – Tbilisi

სარედაქციო საბჭო:

მაია ივანიშვილი – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსი, **სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე;**

თამაზ ფუტყარაძე – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი, **რედაქტორი.**

სარედაქციო საბჭო: რამაზ ბოლქვაძე – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ანზორ თხილაიშვილი** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ბესიკ ბაუჩაძე** – აჭარის საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **ელგუჯა გოგიბერიძე** – ცენტრალური სახელმწიფო არქივის სამსახურის უფროსი; **მაია რურუა** – დაცვის, აღრიცხვის და სამეცნიერო – საცნობარო განყოფილების უფროსი, **ფრიდონ ქარდავა** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **ნატო ქიქავა** – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების სამსახურის უფროსი სპეციალისტი; **ოთარ გოგოლიშვილი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, მერაბ მეგრელიშვილი, ბსკი, ისტორიის დოქტორი

Editorial Board:

Maia Ivanishvili – head of Sub-department of Ajara Autonomuos Republic Government – Archives Administration, chairman of editorial board;

Tamaz Putkaradze – head of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department, **editor;**

Editorial Board: Ramaz Bolkvadze – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Anzor Tkhlailshvili** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Besik Bauchadze** – Deputy chief of Ajara AR – Archives Administration; **Elguja Gogiberidze** – head of service of Central State Archives; **Maia Rurua** – Archives Administration, Head of preservation, registration and scientific-informational department; **Fridon Kardava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Nato Kikava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization service; **Otar Gogolishvili** – professor of Shota Rustaveli State University; Merab Megrelishvili-doctor of history

სარედაქციო საბჭო შეიძლება ყოველთვის არ ეთანხმებოდეს ავტორების მოსაზრებებს. ავტორთა სტილი დაცულია.

Editorial board may not always agree with authors opinions.

Authors style is retained.

© აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს საქვეყნებო დაწესებულება-საარქივო სამმართველო, 2019

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2025

თბილისი, 0186, ა. ჯოლიბაოვსაიას 4 ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30

E-mail: gamomcemlobauniversali@gmail.com; universal505@ymail.com

ოთარ გოგოლიშვილი

**სოციალური სტრუქტურა, განათლება და კულტურული
ცხოვრება ბათუმის ოლქში (1902-1913)**

მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბათუმის ოლქში სოციალური სტრუქტურა მნიშვნელოვნად აირეკლავდა იმ ეკონომიკურ, ადმინისტრაციულ და ეთნიკურ მრავალფეროვნებას, რაც რეგიონს ახასიათებდა. ბათუმის ოლქი წარმოადგენდა მრავალეთნიკურ სივრცეს, სადაც გვერდიგვერდ ცხოვრობდნენ ქართველები, რუსები, სომხები, ბერძნები, ებრაელები და ლაზები. სოციალური ფენების მიხედვით გამოირჩეოდნენ მაღალი ჩინოვნიკები, ვაჭარ-კაპიტალისტები, მეწარმეები, ქალაქის საშუალო ფენა და მუშათა კლასი.

სოციალური სტრუქტურა: ბათუმის მოსახლეობა ძირითადად ორ კატეგორიად იყოფოდა: ქალაქის მოსახლეობა და სოფლის მოსახლეობა. ქალაქში წარმოდგენილი იყო ახალი ბურჟუაზიული ფენა, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ნავთობგადამამუშავებელ და სავაჭრო სექტორებთან. ამ ფენის წევრები იყვნენ როგორც ადგილობრივი, ისე ჩამოსული რუსი და სომეხი მეწარმეები. მათგან განსხვავებით, მუშათა კლასი შედგებოდა როგორც ადგილობრივი გლეხობისგან, ისე იმიგრანტი მუშახელისგან, რომელთა შრომა საფუძვლად დაედო ოლქის ინდუსტრიულ პროგრესს (**სდსინ, 2008: 45**).

განათლება: 1902-1913 წლებში ბათუმის ოლქში განათლების სისტემამ თანდათან დაიწყო განვითარება, თუმცა, კვლავ რჩებოდა არაერთი პრობლემური ასპექტი. განათლების მიღება ძირითადად ხელმისაწვდომი იყო საშუალო და მაღალი სოციალური ფენის პირებისთვის. რუსეთის იმპერიის პოლიტიკის შესაბამისად, საჯარო სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, რაც ხშირად იწვევდა უკმაყოფილებას ადგილობრივ მოსახლეობაში. ბათუმის ოლქში განათლება ძირითადად იყო ან კლერიკალური, ან იმპერიული ხასიათის, რაც არ ასახავდა მოსახლეობის ეროვნული და კულტურული მოთხოვნილებების სრულ სპექტრს (**გოგოლიშვილი, 2020:124**).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო სომხური, ბერძნული და ქართული სასწავლებლების არსებობა, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ იმპერიულ ასიმილაციურ პოლიტიკას. ბათუმში ფუნქციონ-

ირებდა ქალთა გიმნაზია, კომერციული სკოლა და ტექნიკური სასწავლებლები, რომლებიც ემსახურებოდნენ ტექნიკური განათლების გავრცელებას, რაც პირდაპირ იყო დაკავშირებული ქალაქის ინდუსტრიულ განვითარებასთან.

განათლება და ეროვნული იდენტობა ბათუმის ოლქში: მე-20 საუკუნის დასაწყისში, ბათუმის ოლქში განათლების საკითხი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა როგორც იმპერიული პოლიტიკის გატარებაში, ისე ეთნიკური და რელიგიური თვითმყოფადობის შენარჩუნებაში. განათლება იქცა ერთ-ერთ მთავარ ინსტრუმენტად, რომლის მეშვეობითაც რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა ადგილობრივი მოსახლეობის რუსიფიკაციას, ხოლო სხვადასხვა ეთნიკური თემები კი - პირიქით, საკუთარი ეროვნული იდენტობის დაცვას.

რუსეთის იმპერიის მიერ დაფინანსებული სკოლები ძირითადად რუსულენოვან გარემოზე იყო ორიენტირებული. განათლების ძირითადი კურიკულუმი მოიცავდა იმპერიული ისტორიისა და რუსეთის კულტურის სწავლებას, რაც მიზნად ისახავდა ერთიანი იმპერიული სივრცის ჩამოყალიბებას. ასეთ პირობებში ადგილობრივ მოსახლეობას უჭირდა მშობლიური ენის, ტრადიციებისა და კულტურის შენარჩუნება, განსაკუთრებით ქართულენოვან გლეხობას და მუშათა ფენას.

სწორედ ამ ფონზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ე.წ „თემურმა განათლებამ“, კერძოდ, ეთნიკურ თემებზე დაფუძნებულ სკოლებსა და საკვირაო სკოლებს, რომლებიც სხვადასხვა ეთნიკური გაერთიანებების მიერ ფინანსდებოდა. მაგალითად, ბათუმში ფუნქციონირებდა ბერძნული და სომხური სკოლები, სადაც სწავლება შესაბამისი ეროვნული ენებით მიმდინარეობდა. ამ დაწესებულებებში, გარდა ზოგადი განათლებისა, ყურადღება ექცეოდა ისტორიასა და კულტურულ ტრადიციებს, რაც თავის მხრივ ხელს უწყობდა ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნებასა და განვითარებას (**სცსია, ფ.16, აღწ. 1, საქმე 62, ფურც. 22**)

მუსლიმი ქართველებისთვის (აჭარლებისთვის) განათლების ხელმისაწვდომობა განსაკუთრებით რთული იყო რადგან იმპერიამ რელიგიური საკითხები მკაცრი კონტროლის ქვეშ მოაქცია. მიუხედავად ამისა, ოლქში ფუნქციონირებდა რამდენიმე მეჩეთის სკოლა(მექტები), სადაც ძირითადად ისლამური მოძღვრება ისწავლებოდა. მსგავსი დაწესებულებები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ თემის რელიგიური და სოციალური სტრუქტურის შენარჩუნებაში.

დამოუკიდებლად უნდა აღინიშნოს ქალთა განათლების სფეროც. მიუხედავად იმდროინდელი კონსერვატიული დამოკიდებულებისა, ბათუმში უკვე მოქმედებდა ქალთა გიმნაზია, სადაც ადგილობრივი ინტელიგენცია ცდილობდა ქალებისთვის განათლების მიცემას. ეს ტენდენცია ჯერ კიდევ ნელა ვითარდებოდა, თუმცა საგრძნობი იყო ეროვნულ და სოციალური ცვლილებების კონტექსტში (**კომანბიძე, 1998:32**)

ასე რომ, განათლება ბათუმის ოლქში იყო ბრძოლის ველი - ერთი მხრივ, იმპერიის მხრიდან ასიმილაციის იარაღი, ხოლო მეორე მხრივ, ეროვნული თემების მხრიდან იდენტობის დაცვის საშუალება. განათლების მეშვეობით ხალხი ან იცვლიდა თავის კულტურულ კურსს, ან ცდილობდა სწორედ ამ გზით შეენარჩუნებინა თავისი ენა, რწმენა და კულტურა.

კულტურული ცხოვრება: ბათუმის კულტურული ცხოვრება მრავალფეროვანი და დინამიური იყო. ქალაქი არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ ინტელექტუალური ცენტრის ფუნქციასაც ასრულებდა. კულტურულ ღონისძიებებში აქტიურად იყვნენ ჩართული როგორც ქალაქის ინტელიგენცია, ისე განათლებული მუშათა ფენა. ბიბლიოთეკები, თეატრალური წარმოდგენები, მუსიკალური ღონისძიებები, გაზეთებისა და ჟურნალების გამოცემა - ეს ყველაფერი ქალაქში თანდათანობით ჩამოყალიბებულ კულტურულ სივრცეზე მიუთითებდა.

1907 წელს ბათუმში დაარსდა „სახალხო სახლი“, სადაც ხდებოდა ლექციების წაკითხვა, დისკუსიების გამართვა და წარმოდგენების დადგმა, ასევე აქტიურად მუშაობდა მარშალოვის სახელობის ბიბლიოთეკა, რომელიც ადგილობრივ ინტელიგენციას და ახალგაზრდობას წიგნებით ამარაგებდა (**სცსია, ფ.16, აღწ. 1, საქმე 62, ფურც. 56**)

ბათუმის კულტურულ სივრცეში მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში შეიმჩნეოდა ერთგვარი კონტრასტული თანაცხოვრება. ერთი მხრივ, იგრძნობოდა რუსული იმპერიის გავლენა და ადმინისტრაციულ-კულტურული დომინაცია, ხოლო მეორე მხრივ, ადგილობრივი ეთნოსები აქტიურად ცდილობდნენ ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებასა და საკუთარი კულტურული ტრადიციების დაცვას. ამგვარმა ურთულესობებამ ბათუმს მისცა უნიკალური, მრავალფეროვანი კულტურული სახე, სადაც ერთმანეთს ეჯახებოდა იმპერიული მიზნები და ეროვნული თვითმყოფადობისკენ სწრაფვა.

ამ პერიოდში დაიწყო ქართული საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ფორმირება, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ეროვნული კულ-

ტურის პოპულარიზაციას. მათ შორის აღსანიშნავია საგანმანათლებლო-კულტურული წრეები, რომლებიც რეგიონში ქართული ენის, ლიტერატურისა და თეატრის განვითარებას უწყობდა ხელს (**სამუზეუმო მაცნე, 2016:86**)

ამ გარემოებებიდან გამომდინარე, 1902-1913 წლების განმავლობაში ბათუმის ოლქში სოციალური, საგანმანათლებლო და კულტურული გარემო მნიშვნელოვანი გარდაქმნების პროცესში იყო. სოციალური ფენების დაყოფა მკაფიოდ აისახა როგორც პოლიტიკური დაძაბულობით, ისე განათლების ხელმისაწვდომობითა და კულტურული ცხოვრების აღმავლობით. ქალაქის განვითარებამ ხელი შეუწყო ინტელიგენციის და საშუალო ფენის ჩამოყალიბებას, ხოლო განათლების სფეროში, მიუხედავად იმპერიული ზეწოლისა, ადგილი ჰქონდა ადგილობრივი კულტურული თვითშეგნების გაძლიერებას.

ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნება რეგიონში: მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბათუმის ოლქი გამოირჩეოდა ეთნიკური და რელიგიური მოზაიკით, რაც განპირობებული იყო როგორც გეოგრაფიული მდებარეობით, ისე ისტორიულ-პოლიტიკური ფაქტორებით. ოლქის სტრატეგიულმა მნიშვნელობამ შავი ზღვის სანაპიროზე, რუსეთ-ოსმალეთის საზღვართან, ხელი შეუწყო სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების დასახელებას. 1902-1913 წლები ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული პერიოდი იყო, რადგან ამ დროს აშკარად იკვეთება რეგიონში მულტიკულტურული თანაცხოვრების მოდელი, სადაც სხვადასხვა ხალხის წარმომადგენლები, მიუხედავად სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ფონს.

ბათუმის ოლქის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა მოიცავდა ქართველებს, სომხებს, რუსებს, ბერძნებს, ებრაელებს, ქურთებს, თურქმენებსა და სხვა ეროვნებების წარმომადგენლებს. ეთნიკური მრავალფეროვნება განსაკუთრებით თვალსაჩინო იყო ბათუმში, რომელიც, როგორც პორტული ქალაქი, იყო მნიშვნელოვანი საჰაერო და ადმინისტრაციული ცენტრი.

რელიგიური თვალსაზრისით, რეგიონში თანაარსებობდა მართლმადიდებლობა, სუნიტური და შიიტური ისლამი, იუდაიზმი და სომხური გრიგორიანული ეკლესია. ბათუმში ფუნქციონერებდა მართლმადიდებლური ტაძრები, კათოლიკური ეკლესია, მეჩეთები და სინაგოგა. ამ რელიგიურ დაწესებულებებს, რელიგიური მსახურების გარდა, მნიშვნელოვანი სოციალური ფუნქციაც ჰქონდათ. ისინი ეხმარებოდნენ სამოქალაქო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების ინტეგრაციას.

ოლქში მყოფი ეთნიკური ჯგუფები განსხვავდებოდნენ არა მხოლოდ ენითა და რელიგიური მრწამსით, არამედ კულტურით, ყოფის წესით, ტრადიციებითა და შრომის ფორმებითაც. მიუხედავად ამისა, რეგიონში საერთო ეკონომიკურმა ინტერესებმა და რუსული იმპერიის მმართველობითმა პრაქტიკამ მეტწილად ხელი შეუწყო ეთნიკურ ჯგუფებს შორის გარკვეული სტაბილური თანაცხოვრების ჩამოყალიბებას. მნიშვნელოვანია, რომ იმდროინდელი პრესა და ადმინისტრაციული დოკუმენტები იშვიათად ასახავენ ეთნიკურ დაპირისპირებებს, რაც შეიძლება მოწმობდეს კულტურულად შემწყნარებელ გარემოს ან ზოგჯერ, იმპერიული ცენზურის გავლენას (**კომახიძე, 2001:78**)

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ბათუმში სომხური თემის როლი, რომელიც აქტიურად იყო ჩართული ვაჭრობაში, საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობასა და განათლებაში. ასევე გამორჩეული იყო ბერძნული თემიც, რომელსაც ქალაქში ჰქონდა საკუთარი ეკლესია, სკოლა და კულტურული საზოგადოებები. რუსები ძირითადად შეადგენდნენ ადმინისტრაციული აპარატისა და სამხედრო სტრუქტურების ნაწილს, ხოლო ებრაული მოსახლეობა მცირე, მაგრამ ეკონომიკურად მნიშვნელოვან და აქტიურ თემს ქმნიდა.

1905 წლის რევოლუციამ და შემდგომ წლებში განვითარებულმა პოლიტიკურმა მოვლენებმა გარკვეულწილად გაარღვია ეთნიკური თვითშეგნება და ეროვნული იდენტობის მნიშვნელობა. ამ პროცესებმა გავლენა მოახდინა ეთნიკურ თემებზე: გაძლიერდა მათი როლი თვითმმართველობაში, კულტურულ ცხოვრებასა და საგანმანათლებლო სფეროში.

ამრიგად, 1902-1913 წლების განმავლობაში ბათუმის ოლქი წარმოადგენს ერთ-ერთ საინტერესო მაგალითს კავკასიის რეგიონში ეთნიკურ-რელიგიური მრავალფეროვნებისა და თანაცხოვრების კულტურისა. მიუხედავად, რუსული იმპერიის პოლიტიკისა, რომელიც ზოგჯერ მიმართული იყო ასიმილაციისკენ, ადგილობრივი საზოგადოება ახერხებდა კულტურული იდენტობების დაცვასა და ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული თანაცხოვრების რეჟიმის შენარჩუნებას.

ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნების შესწავლა ბათუმის ოლქში რთული და მრავალმხრივია. არსებული არქივები, სტატისტიკური ცნობები, მეშუარული ლიტერატურა და უახლესი ისტორიოგრაფია გვთავაზობს არაერთ დამაინტერესებელ დეტალს, რომლებიც ზოგჯერ ტრადიციულ აკადემიურ დისკურსში უკანა პლანზე რჩება. სწორედ ამ ნაკლებად ცნობილ მასალებზე დაფუძნებით შე-

საძლებელია უფრო ღრმად გავიგოთ იმ პერიოდის კულტურული მრავალფეროვნება და ეთნიკურ-რელიგიური თანაცხოვრების სპეციფიკა. ქვემოთ წარმოდგენილი ფაქტები და წყაროები მიზნად ისახავს მკითხველისთვის გააცნოს ამ რთული ფენის ის ნიუანსები, რომლებიც იშვიათად ხვდება ძირითად ტექსტებში, თუმცა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეპოქის სრულფასოვან გააზრებაში.

ქრთული მოსახლეობა ბათუმის ოლქში - უჩინარი უმცირესობა:

1900-ინი წლების დასაწყისში ბათუმის ოლქში მცხოვრები ქრთების მცირე ჯგუფები ხშირად ხვდებოდნენ რუსული ადმინისტრაციის ყურადღების მიღმა, რადგან არ შედიოდნენ დომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფთა სიაში. მიუხედავად ამისა, არქივებში ინახება ცნობები ქრთების მცირე თემებზე, რომლებიც ძირითადად ცხოვრობდნენ მაღალმთიან აჭარაში, ჰყავდათ მწყემსური მეურნეობები და ამავედროულად ინარჩუნებდნენ იეზიდურ რწმენას, რაც დამატებით რელიგიურ ფენას ამატებდა ოლქის ტოლერანტულ სახეს (**არჩოშვილი, 2001:87**).

მუსლიმი ქართველები და მათი ორმაგი იდენტობა: ოლქში მცხოვრები მუსლიმი ქართველები, ძირითადად აჭარლები, იმ პერიოდში წარმოადგენდნენ განსაკუთრებულ კულტურულ ჯგუფს, რომლებიც საუბრობდნენ ქართულად. თუმცა მუსლიმური რელიგიური პრაქტიკით გამოირჩეოდნენ. საინტერესოა, რომ იმპერიული ადმინისტრაცია მათ არეგისტრირებდა არა როგორც ქართველებს, არამედ „მაჰმადიანებად“, რაც ხელს უშლიდა მათი ეროვნული იდენტობის სტატისტიკურად გამოხატვას.

ეს პოლიტიკა მიზანმართული იყო იმპერიული ეთნონაციონალური პოლიტიკის მხარდასაჭერად - რაოდენობრივად „დაეჩრდილათ“ ადგილობრივი, ქრისტიან ქართველთა რიცხვი (**გოგოლიშვილი, 2020:152**).

ებრაელთა თემის ინოვაციური როლი: მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმში მცხოვრები ებრაული მოსახლეობა რაოდენობრივად მცირე იყო, მათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ოლქის ეკონომიკურ განვითარებაში. აღსანიშნავია, რომ 1910-იან წლებში ბათუმში მოქმედებდა ებრაული კერძო საბანკო ბიუროები, რომლებიც გთავაზობდნენ დაბალპროცენტიან სესხებს მცირე სავაჭრო მეწარმეებზე, რაც ამ დროს საკმაოდ ინოვაციური, ეკონომიკური პრაქტიკა იყო. დოკუმენტური წყარო: ბათუმის საქალაქო დუმის არქივი, 1912 წ. (**ქავთაძე, 1999:76**)

ბაჰაის რწმენის ადრეული გავლენა ბათუმში: არსებობს რამდენიმე არაოფიციალური მინიშნება (მოგონებები და პირადი წერილები), რომ 1910-იან წლებში ბათუმის პორტის გავლით ბაჰაის რწმენის წარმომადგენლებმა სცადეს კავკასიაში შემოსვლა.

ისინი შემოვიდნენ ირანიდან და მცირე დროით დაარსეს ჯგუფი, რომელიც ძირითადად უცხოელ ვაჭრებთან მუშაობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მცდელობა არ იყო გრძელვადიანი, ფაქტი საინტერესოა როგორც რეგიონში რელიგიური დინამიკის გაფართოების მაგალითი. **(ბაჰაის საერთაშორისო არქივების მიმოწერები, თეოსოფიური მოძრაობის ჩანაწერები ბათუმში, 1911:112)**

„ბერძნული ბიბლიოთეკა“ ბათუმში: ბათუმის ბერძნულმა სათვისტომომ 1905 წელს დაარსა მცირე ბიბლიოთეკა, რომელშიც თავმოყრილი იყო ბერძნულ ენაზე გამოცემული ფილოსოფიური და რელიგიური წიგნები. ბიბლიოთეკის მიზანი იყო ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნება რუსიფიკაციის ტენდენციების ფონზე.

აღნიშნული ბიბლიოთეკა ხშირად მასპინძლობდა საღამოებს და კულტურულ დისკუსიებს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ბერძნული თემიც აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის ინტელექტუალურ ცხოვრებაში **(მაჭარაშვილი, 1998:28)**.

Otar Gogolishvili

***Social Structure, Education, and Cultural Life in the
Batumi District (1902–1913)***

Summary

At the turn of the 19th and 20th centuries, the social structure of the Batumi District clearly reflected the economic, administrative, and ethnic diversity characteristic of the region. The Batumi District was a multi-ethnic space where Georgians, Russians, Armenians, Greeks, Jews, and Laz people lived side by side. In terms of social strata, the population included high-ranking officials, merchant-capitalists, entrepreneurs, the urban middle class, and the working class.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ.16, აღწ. 1, საქმე 62, ფურც. 22;

2. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ.16, აღწ. 1, საქმე 62, ფურც. 56;
3. გოგოლიშვილი ო, ბათუმის ოლქი 1900-1921 წლებში, ბათუმი, 2020
4. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა, ბათუმი, 2008;
5. კომახიძე თ, მამულიშვილი, ბათუმი, 1998;
6. სამუზეუმო მაცნე, ბათუმი, 2016;
7. კომახიძე თ, ბათუმის განაშენიანებისა და დაგეგმარების ისტორია, ბათუმი, 2001;
8. ქავთარაძე ა, ებრაელთა თემი ბათუმში, ბათუმი, 1999;
9. ბაჰაის საერთაშორისო არქივების მიმოწერები, თეოსოფიური მოძრაობის ჩანაწერები ბათუმში, 1911;
10. მაჭარაშვილი გ, ბერძნული დასახლების ისტორიიდან ბათუმში, ბათუმი, 1998;
11. არჩოშვილი ბ, ქურთები საქართველოში, თბილისი, 2001.

მარიამ მარჯანიშვილი

უცნობი შტრიხები მათე კერესელიძის ეპისტოლეებიდან

ბოლო დროს პირად არქივებში დაცული მრავალი ეპისტოლე გამომზეურდა, რომლებიც ქართულ პოლიტიკურ ემიგრანტთა ცხოვრებიდან მრავალ საინტერესო შტრიხზე მოგვითხრობენ. მათ შორისაა ლეგენდარული ძმების ლეო და გიორგი კერესელიძეების შვილების მარიამ, მათე და ლულუ კერესელიძეების წერილები, რომელიც თბილისში მცხოვრებ მამიდის ელენე გლურჯიძის პირად არქივებშია დაცული.

ამჟამად, გიორგი კერესელიძის უფროსი ვაჟიშვილის მათე კერესელიძის ცხოვრება-მოღვაწეობიდან დღემდე უცნობ ეპიზოდებს გვინდა შევხვით.

დუშეთის ამბის გამო ევროპაში გადახვეწილი ლეო და გიორგი კერესელიძეები, მათი დეიდაშვილი ნესტორ მაღალაშვილი, რუსეთის მოთხოვნით შვეიცარიაში დააკავეს. ჟენევის სასამართლომ ისინი უდანაშაულოდ სცნო იმ მოტივით, რომ 1783 წლის ხელშეკრულების დარღვევით საქართველოში რუსეთის ბატონობა უკანონო და წინააღმდეგომი გახლდათ საერთაშორისო სამართლით. აქედან გამომდინარე, ბრალდებულებიც მხოლოდ პატრიოტულ-რევოლუციონური აქტის ჩამდენად აღიარენ.

განთავისუფლებულები ჟენევაში დამკვიდრდნენ. მათგან მხოლოდ გიორგი კერესელიძე იყო უკვე ცოლ-შვილიანი.

„ორმოცდახუთმეტი წლის განუყრელი მეგობრობა და თანამშრომლობა მაკავშირებდა მე გიორგისთან. პირველად ვნახე იგი თბილისში 1905 წელს. შვეიცარიაში, ჟენევაში ვიცნობდი და ვმეგობრობდი მის უფროსს ძმას ლეო კერესელიძეს, რომელიც ჩემზედ უფრო ადრე დაბრუნდა საქართველოში, და მეც რომ დავბრუნდი 1905 წელს, მის სანახავად მივდი გიორგის ბინაზედ...

ვიხილე მშვენიერი ახალგაზრდა ვაჟაკი, უკვე დაქორწინებული. მისი მეუღლეც, თამარ ციციშვილის ასული, იქ იყო, და ორივე შეჭხაროდნენ პირველ შვილს მათეს, რომელიც გიორგის ეჭირა და ათამაშებდა...

დუშეთი საქმის გამო ლეო კერესელიძე, უმთავრესად მონაწილე ამ საქმისა, უცხოეთში გადმოიხვეწა 1906 წელს და დამკვიდრდა ჟენევაში. მალე გიორგიც იძულებული იყო ცოლ-შვილით გადმოსახ-

ლებულიყო აგრეთვე ჟენევაში“ (წერეთელი, 1962, „ნეკროლოგი - გიორგი კერესელიძე“, ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, N 39-40:11-13).

ბაბუის სეხნიამ მათე კერესელიძემ, მართალია, თვალები სამშობლოში აახილა, მაგრამ ემიგრაციის გზას ისეთი ჩვილი გაუყენეს, რომ თავისი ქვეყნის ბუნების მშვენიერების, ცისა და მიწის საილუმლოების აღქმაც ვერ შეძლო. მის ბავშვურ გონებას იგი მხოლოდ დედის მონათხრობით მიეწოდებოდა.

მეოცნებე ბიჭს დედა ისე ნელა და ისე ტკბილად უყვებოდა სამშობლოზე, თითქოს ნაკადული ჩურჩულებდა მის ბაგეთაგან. თამარის ხმაში იმდენი გრძნობა და თილისმა იყო, რომ ბავშვი მთელი ღამე ვერ იძინებდა და ბორგავდა.

დედის ნაამბობის შემდეგ ყოველ საღამოს სიტყვას აძლევდა თავს, რომ ოდესმე უთუოდ წავიდოდა იმ საარაკო ქვეყანაში, რომელსაც საქართველო ერქვა სახელად.

მთელი ბავშვობა მათე კერესელიძე ხან ჟენევაში, ხან გერმანიაში ცხოვრობდა და სწავლობდა. ბოლოს მთელი ოჯახი საფრანგეთში დამკვიდრდა. მან მშობლიურ ენასავით შეისწავლა გერმანული და ფრანგული ენები. „მათეს აუარებელი სამუშაო აქვს, ინტელექტუალური ხასიათისა, რაც სავსებით შეუფერება მის ბუნებას. მართალია, ჯერ სარფიელი მაინც და მაინც არ არის, ხოლო რადგან მისი ნაწერები, მისი კრიტიკა, მისი აზრები დიდად მოსწონთ, იმედი დიდია რომ მალე ჩამოყალიბდება მისი მდგომარეობა. არ უნდა უწყინო, თუ ვერა გწერს. დრო სულ არა აქვს და მეც ძალიან იშვიათად მწერს. ისიც იმიტომ რომ აუცილებელია მისთვის, ზოგ რამეში ჩემი აზრი მოისმინოს“ (კერესელიძე, ვეზინე, 4 ენკენისთვე, 1959).

მათეს მთარგმნელობით საქმიანობასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ერთი ამონარიდიც: „საყურადღებოა, რომ ლეო კერესელიძეს ჟენევაში 1918 წელს გამოუცია 45-გვერდიანი წიგნაკი „Fantasies Orientales“, რომელიც შეიცავს რამდენიმე ფანტაზიას. ამათგან ერთი - „თამარ მეფე და მისი მგოსანი შოთა რუსთაველი“ ავტორისეული თარგმანია, ხოლო მეორე - „ბაზალეთის ტბა“, რომელიც ფრანგულიდან უთარგმნია ფსევდონიმს ამოფარებულ ვინმე „მათე-ლულუს“, დაბეჭდილია „ქართულ გაზეთ“-ში (შარაძე, 2001:157).

„მათე-ლულუ“ - ლეო კერესელიძის ძმისშვილები არიან. ისინი ყმაწვილობიდან ეწეოდნენ მთარგმნელობით საქმიანობას. სავარაუდოა, რომ ბიძამისის ფრანგულ ენაზე დაწერილი „ბაზალეთის ტბა“ მათ მიერ იყოს თარგმნილი.

დიდი ქართული საქმისათვის უცხოეთში გახიზნული მამულიშვილები, მათ შორის ლეგენდარული ძმები კერესელიძეები, ჯერ საქართველოს თავისუფლებისათვის, ხოლო შემდეგ კი ქართულ პოლიტიკურ ემიგრანტებთან ერთად დაკარგული დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ჩირაღდნებივით ენთნენ. ამ დიდ ნათებაში სანთლებივით იწვოდნენ მათი შვილებიც.

„ვენაში ჯარისკაცთა სახლში“ ვნახე უადრესად სასიამოვნო, განათლებული ქართველი, ბატონი მათე კერესელიძე, პარიზელი ემიგრანტი.

...მათე კერესელიძეს ისევ შევხვდი 50-60-იან წლებში - ამჟამად დიუსელდორფში... ის, რაც მან და მისმა თანამებრძოლებმა ნამდვილი მეორე მსოფლიო ომის დროს მოიმოქმედეს, ქართველთა ეროვნული ინტერესების დასაცავად იყო გამიზნული, ისინი თავსაც წირავდნენ ამისათვის, თუმცა მათი ეს ღვაწლი შეუფასებელი დარჩა (**გაბლიანი, 1998:129-131**).

დიდი პირუთვნელობითა და ანალიტიკური სიღრმით დაწერილმა გივი გაბლიანის მოგონებამ ზემოთ აღნიშნული დეტალით იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა, რომ ცნობილი ბიძისა და მამის ჩრდილ ქვეშ დიდხანს მდგომი მათე კერესელიძე უკვე პოლიტიკურად და ინტელექტუალურადაც გამორჩეული პიროვნება გამხდარიყო.

ცნობილია, რომ 1925 წლის 15 ივნისს პარიზში გამართულ დამფუძნებელ კრებაზე საქართველოს პატრიოტული ახალგაზრდობა „თეთრი გიორგი“-ის ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა. ხოლო, რაც შეეხება, „თეთრი გიორგის“ ორგანიზაციის ბეჭდვით ორგანოს გაზეთი „თეთრი გიორგი“-ს, მისი პირველი ნომერი 1926 წლის 25 აგვისტოს გამოდიოდა, რომლის ფურცლებზე მათე კერესელიძის თარგმანები სისტემატიურად იბეჭდებოდა.

მათე კერესელიძეს ბავშვობიდანვე სულს უფორიაქებდა ემიგრაციაში ცხოვრება. იგი მოზღვავებულ კითხვებზე პასუხს მოითხოვდა: „რატომ არ ჰქონდა სამშობლო?... ვინა ვართ?... რატომ დაგვემართა ასე?... საქართველოს ბედი რისთვის ქანაობდა რაღაც უცნაურ საბედისწერო „საქანელაზე?“...

ცხოვრება დულდა, ერთი დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა მეორეს ცვლიდა, ერები იბრძოდნენ, იკაფავდნენ გზას... ამ ორომტრიალში, თამაშების სამყაროში უცხოეთში გადახვეწილი ქარველობაც ამხედრებულიყვნენ.

მათე კერესელიძე კარგად ხედავდა, რომ საქართველოში 20-იანი წლების დრამატული სპექტაკლები საბედისწეროდ იყო გათამა-

შეხვედრის და არ სურდა მისი ქვეყანა კვლავაც დიდ თეატრად დარჩენილიყო.

და, აი, ხუთი წლის შემდეგ, 1930 წლის თებერვალში „თეთრი გიორგის“ დამაარსებელი მამების შვილებმა, ბერლინში მსგავსი პატრიოტული ორგანიზაცია იგივე წესდებითა და იდეოლოგიით დამკვიდრეს. ამ ორგანიზაციის წევრები მათე კერესელიძე ძმასთან ლულუსთან (ლეო) ერთად გახდა. აქვე მოღვაწეობდა მიხაკო წერეთლის ერთადერთი ვაჟი ოთარ წერეთელიც. ახალგაზრდები უშვებდნენ გაზეთს „თეთრი გიორგის“, რომელშიც ძმები კერესელიძეები აქტიურად თანამშრომლობდნენ. მათ სწამდათ, რომ „თეთრი გიორგი“ ქართველ ერს „ერთ მებრძოლ არსად გააერთიანებდა... ქართველი ერი, მძლავრი თავისუფლების სურვილით, შეიარაღებული გაერთიანებით გაჰგმირავდა მონობას“.

საყურადღებოა, ბერლინში დაარსებული გაზეთი „თეთრი გიორგის“ რედაქციისათვის გაგზავნილი მათე კერესელიძის წერილი: „ძვირფასო მეგობრებო, დიდი სიამოვნებით ვასრულებ თქვენს თხოვნას და თქვენს გაზეთს აღუთქვამ თანამშრომლობას. თუმცა ჯერ ფიცი არ დამიღია და „თეთრი გიორგის“ წევრი არა ვარ, მაგრამ სულით, გულით და მთელი ჩემი შეგნებით თანაგიგრძნობთ. გიგზავნით ჩემს პირველ წერილს: „25 თებერვალი“. თუ მკითხველის ყურადღების ღირსია, გთხოვთ თქვენი გაზეთის თებერვლის ნომერში მოათავსოთ“.

ხსენებულ სტატიაში მათე კერესელიძე აღნიშნავდა: „ემიგრაციაში აღზრდილს, მე, საქართველოს დამოუკიდებლობის დროსაც უცხოეთში მომიხდა დარჩენა. ზედმეტი აღწერა იმ გრძნობებისა, რომელნიც საქართველოს განთავისუფლების ამბავმა ჩემში განადვიდა: გრძნობა ამაყი, თავისუფალ მშვენიერ ქვეყნის - თავისუფალი შვილისა“.

მსგავსი აღფრთოვანების გადმოცემა ხომ შეუძლებელია. ძილიდან, რომელსაც დასტიროდა ჩვენი ილია გვედრისა ჩვენ გამოდვიდება. საშინელ ღამის შემდეგ მზე ისევ ამოვიდა და გაანათა ახალი სიმშვენიერით ჩვენი მამული. წარსული შავ სიზმრადღა გვეჩვენებოდა...

რა უდრმესი პატივისცემა მქონდა ჟორდანიასი... საქართველოს განმათავისუფლებლისა... იმ ადამიანის, რომელიც კვლავ ხელთ იღებდა ერეკლეს, თამარის, დავითის დროშას - რათა თავისუფლად გაეფრიალებინა თავისუფალ მშვენიერ ქართველთ მამა-პაპულში...

მახსოვს რა სიამაყით უყურებდით საქართველოს რუკას მე და ჩემი მასწავლებელი, ალექსანდრე გოზალიშვილი. ჩვენს ოცნებაში იხატებოდა ის დრო, როდესაც ჟორდანიას საქართველოს შემოუერთებს ჩვენი სახელმწიფოს ფარგალთა გარეშე დარჩენილ ჩვენი ძმების მიწა-წყალს...

მოკლე ხნის სიხარული გამოდგა. რუსები თბილისში შემოვიდნენო! - როგორ? რა მოხდა?... ყალბი ცნობები იქნებიან, შეუძლებელი რამ არის... გულს არ სჯერა ამდენი უბედურება.

და ჩემს, ჯერ კიდევ ბავშვურ, წარმოდგენაში ასი ათასობით ვხედავდი შემოსეულ ბარბაროსების ბრბოებს...

ერთ საზოგადოებრივ მოღვაწის ამბავი: მთავრობამ დაჰკრა ფეხი და დედა-ბუდიანად პარიზში ამოყო თავი...

აი იშვიათი შემთხვევა მოგზაურობისათვის...

საქართველო პირველი მაგალითი არის სულის ასეთი სიდიადისა: თითქმის უმუშო ქვეყანამ თავი შესწირა მუშათა ინტერნაციონალის ყალბ იდეალებს და მთავრობის პაციფისტურ სულისკვეთებას..."

მათე კერესელიძე სტატიაში დეტალურად მიმოიხილავს საქართველოს ისტორიას, მისი ბედუკუდმართობის ხანას და საბოლოოდ ასეთ დასკვნას აკეთებს: „25 თებერვალი... რამდენი ტანჯვა და რამდენი წლების ისტორიაა ამ მოკლე სიტყვებში. 9 წელიწადია რაც საქართველო თავის ეროვნულ გოლგოთას ადის და ვინ იცის როდის აივლის მას... ვინ იცის რამდენ მსხვერპლს მოითხოვს კიდევ უთანასწორო ბრძოლა თავისუფლებისათვის.

ჩვენმა თაობამ თავისუფლება მხოლოდ სამი წლის განმავლობაში იგემა. მაგრამ ეს ისეთი ტკივილი იყო, მას ისეთი გარდამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ერის მიძინებულ ნაწილებშიც კი, რომ მტერი თუნდ ათჯერაც უფრო გაძლიერდეს, ჩვენ მაინც ქართული სიამაყით შევძახებთ: ან სიკვდილი, ან გამარჯვება....“

„თეთრი გიორგის“ შემდეგ ნომერში, რომელიც 26 მაისს გამოვიდა დაბეჭდილია მათე კერესელიძის ანალიტიკური სტატია „მარქსისტული მეცნიერება“. ავტორს წარსულ საუკუნეში მომხდარ მოვლენებიდან ყურადღება გამახვილებული აქვს ორ ფაქტზე: „წარსულ საუკუნეში მედიცინამ აღმოაჩინა ისეთი წამალი, რომლითაც სიცხის დაცემა შეიძლებოდა: ეს იყო ანტიპირინი. ექიმებს სიცხე ავადმყოფობა ეგონათ. ვერ მიუხვდნენ, რომ სწორედ სიცხე არჩენს ადამიანს ავადმყოფობისგან, რათგან მავნე მიკრობები ვერ იტანენ ამაღლებულ ტემპერატურას. გაეხარდათ ჩვენს ექიმებს და დაიწყეს ამ წამ-

ლის დარიგება. ავადმყოფებს უფრო ავად ჰხდიდნენ და ასობით წუთისოფელსაც გამოასალმეს. საკვირველი იყო ექიმთა სისულელე. ავადმყოფი კვდებოდა ხოლმე განკურნებული. მას ხომ სიცხე აღარ ჰქონდა! - ასე ჰფიქრობდნენ მეცნიერები“.

ამავე სტატიამი მათე კერესელიძე ავლებს პარალელს იგივე საუკუნეში შობილ მეორე სენზე, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ: „ეს იყო კარლ მარქსი. გადაავლო თვალი ასი წლის განმავლობაში მომხდარ მოვლენებს და შეჰქმნა თეორია ისეთს აქსიომებზედ აშენებული, რომელთაც არავითარი საფუძველი არ ჰქონდათ. ამ წუთიდან მან უკვე გადაწყვეტიტ იცის, რომ მოხდება კაპიტალის პროგრესული კონცენტრაცია, მშობელი მამა პროლეტარიზაციისა...”

მარქსისტთა მეცნიერება მაგონებს ალქიმიას. ეძებენ ისეთ რამეს, რაც არ არსებობს: ფილოსოფურ ქვას, რომელიც ოქროთ გადააქცევს ყოველ ლითონს და ადამიანს ყოველივე ბედნიერებას მიანიჭებს.

ხოლო ალქიმისტი ამ ძებნაში სულ ბევრი თავის თავს დაღუპავდა ხოლმე, - მარქსისტები კი - მილიონობით ადამიანებს და მთელ ერებსაც...

როდის დადგება ის დრო, როცა სოციალისტთა ალქიმიას ქიმიკა შესცვლის და ამ ორიოდუ სასარგებლოს, რაც შეიძლება მათ ალქიმიამი იმალეოდეს, განსწმენდს აუარებელ სიყალბიდან და კაცობრიობას ცოტაოდენ კეთილს მაინც შესძენს?”

ბერლინის „თეთრი გიორგის“ თავმჯდომარე გახლდათ გარდაცვალებამდე მიხაკო წერეთლის ვაჟი ოთარ წერეთელი.

...გადალახა თუ არა გერმანიის ჯარებმა რუსეთის იმპერიის საზღვრები, უკვე აშკარად გამოიკვეთა გერმანია-საქართველოს ინტერესები. ემიგრანტების დიდმა ნაწილმა თავისი დაუოკებელი ჟინით ორი საქართველოს გასამთლიანებლად და საკაცობრიო ცხოვრებაში ქართული სახელმწიფოებრიობის ხელახლა დასამკვიდრებლად დიდ სახელმწიფოთა შორის რუსეთის იმპერიის დამშლელად გერმანია მიიჩნია და ამიტომაც მეორე მსოფლიო ომში მაშინვე გერმანიის მხარე დაიჭირა.

გერმანელებსაც თავის მხრივ კავკასიაში გადასასროლად ემიგრანტებისა და ტყვედღავარდნილთა ჯგუფი სჭირდებოდა.

ანტისაბჭოთა დაჯგუფებაში მყოფი ქართველი ემიგრანტები გერმანელთა მხარეს ფორმალურად - სხვისი ინტერესებისათვის, ხოლო გულში ყველა საქართველოს აღდგენისათვის ფიქრით იბრძოდა.

საერთოდ, ქართველი ემიგრანტები მეორე მსოფლიო ომის დროს უმთავრესად „იმ შეგნებით იკვებებოდა, რომ ჩვენი ქვეყნის ხსნა მხოლოდ რუსეთის დამარცხებას, ანუ გერმანიის გამარჯვებას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა; ხოლო გერმანელებს გერმანიის გამარჯვებისათვის აუცილებლად მიაჩნდათ ჰიტლერის რეჟიმის შეცვლა და ისინი გულში იმედს ატარებდნენ, რომ ამ შეცვლის შემთხვევაში შესაძლებელი იქნებოდა ევროპა-ამერიკასთან შეთანხმება, რაც გერმანიას გამოუვალ მდგომარეობიდან გამოიყვანდა“ (ქავთარაძე, 2007:154).

გამოდის, რომ მეორე მსოფლიო ომის დროს არსებობდა ორად გათიშული გერმანია: ერთი, რომელიც ტევტონების მანიით - გერმანელი რასის უპირატესობით იყო შეპყრობილი - ანუ ფაშისტური გერმანია, და „მეორე - ევროპის გაერთიანების იდეით შეპყრობილი გერმანია, რომელსაც უნდოდა ევროპის გაერთიანება, რათა მისი ცალკეული სახელმწიფოები ამერიკის, რუსეთის და ჩინეთის სათაშოოდ არ გადაქცეულიყვნენ, ამიტომ არსებობდა ძლიერი წინააღმდეგობა გერმანიის მხედრობაში ჰიტლერის რეჟიმისადმი“ (ქავთარაძე, 2007:154).

ამის დასტური გახლდათ ჰიტლერზე თავდასხმა, რასაც 5000 გერმანელი ოფიცრის ჩამოხრჩობა მოჰყვა.

მეორე მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე გერმანიაში უკვე დაარსებული და ორგანიზებული იყო ე.წ. დამაკავშირებელი შტაბი. ამ შტაბის დანიშნულება იყო ქართველთა და გერმანელთა შორის დასმული პრობლემების საერთო შეთანხმებით გადაწყვეტა. იმ ხანად გერმანულ მუნდირს 40 000-მდე ქართველი ატარებდა. ნახევარი ამათგან საბრძოლო ბატალიონებისა და სხვადასხვა გერმანულ შენაერთებში მყოფი ქართველებისაგან შედგებოდა. მეორე ნახევარი კი სამუშაო ბატალიონი იყო.

ანტიფაშისტურ დაჯგუფებაში პარიზელ ქართველ ემიგრანტთა დიდი ნაწილი ჩაეწერა, მათ შორის „თეთრი გიორგის“ წევრებიც, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა „თამარ I“ და „თამარ II“.

„თამარ I“ - ის შემადგენლობაში იყვნენ: ბახტაძე მიხეილი, ბეგიაშვილი იროდიონი, ბერძენიშვილი გიორგი, ბურძგლა მიხეილი, გოგორიშვილი მიხეილი, გრიგოლია მიხეილი, გაბუნია გიორგი, აბაშიძე ზურაბი, კაკულია ლეო, კანკავა ალექსანდრე, კერესელიძე მათე (თარჯიმანი), ივანიძე გიორგი, მაღლაკელიძე შალვა, მიროტაძე გრიშა, მონიავა ვიქტორი, ხარისჭირაშვილი ღათიკო, რომელსაც ემატებოდა ათი კავკასიელიც.

გერმანელებთან წარსულის ნდობის ფაქტორმა განსაზღვრა ისიც, რომ ანტისაბჭოთა ორგანიზაციებში ჩაერთნენ არა მარტო მათე კერესელიძე, არამედ ბიძამისი „თეთრი გიორგის“ ხელმძღვანელი ლეო კერესელიძე და მისი ქალიშვილი მარიამ კერესელიძეც, რომელიც მამის დახმარებით აქტიურ პოლიტიკურ დავალებებს ასრულებდა. აგრეთვე მათეს უმცროსი ძმა საფრანგეთის უცხოელთა ლეგიონის ოფიცერი ლეო (ლულუ) კერესელიძე.

„თამარ I“-ის შენაერთში ქართველ ჯარისკაცებთან ერთად საქართველოში პარაშუტებით გადასხმისათვის ემზადებოდა მათე კერესელიძე. ოპერაციას ჰერმანი ამზადებდა.

„მათე კერესელიძის ჯგუფი თამარ I-ის შენაერთიდან მართლაც გადასხდა საქართველოს ჩრდილო - დასავლეთ ნაწილში 1942 წლის გაზაფხულის დამლევს თუ ზაფხულის დასაწყისში. ზოგი დაიღუპა, ზოგიც დაიჭრა საბჭოთა ძალებთან შეტაკებისას, დანარჩენები ტყვედ ჩაიგდეს. მათე იმ უმცირესობაში მოჰყვა, რომლებიც, ყველას გასაოცრად, საბჭოთა ხელისუფლებამ გაათავისუფლა 14-15 წლიანი პატიმრობის შემდეგ და დასავლეთში დაბრუნების ნება დართო. მათე კერესელიძე, ჯერ ერთი, არასდროს ყოფილა საბჭოთა მოქალაქე, თანაც მას ან ხრუშჩოვის კანონმა უშველა, სტალინის გადაცვალების შემდეგ რომ გამოვიდა, ან კანცლერ ადენაუერის მცდელობამ, რომელიც მოსკოვში ჩასვლისას გერმანელი ტყვეების თაობაზე მართავდა მოლაპარაკებას“ **(გაბლიანი, 1998:130)**.

მეორე ვერსიის თანახმად: „1942 წლის ზაფხულში, მთელი კავკასიის მასშტაბით დაიწყო „დივერსანტ პარაშუტისტთა“ გადაგზავნა ამ რეგიონში. პატარა ჯგუფები თვითმფრინავებით გადასროლილი იქნენ საქართველოშიც. ძირითადი ასაფრენი ბაზა ყირიმში მდებარეობდა. ჯგუფის წევრები კარგად ეკიპირებული იყვნენ. ზოგიერთ ჯგუფში ჩართეს გერმანელი ინსტრუქტორებიც. „ერთ უკუნეთ დამეში ყველანი პლანერებით გადაგვისროლეს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.“, - იგონებს მათე კერესელიძე. არადა, არც ერთი ქართველი ადრე პარაშუტით არ გადაფრენილა. მათ ამისათვის მხოლოდ თეორიული მომზადება ჰქონდათ გავლილი“ **(სულაძე, 2012:350)**.

ცნობილია, რომ საქართველოში გადასროლილ „დივერსანტ პარაშუტისტებს“ საქართველოს შინსახკომი სასტიკად უსწორდებოდა, რომელიც მაშინვე გახდა ცნობილი, როგორც გერმანიის სარდლობისა, ისე ქართველი ემიგრანტებისთვისაც.

არსებული ჩავარდნების მიუხედავად გერმანელები შეუფერხებლად აგზავნიდნენ კავკასიაში თავიანთ მომზადებულ დივერსანტებს. მათ მიმართ სასტიკ დასჯას ახორციელებდა საბჭოთა უშიშროება, რომელშიც იგულისხმებოდა ლიკვიდაცია და იმათ ვინც ნებაყოფლობით ბარდებოდნენ სამართალდამცავ ორგანოებს ასეთივე სისასტიკით პასუხობდნენ. მცირე გამონაკლისი იჩენდნენ დივერსანტ-პარაშუტისტთა ჯგუფში მონაწილე ემიგრანტების მიმართ.

მათე კერესელიძის ნაამბობის თანახმად ირკვევა, რომ საქართველოში მასთან ერთად გადასროლილი ყოფილან: „დათიკო ხარისჭილაშვილი (ტყვედ ბარდებოდა, მაგრამ გამანადგურებელი ბატალიონის წევრებს მაინც დაუხვრეტიათ ადგილზე), ბურძგლა, შალიკო მაღლაკელიძე, კუკური ქოჩაკიძე და ალექსანდრე კანკავა.

მათთან ერთად ყოფილან გერმანელი ინსტრუქტორები: უნტე-როფიცერი ბდოლცი და გერმან მიულერი (ეს უკანასკნელნი დახვრეტილები ხეებზე უპოვიათ).

მათე კერესელიძის ინფორმაციით, ალექსანდრე კანკავას თურქეთის საზღვრებისაკენ მოუხერხებია გაქცევა. (ალბათ, საამისოდ ვინმემ შეუწყო ხელი), შ. მაღლაკელიძე კი თითქოს ჩაუქვავებიათ და ისე მოუკლავთ. დანარჩენები სხვადასხვა კუთხეში დაუხოციათ...” კ. ქოჩაკიძისა და ბურძგლას ბედი, კერესელიძის გადმოცემით, საქართველოში მათი შეპყრობის შემდეგ უცნობია (**სულაძე, 2012:351**).

1942 წლის გაზაფხულიდან მოყოლებული წლის ბოლომდე საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ქართველ „დივერსანტ პარაშუტისტთა“ რამდენიმე ჯგუფი იქნა გადმოსროლილი. მათი ადგილობრივ მოსახლეობასთან კონტაქტის გამო ქართველ ჩეკისტებს განსაკუთრებული დადგენილება მიუღიათ, რომლის ძალით დივერსანტები და მათი ხელშემწყობი ადგილობრივი მოსახლეობა დახვრეტილად ისჯებოდნენ.

1942 წლიდან ტყვედ ჩავარდნილი მათე კერესელიძის ბედი ოჯახისათვის უცნობი იყო. 1956 წლის 16 თიბათვეს, ვეზინეში ბარათი მოვიდა: „ეს მათეს პირველი წერილი იყო, რომელმაც დიდი სიხარული გამოიწვია, ვინაიდან, - 13 წლის საშინელი განცდების შემდეგ - გავიგე და დავრწმუნდი მათეს კარგად ყოფნაში... მათე მწერს თუ მამიდა ელენე და ლიზა თუ არა ამდენხანს სიცოცხლესაც ვერ შევინარჩუნებდით“ (**კერესელიძე, ვეზინე, 16 თიბათვე, 1956**).

საბჭოთა ჯურღმულიდან გამოგზავნილი წერილი ძლივს იკითხება. მათე კერესელიძეს ერთადერთი მამიდის თბილისში მცხოვრებ

ელენე გლურჯიძისა და ბიცოლა ლიზა კერესელიძის გაგზავნილი ამანათები, როგორც თვითონ ამბობდა, მას სიცოცხლეს უნარჩუნებდა.

თბილისელ ნათესავებს მათე კერესელიძემ უფრო ადრე მიაწვდინა ხმა, რასაც 1946 წლის 2 დეკემბრით დათარიღებული პირველი წერილი ცხადყოფს:

„ Жена _ Акра 2.XII.46

Дорогая тетя, дорогой дядя.

Не знаю получили ли все мои письма и мой телеграм, где я вам сообщил что уезжаю из Актюбинска. Теперь я приехал на новое место. От дороги немного устал и вообще чувствую слабость. Главным образом меня мучает зима и холод и потому обращаюсь к вам с просьбой. Пришлите мне если вам не трудно тёплое нижнее белье, чулки, рукавицы, кашне, побрянки, старые брюки, вообще все что старое, новых не надо. Можно это все послать богажем где больше чем 8 кг. принимают. Продукты тоже желательны, но конечно при условии, что это вас не стесняет.

От вас уже больше года писем не получил. Пишите чаще. Посылку от Вахтанга в Актюбинске получал, в Августе, но никаких писем.

Так же письмо пишу дяде Вахтангу, может быть оно дойдет. Мой новый адрес: М.Е. Кереселидзе. Карагандинская обл. н/от жены _ Арка п/я 246-2

Всех много, много раз целую. Ваш Мате

Дорогая Елена,

От Вахтанга получил письмо. Писал вам и ему по два письма. Он мне пишет, что дядя Сандро скончался. Я не нахожу слов вам свое горе высказать. Сам я на себе испытал как страшно потеря дорогого человека. Страшно думать, как окружающий мир постепенно опустошается. Я как-то хранил надежду всеми с вами увидится и вот еще одним меньше. Папа мне часто о вас и о дяде Сандро рассказывал, и я вас полюбил, хотя не знал вас. Лео тоже часто вспоминал вас, Гиви и его сестру (я пишу Гиви и вижу его даже точно его имя и имя его сестры не помню. Лео тоже (не знаю писал я вам или нет) погиб во времена бомбировки Берлина.

Я вас очень прошу пишите мне часто как поживаете, что мои племянники делают. Мне ваши письма очень дороги, ведь вы

единственные родственники и ваши письма единственная связь с внешним миром.

Тваладзе мне пишет, что он у вас был, я надеюсь он вам понравился.

О себе что писать не знаю. Жизнь скучно протекает, и зима опять приближается страшная, суровая казахстанская зима. Но как-нибудь....

Я вас крепко, крепко целую! **Ваш Мате” (კერესელიძე, ყარა-განდა, 2.12.46, 30.08.48).**

რუსულად დაწერილ წერილში ადრესატი მიანიშნებდა, რომ რამოდენიმე წელიწადი ცდილობდა მათთან დაკავშირებას. შემდეგი წერილი 1948 წლის 30 აგვისტოთი თარიღდება, სადაც აღნიშნულია, რომ მათი წერილი მიიღო. ეს წერილიც რუსულ ენაზეა დაწერილი და ზოგადად ეხება მისი ავადმყოფობის ამბავს.

გადასახლებიდან გამოგზავნილი მათეს წერილები დიდი ბელადის გარდაცვალებამდე რუსულად იყო დაწერილი შემდეგ კი უკვე ქართულ ენაზეა წერდა:

„ჩემო ძვირფასო ელენე!

მივიღე შენს მიერ და ლიზას მიერ გამოგზავნილი ფული. ხომ ვიცი, როგორ გიძნელდებათ და პირდაპირ გული მეწვის. რადგანაც ჩემი აქ ყოფნა გაგრძელდა და ვინ იცის კიდეც რამდენი ხანი მომიხდება ცდა, ყოველ ძალას ვადებ, როგორმე სამუშაო გამოვნახო. ფიზიკური შრომის მიღება რასაკვირველია უფრო ადვილია, არც მეშინიან. ამ 14 წელიწადში შევეჩვიე; ხოლო მოგება მეტად დაბალია და თანაც ვშიშობდი ავად არ გამხდარიყავ, ისიც მაფიქრებდა, რომ უკვე სხვა გზის გამონახვა გამიძნელდებოდა და თითქმის შეუძლებელი გახდებოდა.

ესლა კი პერსპექტივები გაუმჯობესდა. ახალ აღმოჩენილ ნაცნობებში ჩემი თარგმნის ნიჭის ავტორიტეტი მკვიდრად დავამყარე. ბევრს მშველის ფრანგული ზრდილობა-დიპლომატიის უნარი, რომელიც, როგორც მეუბნებიან, თურმე მაღალ დონეზე მქონია შეთვისებული. ისიც დაუმატე, რომ ფრ. კონსულის ნაჩუქარი, პარიზში შეკერილი, კონტა თუმცა ცოტა შეხუნებული კოსტიუმი მაცვია, და დროზე ვიცი ანანასით ძღვენის მოტანა (რის შემდეგ მართალია 3-4 დღის მარხვის შენახვა მჭირდება ხოლმე). ერთი სიტყვით, თუ ძალიან არ ვცდები, საქმე საიმედო გზაზეა დაყენებული.

შემიძლია ფრანგული, გერმანული და ინგლისური ენებიდან ვთარგმნო, აგრეთვე ფრანგულ და გერმანულ ენაზე წერა, რომელიც

რასაკვირველია ბევრად უფრო ხელსაყრელია. ხელთ მაქვს ინგლისური რომანი, რომელიც ჩემის დარწმუნებით აქ მისაღებია და ერთნაირ ყურადღებას მოიმსახურებს, ამაზე მოლაპარაკება მაქვს „ვაკ-რუგ სვეტის“ თანამშრომელთან...” (კერესელიძე, 1.07.57).

ცნობილია, რომ „მიხეილ კედიას შუამავლობით ემიგრანტები-საგან შექმნილ ნაწილებში მრავალი მოხალისე ჩაეწერა. საჰაერო-სადესანტო ნაწილს „თამარ პირველს“ მათე კერესელიძის მეთაურობით, რუსეთთან ომის დაწყებამდე ახალ ორლეანთან წვრთნიდნენ, როგორც პარტიზანულ რაზმს. ასწავლიდნენ აფთიაქში ნაყიდი წამლებით ბომბების დამზადებას, კავშირგაბმულობას, რუკების კითხვას, ორიენტირებას და ა. შ.

ნაწილზე დაწვრილებით მოგვითხრობს ემიგრანტი, ეროვნულ-დემოკრატი მიხეილ ქავთარაძე. „იგი შეიქმნა სსრკ-სთან ომის გამოცხადების დღეს, 22 ივნისს ვენაში და მასში 17 კაცი გაერთიანდა: მიხეილ თარაშვილი, შოთა ბერეჟიანი, გოგი ჭაჭიაშვილი, კობა ხოჭოლავა, გოგი გაბუნია, გოგი ბერძენიშვილი და სხვები.

1942 წლის ზაფხულში საქართველოში დესანტის ჩასხმის შემდეგ მისი წევრების დიდი ნაწილი დაიღუპა, ნაწილი ტყვედ ჩაიგდეს გამანადგურებელმა ბატალიონებმა, ან საბჭოთა მოქალაქეებმა ჩააბარეს ხელისუფლებას.

მათე კერესელიძე 15 წელი იყო დატყვევებული ციმბირის გერმანელთა ბანაკში, სანამ მოსკოვში საფრანგეთის საელჩოს ძალისხმევით გაანთავისუფლებდნენ,“ - აღნიშნავს რუსუდან დაუშვილი (დაუშვილი, 2012; „გიორგი თუხარელი“. გაზეთი „Prime Time“, 17 სექტემბერი. გვ.52).

„ამ ერთი კვირის წინ დიდი იმედი მომეცა, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ცოტად ავიჩქარდი. საქმე ის არის, რომ ჩვენი ჯგუფიდან ამ მოკლე ხანში 6 კაცი უნდა წავიდეს, ერთი მათგანი ბელგიაში მიემართება, - ჩემ ოთახში ცხოვრობს. და მას ეჩვენა, რომ უცხოელთა განყოფილების უფროსმა სთქვა, რომ განყოფილებამ განკარგულება მიიღო ფესტივლის წინ ყველანი გავეშვიტ. როგორც გამოვარკვია, ეს განკარგულება ეხებოდა ამ 6 კაცს. მართლაც უნდა წავიდნენ 23-ში. მაგრამ, რაც არ უნდა იყოს, მე დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი რიგიც მალე მოვა. იგივე დროს ჩავაბარე განცხადება გასვლის შესახებ. პარიზიდან, დიდი ხლავრორთის შემდეგ ჩემი დაბრუნების ფული საელჩოში გადმორიცხეს.

ჩემი ძმის ლულუს, წერილმა შემაფიქრინა. თურმე მამა ავად ყოფილა. ლულუ იწერება არაფერი სერიოზული არ არისო... მინდა

დავიჯერო, რომ სახიფათო არაფერია, მით უმეტეს, რომ მამა ყოველთვის რკინის ჯანმრთელობის იყო“ **(კერესელიძე, კალინინი, 20.09.57).**

კალინინიდან სულ მალე მათეს წერილი მოვიდა, რომელშიც იტყობინებოდა: „ამ ოთხ საათში გავფრინდები. მე ვაპირებდი მატარებლით გამგზავრებას, მაგრამ კონსულმა ოფიციალურად მოითხოვა ჩემი თვითმფრინავით წასვლა. ამის გამო ფული იქიდან გამოგზავნილი და დაცემული კურსით გადმოცემული არ მეყო, მით უმეტეს, რომ ვალებში ჩავარდნილი ვიყავი, ისე, რომ მიუხედავად მთელი ჩემი გულისტკივილისა, იძულებული გავხდი, შენი და ლიზას მიერ ტელეგრაფით გამოგზავნილი ფული გამომეტანა. თუმცა ჯერ ვაპირებდი უკან გამოგზავნას. ერთი რამ მანუგეშებს, მეტს აღარ გაწვალე, და თუ რამედ კიდევ ვივარგე და კაცობა ისევ დამრჩა, დაგიმტკიცებ, რომ შენი სიკეთე არ დამავიწყდება.

რომ გამახსენდება ვერ გნახე, ვერ შემოგეხვია, შენ და შენს საყვარლებს და ვერ გაკოცეთ - გული მიკვდება. მაგრამ ვინ იცის, ბედი კიდევ რას მოგვითმნის?

მამა უკანასკნელ წერილში გამომიტყდა, რომ დიდხანს ავად იყო, და როგორც გავიგე მძიმედ, ეხლა ბევრად უკეთ არის. ხვალ შემოვხვები. და თუ ჯანმრთელი ჩავედი, ეს შენი და ლიზას მადლია“ **(კერესელიძე, კალინინი, 20.09.57).**

დილის 3 საათზე დაწერილი ეს ბარათი იმედებითა და რწმენით იყო აღსავსე. მათე კერესელიძე 15 წლის შემდეგ უბრუნდებოდა ოჯახს.

მთელი ამ წლების განმავლობაში, უკანასკნელ წლების კავშირს თუ არ ჩავთვლით, იგი არა მხოლოდ ამანათებს, არამედ წერილებსაც ვერ ღებულობდა ახლობლებისაგან. გიორგი კერესელიძესაც ეგონა, რომ მათე დახვრეტილი იყო, მაგრამ შინაგანად მშობლის გული მაინც ელოდა.

მათე კალინინიდან გაგზავნილ უკანასკნელ წერილში მამიდას - ელენე გლურჯიძეს სთხოვდა: „სვიმონ ყაუხჩიშვილი თუ ნახო გადაეცი მოკითხვა. გამსაზურდიას თუ ხვდები გადაეცი ჩემი პატივისცემა, მგონი არ დაავიწყდა თავისი მოწაფე“ **(კერესელიძე, კალინინი, 3.08.57).**

მათე კერესელიძის სურვილი იყო პატიმრობის გასვლის შემდეგ თავის სამშობლოში ჩასულიყო, რათა ბავშვობის ოცნება და ნატურა აესრულებია, მაგრამ იგი მკაცრად გააფრთხილეს: - თუ უკან შებრუნება არ უნდოდა, მაშინ ამ განძრახვაზე ხელი უნდა აეღო.

„ჩემო ძვირფასო ელენე!

დიდი ბოდიში, რომ აქამდის არ მოგწერე. თუმცა ათ დღეზე მეტია, რომ აქ ვარ. საქმე მარტო ის კი არ არის, რომ შეხვედრის სიხარულმა, მეგობრებთან შეხვედრამ, სტუმრების განუწყვეტელმა მისვლა-მოსვლამ, ჩემებთან მთელი ღამეებით ბაასმა არ მომცა დრო წერილის დაწერისა. არამედ ისიც ემატება, რომ აქ თურმე ჩემზე არესტის ბრძანება არსებობდა და ჩამოსვლის მეორე დღეს ციხეში ამომაცოფინეს თავი! თურმე აქაც მქონია 20 წლის კატორღის განაჩენი, რადგანაც შაბათი იყო, საქმეს გამონახვის თავი არავის ქონდა და დიდი ბოდიშით ამიხსნეს, რომ ორი-სამიოდე დღით მომიხდება სახელმწიფო ხარჯზე დასვენება.

მართლაც, მესამე დღეს გამიშვეს და გამომიცხადეს, რომ ამ მოკლე ხანში ჩემი საქმე წარედგინება სასამართლოს. ამ მთელ ამბავში ის არის სამწუხარო, რომ ადვოკატის აყვანა საჭირო გახდა. და 40 ათასი ფრანკია გადასახდელი. ისე რომ, აქაც არამარტო ოჯახის ხარჯზე ვცხოვრობ, არამედ კიდევ ამისთანა ტვირთით დავაწევი... ზედმეტია აგიწერო ჩვენი ბედნიერება, სიხარული და მეგობრების გულთბილი შეხვედრა, შენც კარგად წარმოიდგენ. მამა ისე ღელავდა, რომ ლულუმ აეროპორტზე არ წამოიყვანა, რათა ავად არ გახდესო. შემხვდნენ ლულუ, ნინო და გიორგი. ნინო მარტო იმით ვიცანი, რომ ლულუს გვერდში იდგა და ხელებით შორიდან მესალმებოდა. პირველ წუთს ვერც მოვისაზრე, რომ მაღალი ტანმოყვანილი ახალგაზრდა მისი შვილი უკან იყო. ციხიდან ჩამოსვლის შემდეგ სამი დღის განმავლობაში კარგად გამოვიძინე. სტუმრების გასტუმრების შემდეგ მამას გათენებამდე ვებაასებოდი.

ნინოს ნელ-ნელა ვეცნობოდი და მგონი დავიმეგობრე. ეს შეხვედრა მართალი გითხრა, ცოტა მაფიქრებდა, მაგრამ მთელი მისი ნდობა და სიყვარული დავიპყარი.

გიორგიც დავიმეგობრე და ახლა მთლად მენდობა“ **(კერესელიძე, ვეზინე, 7.10.57).**

მათე კერესელიძეს 15 წელი არ ჰყავდა შვილი ნანახი და მთელი ამ წლების განმავლობაში 2 წლის გოგონას ხატებას ატარებდა, რომელიც დედასთან ერთად დატოვა. მათეს მეუღლე მაია (მარია) დრუჟინინა რუსი ემიგრანტის ქალიშვილი გახლდათ და იგი იყო მთელი ოჯახის ბურჯი. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ კერესელიძეები უფროსი ძმიდან იასონიდან დაწყებული ლეო, გიორგი და მათეთი გათავებული რუსეთს ებრძოდნენ, თუმცა ამ უკანასკნელმა მეუღლედ რუსი ეროვნების ქალი მოიყვანა, რაც იმის დასტური გახლ-

დათ, რომ ქართველ ხალხს იმპერიალისტური რუსეთი და მისი ბოროტების მანქანას სძულდათ და არა რუსი ერი.

მათე კერესელიძემ საცხოვრებლად გერმანია აირჩია. იგი მაიდას ატყობინებდა: „50 წელს გადასული, 15 წელზე მეტი უპრაქტიკო, არავითარი ნამდვილი სპეციალური ცოდნის კაცისთვის, რომლის პასპორტის საკითხიც კი, ჯერ კიდევ გარჩევამია, საიდანღაც ჩამოსული უცხოელისთვის რასაკვირველია ძნელია მცისვე მოწყობა. მაგრამ ბოლოს მგონი ესლა შემოძლიან დავმშვიდდე და ჩემი ჯიუტობით ბელმაც ძალიან გამიღიმა - მგონი. ფეხი მყარ ნიადაგზე დავდგი. ჰამბურგში ერთ ქვიშის და ცემენტის ქარხანაში მოვეწყე, ვიმუშავე კონტორაში. თანაც თარგმანებზე კერძოდ ვიმუშავე, ისე რომ ოჯახს მოვუვლი.

ის მეტად მაწუხებს, რომ ოჯახი ორად დაირღვა. მაიას კი წავიყვან ჰამბურგში, როცა ბინას მივიღებ. თან მამასაც ჩამოვიყვან, თუმცა მეშინიან, აქ მოიწყენს, რადგან ქართველობა სულ არ არის... ნინოს ამბავი კი უფრო რთულია. გერმანული არ იცის. მთელი ნაცნობობა და მეგობრები იქ ჰყავს, თანაც, სინამდვილე, რომ ვთქვათ მეტნაკლებად გაფრანგებულია - თუმცა ლეკურს მშვენიერად ცეკვავს და თავი ქართველად მოჰყავს“ (**კერესელიძე, ჰამბურგი, 31.10.59**).

საბჭოთა ბანაკებში გატარებულმა მძიმე ცხოვრებამ უკვალოდ როდი ჩაიარა. მათე კერესელიძე მამიდისადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა: „მე ავად ვიყავი: გულის ინფარქტი შემემთხვა. ესლა მთლად გამოვკეთდი თუმცა სიფრთხილეს მიკარნახებენ ექიმები: პაპიროსის მოწევა ამიკრძალებს, ტრამვაის სირბილით გამოკიდება აღარ შეიძლება, ნერვიულობას და ღელვას უნდა გავუქცე და სხვა.

ორი თვე ვიწევი საავადმყოფოში, მერე ორი თვით პარიზში გამოკეთებისათვის წავედი. საქმეში, მძიმე მუშაობაში რასაკვირველია წამაფერხა და ზოგიერთ რამეში ჩამოვრჩი. ესლა ნინო ჯვარს იწერს. ცოტა უკმაყოფილო ვიყავი ბევრის მოსაზრებით, თუმცა ვიცი ძალიან კარგი, განათლებული, ჭკვიანი და ზრდილი ბიჭია. იგი არქიტექტურის ფაკულტეტზე სწავლობს. არის 24 წლის. მამა ქალაქის მშენებლობის დირექტორია, ერთი ძმა ექიმი. მოკლედ კარგი განათლებული და სასიამოვნო ოჯახია“ (**კერესელიძე, ვეზინე, 22.04.60**).

1960 წლის 16 ივნისს დიუსელდორფიდან თბილისში წერილი მოვიდა, რომელმაც სულის სიღრმემდე შეძრა დედ-მამიშვილებიდან ერთადერთი ძმის ამარა დარჩენილი ელენე გლურჯიძე: „ჩემს განცდაზე ვერას მოგწერ, რადგან სიტყვები ვერ გამოსთქვამენ. საყვარელი მამის დაკარგვის გამო სასოწარკვეთილებას ობლად დარჩენის

გრძნობაც ემატება... ისიც გულს მიკლავს, რომ იმ უკანასკნელ წუთებში მის გვერდზე არ ვიყავი: ადმინისტრაციულ ბიუროკრატიის სიტლანქის ბრალით ვერაფრით ვერ მოვახერხე დროზე ჩასვლის ვიზა მიმეღო. თუმცა ავამოძრავე მთელი ნაცნობობა, მაგრამ საკმარისად ვერ ავაჩქარე ეს საქმე და მარტო დასაფლავებაზე მოვახერხე ჩასვლა...

გულს მიკლავს, რომ უკანასკნელად ვეღარ მნახა, როგორც დეკარგული და ისევ მონახული შვილი. ვიცი, რომ ძალიან ვუყვარდი და ძალიან დარდობდა ჩემს ახლანდელ ბედზე. და აწუხებდა რომ ოჯახი, რომელშიც მთელი ცხოვრება გაატარა, იფანტებოდა. ის ნუგეში კი ჰქონდა, რომ 16 წლის შემდეგ მაინც მნახა ჯანზეც კარგად. დარწმუნდა, რომ ფეხის მოკიდვა მოვახერხე... ერთი დიდი ბედია, რომ არ იწვალა და მშვიდად ძილში გარდაიცვალა.

დასაფლავებაზე ძალიან ბევრი ხალხი დაესწრო. კიდევ მეტი დაესწრებოდა, რომ იმის თავი ვქონოდა და ყველასთვის შეგვეტყობინებია.

დედის გვერდით ჩავასვენეთ, შორეულ ქვეყანაში, უცხო მიწაში, სამშობლოდან შორს, რომელიც ასე უყვარდა და რომელსაც ყველაფერი შესწირა.

აღზდა, ჩვენც უცხო მიწაში უნდა გადავიკარგოთ. ჩვენი შვილები კი და შვილიშვილები ნელ-ნელა გადაგვარდებიან და უცხოეთი მათთვის უცხოეთი აღარ იქნება“ **(კერესელიძე, ვეზინე, 16.06.60).**

მათე კერესელიძისათვის მამის დაკარგვა ძალიან დიდი დარტყმა იყო. მას იმედად ისღა დარჩენოდა, როგორც თვითონ წერდა: „მარიამს ლეოს ქაღალდები აქვს, მამასაც ბევრი ნაწერი დაუტოვებია, ძალიან მსურს ოდესმე გადავსინჯო და მოგონების ღირსი არ დაიკარგოს“ **(კერესელიძე, ვეზინე, 13.08.60).**

მათე კერესელიძეც უცხო მიწაში იმ რწმენით ჩავსვენა, რომ საქართველოს საბოლოოდ ღმერთი არ გასწირავდა. ნანატრ თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას კვლავ აღუდგენდა. თუმცა ქართულ პოლიტიკურ ემიგრანტთა თავგანწირვამ, ბარათაშვილის თქმისა არ იყოს: „და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება“, საზოგადოებრივი აზრის შესაქმნელად დიდი როლი ითამაშა.

ასე რომ, პირად არქივებში დაცული ქართველ პოლიტიკურ ემიგრანტთა წერილების საშუალებით, მათი დიდი ნაწილი არა მარტო სამშობლოს უბრუნდებიან, არამედ ემიგრანტთა პორტრეტები ახალი შტრიხებითაც ივსება.

Unknown shots from Mate Kereselidze's epistles
Summary

During the World War II a large number of young Parisian emigrants joined anti-soviet organisations. They hoped that Germany would defeat Russia, which will give the Georgian emigrants the opportunity to restore Georgia's independence.

Giorgi Kereselidze's eldest son, Mate was the first to join the anti-Soviet organization "Tamar I" as an interpreter.

The Georgians from this group were trained as saboteurs-parachutists who were to land in Caucasus.

"Indeed, in late spring or early summer of 1942, Mate Kereselidze's group from Tamar I landed in north-west part of Georgia. Some were killed and some were wounded during the fight against soviet forces, others were taken hostage. Mate was among the minority who, surprisingly, were released after 14-15 years of imprisonment and were let to return to the West".

In 1946 Mate Kereselidze sent his first letter from the camp to his aunt who lived in Tbilisi, in which he asked his relatives and friends for help.

In a small town near Paris, Mate's father, his wife and children, his brother and nephews were looking forward to his return and this day finally came on September 20, 1957.

Russian imprisonment didn't seem to be enough so the French government sentenced him to 20 more years of hard labour. The court acquitted Mate and he moved to Germany where he made his living by translating.

Mate Kereselidze's dream to return to Georgia remained unfulfilled: "Perhaps, we will be lost in strange lands. And our children and grandchildren will gradually change and strange lands will no longer be strange for them".

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაბლიანი, გ. (1998). „ჩემი მოგონებანი“, ტ I, ქუთაისი;
2. დაუშვილი, რ. (2012). „გიორგი თუხარელი“, გაზეთი „Prime Time“, 17 სექტემბერი;
3. კერესელიძე, მ. (1946; 1948). პირადი წერილები, ყარაგანდა;
4. კერესელიძე, გ. (1956, 57, 59, 60). პირადი წერილი, ვეზინე;
5. კერესელიძე, მ. (1959). პირადი წერილი, ჰამბურგი;
6. სულაძე, გ. (2012). „ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაცია და სპეც-სამსახურები“ თბილისი;
7. ქავთარაძე, მ. (2007). „ცხოვრების 100 წელი“, თბილისი;
8. შარაძე, გ. (2001). „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია“, ტ. I, თბილისი;
9. წერეთელი, მ (1962). „ნეკროლოგი -გიორგი კერესელიძე“, ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, N39-40, პარიზი.

**რეპატრიაციის სახელმწიფო პოლიტიკისა და სოციალური
რეალობის ურთიერთმიმართება საქართველოში: ე.წ.
„თურქეთელი“ მესხების შემთხვევა**

მესხეთი, როგორც საქართველოს სასაზღვრო რეგიონი, საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა ომებისა და პოლიტიკური დაპირისპირებების ერთ-ერთ მთავარ არენას. თავისი გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, იგი მრავალჯერ მოხვდა მეზობელი სახელმწიფოების პოლიტიკური გავლენის ქვეშ. ისტორიულად, მესხეთის ტერიტორია მოიცავდა მდინარე მტკვრისა და ჭოროხის აუზებში განთავსებულ რეგიონებს: სამცხეს, ჯავახეთს, კოლას, არტაანს, შავშეთს, კლარჯეთს, ერუშეთს, აჭარას, იმერხევს, ტაოს, აბოცს, სპერს, თორთუმს, ლაზეთსა და ბასიანს. მისი საზღვრები ბორჯომიდან არზრუმამდე ვრცელდებოდა (ჯავახიშვილი, სურგულაძე, 1989: 43)

ბიზანტიის იმპერიის დაშლისა და მის ადგილას ოსმალეთის იმპერიის ჩამოყალიბების შედეგად, რეგიონმა გეოპოლიტიკური ტრანსფორმაცია განიცადა და მთლიანად ოსმალეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში აღმოჩნდა. 1578 წლის ჩილდირის ომში გამარჯვებული ოსმალეთი აგრესიულ საგარეო პოლიტიკაზე გადავიდა და ფაქტობრივად მთელი სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო დაიკავა, რასაც მოყვა ადგილობრივი მოსახლეობის მასობრივი ისლამიზაცია და კულტურული ასიმილაცია.

XIX საუკუნეში კავკასიის პოლიტიკური ვითარება კიდევ ერთხელ შეიცვალა რუსეთის იმპერიის გავლენის გაზრდით. 1829 წლის ადრიანოპოლის ზავის შედეგად, სამცხის ჩრდილოეთ ნაწილი რუსეთის მფლობელობაში გადავიდა (ვაჩნაძე, გურული, 2007:64). რუსეთის იმპერიასთან შემოერთების შემდეგ, რეგიონში დემოგრაფიული სურათი საგრძნობლად შეიცვალა. ქართული საზოგადოება იმედოვნებდა, რომ მესხეთში მცხოვრები გამუსლიმებული ქართველები თანდათან დაუბრუნდებოდნენ წინაპართა სარწმუნოებას და ისტორიული მესხეთი კვლავ გახდებოდა საქართველოს ორგანული ნაწილი. თუმცა, იმპერიულ ხელისუფლებას ამასთან დაკავშირებით განსხვავებული მიზნები ჰქონდა. მოსახლეობის მართლმადიდებლურ სარწმუნოებაზე დაბრუნებისა და ქართული იდენტობის წახალისების ნაცვლად, იმპერიამ ხელი შეუწყო მუსლიმი ქართველების იძულებით გადასახლებას და მათ ნაცვლად ანატოლიელი სომხების დასახლე-

ბას, რომელთაც ხელისუფლება უფრო საიმედო სოციალურ-პოლიტიკურ საყრდენად მიიჩნევდა (ფრონელი, 1914: 38, 50).

გარდა ამისა, რუსული ადმინისტრაციის მიზანმიმართულმა პოლიტიკამ ხელი შეუწყო სარწმუნოებრივი და ეროვნული იდენტობის გამიჯვნას — მუსლიმი ქართველები თურქებად, კათოლიკე ქართველები ფრანგებად, ხოლო მონოფიზიტი ქართველები სომხებად მოიხსენიებოდნენ (ფრონელი, 1914: 39). მესხმა თავადაზნაურობამ იმპერატორსაც კი მიმართ თხოვნით, რომ მათთვის სხვა ქართველი თავადაზნაურების მსგავსი უფლებები მიენიჭებინათ, რის სანაცვლოდაც ისინი მზად იყვნენ წინაპართა სარწმუნოებას დაბრუნებოდნენ და ეცხოვრათ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, თუმცა, ეს ინიციატივა რუსეთის ინტერესებში არ ჯდებოდა. პირიქით, ხელისუფლებამ გააძლიერა რეგიონიდან მუსლიმი მოსახლეობის გადასახლების პროცესი (ბლუაშვილი, 2008: 16).

მესხეთის მუსლიმ მოსახლეობას ოფიციალურად მიენიჭა „თურქის“ სტატუსი, რაც შემდგომში მათი იძულებითი დეპორტაციის სამართლებრივ საფუძველად იქცა. შედეგად, საქართველოს ტერიტორიიდან თურქეთის მიმართულებით ეთნიკური ქართველების მასობრივი გადასახლება სამ ეტაპად განხორციელდა: პირველად - 1828–1829 წლებში, შემდეგ - 1877–1878 წლებში და საბოლოოდ - 1921 წელს (ბლუაშვილი, 2008: 52).

1921 წლის თებერვალში დასრულდა საქართველოს დამოუკიდებლობა და ის საბჭოთა რუსეთს შეუერთდა, რამაც კარდინალური ცვლილებები გამოიწვია კავკასიის რეგიონში. ეს ცვლილებები შეეხო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსაც, კერძოდ რუსეთსა და თურქეთს შორის გაფორმდა ყარსის ხელშეკრულება, რომლის თანახმადც მხარეებმა ორ ნაწილად გაყვეს მესხეთის რეგიონი.

რუსეთის იმპერიის დემოგრაფიული პოლიტიკა მისი სამართალმემკვიდრე საბჭოთა პერიოდშიც გაგრძელდა. XX საუკუნის 20-50-იან წლებში კომუნისტური ხელისუფლება ხშირად მიმართავდა რეპრესიებსა და დეპორტაციებს, როგორც მრავალეროვანი სახელმწიფოს კონტროლის საშუალებას და ამ მეთოდით ცდილობდა საზოგადოებაში შიშის დანერგვას. გარდა ამისა, ეს იყო იდეალური საშუალება სასურველი ეთნიკური სურათის შესაქმნელად. ხელისუფლება ცდილობდა საზღვრისპირა რეგიონებში, მისთვის სასურველი ეთნიკური ჯგუფების დასახლებით, თავიდან აეცილებინა ე.წ. „მტრული ჯგუფების“ ჩამოყალიბება სასაზღვრო ზოლში.

მეორე მსოფლიო ომის მიწურულს სტალინმა წამოიწყო მამულებური დეპორტაციების კამპანია, რომელიც საზღვრისპირა რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობისადმი უნდობლობით იყო განპირობებული. ეთნიკური ნიშნით მასობრივი გადასახლებები საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ 1920-იანი წლებიდან დაიწყო, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის მიწურულს, უპრეცედენტო მამულებებს მიაღწია. ამ პროცესის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს ე.წ. “თურქეთელი” მესხების შემთხვევა - მოსახლეობის ჯგუფი, რომლის მიმართაც ხელისუფლება განსაკუთრებულ უნდობლობას ამჟღავნებდა.

მესხებისადმი ეს დამოკიდებულება შესაძლოა კონკრეტული ისტორიული მოვლენითაც იყო განპირობებული. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ (1918 წ.) ქვეყანა ოსმალეთის იმპერიასთან საომარ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ხოლო მესხეთის რეგიონში მცხოვრები მუსლიმი მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა მხარი დაუჭირა ოსმალეთს და დააარსა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის დროებითი ეროვნული მთავრობა. აღნიშნულმა ფორმირებამ 1918 წლის დეკემბრიდან 1919 წლის აპრილამდე იარსება და დამოუკიდებლობაც კი გამოაცხადა. ამ მოვლენების ფონზე, ოსმალთა ჯარის გამოჩენამ რეგიონში მცხოვრებ მუსლიმ და ქრისტიან მოსახლეობას შორის დაძაბულობა და კონფლიქტი გამოიწვია (ტრიერი, 2011: 11).

1944 წლის ზაფხულში საბჭოთა ხელისუფლებამ შეიმუშავა მესხეთის მუსლიმი მოსახლეობის შუა აზიის რესპუბლიკებში იძულებით გასახლების გეგმა. ამ ინიციატივის ავტორად და უშუალო ორგანიზატორად მოიაზრება იოსებ სტალინის უახლოესი თანამებრძოლი და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი, ლავრენტი ბერია.

1944 წლის 15-17 ნოემბერს განხორციელდა მასობრივი დეპორტაცია: მესხეთის რეგიონში მცხოვრები მთელი მუსლიმი მოსახლეობა, პირუტყვის გადასაზიდ ვაგონებში შეყარეს და შუა აზიის სხვადასხვა რესპუბლიკაში გადაასახლეს (ტრიერი, 2011: 15). ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, 1944 წელს დაახლოებით 90000 ადამიანს მოუწია საკუთარი საცხოვრებელი ადგილის იძულებით დატოვება (<https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/document/soviet-massive-deportations-chronology.html>).

შედეგად, გამოთავისუფლდა ფართო ტერიტორია სასაზღვრო ზოლში, სადაც, პოლიტიკური გათვლების შესაბამისად, მოხდა განსაზღვრული ეთნიკური ჯგუფების ჩასახლება. ეს ცვლილება მიზნად

ისახავდა რეგიონის დემოგრაფიული სტრუქტურის სახელმწიფოს ინტერესებთან თანხვედრაში მოსვლას.

გადასახლებულთა ნაწილმა იმთავითვე გამოხატა უკან დაბრუნების სურვილი, თუმცა მათ წლების განმავლობაში ეკრძალებოდათ ახალი საცხოვრებელი ადგილის თვითნებური დატოვება. მესხებისადმი არსებული პოლიტიკა არ შეცვლილა მაშინაც კი, როდესაც საბჭოთა კავშირში მცხოვრებ სხვა დეპორტირებულ ეთნოსებს უფლება მიეცათ დაბრუნებოდნენ თავიანთ პირვანდელ საცხოვრებლებს (მაგ. ჩეჩნები). მათ მიმართ დაწესებული შეზღუდვები სრულად მხოლოდ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მოიხსნა, თუმცა ამ დროისათვის არსებული სოციალური და პოლიტიკური რეალობა უკვე მნიშვნელოვნად იყო შეცვლილი.

1999 წელს, ევროპის საბჭოში გაწევრიანების სანაცვლოდ, საქართველომ იკისრა ვალდებულება, უზრუნველყო 1944 წელს გადასახლებულ მესხთა შთამომავლების რეპატრიაცია. რეპატრიაციის ვადად განისაზღვრა 12 წელი. პირველი ორი წელი უნდა დათმობოდა სამართლებრივი საკითხების მოწესრიგებას, ხოლო მომდევნო ათი წლის განმავლობაში უნდა დაწყებულიყო მათი დაბრუნების პრაქტიკული პროცესის ორგანიზება (Parliamentary Assembly, opinion 209, 1999).

დეპორტაციამ არა მხოლოდ ფიზიკური გადაადგილება, არამედ იდენტობის ტრანსფორმაციაც გამოიწვია. გადასახლებულთა შთამომავლების ნაწილი დღეს თავს ქართველად მიიჩნევს, ნაწილი - თურქად, ხოლო ნაწილი კი შუა გზაზე დგას: საკუთარ მესხიერებაში ინარჩუნებს ქართულ ფესვებს, თუმცა რეალურად ინტეგრირებულია იმ ეთნიკურ გარემოში, რომელშიც ახლა ცხოვრობს (მთხრობელი, ირა სალაევძე).

ამ ისტორიულ და პოლიტიკურ პროცესს ემატება ემპირიული განზომილება, როდესაც მათ ერთი კონკრეტული ოჯახის მაგალითზე ვაკვირდებით. სალაევების ოჯახის ისტორია წარმოადგენს მიკროდირებულების მქონე წყაროს, რომელიც ნათლად აჩვენებს, როგორ აისახა სახელმწიფო პოლიტიკა ინდივიდთა ბიოგრაფიებზე და როგორ იქცა „დიდი ისტორია“ ადამიანურ ტრაგედიადა.

სალაევები წარმოშობით მესხეთის ერთ-ერთი უძველესი სოფლიდან, ხერთვისიდან იყვნენ. ოჯახის უფროსი, ალი სალაევძე (1898-1989 წწ.), როგორც სხვა მრავალი ადგილობრივი, კარგად ფლობდა თურქულ ენას, რაც საბჭოთა ადმინისტრაციისთვის უკვე ეჭვის საფუძველი იყო. კომუნისტები შიშობდნენ, რომ მუსლიმი მო-

სახლეობა შესაძლოა თურქეთის მხარდამჭერად ქვეულიყო. სალაევების ოჯახი, გარდა თურქულის ცოდნისა, გამოირჩეოდნენ მატერიალური კეთილდღეობითაც, ფლობდნენ ვაშლის ბაღებს, პირუტყვსა და ფართო მეურნეობას, რაც დამატებითი უარყოფითი დამოკიდებულების საბაზს აჩენდა. თუმცა კოლექტივიზაციის პროცესში მათაც მთლიანად დაკარგეს მთელი ქონება.

1944 წლის დეპორტაციის დაწყებამდე ალი სალაევი ოჯახთან, ცოლთან და მცირეწლოვან შვილთან ერთად ბათუმში იყო გადასული საცხოვრებლად, რადგან მას საიდუმლო ვითარებაში შეატყობინეს მოსალოდნელი გასახლების შესახებ. სამწუხაროდ დეპორტაციას ვერ გადაურჩა მისი ძმა და სხვა ნათესავები, რომლებიც შუა აზიაში, ყაზახეთში, ქალაქ ალაამატაში გადაასახლეს. ალის შთამომავლები დღემდე ბათუმში ცხოვრობენ, მისი ძმის შთამომავლები კი ალაამატაში და როგორც ზემოთ აღინიშნა ინარჩუნებენ მეხსიერებას ქართული წარმოშობის შესახებ, თუმცა ქართული ენა უკვე აღარ იციან.

სალაევების ოჯახის ისტორიაში კარგად იკვეთება არა მხოლოდ იდენტობის ტრანსფორმაციის პროცესი, არამედ სახელმწიფო პოლიტიკის გავლენა ეთნიკური სურათის ცვლილებაზე. ბათუმში დარჩენილ ალი სალაევის შვილიშვილს, რომელიც 1962 წელს დაიბადა და კულტურულად და თვითშეგნებით საკუთარ თავს ქართველად მიიჩნევს, დაბადების მოწმობაში ეროვნებად აზერბაიჯანელი აქვს მითითებული.

ევროოსაბჭოს წინაშე აღებული ვალდებულებების შესრულების შესაძლებლობების სრულფასოვანი ანალიზისთვის აუცილებელია თანმიმდევრულად იქნას განხილული ორი მნიშვნელოვანი ასპექტი: პირველი, გადასახლებულთა და მათი შთამომავლების დამოკიდებულება ეთნიკური იდენტობისა და სამშობლოსადმი და მეორე, ის სოციალური და პოლიტიკური გარემო, რომელიც ბოლო შვიდი ათწლეულის განმავლობაში ჩამოყალიბდა როგორც საქართველოში, ისე იმ ქვეყნებში, სადაც მესხები იქნენ დასახლებულნი. ასეთი მიდგომა საშუალებას მოგვცემს უფრო ობიექტურად შევაფასოთ რეპატრიაციის პროცესის რეალური შესაძლებლობები და მასზე მოქმედი ფაქტორები.

პირველ რიგში საჭიროა განისაზღვროს და დაზუსტდეს ტერმინოლოგია, რომელიც გამოიყენება გადასახლებულთა და მათი შთამომავლების აღსანიშნავად. მათი სახელწოდება ხშირად პოლიტიკური კონტექსტით განისაზღვრება, რადგან თითოეული მხარე საკუთარ

რი ინტერესებიდან გამომდინარე ირჩევს მათ მიმართ გამოყენებულ ტერმინს. საბჭოთა ხელისუფლებამ, ისევე როგორც რუსეთის იმპერიამ, სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ეთნიკური იარლიყი მიაკერა მაჰმადიან მესხებს, რამაც გამოიწვია მათი ღენაცხოვანებისა და ეთნიკური თვითშეგნების გარღვევა. XIX-XX საუკუნეების აღწერებში მათ უწოდებენ სუნიტ ქართველებს, თურქებს, თათრებს, აზერბაიჯანელებს... მათი ეთნიკური კუთვნილება იცვლებოდა პოლიტიკური კონიუქტურის შესაბამისად (მოდებაძე 2010: 61; 66)

თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულია ტერმინი „ახალციხელი თურქები“ (ahiska turkleri), რაც მათ პირდაპირ თურქულ ეთნიკურ ჯგუფს უკავშირებს და ბუნებრივად აქრობს კავშირს ქართულ ეთნოსთან (Kalkan, 1998). ზოგიერთ ავტორთან ასევე გვხვდება მათი „მესხი ხალხის“ სახელით მოხსენიება, რაც ასევე მცდარია, რადგან მესხები წარმოადგენენ ქართული ეთნოსის ერთ-ერთ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს და მათი ცალკე ეთნიკურ ერთეულად განხილვა არ არის მართებული (ტრიერი ... 2011: 6).

უფრო ფართოდ გავრცელებული და ოფიციალურ დოკუმენტებში დამკვიდრებული ტერმინია „თურქი მესხები,“ (Parliamentary Assembly, opinion 209, 1999) თუმცა აღნიშნული განსაზღვრებაც სრულად ვერ ასახავს რეალობას, რადგან არ ქმნის მკაფიო წარმოდგენას მათ ეთნიკურ კუთვნილებაზე. ამ ტერმინით ერთნაირად მოიხსენიებიან როგორც ის პირები, რომლებიც საკუთარ თავს თურქად მიიჩნევენ, ასევე ისინი, ვისაც საკუთარ ქართულ იდენტობაში ეჭვი არ ეპარება (ჯანიაშვილი 2014: 504).

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ თავად გადასახლებულთა შთამომავლებს შორისაც არ არსებობს შეთანხმებული შეხედულება თვითსახელწოდებასთან დაკავშირებით, რაც კიდევ უფრო ართულებს პრობლემის გადაწყვეტის შესაძლებლობას (ჯანიაშვილი 2006:105-109). გადასახლებამ და სხვადასხვა ეთნიკურ გარემოში მოხვედრამ, ბუნებრივია, თავისი კვალი დაამჩნია მათ შეხედულებებსა თუ თვითაღქმას. გადასახლებულთა შთამომავლების მოსაზრება ამასთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ სამ ნაწილად იყოფა. ერთი ნაწილი თავს ქართველად და ქართული კულტურის ნაწილად მიიჩნევს, მეორე ნაწილი პირიქით, არ მიიჩნევს თავს ქართული კულტურის ნაწილად და არც სურს ქართულ საზოგადოებასთან ინტეგრაცია, ხოლო მესამე ნაწილი უკვე ინტეგრირდა თურქულ კულტურასთან და თავს თურქად თვლის (ტრიერი 2011: 8; ფუტყარაძე 2015: 160).

აქვე ყურადღების გამახვილებას ითხოვს თურქი მეცნიერების სამეცნიერო ენა: გადასახლებულთა სამშობლოდ მოხსენიებულია მესხეთი და არა საქართველო; მესხეთს, აჭარასთან ერთად, მიიჩნევენ ოსმალეთის იმპერიის ნაწილად, რომელიც რუსთმა წაართვა მათ (https://www.belgeseltarih.com/ahiskaturklerininsurgunu/?utm_source=chatgpt.com).

მათი შეფასებით, მესხეთის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი თავიდანვე ეთნიკურად თურქი იყო და უბრალოდ ქართული კულტურის გავლენას განიცდიდნენ (ტრიერი, 2011: 9). თურქი მეცნიერების ერთი ნაწილი მესხთა ეთნოგრაფიულ ჯგუფს ყივჩაღების შთამომავლებად განიხილავს (ყივჩაღებსაც თურქული ეთნოსის ნაწილად განიხილავენ), რომლებიც დავით აღმაშენებელმა ჩამოასახლა ჩრდილოეთ კავკასიიდან (https://avciya.az/ahiskaturkl%C9%99rimiz/?utm_source=chatgpt.com).

რეპატრიაციის პროცესის პრაქტიკული განხორციელება საქართველოში მრავალი სტრუქტურული და პოლიტიკური სირთულით ხასიათდება. მიუხედავად არსებული გამოწვევებისა, საქართველომ ნაწილობრივ შეასრულა ევროსაბჭოს წინაშე აღებული ვალდებულება: 2007 წლის 11 ივლისს მიღებული იქნა კანონი ყოფილი სსრკ-ს მიერ XX საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოს სსრ-დან იძულებით გადასახლებულ პირთა რეპატრიაციის შესახებ (№ 5261), რასაც მოყვა რიგი აღმინისტრაციული ღონისძიებების გატარება. ამასთან, გადასახლებულთა შთამომავლებს, მათ შორის სალაევების ოჯახსაც, დაეგზავნათ სახელმწიფო მოწვევები დაბრუნების შეთავაზებით, თუმცა სავარაუდო რეპატრიანტთა უმრავლესობამ უარი განაცხადა დაბრუნებაზე, ხოლო ვინც დათანხმდა, მათთვის ერთ-ერთ პირველ დაბრკოლებად იქცა სახელმწიფო ენის არცოდნა და ამ ენაზე დოკუმენტაციის შევსება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ პროცესის გაგრძელება მოითხოვს არა მხოლოდ სამართლებრივად გამართულ ინსტრუმენტებს, არამედ სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ფაქტორების გააზრებასაც. აღნიშნული მექანიზმების მოქმედება სერიოზულ დაბრკოლებებს აწყდება, რომლებიც შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს:

- დღეისათვის გადასახლებული მესხების შთამომავალთა რაოდენობა ნახევარ მილიონს აღწევს და გაფანტულნი არიან როგორც შუა აზიის ქვეყნებსა და ევროპაში, აგრეთვე ამერიკის შეერთებულ შტატებში. მათგან საქართველოში ჩამოსახლების სურვილი დაახლოებით ათი ათასმა ადამიანმა გამოთქვა. თუმცა ეს

ათი ათასიგ კოლოსალურად დიდი ციფრია საქართველოს მამულებისა და შესაძლებლობების მქონე ქვეყნისთვის;

- საქართველოში ჩამოსახლება და საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭება გარკვეული პროცედურების შესრულებას მოითხოვს. რეპატრიანტი მინიმუმ უნდა ფლობდეს ქართულ ენას და შეასრულოს გარკვეული კონსტიტუციური ვალდებულებები, შეეძლოს ქართულ საზოგადოებასთან ურთიერთობა და აიღენთიფიცირებდეს თავს ქართველად, თუმცა გადასახლებული მესხების შთამომავლებს შორის ქართული ენის ცოდნის უაღრესად დაბალი მაჩვენებელი ფიქსირდება;
- გადასახლებულთა შთამომავლების უდიდესი უმრავლესობა უკვე ინტეგრირებულია ამჟამინდელ საცხოვრებელ გარემოში და ნაკლებად სურს ცხოვრების თავიდან დაწყება გაურკვეველი მომავლით;
- რეპატრიაციის განხორციელებას, გარდა საქართველოში არსებული პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მიზეზებისა, ხელს უშლის ის ფაქტიც, რომ თავად გადასახლებულთა შთამომავლებს შორისაც არ არის კონსესუსი მიღწეული, თუ რომელ ქვეყანაში სურთ რეპატრიაცია, საქართველოში თუ თურქეთში;
- გარდა ობიექტური მიზეზებისა, პრობლემის რეალურ მოგვარებას ხელს უშლის პოლიტიკური სპეკულაციები და მეზობელ სახელმწიფოთა ხისტი განცხადებები;
- 1999 წელს მესხეთიდან გადასახლებულთა შთამომავლობის უკან დაბრუნების პასუხისმგებლობის აღება მინიმუმ არარეალური იყო. ქვეყანას, რომელსაც გადატანილი ჰქონდა რამდენიმე შეიარაღებული კონფლიქტი, დაკარგული ჰქონდა ტერიტორიები და კონტროლირებად ტერიტორიაზეც ათიათასობით დევნილი ჰყავდა, რომელთა საცხოვრებლით უზრუნველყოფაც უჭირდა, როგორ უნდა ჩამოესახლებინა ათასობით ადამიანი და შეექმნა მათთვის საცხოვრებელი პირობები თუნდაც ამ გადაწყვეტილების მიღებიდან 12 წლის შემდეგ? (Parliamentary Assembly, opinion 209, 1999).

The Relationship Between State Repatriation Policy and Social Reality in Georgia: The Case of the So-Called „Turkified“ Meskhetians
Summary

The article examines the historical and political transformation of the Meskhethi region and the related ethnic and demographic issues, with a particular focus on the forced displacement and subsequent repatriation process of the so-called “Turkified” Meskhetians.

As a south-western border region of Georgia, Meskhethi has for centuries served as a crossroads of interests among various empires — the Ottoman, Persian, and Russian. The Ottoman victory in the Battle of Childir in 1578 brought the region under Ottoman political and religious influence, leading to the mass Islamization and cultural assimilation of the local population. Later, the establishment of Russian imperial rule further deepened these demographic transformations — Muslim Georgians were officially classified as Turks, many were forcibly relocated, and other ethnic groups were settled in their place.

The final and most large-scale forced deportation took place in 1944, when, on the initiative of Joseph Stalin and Lavrentiy Beria, approximately 90,000 Muslim Meskhetians were exiled to the republics of Central Asia. This action was driven by political distrust toward the borderland population and by the Soviet authorities’ attempt to create a “reliable” ethnic balance.

The article emphasizes that the deportation resulted not only in physical displacement but also in a profound transformation of identity: today, the descendants of the deported perceive their ethnic affiliation in diverse ways.

In 1999, Georgia, upon joining the Council of Europe, undertook an obligation to ensure the repatriation of the Meskhetians. This commitment has been only partially fulfilled, as the process remains hindered by legal, linguistic, social, and cultural factors. The example of the Salaev family, presented in the text, vividly illustrates how a collective historical trauma was transformed into individual life stories and how state policy directly influenced personal destinies.

Consequently, the author concludes that the success of the repatriation policy depends not only on legal mechanisms but also on a deep understanding of social realities, cultural differences, and the diversity of identities. A comprehensive resolution of the issue requires a consistent analysis of historical experience, political interests, and the human dimension.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ვაჩნაძე მერაბ, გურული ვახტანგ, ამასიიდან ყარსამდე. საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება ირან-ოსმალეთ-რუსეთს შორის 1555-1921. გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი. 2007
- მოდებაძე ვალერი, მესხური პრობლემის ანალიზი, მესხეთიდან დეპორტირებული მოსახლეობის რეპატრიაციისა და რეინტეგრაციის პრობლემები. გამომცემლობა „კალმოსანი“, თბილისი. 2010
- ტრიერი ტომ, თარხან-მოურავი გიორგი, კილიმნიკი ფორესტ, მესხები: გზა შინსაკენ... თბილისი. 2011
- ფუტყარაძე ტარიელ, 1944 წელს სამხრეთ საქართველოდან დეპორტირებული მოსახლეობის შთამომავლების აღსანიშნავად გამოყენებული ტერმინები და დეპორტირებულთა შთამომავლების რეპატრიაციის პრობლემები, კრ. ქართველური მემკვიდრეობა XIX, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. ქუთაისი. 2015
- ჯავახიშვილი ივანე, სურგულაძე პეტრე, ისტორიული რარიტეტები. გამომცემლობა, თბილისი. 1989
- ჯანიაშვილი ლავრენტი, 1944 წელს საქართველოდან გასახლებულთა ეთნოისტორიული პრობლემები (კულტურული იზოლაცია, ჯგუფთაშორის ურთიერთობათა თავისებურებანი და რეპატრიაციის პრობლემები), გამომცემლობა „ენა და კულტურა“, თბილისი. 2006
- ჯანიაშვილი ლავრენტი, კიდევ ერთხელ ტერმინ „თურქი მესხის“ შესახებ, კრ. ანალები, ისტორიის, ეთნოლოგიისა და რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი. 2014
- Ibrahimov Mehman - Our Ahiska Turks, interview with PhD of Philology: Professor Asif Hajili and Ismayil Kazimov; https://avciya.az/ahiska-turkl%C9%99rimiz/?utm_source=chatgpt.com (ნანახია 21.10.2025)

- Kalkan Mustafa - *AHISKA TÜRKLERİNİN MENŞEİ VE TARİHİ GELİŞİM SEYİRLERİ*,
<https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3502-published.pdf> (băđăbđđ 21.10.2025)
- Ozden Hilmi - The exile of the Meskhetian Turks,
https://www.belgeseltarih.com/ahiska-turklerinin-surgunu/?utm_source=chatgpt.com (băđăbđđ 21.10.2025)
- Parliamentary Assembly, opinion 209, 1999, Georgia's application for membership of the Council of Europe -
https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16669&lang=en&utm_source=chatgpt.com (băđăbđđ 21.10.2025)
- The Soviet Massiv Deportations - A Chronology
<https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/document/soviet-massive-deportations-chronology.html> (băđăbđđ 21.10.2025)

**ხიზნების საკითხი და ქართული
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი (1913-1915)
*The Question of the Khiznebi and Georgian
Socio-Political Thought (1913-1915)***

ანოტაცია. სტატია მიმოიხილავს საქართველოში „ხიზნობის“ ინსტიტუტის პრობლემას და მის გარშემო არსებულ აზრთა სხვადასხვაობას 1910-იანი წლების ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აზროვნებაში. „ხიზნები“, იგივე უმიწაწყლო გლეხები, რომლებიც მემამულეთა მიწას იჯარით ამუშავებდნენ, ადგილობრივ კლასობრივ ურთიერთობებში ერთ-ერთ ფენას წარმოადგენდნენ, რომლებიც 1905 წლის რევოლუციისას მიწის საკუთრებაში მისაღებად ბრძოლას იწყებენ. საკითხი იქცა ფართო პოლიტიკური დებატების ობიექტად, სოციალ-დემოკრატები მიწის ხიზნებისთვის უსასყიდლოდ გადაცემას ემხრობდნენ, მაშინ როცა მემამულეები და ეროვნული ჯგუფები ამის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. სტატია ასახავს საკითხის გარშემო ჩამოყალიბებულ ეროვნულ, სოციალურ და პოლიტიკურ განზომილებებს და არსებულ წინააღმდეგობებს.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ხიზნები, სახელმწიფო სათათბირო, პოლიტიკური დაპირისპირება.

Annotation. The article examines the issue of the “khiznebi” (tenant peasants) in Georgia and the differing viewpoints surrounding this institution within Georgian socio-political thought of the 1910s. The khiznebi, landless peasants who cultivated landlords’ lands on a lease basis, represented one of the layers within local class relations and, during the Revolution of 1905, initiated a struggle to obtain land ownership. The issue became the subject of broad political debate: Social Democrats advocated for the free transfer of land to the khiznebi, while landlords and various national groups opposed this idea. The article highlights the national, social, and political dimensions that formed around the issue, as well as the existing contradictions.

Keywords: Georgia, khiznebi (tenant peasants), State Duma, political confrontation.

შესავალი. 1905 წლის რევოლუციამ ბევრი ისეთი პრობლემა გააქტიურა, რომლებიც პოლიტიკური და საზოგადოებრივი განხილვის საკითხებად იქცა. ერთ-ერთი ამათაგანია ე.წ. „ხიზნების“ საკითხი, რომელიც რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროს მესამე მოწვევის (1907-1912 წწ.) და განსაკუთრებით მეოთხე მოწვევის (1912-1917 წწ.) მიმდინარეობისას გააქტიურდა.

საქართველოში ერთგვარ სოციალურ ფენად ქცეული „ხიზნები“ და კლასობრივი ურთიერთობების აღნიშნული სახე მსოფლიოს ბევრი ხალხისთვის უცხოა. „ხიზნებს“ უწოდებდნენ უმიწაწყლო გლეხებს, რომლებიც გარკვეული მიზეზით ტოვებდნენ პირვანდელ საცხოვრისს, გადადიოდნენ სხვაგან და მემამულის მიწას გარკვეული გადასახადის სანაცვლოდ ამუშავებდნენ. აგრეთვე, ინარჩუნებდნენ პიროვნულ, შესაბამისად, გადაადგილების თავისუფლებას. ერთიანი ფეოდალური საქართველოს დაშლის შემდეგ (მე-15 ს.), ქართველი ფეოდალები ძლიერდებიან და მათი დამოუკიდებლობის ხარისხიც იზრდება. მათთვის მამულის მეტი დამმუშავებელი მეტ შემოსავალს ნიშნავდა, ამდენად ფეოდალების ინტერესებშიც შედიოდა „ხიზნების“ მიღება და მათზე მიწის იჯარით გაცემა. მსგავსი პროცესები განსაკუთრებით სასაზღვრო რეგიონებში შეინიშნებოდა. მე-19 საუკუნეში კი ოსი და სომეხი „ხიზნების“ სიმრავლით შიდა ქართლისა და სამცხე-ჯავახეთის რეგიონები გამოირჩეოდა. მე-20 საუკუნის დასაწყისში და განსაკუთრებით 1905 წლის რევოლუციის მიმდინარეობისას, გლეხთა მოძრაობის პარალელურად, „ხიზნებიც“ იწყებენ მიწისთვის ბრძოლას. ამ შემთხვევაში მათი ინტერესები თავადაზნაურობის ინტერესებს ეჯახება, ვინაიდან მიწა ამ უკანასკნელის საკუთრებაშია. საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სპექტრში პრობლემის ირგვლივ განსხვავებული პოზიციები ჩამოყალიბდა.

წარმოდგენილი სტატია მიმოიხილავს აღნიშნულ პერიოდში „ხიზნების“ პრობლემასთან დაკავშირებით ჩამოყალიბებულ განსხვავებულ დამოკიდებულებებს, ქართველი თავად-აზნაურობის, სოციალ-დემოკრატებისა და ეროვნულ-დემოკრატების პოზიციებს. ნაშრომი ეფუძნება პერიოდული პრესის მასალებს, დოკუმენტურ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურას.

მსჯელობა. ჯერ კიდევ 1903 წელს გამართულ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (რსდმპ) მეორე ყრილობაზე ნოე ჟორდანიამ სასურველად ჩათვალა პარტიის პროგრამაში შეეტანათ მოთხოვნა ყმური ურთიერთობების, დროებით ვალდებულების

ინსტიტუტის გაუქმების თაობაზე. ვინაიდან მოუგვარებელი რჩებოდა „ხიზნების“ საკითხიც, რომელთა რაოდენობა ქუთაისის და თბილისის გუბერნიებში 50000 სულს აღწევდა, ჟორდანიამ ყრილობას შესთავაზა ორივე პრობლემის გაერთიანება და პარტიის პროგრამაში შემდეგი ფორმულირებით შეყვანა: „კავკასიაში გლეხების საკუთრებაში იმ მიწების გადაცემა, რომლითაც ისინი სარგებლობენ, როგორც დროებით ვალდებული, ხიზნები და ა.შ.“ (Второй Съезд РСДРП, Протоколы, 1959: 240-243). კლასობრივი ბრძოლის იდეით გამოსული სოციალ-დემოკრატებისთვის ხიზნობის ინსტიტუტიც კლასობრივი ჩაგვრის რიგითი გამოვლინება და ამავედროულად მოცემულობა იყო, რომელსაც ისეთივე სოციალური გადაწყვეტა სჭირდებოდა, როგორც ზოგადად გლეხების მიწის მფლობელობის საკითხს.

1913 წელს სწორედ მეოთხე სათათბიროს სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ წარადგინა კანონპროექტი, რომლის მიხედვითაც ხიზნებს საკუთრებაში უნდა გადასცემოდათ სარგებლობაში არსებული მიწები, მემამულეებზე ყოველგვარი გამოსასყიდის მიცემის გარეშე.

საკითხის გააქტიურებას მოჰყვა თავადაზნაურობის გააქტიურება. მემამულეები დაუპირისპირდნენ ჯერ კიდევ 1911 წლის კანონპროექტს, რომელიც ხიზნური მიწების სავალდებულო გამოსყიდვას ითვალისწინებდა. ზოგიერთი მემამულე დასაშვებად მიიჩნევდა ხიზანთა მოწყობას სახაზინო მიწებზე და ხელისუფლებას აქეთკენ მოუწოდებდა. იგივე მოხდა 1913 წელს. ისინი ხელისუფლებას ადანაშაულებდნენ, რომ ხიზნების მხარეს იჭერდა და გამოსავალს როგორც ხიზნების, ისე უმიწო გლეხების სახელმწიფო მიწით უზრუნველყოფაში ხედავდა. განსაკუთრებით კი მაშინ, როცა მთავრობამ ათასობით დესეტიზა მიწა გადასცა უცხოელ კოლონისტებს (ანთელავა, გუჩუა, 1967: 175-178).

ხიზნების მოქმედებებმა ზოგიერთ შემთხვევაში გაცილებით დიდ მასშტაბებს მიაღწია, ვიდრე ეს თავადაზნაურობასთან დაპირისპირებაა. მაგალითად, 1905 წლის რევოლუციისას სამაჩაბლოს ხეობებში მოსახლე ოსმა ხიზნებმა შეიმუშავეს მოთხოვნათა 36 მუხლი, რომლებშიც მოითხოვდნენ მათ სარგებლობაში არსებული მემამულისა და სახაზინო მიწების საკუთრებაში გადაცემას, მიწის ნაკლებობის გამო გადმოსახლებული ოსებისთვის სახაზინო მიწებისა და ხაზინის შემწეობით ამ ადგილების გამოსყიდვის უფლებას, აგრეთვე, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ოსების ერთ ადმინისტრაციულ ოლქში გაერთიანებას, ერთი საარჩევნო ოლქის შედგენას და ა.შ. (ცნო-

ბის ფურცელი N2796, 1905: 2). ამგვარი სეპარატისტული გამოვლინების შემდეგ, მემარჯვენე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ძალებში აღშფოთებას იწვევდა ხიზნებისთვის მიწის საკუთრებაში გადაცემის ინიციატივა. ამას თან ერთოდა შეხლა-შემოსლის შემთხვევები, 1913 წელს ქართლში, სოფელ სკრაში არსებულ მამულზე, რომლის შეძენაც ქართველმა გლეხებმა გადაწყვიტეს, ოსები პრეტენზიას აცხადებდნენ, რასაც ოსებსა და ქართველებს შორის დაპირისპირება და მკვლელობები მოჰყვა (კლდე N36, 1913: 8-9).

ხიზნების საკითხი ერთობ კომპლექსურ ხასიათს ატარებდა. ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, ქვეყნის დემოგრაფიულ მდგომარეობასა და ბედზე მოფიქრალი ადამიანი უარყოფითად უყურებდა ოსი ხიზნებისთვის მიწის დაკანონებას და ამაში სამომავლო საფრთხეებს ხედავდა, მითუმეტეს როცა სეპარატისტული გამოვლინებები უკვე არსებობდა. აღნიშნულ პოზიციაზე ეროვნულ-დემოკრატიული ჯგუფი იდგა. მეორე მხრივ კი, პრობლემა გადაჭრას საჭიროებდა, ათეულობით ათასი ხიზანი საქართველოში ცხოვრობდა, მათი გადასახლების პერსპექტივა არარეალური იყო და თან სხვა სახის საფრთხეებს შეიცავდა, არადა მათ სარჩო, შესაბამისად კი მიწა სჭირდებოდათ. თითქოს სოციალ-დემოკრატებს გათავისებული ჰქონდათ ხიზნების გამოუვალი მდგომარეობა და ამას ეფუძნებოდა მათი პოლიტიკა, თუმცა ისინი ხიზნების საკითხში ეროვნული ინტერესების კონტურებს ვერ ხედავდნენ, მათთვის ეს ბატონყმური ურთიერთობების ჩვეულებრივ სახეს წარმოადგენდა (Отчеты XIX, 1914: 866). ამავედროულად, აქ იკვეთებოდა კლასობრივი ბრძოლის საკითხი, სოციალ-დემოკრატებისთვის ნებისმიერი მშრომელის ინტერესი ქართველი თავად-აზნაურისა და მემამულის ინტერესზე მაღლა იდგა. თავად მემამულეთა მდგომარეობა კი დამნაშავე ბავშვის წუხილს ჰგავდა. სწორედ მათი ხელშეწყობით დასახლდნენ ხიზნები, მათზე იჯარით გასცემდნენ მიწებს და იღებდნენ შემოსავალს, შემდეგ კი მათგან საქართველოს დამცველთა ბანაკში აღმოჩნდნენ. თანაც, ამ პარადოქსულ შემთხვევაშიც კი, თანახმა იყვნენ ხიზნების პრობლემა სახაზინო მიწების ხარჯზე მოგვარებულიყო. ფაქტობრივად, თავად-აზნაურობისთვის ამ საკითხში პრობლემა იყო არა ქართული მიწის ხიზნებისთვის დაკანონება, არამედ მათ უშუალო საკუთრებაში არსებული მიწის დაკარგვა. რომ შევაჯამოთ, ქართველი მემამულეებისა და სოციალ-დემოკრატებისთვის ხიზნების თემა ეროვნულ ასპექტებს არ შეიცავდა. ამ მხრივ გამონაკლისია „ჟურნალ“ კლდის გარშემო შეკრებილი ეროვნული ჯგუფი.

ხიზნებზე მიწების გადაცემის მოწინააღმდეგე ბანაკის პოზიციებს ჟურნალი „კლდე“ გამოხატავდა. ჟურნალში ინტენსიურად იბეჭდებოდა ამ შინაარსის სტატიები. ასევე, ქართული გლეხების მიმართულებით სათათბიროს ქართველი დეპუტატებისადმი, რომელშიც ისინი დეპუტატებს სთხოვდნენ მხედველობაში მიეღოთ მათი მდგომარეობა - მემამულეების ხელშეწყობით ჩამოსახლებული ხიზნების გამრავლებით გამძაფრებული მიწის ნაკლებობა და მათთვის არ გადაეცათ საძოვრები, წყლისპირები და ტყეები, ვინაიდან ამგვარი ნაბიჯი კიდევ უფრო დაამძიმებდა ქართველი გლეხების მდგომარეობას (კლდე N8, 1914: 10-12).

განსაკუთრებით ალექსანდრე ყიფშიძე აქტიურობდა, რომელიც ეროვნულ-დემოკრატიული ჯგუფის პოზიციასაც გამოხატავდა. იგი თვლიდა, რომ ხიზნობა უნდა გაუქმებულიყო, თუმცა მისი გაუქმების წამოყენებულ ვერსიებს არ ეთანხმებოდა, ვინაიდან იგი გაღარიბებული მემამულე აზნაურების დაცვასაც ცდილობდა (კლდე N15, 1913: 3-4). მისთვის ხიზნების საკითხს ბევრად უფრო დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე უბრალო სოციალურ პრობლემას, როგორც ეს სოციალ-დემოკრატებმა მიიღეს და ასე ვთქვათ, ეროვნული დასის წარმომადგენლებს, მათ შორის წინა მოწვევის სათათბიროს ქართველ დეპუტატებს, გააქტიურებისაკენ მოუწოდებდა (კლდე N42, 1913: 3-4).

პირველი მსოფლიო ომის დაწყების გამო ხიზნების საკითხი ყოველგვარი გადაწყვეტილების გარეშე შეჩერდა. თუმცა, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ამ საკითხში თავად ეროვნულ-დემოკრატიული ძალები სულ რამდენიმე წელიწადში სოციალ-დემოკრატიულ პოზიციაზე გადავიდნენ. ჟურნალ „კლდის“ ჯგუფის თაოსნობით 1917 წელს ჩამოყალიბებული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დამფუძნებელი ყრილობის დადგენილება ითვალისწინებდა ხიზნებისა და მოიჯარადრეებისთვის სარგებლობაში არსებული ნაკვეთების სრულ საკუთრებაში დამტკიცებას (საქართველო N134, 1917: 3).

როგორც ჩანს, თანდათან ეროვნულ-დემოკრატებმაც დაინახეს, რომ ამ კომპლექსური პრობლემის სხვანაირად მოგვარება შეუძლებელი იქნებოდა. მრავალრიცხოვანი ხიზნობის არსებობა ფაქტი იყო და მის წინაშე იდგა ქვეყანა. სხვა საკითხია თუ ვინ გამოიწვია ეს მოცემულობა, თუმცა ის ნათელია, რომ ადრე თუ გვიან, მას გვერდს ვერავინ აუვლიდა. სოციალ-დემოკრატების რეალისტური მიდგომა, რომელმაც პირველად გულწრფელი აღშფოთება გამოიწვია, შემდეგ სხვებისთვისაც გასაგები გახდა.

დასკვნა. „ხიზნები“, როგორც უმიწაწყლო გლეხები, 1905 წლის რევოლუციისას და მის შემდეგ მიწის კერძო საკუთრებაში მიღებისთვის იწყებენ ბრძოლას. რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროში სოციალ-დემოკრატების ინიციატივით გააქტიურებული „ხიზნების“ საკითხი ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ფართო დებატების საგანი გახდა და სამი ძირითადი პოზიცია წარმოშვა.

სოციალ-დემოკრატები მხარს უჭრდნენ „ხიზნებისთვის“ მიწის უსასყიდლოდ გადაცემას, რამდენადაც ამ საკითხს კლასობრივი უსამართლობის აღმოფხვრად და სოციალურ სამართლიანობად აფასებდნენ. მემამულეები ძირითადად პიროვნული ინტერესით უყურებდნენ პრობლემას და აქცენტს თავიანთი მამულების შენარჩუნებაზე აკეთებდნენ, მათი გადმოსახედიდან უმიწაწყლო „ხიზნების“ დაკმაყოფილება შეიძლებოდა სახელმწიფოს მფლობელობაში არსებული სახაზინო მიწებით. ეროვნულ-დემოკრატიული ჯგუფის პრიზმაში კი აღნიშნული საკითხი სოციალურ ჩარჩოებს სცდებოდა. „ხიზნებისა“ და ქართველ გლეხებს შორის ცალკეული დაპირისპირებების ფონზე, ჟურნალ „კლდის“ გარშემო შემოკრებული მემარჯვენეები „ხიზნებისთვის“ მიწის დაკანონებაში შორსმომავალ დემოგრაფიულ თუ ეროვნულ საფრთხეებს ხედავდნენ. თუმცა ისინი არც პრობლემიდან კონკრეტულ გამოსავალს ასახელებდნენ. მრავალრიცხოვანი უმიწაწყლო გლეხების არსებობა ფაქტი იყო და მის წინაშე იდგა ქვეყანა. ადრე თუ გვიან, პრობლემის კონკრეტული გადაჭრის აუცილებლობას გვერდს ვერავინ აუვლიდა.

დროთა განმავლობაში, რეალისტური ხედვითა და მოცემულობის გათვალისწინებით, ეროვნულ-დემოკრატიული ძალებიც სოციალ-დემოკრატების პოზიციაზე გადავიდნენ.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. ანთელავა ირაკლი, გუჩუა ვიქტორ, „საქართველოში სოციალისტური ურთიერთობის ისტორიიდან“, გამომცემლობა „მეცნიერება“ თბილისი. 1967
2. კლდე N15, 7 მარტი (აპრილი), 1913. *წარსული, აწმყო და მომავალი ხიზნობისა*, ალ. ყიფშიძე
3. კლდე N36, 10 გიორგობისთვე (ნოემბერი), 1913. *უკანასკნელი ამბები: ხიზნები და პატრი დომინიკე მულაშვილი*

4. კლდე N42, 25 ქრისტეშობისთვე (დეკემბერი), 1913. *ხიზანთა საქმე პეტერბურგში*
5. კლდე N8, 23 თებერვალი, 1914. *იდეალი თუ პოლიტიკა, ხიზანთა საკითხი*
6. საქართველო N134, 22 (4) თიბათვე (ივნისი), 1917. *საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიის დამფუძნებელ ყრილობის დადგენილებანი*
7. ცნობის ფურცელი N 2796, 13 აპრილი, 1905. *სოფლად: სამხრეთ ოსეთი*
8. Второй Съезд: Второй Съезд РСДРП, Протоколы, Москва. 1959
9. Отчеты XIX: Государственная Дума, Стенографические Отчеты, Дума IV, Сессия II, Часть V (З. 98-111), С.-Петербург: Государственная типография, 1914

**პარალელური აზრები: მერაბ კოსტავა და ანდრეი სახაროვის
წიგნი „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“**

მერაბ კოსტავა განიხილავს რა ცნობილი რუსი აკადემიკოსის, დისიდენტის და ადამიანთა უფლების დამცველის, ნობელის პრემიის ლაურეატის ანდრეი სახაროვის წიგნის „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“, ამბობს: „აკადემიკოსი ა. სახაროვი პირველთაგანი იყო, უმაგალითო შემართებით რომ შეება „დიდი გალიის“ რიკულებს, რომელსაც „რკინის ფარდის“ სახელით იცნობს მსოფლიო. მრავლის გონებას ააცილა მან სიფრთხილის მოქლონი და გასაქანი მისცა ოდესღაც შიშისაგან პარალიზებულ კაცთა ბაგეებს, სამყაროს დაანახა სამართლის პოზიციის შეურყევლობა, ბოროტების წინაშე პრინციპულობისა და უკომპრომისობის უძლეველობა“ (კოსტავა მ., ანდრეი სახაროვის წიგნი „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“, ჟურნ. „საქართველოს მოამბე, N 2, თბ., 1977, გვ. 93-107); ხოლო შემდეგ წარმოაჩენს რა მთელი საბჭოთა სისტემის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის აშკარად ფარისევლური მესიანიზმით შენიღბულ სახეს, პირდაპირ აცხადებს: „საბჭოთა მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, ტოტალიტარიზმის მარწუხები ქვეყნის შიგნით და მისი გავრცელების საშიშროება მთელს მსოფლიოში, ჩაგვრა იდეოლოგიური, ეროვნული, მატერიალური, პიროვნების უფლებათა ხელყოფა თვით უწვრილმანეს საყოფაცხოვრებო საკითხებშიც, სხვაგვარად მოაზროვნეთა დევნა, დაპატიმრებანი და სამსახურებრივ-ადმინისტრაციული სასჯელები, სოციალისტური მესიანიზმის საბაბით ჩარევა სხვა ქვეყნების შინაურ საქმეებში, შფოთის გაღვივება და დედამიწაზე ახალი ცხელი წერტილების შექმნა, დასავლეთის საზოგადოების უხერხემლობა და შემრიგებლობა ამ უმაგალითო საშინაო და საგარეო დანაშაულობათადმი, ანუ სრული მიუხედავლობა საბჭოთა პოლიტიკის შორეული მიზნებისა, ელიტის, ანუ ეგრეთწოდებული ნომენკლატურის თვალმისაცემი პრივი-ლეგიები, უთაურობითა და უზრუნველობით გამოწვეული რღვევა მრავალ სფეროში და ამ ფონზე უპატრონოდ მთენილი მრავალი ადამიანის აღუწერელი ტრადედია, ბა-ლანსი ცხოვრების დონისა მსოფლიოს ძირეულ სისტემებს შორის, მესამე სამყაროს ქვეყნებთან ურთიერთობისა და განათლების პრობლემები - აი, ის ფართო სფერო, რაიც კონკრეტული ფაქტებითა და სიზუსტითაა წარმოდგენილი მოცემულ შრომაში

და რა-საც აუცილებლად უნდა გასცნობოდა ქართველი მკითხველი“ (იქვე, გვ.93-94) - ამბობს საქართველოს ეროვნული გმირი, შემდეგ კი იქვე განაგრძობს: „ამიტომაც „სახაროვი მოითხოვს სახელმწიფო-ადმინისტრაციული უფლებების მისთვის კუთვნილ ჩარჩოვ-ბში მოქცევას, ინტელიგენციის შეუზღუდველობას აზროვნებისა და ხელოვნების სფეროში და მთელ რიგ საწარმოთა და სავაჭრო დაწესებულებათა გამოთავისუფლებას სა-ხელმწიფოებრივი კონტროლისაგან“ (იქვე). აქ ავტორი თავისით მიდის საზოგადოებ-რივი წყობის იმ იდეალურ სამწევროვან სისტემასთან, რომელიც ამ ნახევარ საუკუნე-ზე ცოტა ხნის წინათ კაცობრიობას რუდოლფ შტაინერმა შესთავაზა. ესაა სისტემა, სა-დაც „სულიერი, ადმინისტრაციული და ეკონომიკური ცხოვრება ურთიერთისაგან და-მოუკიდებლად, საკუთარი კანონებიდან გამომდინარე ვითარდება“...(იქვე). ავტონო-მიის შემთხვევაში უთუოდ დაზღვეულია არაპრაქტიკულობისაგან წარმოებისა და ვაჭრობის სფერო, რომლის დევიზად იქცევა არა თავს მოხვეული გეგმების შესრულება, არამედ კონკრეტული სიტუაციიდან გამომდინარე კონკრეტული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება კერძო ინიციატივისა და გამოცდილების საფუძველზე.

ადმინისტრაციულ-საკანონმდებლო ორგანო იფარგლება წესრიგის დაცვით, ნებისმიერი ძალმომრეობის აღკვეთით, მოქალაქეთათვის მშვიდობისა და უფლებების უზრუნველყოფით, თავდაცვის ორგანიზებით ომიანობის შემთხვევაში და ა. შ. (იქვე, გვ. 94-95)... ასე, რომ ცენტრალიზაციის მოშლა სახელმწიფო სამ თანაბარმნიშვნელოვან ნაწილად განყოფა პრაქტიკულიცაა, უადრესად ეთიკურიც და ერთადერთი საწინდარი ჭეშმარიტი დემოკრატიისა. თუმცა სახაროვის წიგნში კონკრეტულად არ არის საუბარი სამწევრიანობაზე, მაგრამ ნაგულისხმევია ამგვარი დიფერენცირება“, - ამბობს სტატიის ავტორი. ხოლო იქვე ეხება რა ე. წ. თურქი-მესხებისა და ყირიმელი თათრების მდგომარეობას, აღნიშნავს: „...პატიმრობაშია ათობით ყირიმელი თათარი და თურქი-მესხი... ვინ არიან ეს „თურქი-მესხები“, საიდან გაჩნდნენ ისინი შუა აზიისა, აზერბაიჯანისა და ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზე? საიდან იშვა ეს შედგენილი სიტყვა?... (იქვე), - კითხულობს საქართველოს ეროვნული გმირი და შემდეგ მოკლედ წარმოაჩენს მესხთა ნამდვილ ისტორიას, მათ უდიდეს დამსახურებას ქართული სახელმწიფოებრიობის წინაშე და ბოლოს გულმოკლული აღნიშნავს, - „დოლაბი უნდა დატრიალებულიყო ამ ხალხის თავს, რომ მათთვის თურქი ეწოდებინათ“ (გვ. 96). შემდეგ იგი კვლავ აგრძელებს ამ რეგიონისათვის ოსმალთა ბატონობის პირო-

ბებში თავსდამტყდარ უამრავ უბ-ედურებათა ისტორიებს, ვიდრე აქ რუსეთის მფლობელობის დამყარებისა 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ, ახალციხესა და ახალქალაქის რაიონებში შექმნილი ვითარების ჩათვლით, მას ასე აღწერს: „დატრიალდა წისქვილის დოლაბი მესხების თავს. თავად ხელ-ფეხ შებორკილ საქართველოს აღარ ძაღედვა თურანის წყვდიადით დაზიანებული თანამემამულეების საკუთარი კულტურის წიაღთან კვლავ ზიარება, რადგან შეერთებისთანავე ველიკორუსული მოვინიზმი ყველანაირად ახშ-ობდა თვით ქართულ კულტურას, სკოლებში კრძალავდა ქართულ ენას, თავის ბილწ ხელებს უფათურებდა საქართველოს სულში და საკუთარი ჭკუით წყვეტდა მისთვის სასიცოცხლო საკითხებს... ავტოკეფალია წაართვა ქართველი ერის ბურჯსა და ქომავს საქართველოს ეკლესიას, რითაც შეარყია სვეტი ეროვნული სიმტკიცისა“ (გვ. 96,97).

„სწორედ მესხებით დაიწყო რუსების ვერაგული პოლიტიკა, მიზნად რომ ისახავდა და ამჟამადაც ისახავს საქართველოს ასიმილაციას. მესხეთში 1829 წელს ყარსის ოლქიდან 30 ათასი სომეხის ჩამოსახლებისა და ქართული მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოსმალეთში გასახლების შემდეგ, 1900-იან წლებში აქ დაიწყეს თურქული სკოლების გახსნა, ხოლო 1930 წელს ისინი საბჭოთა მთავრობამ აზერბაიჯანული სკოლებით ჩაანაცვლა, მიუხედავად იმისა, რომ „მოსახლეობის უმრავლესობა ქართულად მეტყველებდა და ქართული სკოლების მსურველი იყო“ (გვ. 97). ცნობილია, რომ 1944 წელს 200 ათასი მუსლიმანი ქართველი რამოდენიმე დამეში აჰყარეს და შუა აზიაში გადაასახლეს... მძიმე და შეუსაბამო კლიმატურ პირობებში მრავალი მათგანი დაიღუპა და დაავადდა. ამგვარად საბჭოთა მთავრობის „მზრუნველობამ“ ათეზის გადაამეტა თურქებისა და მეფის რუსეთისას, ერთად აღებულს“ (იქვე), - აღნიშნავს მერაბ კოსტავა და იქვე ამბობს: „ამ აქტს თამამად დავარქმევდი თურანის შეთქმულებას საქართველოს წინაშე“... თავისი სამოსახლოებიდან აყრილ ყველა ხალხს მიეცა სამშობლოში დაბრუნების უფლება, გარდა ქართველებისა, რითაც საბჭოთა ხელისუფლებამ დაარღვია ადამიანთა უფლებების დეკლარაციითა და თვით საბჭოთა კონსტიტუციით გათვალისწინებული ყველა მათი უფლებები, რის შემდეგ მათ ბრძოლა სამშობლოში დასაბრუნებლად არ შეუწყვეტიათ, მაგრამ ამაოდ. საერთოდ, ყველაფერი ადამიანურის აბუჩად აგდებაა, როდესაც მათთვის სამშობლოში დაბრუნებაზე უარის საფუძვლად იშველიებდნენ ეკონომიკურ პრობლემებს, ბამბის პლანტაციებში მუშახელის ნაკლე-

ბობას შუა აზიასა და აზერბაიჯანში, რასაც ავტორი სამართლიანად აღარებს „ ვაშინგტონამდელი ამერიკელი პლანტატორების ფსიქოლოგიას“ (გვ. 99), ანუ აღამიანებზე სასტიკი მონობის, ყოველგვარი კანონის უგულვებლყოფით დაშვებას. და დღეს, ზოგიერთი ტვინ ნაღრძობები, ამ სივრცეში დაბრუნებას გვიქადაგებენ!

ამასთან, აქვე მოცემულია საქართველოს მაშინდელი კომპარტიის ცეკა-ს პირველ მდივან ედუარდ შევარდნაძესთან შეხვედრის მცდელობის დროს მისი მისაღების უფროსის მესხთა დელეგაციისადმი გაცემული პასუხი: „შევარდნაძე ნაციონალურ საკითხზე არავის ღებულობს“... თან დასძინა: „რა მნიშვნელობა აქვს სად იცხოვრებ-სო კაცი სსრკ-ს ტერიტორიაზე... ნაციონალური საკითხი სსრკ-ში რახანია გადაწყვეტილია და პასპორტში რა გეწერებათ, არც ამას აქვს არსებითი მნიშვნელობა“... (გვ. 100).

თურქი-მესხების ტერმინის წარმოქმნასთან დაკავშირებით ავტორი განიხილავს რა მის სხვადასხვა ასპექტს, საბოლოოდ აკეთებს სრულიად მოსალოდნელ მართებულ დასკვნას, რომ „როდესაც ამბობენ მესხს, იქ არაფერ შუაშია თურქი და პირიქით, ნონსენსია ამ სიტყვების ერთად ხმარება. მესხები უძველესი ქართველი ტომია, ამჟამად საკუთარი მიწიდან აყრილი და სამშობლოში დაბრუნებისათვის თავგანწირვით მებრძოლი, ამიტომაცაა საშური ამ სიტყვების ნებისმიერ კონტექსტში მართებულად ხმარება“ (იქვე).

მერაბ კოსტავა სტატიამი განიხილავს ეროვნულ ჩაგვრასა და მის გამომწვევ მიზეზებს რუსეთის იმპერიაში და მისი მრავალი ასპექტის გააზრების შემდეგ ამბობს, რომ „ეროვნული ჩაგვრის მწვავე განცდა მხოლოდ დაპყრობილი ქვეყნის მოქალაქეებს თუ ძალუძთ... იგი უკეთ იცნობს დამპყრობლის ფსიქოლოგიას და ხვანჯებს. მხოლოდ დაპყრობილი ერის წარმომადგენელს ძალუძს დანახვა რუსული ეროვნული პოლიტიკისა მთელის სიგრძე-სიგანით...“ (გვ. 102), და საკითხის უფრო უკეთ წარმოსაჩენად იქვე სვამს კითხვას: „მაინც რა არის ...imperia romanum-ის საფუძველი, რუსული შოვინიზმი თუ მარქსისტული იდეოლოგია?“ - და მანვე პასუხობს, - „ცხადია ველიკორუსული შოვინიზმი, რომლის ძალაც რუსეთის თვალსაჩინო ფიზიკურ უპირატესობაშია, ხოლო მარქსისტული იდეოლოგია, როგორც ერთ დროს მართლმადიდებლობა, ამ შოვინიზმის ტოტალიტარულ სწრაფვათა მსოფლიო მასშტაბით განხორციელების საუკეთესო საბაბი, საშუალება და გამართლებაა“ (იქვე) - ამბობს ავტორი და იქვე ქვემოთ განმარტავს, რომ „ეს სრულიად არ ნიშნავს მარქსიზმის იდეალიზაციას. მარქსიზმი, თავად უღმერთობის მქადაგებელი, კლასობ-

რივი ზიზდის გამაღვივებელი და ამ თვალსაზრისით ტოტალიტარულობის იმპულსთა მატარებელი იდეოლოგიაა. იგი უფრო პოლიტიკონომიაა, ვიდრე ფილოსოფია. ასე, რომ აქა საფუძველიც და საშუალებაც ჯოჯხეთურია. თუკი ველიკორუსული შოვინიზმი საფუძველია ტოტალიტარულობისა საშინაო პოლიტიკაში, ანუ სახელმწიფოს სოციალურ და კლასობრივ ცხოვრებაში, იგი ნაცადი იარაღია საკუთარი ხალხის ქუსლქვეით ყოლისა, მისი უიდეო და უპიროვნო ნაციონალური მასად ქცევისა“.

განიხილავს რა საქართველოს ეროვნული გმირი მარქსისტული იდეოლოგიის პრაქტიკაში გამოყენების შედეგად მიღებულ რეალურ არსს საერთაშორისო მასშტაბით, იქვე მთელი საკუთარი შეგნებითა და მისთვის დამახასიათებელი სამართლი-ანობის უღრმესი შეგრძნებით აცხადებს: „არა ნაკლები იარაღია იგი ნაციონალურ უმცირესობათა ეროვნული გრძნობის ჩახშობისა ყალბი ინტერნაციონალიზმის საბაბით. ორივე განტოტება ტოტალიტარიზმის დასაბამს ერთ და იმავე ჯურღმულიდან იღებს, რომლის მიზანია ქვეყნად მმართველი დიქტატორული ჯგუფის სრული და საყოველთაო ბატონობა. მაგრამ მაინც, საბჭოური ტოტალიტარიზმის საფუძველი მსოფლიო ბატონობის თვალსაზრისით, მარქსიზმის ვითომდა ქველი სამართლიანი იდეებით შენიღბული ველიკორუსული შოვინიზმია (ყოველგვარი რწმენისა და ღმერთთან ურთი-ერთობის გარეშე, ათასგვარი სისაძაგლით გაზავებული, მიზნის მიღწევისა და საკუთარი შოვინისტური მიზნების ძალადობით გატანის ავანტიურიზმით აღსავსე გზა და საშუალება - უ. ო.). ცხადია, მარქსიზმი მხოლოდ იმპერიალისტურ სახელმწიფოში თუ მოიკიდებდა ფეხს: მისი ფუძემდებლის აზრით, ძალადობა ხომ ისტორიის ბებია ქალია“ (102-103). ალბათ, მრავალი განათლებული, მაღალინტელექტუალური თვისებების მატარებელი პიროვნება დაგვერწმუნება, რომ მარქსიზმის ასეთი ღრმა აზრობრივი გახსნა და მისი ამომწურავი დახასიათება, უიშვიათესი მოვლენაა თანამედროვე მსოფლიოს აზროვნების ისტორიაში. ამიტომაც, უფრო გაბედულად გავყვეთ ავტორს მისი საბჭოური შიგთავსის გააზრება-აღქმაში. და აი, ისიც - მარქსიზმის საბჭოური წესით გამოყენების თვალსაჩინო მაგალითი, რომლის შესახებაც ავტორი აქვე მიგვითითებს - „... მაშ, ნუ და ავურევთ ურთიერთში საფუძველსა და საშუალებას. თვალსაჩინოებისათვის უმჯობესია გავიხსენოთ სსრკ-ს ჰიმნის პირველი სტროფები: „Soiuz nerushimii respublik svobodnikh, Splotila naveki velikaia Russ“; imenno Russ a ne marksizm, თანაც „velikaia“, ასე, რომ გამოდის სხვა რესპუბლიკები „neveliki“; სადა ხარ ნაქებო თანასწორუფლები-

ანობავ! „splotila“ იმით, რომ „velika“, ე. ი. ძალით და არა ნებაყოფლობით. ამასთან, „splotila naveki“, ე. ი. უკუნითი უკუნისამდე. აჰა, იმპერიისათვის დამახასიათებელი ტიპიური სიამაყე და როდესმე ქვიშად განსაზღვრულ საკუთარ ძალთა მარადიულობაში ამპარტავნული რწმენა, თანაც იმთავითვე უგულებელყოფა სსრკ-ს კონსტიტუციის იმ მუხლისა, რესპუბლიკების კავშირიდან ნებაყოფლობით გასვლაზე რომ საუბრობს: „naveki“ გამოთქმავს ნებაყოფლობით გასვლას. ასე, რომ ჰიმნიც ვეღარ ნიღბავს ნიადაგ დემოკრატიაზე მოღალადე რუსეთი მტაცებლის ჭანგებს“ - სრულიად არაორაზროვნად შენიშნავს მერაბ კოსტავა და შემდეგ კი რუსეთისთვის დამახასიათებელ ე. წ. დემოკრატიის ინტელექტუალურ ხეობებსა და ფარისევლებს მოუწოდებს: „დროა რუსეთის ინტელიგენციამ გაარჩიოს ბოროტების ფესვი და საქვეყნოდ აღიაროს მისი რაობა. როდესაც იგი მთელის სინდისით გაცნობიერებს საბჭოური ტოტალიტარიზმის საფუძველს, მხოლოდ მაშინ თუ დასვამს ერთა თვით-გამორკვევისა და სსრკ-ს შემადგენლობიდან გამოსვლის საკითხს...სხვისი მიწების მომხვეჭელი რუსეთი კი საუკუნეებია, თვით ცივილიზებულ ევროპაშიც ეწევა კულტურული ერების ჩაგვრას. ამიტომ „გამოდვიძების“ გზაზე დამდგარი რუსი ინტელიგენციისათვის ტიპიურიცაა და აუცილებელიც ნაციონალური მონანიების მომენტი. განა შეიძლება რომელიმე ერის წარმომადგენელი იქცეს მსოფლიო მოქალაქედ, თუკი არ გამოიბრძმდება საკუთარი ერის კულტურისა და ყოფის ქურაში. არ განარჩევს კეთილსა და ბოროტს საკუთარი ქვეყნის ქმედებათა მიმდინარეობაში და საბოლოოდ არ დადგება კეთილის მხარეზე... ამიტომაცაა აუცილებელი სხვის მიწათა მპყრობელი ერის მოქალაქეთათვის ეროვნული მონანიების გრძნობა. იგია მათი ერთადერთი მკურნალი, რადგან მონანიება და კათარზისი კონკრეტული დანაშაულის შეგნებით იწყება“ (გვ. 103-104).

„აღვნიშნავ კიდევ ერთ ადგილს სახაროვის წიგნიდან“ (გვ. 34), - შენიშნავს ავტორი და თავისი აზრის სრულყოფისათვის განაგრძობს, - „სადაც იგი ამბობს, რომ ტანჯვით მოპოვებული მოწოდება რუსეთის ნაციონალური მონანიებისათვის თუმცა კეთილშობილურია და უპირისპირდება ველიკორუსულ ექსპანსიას, ნაციონალურ დანაშაულსა და უბედურებას, ხომ არ არისო ერთიგა და მეორეც დაკავშირებული საბედისწერო ფილოსოფიურ შეცდომასთან, გარდუვალად რომ იწვევს ზადსა და ტრაგიულ შედეგებს? ამგვარ ნაციონალურ მონანიებას სახაროვი უპირისპირებს ა. შვეიცერიის შეხედულებების მსგავს რაიმე რელიგიურ-ფილოსოფიურ სისტემას, სადაც ყუ-

რადღება ადამიანისაკენ და არა ეროვნებისაკენაა მიპყრობილი. იგი გამორიცხავს ნაციონალურ მონანიებას და ადამიანს მხოლოდ საკუთარი დანაშაულის შეგნებისა და მოყვასის დახმარებისათვის მოუწოდებს“ (გვ.104). და იქვე ავტორი სვამს სულიერ სიქველესა და თავისი შინაარსით ამაღლებულთან წილნაყარ კითხვებს, რომელთა მართებული გააზრება აქვევს ყველა ადამიანს ნამდვილ პიროვნებად და ქმმარიტი სიკეთის მსახურ მსოფლიო მოქალაქედ!

„დანაშაული არ არის თუნდაც პასიურ მოწმედ დარჩენა, წაყრუება შენი დამპყრობელი მთავრობის, შენივე მოქალაქეთა ბოროტ-მოქმედების მიმართ? განა ეროვნული დანაშაულის გრძნობით აღვსილი, სხვა ერთა წინაშე არ გრძნობს თავს სირცხვილელულად, განა ამით არ იწყებს იგი ეროვნული შეზღუდულობის გარღვევას მორალის სფეროში და მოყვასად არა თუ თვისტომთა, გადამთიელთა მიჩნევასაც (მხოლოდ აზროვნებაში ყოვლის მომცველობით ვერ გადაილახება ამგვარი შეზღუდულობა), ქმმარიტად ერისზემორე სივრცეებთან ზიარებას?“ ამის შემდეგ რაღა დარჩენია მას შვიციერისებურ შეხედულებამდე შეიგნოს ნებისმიერი საკუთარი დანაშაული და თავგამეტებით დაეხმაროს მოყვასს“ - მისთვის ჩვეული სიაღაღლით კითხულობს იგი და იქვე განაგრძობს, - „ხდება პირიქითაც: ვინც გულწრფელია საკუთარი ცოდვების მონანიებაში, ვინც საზოგადოებრივი ყოფის მრუდე სარკეში საკუთარ თავსაც ხედავს არეკლილს, ვინც ჩვეული არ არის ხელის დაბანას და მოყვასის დანაშაულს საკუთარ სისუსტედ მიიჩნევს, მას ეროვნული სინანულიც მწვავედ გაჰყენწლავს, თუკი იგი დამპყრობელი ერის მოქალაქეა. ასე, რომ ეროვნულ და პირად მონანიებას შორის არსებობს ზღვარი მისთვის, ვინც მოყვასის თვალზე მეტად, საკუთარ თვალში დაეძებს მწიკვლსა და დირეს“... (გვ. 105), -შენიშნავს ავტორი და შემდეგ გადადის მსოფლიო გეოპოლიტიკისათვის ისეთი უმნიშვნელოვანესი მსაზღვრელების, როგორიცაა ე. წ. დასავლეთისა და აღმოსავლეთის (გეოპოლიტიკური თალასოკრატია საზღვაო და ჰიირთლანდი - სახმელეთო ცივილიზაციები - უ. ო.) შინაარსობრივ განხილვაზე, რაც თანამედროვე გეოსტრატეგიული ვითარებისათვის მეტად ტეკად და დასაფიქრებლად მომარჯვებულ მოსაზრებათ შეიცავს, რომელთაც, შეძლებისდაგვარად, ჩვენც გვსურს ხელი შევაშველოთ. „დასავლელი უფრო რაციონალისტია ბუნებით, დასავლეთში თავის ფუნქცია მძლავრობს გულისაზე, - ამბობს ბატონი მერაბი - დასავლეთს მხრებით მოაქვს უზარმაზარი კულტურა სპეკულიატური ფილოსოფიისა... ერთგვარი სიცივე ანგლო-საქსური პრაგმატულობისა. სლავიანელი კი ვერ ასად-

ავეებს ემოციების ქაოსს. მასთან აშკარაა გრძნობის პრიმატი. წმინდა აზროვნების პრაქტიკაში იგი ვერ შეედრება დასავლელს. წმინდა აზროვნება კონკრეტული ერისა და ეროვნების კიდეგან დგას, დროისა და სივრცის მიღმა იგი და მხოლოდ კონკრეტულ ენაში განფენისას ეზიარება, ეროვნულზე მაღლდება იგი, ვინც უმთავრესად წმინდა აზროვნებით საზრდოობს. ამიტომაც დასავლეთ ევროპელი უფრო კოსმოპოლიტია, ვიდრე რუსი“ (გვ. 105-106).

მაგრამ აქ ჩვენ გამოცდილება და ჩვეულებრივი ისტორიული პრაქტიკა გვკარნახობს, რომ დასავლეთ ევროპელი და შეიძლება ითქვას, საერთოდ დასავლელი, კოსმოპოლიტ-პრაგმატიკოსია, რომელსაც თავისი თავი არასდროს ავიწყდება, ხოლო რუსი კოსმოპოლიტიზმს საკუთარი მიზნების მისაღწევად იბრალებს, ამიტომაც მისი მსოფლიო მოქალაქეობა მასავით პრიმიტიული და ყალბია, მოკლედ, მის დონეზეა დაყვანილი და მისთვისაც გაუგებარია, რადგან საკუთარი ინტერესების გარდა, სხვა პრიმატი ვერც კი წარმოუდგენია. დასავლეთი კი ათასგვარი ფერუმარილით (კოსმეტიკით) ამაკი-აქებს თავის სახესა და არცთუ კეთილშობილურ მისწრაფებებს მისი ექსპლოატაციის სფეროდ მიჩნეულ რეგიონებში; მისი საბოლოო მიზნები კი დიდად არაფრით განსხვავდება რუსეთის გამიშვლებული ექსპანსიისა და ველიკორუსული შოვინიზმისაგან და, აქედან გამომდინარე, უფრო ვერაგული და საშიშია, რადგან შენიღბულია კეთილმოსურნისა და ქველმოქმედის სახით; - ამიტომაც მისი მხილება და მასთან ბრძოლა გაცილებით უფრო ძნელია. ამასთან, აქ გამოყენებულია ძველი ცნობილი მოშიანისტური მეთოდი-იდეა - დრო არის ქვების შეგროვებისა და დრო არის ქვების სროლისა, - რასაც თანამედროვეობაშიც წარმატებით იყენებენ და ამგვარი ვირეშმაკობით ცდილობენ მთელი დანარჩენი მსოფლიო, მათ წინაშე, შეუგნებელ უმადურებად გამოიყვანონ, რომელთაღმე ანგარიშსწორების სამართლიანობაში ეჭვი არავის არ უნდა შეეპაროს! აქედან გამომდინარე, პირქვეა დამხობილი მსოფლიოში სამართლიანობის აღდგენის შანსიც კი, რადგან ამ საყოველთაო ძალადობის საფუძველთა დანახვას დიდი ადამიანური სიქველე და ღვთიურთან ნაზიარები გონიერება სჭირდება, რისკენაც სწრაფვას, სამწუხაროდ, არავინ ამჟღავნებს და ისევ ძალადობით ცდილობენ იმის გადაწყვეტას, რაც ათასწლეულებმა დაამტკიცა, რომ ამ გზით შეუძლებელია. სწორედ, ეს არის მთელი მსოფლიოს დამღუპველი სენი, რომლის მოსპობის გარეშე დედამიწაზე არასდროს დადგება მშვიდობა და კეთილდღეობა!

ბოლოს, ავტორი ლაპარაკობს ეროვნული გრძნობის მრავალმხრივ ბუნებაზე, აღნიშნავს: „ემოცია მუდამ კონკრეტულისკენა მიზნობრილი და ეროვნული გრძნობაც მისი ერთ-ერთი უმძაფრესი გამოვლინებაა. ეს გრძნობა თავის უმაღლეს გამოვლინებაშიც უშუალოდ დროსა და სივრცეს უკავშირდება: ერის წარსულით, მისი ისტორიის სიყვარულით დროის ფაქტორს, ხოლო გეოგრაფიული თავისებურებების, მისი ბუნების, ლანდშაფტებისა და პანორამების შეჩვევითა და სიყვარულით სივრცისას. ერის სოციალ-პოლიტიკური ცხოვრების სფეროში კი ეს გრძნობა მეტ მატერიალიზაციას განიცდის და თუ ამავე დროს ერი ძლიერიცაა, იგი ამ ძალის სიყვარულში, პოლიტიკური მესიანიზმის გრძნობასა და დამპყრობლური პოლიტიკის გამართლებაში გადაიზრდება. მისმა (რუსეთის -უ. ო.) საუკეთესო შვილებმა თანდათან იწყეს ქაოტურ ემოციათა დაწმენდა და ეროვნული სირცხვილის ცეცხლით, ერთადერთი გზა რომაა დამპყრობელი ერის მოქალაქეთათვის მსოფლიო მოქალაქეობისაკენ. ვაგლახ, ჯერაც ცოტანი არიან ამგვარები და ჯერ-ჯერობით მარტოოდენ აქა-იქ თუ ბჟუტავს ეს ცეცხლი. ლენინის „ისკრიდან“ გაღვივებული ყოვლის მომსვრელი რევოლუციის ცეცხლი როდია იგი, არამედ ოდესღაც სამყაროს საფუძვლად დადებული, ხოლო ამჟამად კაცთა წიაღში შთასული სინდისის ცეცხლი. მთელი მსოფლიო, მითუმეტეს დაპყრობილ ერთა მოქალაქენი, მოუთმენლად მოელიან მომავალში ამ ცეცხლიდან ხანძრის აგიზგიზებას, რადგან ჭეშმარიტად სჯობს ეროვნული სირცხვილულის ცეცხლმა გააღღვოს შიგნიდან ნაციონალური მესიანიზმისა და ტოტალიტარული გამყინვარების ციტადელი, ვიდრე გარედან უფრო სხვა უხეშმა ძალამ უმოწყალოდ მოსრას იგი. შემზარავი იქნება მაშინ მსოფლიო შურისგება!“ (გვ. 106-107) - ამბობს საქართველოს ეროვნული გმირი და უცებ თვალწინ წარმოგვიდგება თანამედროვე მსოფლიოს დღევანდელი სამწუხარო, ურთიერთ მტრობითა და შურისგების სურვილით განმსჭვალული რეალობა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ანდრეი სახაროვი, „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“, ჟურნ. „საქართველოს მოამბე, N 2, თბ., 1977.

მერაბ მეგრელიშვილი

საძოვრებით სარგებლობის წესები აჭარაში (მე-20 საუკუნის 30-იანი წლები)

აბსტრაქტი: 1990-იანი წლებიდან, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ განხორციელდა საკოლმეურნეო მიწების პრივატიზაცია, რამაც მოსახლეობის დაპირისპირება გამოიწვია. კერძომესაკუთრული ტენდენციების გაღვივებას ხელი შეუწყო თავადაზნაურული გვარების შესახებ წიგნების გამოცემამ, რამაც კიდევ უფრო გაამწვავა ვითარება. აღნიშნული პრობლემა განხილულია მეცნიერ მკვლევართა, პროფესორების თ.ავალიანის, ვ.შამილადის, ი.სიხარულიდის, ო.თურმანიდის, ი.ბარამიდის და სხვათა ნაშრომებში. პროფ. ი.სიხარულიდის ნაშრომში “საძოვრებით სარგებლობის წესის საკითხისთვის საქართველოში” დაზუსტებულია საძოვრებთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია, ასევე ტყეებით და საძოვრებით სარგებლობის წესები, ოსმალთა ბატონობის პერიოდში აჭარაში არსებული მიწათმფლობელობის და მიწათსარგებლობის წესები. სტატიამი წარმოდგენილია აჭარაში, მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში აღნიშნული წესების ამსახველი სტატისტიკური მასალა.

საკვანძო სიტყვები: საძოვრები, წესები, საიჯარო გადასახადი, მიწათმფლობელობა.

Abstract: Since the 1990s, after the collapse of the Soviet Union, collective farm lands have been privatized, which has caused controversy among the population. The publication of books about noble families contributed to the stimulation of private property tendencies, which further aggravated the situation. This problem is discussed in the works of scientific researchers, professors T. Avaliani, V. Shamiladze, I. Sikharulidze, O. Turmanidze, I. Baramidze and others. Prof. I. Sikharulidze's work “On the issue of pasture use rules in Georgia” clarifies the terminology related to pastures, as well as the rules for using forests and pastures, the rules of land ownership and land use in Adjara during the Ottoman rule. The article presents statistical material reflecting the aforementioned rules in Ajara in the 1930s.

Keywords: pastures, rules, lease payments, land ownership.

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში მოქმედი კანონმდებლობის საფუძველზე აჭარის სახალხო კომისართა საბჭოს 1923 წლის 15 ივნისის და 1924 წლის „ნაციონალიზაციაქმნილი, მუნიციპალიზაციაქმნილი და რეკვიზიფიციაქმნილი ქონების“ შესახებ დეკრეტით აიკრძალა კერძო საკუთრება. რეკვიზიაციად ითვლებოდა სახელმწიფოს მიერ სახელმწიფოებრივი საჭიროებისთვის იძულებით სასყიდლის გადახდით ჩამორთმეული ან დროებით არსებული ქონება, რაც კერძო პირის ან საზოგადოების ხელში იყო. კონფისკაციად კი ითვლებოდა სახელმწიფოს მიერ ქონების უსასყიდლოდ, იძულებითი წესით ჩამორთმევა, შეფარდებული, როგორც სასჯელი, სასამართლოს სათანადო განაჩენით ქონების ჩამორთმევა ხდებოდა ამა თუ იმ აღმასკომის ან სხვა ორგანოს ჩვეული საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, ქონების ჩამორთმევას ამართლებდნენ სახელმწიფოებრივი აუცილებლობით, ისეთი სახელმწიფოებრივი საქმისთვის, რომელიც დაკავშირებული იყო გზების, რკინიგზის სადგურების, ხიდების და წყალსადენების მშენებლობასთან ან კიდევ ქუჩების, მოედნების, ბაღების და ა.შ. მოწყობასთან. აღნიშნულ ქმედებას ამართლებდნენ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მიზეზებით [ასს. ფ. რ-4, ან. 1, ს. 76, ფურც. 572].

1923 წლის 25 აპრილს, აჭარის ცენტრალმასკომის ბრძანების საფუძველზე მიწის სარგებლობასთან და მიწით მოწყობასთან დაკავშირებულ დავათა გადასაწყვეტად შეიქმნა სადგილმამულო კომისიები, როგორც ცენტრში (აჭარის მიწათმოქმედების კომისარიატი), ასევე მაზრებში. გააუქმეს ყოველგვარი დავა მიწაზე და მიწით სარგებლობით გამოწვეული საქმეები საერთო წესით გადაეცა სახალხო სასამართლოს [ასს. ფ. რ-4, ან. 1, ს. 13, ფურც. 34].

1923 წლის 25 ივნისს, აჭარის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის და სახალხო კომისართა საბჭოს დადგენილების საფუძველზე წარმოებდა საქონლის საძოვარი ადგილების განსაზღვრა, ასე მაგალითად, აჭარის სოფლების დღვანისა და ქიძინიძეების მოსახლეობისთვის აუცილებელი, საქონლის საძოვარი ადგილები განისაზღვრა ტელების ღელესთან არსებული ტყიანი ადგილებით.

დადგენილებაში მინიშნებულია საძოვრების გამყოფი საზღვრები. დღვანელებს მიწა და ტყე დარჩა. გამყოფი საზღვარი მიემართებოდა ოჭიას მთიდან ტელების ღელემდე [ასს. ფ. რ-4, ან. 1, ს. 13, ფურც. 36].

1929 წლიდან კოლექტივიზაციის მიზნებიდან გამომდინარე, ხუწლიანი გეგმით გათვალისწინებული იყო საძოვრების ხარისხის გაუმჯობესება, ნიადაგის მეცნიერული გამოკვლევა, საძოვრების დახასიათება, საძოვრების პროდუქტიულობის განსაზღვრა, საკვების ღირებულების დადგენა და ა.შ. საძოვრებთან დაკავშირებული საარენდო გადასახადი, კლასობრივი ნიშნის მიხედვით განსაზღვრული იყო შემდეგი ოდენობით, ღარიბ და საშუალო ფენაზე დაწესებული იყო დაბალი გადასახადი 50 თეთრიდან 65 თეთრამდე და დაყოფილი იყო კატეგორიების მიხედვით, ხოლო მდიდარი ფენის, ეგრეთ წოდებული „კულაკისთვის“ დაწესებული იყო ფულადი ერთეული 4,50 მან. [ასს. ფ. რ-84, ან. 1, ს. 361, ფურც. 51].

1931 წლის 2 ივლისს აჭარის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ზეჟერია ლორთქიფანიძე ითხოვდა უდის და გოდერძის იაილების აჭარაზე გადმოცემას. აჭარის ცაკის 1931 წლის 7 ივლისის გადაწყვეტილების საფუძველზე ხულოს რაიონი გამოცხადდა მესაქონლეობის ძირითად კერად, სადაც ადგილზე ხდებოდა საქონლის მიღება, არმიის და მოსახლეობის დასაკმაყოფილებლად. 1937 წლის 5 მაისს, აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის დადგენილების საფუძველზე საძოვრები გადანაწილდა სასოფლო საბჭოებსა და კოლმეურნეობებზე. აჭარის საზაფხულო საძოვრებზე 734.06 მსხვილფეხა საქონელი, 1800 ცხენი და 48 241 წვრილფეხა საქონელი. აღიგენის რაიონის საძოვრებზე 6000 წვრილფეხა საქონელი. ქობულეთის რაიონში გეგმის მიხედვით განაწილებული იყო ცხვარი 500 თავის რაოდენობით. ცხვარი განთავსებული იყო რიყეთის ზამთრის საძოვრებზე და 800 თავი კი მინდორის საძოვარზე. გონიოს მესაქონლეები გარკვეული გადასახადების საფასურად გადადიოდნენ თურქეთში, ხოლო ქობულეთის რაიონის მცხოვრებნი ჩეგილის და აბანოს ყელის საძოვრებზე. კახაბრის მცხოვრებნი აჰმედ ყავაჩოღლის ოჯახის კუთვნილი 900 ცხვარი განთავსებული იყო კეხოვანის და ჯანჯღნარის საძოვრებზე ხოლო ბართაბოდლების 2500 ცხვარი კეხოვანის და ზოტიყელის საძოვრებზე (დიდაჭარა). 1937 წელს აჭარის მესაქონლეების კუთვნილი საძოვრებზე პირუტყვი შემდეგი რაოდენობით იყო განაწილებული **1)** შავნაბადა - 2000. **2)** გრძელი გორი - 2000. **3)** საჯოგია - 1200. **4)** ჯანჯღნარი - 1500. **5)** კაფრინის თავი - 1500. **6)** ზოტიყელი - 3000. **7)** თეთრობი - 3000. **8)** ღრმანი 2500. **9)** ბანბორი რიყეთი 2300. **10)** ნაობარი-3000. **11)** ჩირუხი - 3000 [ასს. ფ. რ-84, ან. 1, ს. 766, ფურც. 17].

სადავო იყო ქობულეთსა და ოზურგეთის შორის არსებული საზღვრულ საძოვრები ორი სოფელი „ჩხაკურა და ზოტი“, რომლებიც გეოგრაფიული მდგომარეობის გამო შეუძლებელი იყო მიეკუთვნებინათ აჭარისთვის. ორი იაილა (საზღვრულ საძოვარი) ნაფოცხვარა და შედრეკილი დატოვეს ოზურგეთის მაზრაში იმ პირობით, რომ მასზე სავსებით გავრცელებოდა ყველა ის შეღავათები, რაც გათვალისწინებული იყო იჯარის გადასახადით, ხე-ტყით სარგებლობის, განათლების, სასამართლოს და სარწმუნოების საკითხებით. ახალციხის საზღვრებში არსებული „იაილა თაგოჩაი“ გადასცეს აჭარას. ჯერ კიდევ 1923 წელს განსაზღვრეს საზღვრულ საძოვრების საზღვრები. აჭარას ფაქტიურ სარგებლობაში გადაეცა აჭარისა და გოგიეთის აგარაკებიდან დაწყებული ტყე და საძოვარი 6452 დესეტიანა მიწით, ასევე საბალახო იაილები: „გომის ტყის ხარიალალი“, „მთა პატარა“, „შუა იაილა“, „ახოსი აილა“ და „ცხემლის იაილა“. 88 დესეტიანი ადგილი ეგრეწოდებული „ხასანას ქალა“ დაუტოვეს ოზურგეთის მაზრას, ხოლო 200 254 დესეტიანა დატოვეს საერთო სარგებლობაში. ბახმარის საძოვრები გადაეცა გურიას, აჭარას ზოტიყელის იაილები კატრიანის და გრძელი გორის საძოვრები. ძირითად მკვიდრთაგან დასახლებული სოფლები „აჭი“ და „ფაცხანათები“ გადასცეს ქობულეთის მაზრას [ასს. ფ. რ-119, ან. 1, ს. 3, ფურც. 1].

1937 წელს დადგა საკითხი სამეგრელოს რაიონის მესაქონლეებისგან განტვირთულიყო გურია-აჭარის საძოვრები და გადაეყვანათ სვანეთში [ასს. ფ. რ-84, ან. 1, ს. 766, ფურც. 33]. ადიგენის რაიონში აჭარას გამოყოფილი ჰქონდა 842 ჰექტარი მიწა, მათ შორის მიწით სარგებლობაში 542 ჰექტარი და ჩოხატაურის რაიონში 6000 თავი წვრილფეხა საქონლისთვის. აჭარის ფარგლებში ზამთრის საძოვრები სრულებით არ მოიპოვებოდა. აჭარის რეგიონის ცხვარი თავსდებოდა დასავლეთ საქართველოს რაიონში. 1936 წელს ქუთაისმა და ბაღდადმა აჭარას უარი უთხარა საძოვრებზე. ადიგენის რაიონის საძოვრებზე 18500 თავი წვრილფეხა საქონელი გადანაწილებული იყო შემდეგი რაოდენობით: 1) ჩეგილი - 1000. 2) ბანბორი - 4000 3) ჭეჭლა - 4000 4) კეხოვანი - 6000 5) ჯაზიგოლი - 3500. ჩოხატაურის რაიონის საძოვრებზე 6000 თავი წვრილფეხა საქონელი გადანაწილებული იყო შემდეგი რაოდენობით: ნაქოგარა - კიკვაძის მთა 1000 თავი), წყალთაშუა - 1500 თავი, ულეველი - 1500 თავი, ნაკარვალაი ჯაჯის ტბაზე - 2000 თავი. დაწესებული იყო საძოვრებზე საქონლის გამგზავრების ვადები 15 მაისიდან 4 ივნისამდე გონიოს, კახაბრის, ჩაქვის და ქობულეთის მესაქონლეებისთვის; 10 ივნისიდან 20 ივნისამდე

დე - მაჭახელას მესაქონლეებისთვის; 15 მაისიდან 4 ივისამდე - ხულოს და ქედის რაიონის მესაქონლეები. აჭარის მკვიდრ მესაქონლეებს კარვები ჰქონდათ ოზურგეთში, მოლიანში, ბაისურაში საყორნიას მთაზე, „მგლის საწოლსა“ და ნაღვარებთან. ქობულეთლებს საკუთარი საძოვრები არ გააჩნდათ და სარგებლობდნენ გურიის საძოვრებით [ასს. ფ. რ-84, ან. 1, ს. 766, ფურც. 17].

წარმოგიდგენთ ქუთაისის გუბერნიის მიწისმზომელთა მიერ შედგენილ ბათუმის ოლქის გონიოს უბნის სოფლების მცხოვრებთა მიერ დაკავებული სავარგულო ფართობების აღმნიშვნელ სტატისტიკურ მასალას.

Фонд № 171
Кутаисский губернский землемер - дело № 80
=====

8 8 8				
название села	Фамилии владельцев в других селах	Другое село	Кол-во земли	
1	2	3	4	
Нигага	Басе Осман Курд оглы	Эбрика	до 5 дон.	
Араветы	Осман и Усейн Ихтар оглы Мемед Паназ оглы, Мемед Кветиц оглы, Осман Цейтул оглы, Али Тос оглы	Нигага	до 30 дон.	
Банагна	Асан Байрактар Колхан оглы, Ахмед Медет оглы, Усейн Медет оглы, Мемед Тюпал оглы	Нигага	до 80 дон	
Шва-хеви с сго. Чабакето	-	-	-	
Валаши	-	-	-	
Охорджия	Мухамед Мехмед эфенди	Махриал	до 10 д.	
Санатис	-	-	-	
Петрули	Исо Исон оглы и Омер Эзиз оглы Исо Исон оглы Осман Едидеб оглы Молла Таир Имам оглы Осман Едидеб оглы, Ариф Эзиз оглы, Туль Ахмед Кун оглы и другие жители этого села в числе 12 дворов имеют в общем владении Исо Исон оглы	Адагул "- "- Санатис "- Валаши	3 дон. 3 дон. 3 дон. 3 дон. до 6 дон. до 6 дон.	
Девскели	Ахмед Чичег оглы, Осман, Сулейман и Хасан Апис оглы, Осман Курдзен оглы, Анис, Абдула и Осман Реджеб оглы Ахмед Али Вели оглы Эмин Курдзен оглы Али, Хасан и Мемед Хабаз оглы	Квинтаури Санатис "- "-	до 20 дон до 4 дон. до 2 дон. до 1 дон.	
Квинтаури	Мехмед Гедуч оглы Хусейн Али Пай оглы Ибраим и Хусейн Ибраим оглы Хасан и Ахмед Кара Мемед оглы Али Гедуч оглы	Багини/Мете/ "- "- "- Девскели	до 20 д. до 15 дон. до 15 дон до 4 дон. до 15 дон	
Багини	-	-	-	
авети, Банагна, Валаши, Шва-хеви, Охорджия, Санатис, вскели, Квинтаури, Багини, Нигага, Эбрика, Петрули агули	-	-	-	- общее владение жителей
Адагули	Осман Онбали Ахмед и Мурад эга Джамар оглы Кодем и Усейн Хаджа оглы Уста Осман и Ахмед Бинген оглы Хасан Кад оглы и Осман Ломан оглы	Ирса Арт. округа "- "- "- Багини	до 6 дон. до 5 дон. до 2 дон. до 3 дон. до 6 дон.	

/см. на обороте/

Возвращение

Площади земли по улобкам, занимаемой лес-
ными землями Нижней-Наранды и За-
бавской-перевальной, Батурского округа,
Бонинского участка:

Приблизительно:

Пашни и улобы с ореховыми деревьями —	57 десят.
Улобы с хуторскими —	100. —
Улобы с ивняками, ивняками и орехами —	1461. —
Сенокосы и овраги, дороги, протопки и т.п. —	22. —
Итого —	1647 десят.

Старший Помощник Витовтова,
Помещик Александр Е. М. Шинин

От имени сенатской земли Наранды
имеющей земли в улобах и оврагах:
1. За оврагом с русскими лесами. Включает
новый торфяной дождь и в лесу. Лес
дождь, и в лесу. Лесной дождь.
2. В лесу с русскими лесами в лесу. Лес
новый торфяной дождь, в лесу. Лесной
дождь.
3. В лесу с русскими лесами в лесу. Лес
новый торфяной дождь, в лесу. Лесной

Вычисление

Площадь земли по указам, давшимися же-
тельными сенатами Державы и Эрмитаж-
но, Датского округа, Восточного уезда.

Приблизительно:

Пашни и угодья с фруктовыми деревьями	200 дес.
Угодья с хуторскими	272 —
Леса естественные, срубленные и срубленные	1582 —
Сенокосы, огорода, дороги, тропинки и пр.	15 —
Всего	2069 дес.

Старший Помощник Викария,
Комиссар Александр Е. Успенский

Получение

Площадь земли по урочищу, занимаемой ус-
тавидами селений Хивагадзри, Батурского ок-
руга, Тобинского уезда.

Критический анализ:

Пашни и усадов съ оружіею и скотом — 436 десят.

Полонь съ кустарникомъ — . — . — . — 220. —

Люсь собственноручно; съестом изрѣзанъ 567. —

Скаты, овраги, дороги, тротуары и прочее. — 20. —

A beew- 1945 gect.

Старший Помощник Генерала,
Коллежский Секретарь В. Шенников

Публ. доставлющій первую работу въ Бо-
тунискомъ Округѣ, Статскій Совѣтникъ Купцовъ,

Всемъ Алмацуръ иголомъ
сказуиуиу илр:

1. Земельный фонд Карелии и ее значение
России

Вычисленіе

Площади земли по продольна занимающихся джу-
мми симиі Микриновъ съ вышесказаннымъ и
отсылкою Амманъ, Батуровского округа, Тобій-
ского уезда.

Приблизительно:

Пашни и усадьбы съ фруктовыми деревьями — 246 десят.
Луга съ хуторскими — . — . — 4100. —
Паша митовской митовской изрыженной — 5639 —
Сенок, овраги, дороги, тропинки и прочее — 37 —
А всего — 6352 десят.

Старший Помощник Инженера,
Коллежский Регистратор Е. М. Антоновъ

Къ сему. Матрица и матрица земли и сего
зрелища сего.

1. Матрица округа Губернаторства
и матрица и матрица и матрица
матрица сего.

2. Матрица Губернаторства сего. Матрица
сего.

3. Матрица Губернаторства сего. Матрица
сего.

Извѣщеніе

Копія записи по предѣлу, занимающему фе-
odalныя селенія Саръ, Батуровскаго вѣс-
ла, Тонинскаго участка:

Привѣзваемо:

Надѣли и угодья съ оружіемъ привезли	— 22 десят.
Возовъ съ куртарниками	— 178 —
Орловъ лѣтвонной лѣтвонной лѣтвонной	— 622 —
Коло, обрѣзокъ, дороги, тропинки и прочее	— 30 —
И всего	— 852 десят.

Старшій Помощникъ Интенданта,
Волгскій Округъ Е. М. М. М.

Въспомогательная записка о вѣсн. волгск. окр.
1, Мещеряковъ о вѣсн. волгск. окр.
2, Амуръ о вѣсн. волгск. окр.
3, Мещеряковъ о вѣсн. волгск. окр.
4, Мещеряковъ о вѣсн. волгск. окр.
5, Мещеряковъ о вѣсн. волгск. окр.

1315
7x5
Примечание
В Управление Батумского Пограничного.

тов. И в а н о в у. 84

Согласно Вашей просьбы сообщаем следующее:

в Адигеистане всего пастбищ 34.542 га, из
коих удобных 30.129 га, а неудобных 4.413 га. Из этого коли-
чества пастбищ в пользовании местных скотоводов /не считая
тех, которые переночевали за границу на турецкие пастбища на-
ходится 26.900 га, из коих I кат. 120 га, II кат. 8.488 га и
III кат. 18.292 га.

Забронировано за турецкими скотоводами всего 3.229 га,
из них I кат. 1156 га, II кат. 1408 га и III кат. 665 га.

Нормы нагрузки скота на I га приняты следующие:

Виды скота.	На одном гектаре.			Примечание.
	I кат.	II кат.	III кат.	
Лошадей.....	2	1	1/2	В других Рес- публиках при- няты меньшие нормы.-
Крупн. рог. ск.	3	2	1	
Мелк. " "	10	6	4	

Согласно этих норм вместимость пастбищ, находящихся в поль-
зовании местных скотоводов, равна 35.623 гол. крупного рог. ско-
та.

Фактически на этих пастбищах бывает больше, а именно:
лошадей 600 голов, кр. рог. ск. 43.948 гол. и мелкого 17.387 гол.,
всего же 61.835 гол.

Из вышеизложенного ясно, что пастбища перегружены на
600 лш., 8.223 гол. крупн. рог. скота, и 17.387 мелк. р. скота
т.е. пастбища перегружены свыше нормы на 30.5 %.

[збб. ф. 6-84, лб. 1, л. 361, фзбб. 89-].

Для удовлетворения нужд скотоводов, переходивших за-границу на турецкие пастбища, скота и были переданы Центром пастбища до 3.000 га в Адигенском районе, но т.к. таковые не были освобождены от скота местных жителей, то поэтому, а также по некоторым другим соображениям, на этой площади было оставлено лишь до 10.000 голов из всего того скота, который переходил за-границу, а остальное количество скота до 18.000 голов было размещено на пастбищах, издавна находящихся в пользовании местных жителей, главным образом, на пастбищах Килин, Айма-Дидадвар, Чателар и Рикети, ввиду чего нагрузка этих пастбищ выше нормы возросла до 143 %.

Такое явление тяжело отражается на пастбищах, травостой которых и без того ухудшился благодаря сильному воздействию от чрезмерной нагрузки скотом. С другой стороны скот пострадал благодаря необеспеченности подножным кормом.

В настоящее время с целью разгрузки на будущее скотоводов от тех пастбищ, которые сильно пострадали в это лето от нагрузки скота, переходившего за-границу, НКЗем возбуждается ходатайство перед Центральным Органом об окончательном закреплении за Адигенским районом пастбищ, переданных в Адигенском районе. Но если по некоторым, Вам известным соображениям, нельзя будет разместить на них все то количество скота, которое переходило за-границу в количестве до 28.000 голов, то тогда отпадает надобность об этом.

На этому вопросу просим своевременно сообщить Ваши соображения, чтобы НКЗем имел возможность вовремя принять меры к иному разрешению вопроса о получении пастбища в других районах Грузия для удовлетворения таковыми всего вынужденного скота, ранее переходившего за-границу на турецкие пастбища.

Зав. Землеустройством
Зав. Пастбищами *И. Мовсисов*

/В. Анисов/
/ И. Ткачев /

შ ე ნ ე

აქანის სამაფურლო სამოქმედო ბოლოვებების შესახებ
1937 წლის მაისის 31-დღის.

1935 წლის სამაფურლო სამოქმედო განაწილება ნაოცრება და სოციალი-
ზმის მომხრეების უმჯობესად.

აქანის მისამართების "178138" საქონლის ნაოცრებებიდან დაბრუნებით
გაშთავანდნით მომთაბარე საქონელი "147947" თავის ნაოცრებით
შ.შ. მსხვერფება "173406" თავის ნაოცრებით, შენობა "172741"
თავი და ყბები "1800" თავი დაბინავების სამაფურლო სამოქმედო შემ-
ოცნი განაწილებით:

ა/ ხელოს ნაოცრების სამოქმედო 73406 თავი მსხვერფება ნქონანი
საქონელი 4800 ყბები და 48241 შენობა ნქონანი საქონელი
მათ შორის ბეშობების შენობა ნქონანი საქონელი 23500
თავის ნაოცრებით მომთაბარე შემოვს სამოქმედო:

1. შავნაბა და	2000 თავი
2. ზრდელი ჯორი მოქონილი	2000 "
3. ს ა ქ ზ ი	1200 "
4. ქ ა ნ ქ ზ ა რ ი	1500 "
5. კაფონის თავი	1500 "
6. მონცევილი	3500 "
7. თქონი	3000 "
8. ღ ნ შ ა ნ ი	2500 "
9. მამბორი ნიყუთი	2300 "
10. ნ ა ზ ა რ ი	4000 "
11. რ ი რ უ ბ ი	3000 "

ბ/ბეშების ნაოცრების სამოქმედო 48500 თავი შენობა ნქონანი
საქონელი.

მათ შორის: 1/ რ ე გ ი რ ი	1000 თავი
2/ ბ ა მ ბ ზ რ ი	4000 "
3/ ქ ე ქ ე ბ	4000 "
4/ კ. ბოვანი მთა	6000 "
5/ ქ ა ნ ქ ზ რ ი	3500 "

გ/მოთავაშობის ნაოცრების სამოქმედო 6000 თავი შენობა
ნქონანი საქონელი.

მათ შორის: 1/ ნ ა ქ ზ ა რ ი	4000 თავი
2/ შენობა ბუა	2000 "

- [ასს. ფ. რ-84, ან. 1, ს. 766, ფურც. 18]

2/ სანავევრა ბარბევის განმეგრა 1150 პეტრეანო მ.მ. ბურღ 750,
ქვედა 65, მათში 155 და ქობულეთი 150.

3/ ქვედასაგან განმეგრა 1600 პეტრეანო; მათ შორის ბურღ 75 ქვედა 5
მათში 10 ქობულეთი მ.მ.გა.

8/ ზონევევის მონაშთა მ.მ. პეტრეანო; მათ შორის ბურღ 75, ქვედა 5,
მათში 40 და ქობულეთი 10.

ჩამე დაყვანოი ოქნეს ჩაოთნე ზის შივი უბეკვერ სოფსაბუთემაში, კორმეუნი-
ნეოზემაში და-თიფიუ მონანგებებში. აღნიშნული ღონისძიება ჩამე-
ნება უნდა მოხდეს ჩაოთნის ბოლქვისაგანის უმუხრო ხერმეღვამე ღონით.

11/ დასავრეთ სავარძელოის ჩაოთნებში მყოფი ხეშელო ზის ყბვანი ღვერ-
მეზისი აცო ქმნოი ოქნეს აველოეში, სადაყბოლო საბუთებში გავშლავ-
ნება ზის მათში-ქობულეთის ვეფქისაგანის და აჭანმის საბუთის
ეპიოლოფის ექიმის მივრინე ზით.

12/ აჭანის ტერიტორიაზე ოპონილო ნეროღვესა ჩქოსანი სავარელი და-
გეოგრაფიკული ქმნოი ოქნეს საბაყბოლო საბუთებში და მგზავნი მ-
რის-აღე ბოლიჩი ჩაოთნის და უმის ვეფქისაგანის მეშვეობით.

13/ მემონელოი ოქნეს სავარელი მორიანა და საბუთი მზე დასვლის მინ და
აღეჭილის საბადალო უნაბე ზით და მთელი ზის მესაბე, ჩაოთნის ჩაო-
ნემა დაგეოგრაფიკული დასავრეთი სავარელი მემონელოი ნეროღვესა მონეშა სოფ. საბუთებში
მიხვედით.

14/ მონეშის მუხანგეში სავარელი დასავრეთი მორიანა პეტრეანო და გავრ-
და ზის სვლის აღმართის მეშვეობით, დასავრეთი პიოლოფი დასავრეთ-
ნელოი ოქნეს.

15/ საბაყბოლო საბუთებში ვეფქისაგანის მემონელოი დასავრეთი
მონეშის ვეფქისაგანის მემონელოი დასავრეთი:

1/ გოგონა მონეშის

2/ მონეშის

3/ გ. მ. მ. მ. მ. მ.

4/ მონეშის ბურღ

5/ ჩაოთნის-მონეშის

6/ მ. მ. მ. მ. მ.

7/ საბაყბოლო დასავრეთი

16/ მონეშის მემონელოი მონეშის საბუთი მზე დასვლის მინა და
აღეჭილის საბადალო უნაბე ზით და მთელი ზის მესაბე, ჩაოთნის ჩაო-
ნემა დაგეოგრაფიკული დასავრეთი სავარელი მემონელოი ნეროღვესა მონეშა სოფ. საბუთებში
მიხვედით.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. **ასს, ფ. რ-4, ან. 1 ს. 76**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-4 ანაწერი 1, საქმე N76;
2. **ასს, ფ. რ-4, ან. 1 ს. 13**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-4 ანაწერი 1, საქმე N13;
3. **ასს, ფ. ი-81, ან. 1 ს. 32**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-81 ანაწერი 1, საქმე N32;
4. **ასს, ფ. რ-84, ან. 1 ს. 361**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-84 ანაწერი 1, საქმე N361;
5. **ასს, ფ. რ-84, ან. 1 ს. 766**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-84 ანაწერი 1, საქმე N766;
6. **ასს, ფ. რ-119, ან. 1 ს. 3**-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი რ-119 ანაწერი 1, საქმე N3;
7. **ვახტანგ შამილაძე** „აღპული მესაქონლეობა საქართველოში“. თბილისი 1969;
8. **იური სიხარულიძე** „საძოვრებით სარგებლობის წესის საკითხის-თვის საქართველოში“ ბსუ. ბიბლიოთეკა წლიური ნაშრომი 1955.

**ნატო ქიქავა, ციცი ცინცაძე
ნანი ფუტყარაძე, ქეთევან ფუტყარაძე**

**საბჭოთა საქართველო - ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის
საზოგადოების აჭარის ორგანიზაცია საარქივო
დოკუმენტებში (1961-1974 წლები)**

სოციალისტური ეპოქის საერთაშორისო ურთიერთობებში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენდა ხალხთა მეგობრობის საზოგადოებები. მათი საქმიანობა მიზნად ისახავდა კულტურული, საგანმანათლებლო, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ურთიერთობების გაღრმავებას. საბჭოთა კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოება ამ სტრუქტურის ერთ-ერთი მძლავრი ინსტიტუცია იყო. ეს ინსტიტუცია აქტიურად მონაწილეობდა „**სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის**“ იდეის პრაქტიკაში განხორციელებისათვის. მისი რეგიონალური ორგანიზაციები არა მხოლოდ ცენტრის პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მიმართულების გამტარებლები იყვნენ, არამედ ადგილობრივ დონეზე ხალხთა ურთიერთგაცნობისა და თანამშრომლობის კონკრეტულ პლატფორმასაც ქმნიდნენ.

ამ კონტექსტში აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობა წარმოადგენს საინტერესო კვლევის საგანს, რადგან იგი აერთიანებდა როგორც კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებს (ლექციები, გამოფენები, შეხვედრები), ასევე სტუდენტურ-ახალგაზრდული აქტივობებისა და დელეგაციათა გაცვლით პროგრამებს. აღნიშნული საქმიანობა გამოხატავდა როგორც საბჭოთა იდეოლოგიური დისკურსის რეალიზაციას, ისე ადგილობრივი საზოგადოების ჩართულობას საერთაშორისო კულტურულ ურთიერთობებში.

ნაშრომის მიზანია აჩვენოს, თუ როგორ ასრულებდა საბჭოთა-კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების აჭარის ორგანიზაცია მნიშვნელოვან როლს საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრული ურთიერთობების გაღრმავებაში, რა იყო მისი მუშაობის ძირითადი მახასიათებლები, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ორგანიზაციის საქმიანობას როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო კონტექსტისათვის.

მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით ნაშრომი ეფუძნება როგორც საარქივო დოკუმენტური წყაროების ანალიზს, ისე სამეცნიერო ლიტერატურულ მონაცემებს. ეს შესაძლებლობას გვაძლევს იმ ეპოქ-

ის დოკუმენტური მონაცემების საფუძველზე განვიხილოთ აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობის ძირითადი წყაროები:

*ოფიციალური ანგარიშები, ოქმები, რომლებშიც ასახულია ჩატარებული ღონისძიებები, მიღწეული შედეგები და პრობლემები;

*მომოწერები ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებთან, რაც ნათელს ხდის ორგანიზაციის მუშაობის მექანიზმს და ინსტიტუციონალურ დამოკიდებულებებს;

*ღონისძიებების გეგმები, პროგრამები და თემატური მასალები, რომლებიც საშუალებას იძლევა გამოვავლინოთ საზოგადოების საქმიანობის იდეოლოგიური და კულტურული ასპექტები;

*პერიოდული პრესის მასალები, რომლის საშუალებით შესაძლებელია საზოგადოების როლის მოსახლეობის აღქმასთან დაკავშირებული წარმოდგენების კვლევა.

კვლევაში გამოყენებულია **წყაროთმცოდნეობითი, ისტორიულ-შედარებითი და დისკურს-ანალიზის მეთოდები**. წყაროთმცოდნეობითი მიდგომა უზრუნველყოფს დოკუმენტების ფაქტობრივი სიზუსტის დადგენას. ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი იძლევა შესაძლებლობას აჭარის ორგანიზაციის გამოცდილება დაუვკავშიროთ საქართველოს თუ იმჟამინდელი საბჭოთა კავშირის სხვა რეგიონების ანალოგიურ საქმიანობას და პრაქტიკას, ხოლო დისკურს-ანალიზი გამოავლენს ტექსტებში არსებულ იდეოლოგიურ და სოციო-კულტურულ შრეებს.

საარქივო დოკუმენტების ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ საბჭოთა-კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობა მრავალმხრივი იყო. იგი მოიცავდა როგორც კულტურულ-საგანმანათლებლო, ისე საზოგადოებრივ-იდეოლოგიურ მიმართულებებს. საკუთრივ: კულტურული ურთიერთობების თვალსაზრისით ორგანიზაცია ხელს უწყობდა კულტურული გაცვლების განხორციელებას. ბათუმსა და სხვა ქალაქებში ტარდებოდა ჩეხოსლოვაკიის კულტურის დღეები, იმართებოდა კინო კვირეულები, ეწყობოდა გამოფენები და მხატვრული ღონისძიებები. ეს ღონისძიებები ხელს უწყობდა როგორც მეგობრობის დემონსტრირებას, ასევე ადგილობრივი მოსახლეობისათვის ევროპული კულტურის მიღწევების გაცნობას. საგანმანათლებლო - სამეცნიერო საქმიანობის თვალსაზრისით ფართო ხასიათი ჰქონდა ლექციების, საჯარო შეხვედრების ორგანიზებას, სადაც განიხილებოდა ჩეხოსლოვაკიის ისტორია, მეცნიერული მიღწევები, შრომითი გამოცდილება. პროფესორ-მასწავლებლები და სკოლის პედაგოგები აქტიურად იყვნენ

ჩართული ამ პროცესებში, რაც იყო ერთ-ერთი ხელშეწყობი ფაქტორი ახალგაზრდობის იდეოლოგიური და კულტურული აღზრდის, ასევე ახალგაზრდობის ჩართულობის თვალსაზრისით. მოსწავლეთა (პიონერული, კომკავშირული) ორგანიზაციები მონაწილეობდნენ გაცვლით პროგრამებში, ეს კი ხელს უწყობდა კონტაქტების გადრმავებას, აძლიერებდა „სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის“ ცნობიერებას და ქმნიდა საერთაშორისო მეგობრობის სიმბოლურ კაპიტალს. ორგანიზაციის საქმიანობას ჰქონდა იდეოლოგიური ფუნქცია. აჭარის ორგანიზაციის ყველა ღონისძიება მიზანმიმართულად **წარმოადგენდა სოციალისტური სისტემის „უპირატესობას“**, ხაზს უსვამდა ერთიანი „სოციალისტური“ გზის არსებობას და პოლიტიკური დისკურსის გამყარებას.

შედეგობრივად, ორგანიზაციის საქმიანობა ასახავდა არა მხოლოდ ოფიციალური პოლიტიკის ინსტრუმენტულ დანიშნულებას, არამედ ადგილობრივი საზოგადოების მონაწილეობასაც საერთაშორისო კულტურულ-საგანმანათლებლო პროცესებში. საბჭოთა-კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის საზოგადოების აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობა წარმოადგენდა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მექანიზმს, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდებოდა ურთიერთობების გადრმავება. საარქივო მასალების ანალიზმა ცხადყო, რომ ორგანიზაციის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები არა მხოლოდ საერთაშორისო მეგობრობის დემონსტრირებას ემსახურებოდა, არამედ საბჭოთა იდეოლოგიის გავრცელების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტადაც გვევლინებოდა.

ორგანიზაციის მუშაობა აჩვენებს, თუ როგორ შეიძლება პოლიტიკურად მოტივირებულ ინიციატივებს ჰქონდეს კონკრეტული სოციალური და კულტურული შედეგები. მიუხედავად იმისა, რომ აქტივობებს უმთავრესად ჰქონდა პროპაგანდისტული ხასიათი, მაინც ეწყობოდა ხელი ადგილობრივი საზოგადოების ევროპულ კულტურულ სივრცესთან დაკავშირებას, საერთაშორისო კონტაქტების დამყარებას და ახალგაზრდობის ჩართულობას.

ამრიგად, აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობა უნდა შეფასდეს, როგორც საბჭოთა ეპოქის სპეციფიკური ისტორიული ფენომენი, სადაც იდეოლოგიური მიზნები გადაჯაჭვული იყო რეალური კულტურული ურთიერთობებისა და ადამიანებს შორის მეგობრობის პრეტიკასთან.

საქართველო - ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების აჭარის განყოფილების მრავალმხრივი საქმიანობა მოიცავდა კულტურულ-საგანმანათლებლო და საზოგადოებრივ-იდეოლოგიურ მიმარ-

თულებებს (ლექციები, გამოფენები, შეხვედრები), ასევე სტუდენტურ-ახალგაზრდული აქტივობებისა და დღეგაგაციათა გაცვლით პროგრამებს. აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდებში (ფონდი N რ-564, 45 ს/ე) დაცულია საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის მოგობრობისა და მრავალმხრივი ურთიერთობების ამსახველი უაღრესად საინტერესო დოკუმენტები, რომლებიც ქრონოლოგიურად მოიცავს 1961-1974 წლებს.

1964 წ. 7 აპრილით დათარიღებული ერთ-ერთი დოკუმენტი საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის საზოგადოების ბათუმის განყოფილების დაარსებასთან არის დაკავშირებული. ამ დოკუმენტის მიხედვით საინიციატივო ჯგუფს, რომლის შემადგენლობაშიც იყვნენ: პოეტი მამია ვარშანიძე, ალექსანდრე დიასამიძე, არტისტი მერაბ ხინიკაძე, პედაგოგი სტოდონლიკი და ინჟინერი ნ. სიხარულიძე, **1964 წლის 7 აპრილს** მოუწვევიათ დამფუძნებელი კრება, რომელზეც გადაწყდა ზემოთდასახელებული ინსტიტუციის დაარსების საკითხი (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 6, ფურც. 32). დამფუძნებელმა კრებამ მეგობრობის საზოგადოების აჭარის განყოფილების თავმჯდომარედ აირჩია ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი **ასლან ინაიშვილი**, მოადგილეებად: **ა. დიასამიძე და ლ. ქაჯაია** (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 6, ფურც. 32), ხოლო წევრებად: **მამია ვარშანიძე, მ. ხინიკაძე, ლ. ქაჯაია, ნადია ჯიბუტი, მ. ჯინჭარაძე, ნ. ბაჯელიძე, ნ. სიხარულიძე და მ. აგანიანი** (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 6, ფურც.ფურც. 25).

განყოფილების დაარსებისთანავე თავმჯდომარის სახელზე აჭარის წარმოება-დაწესებულებებისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციებისაგან შევიდა უამრავი წერილი-თხოვნა მეგობრობის საზოგადოების წევრებად მიღების შესახებ (ოქტომბრის, ერგეს, მახინჯაურის, ბობოყვათის და სხვა თემების კოლმეურნეობები და მეურნეობები, ცინკის ქარხანა, მუსიკალური სასწავლებელი, საშუალო სკოლები და ა. შ.) (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 5, ფურც.5-12).

განყოფილება განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა კულტურული გაცვლის ღონისძიებებს. ბათუმსა და სხვა ქალაქებში ტარდებოდა ჩეხოსლოვაკიის კულტურის დღეები, იმართებოდა კინო კვირულებები, ეწყობოდა გამოფენები და მხატვრული ღონისძიებები. ყოველწლიურ **სამუშაო გეგმებში** მრავლადაა წარმოდგენილი ჩასატარებელი ღონისძიებების ნუსხა: ჩეხოსლოვაკიის კულტურის კვირეულის ორგანიზება, გამოჩენილი მოღვაწეების (ჩაპკვი, კომენსკი და სხვები) საიუბილეო თარიღების აღნიშვნა (ნიშანდობლივია, რომ ბათუმში 1970 წელს დაიდგა **კარლ ჩაპკის პიესა „დედა“**, ასს ცსა, ფ. რ-564, ან.

1, ს.36, ფურც. 38-39), კონცერტების ჩატარება, ომამდე და ომისშემდგომი თანამშრომლობისა და მეგობრობის ამსახველი ფოტო სტენდების მოწყობა, ჩეხოსლავაკიური ფილმების ფესტივალის ორგანიზება კინოთეატრებში, ლიტერატურული სადამოყრდენის ჩატარება, ჩეხოსლოვაკიის მნიშვნელოვანი თარიღების აღნიშვნა, ჟურნალ-გაზეთებისა და მისალოცი დეპეშების გაგზავნა, ჩეხოსლავაკიის წიგნების გამოფენა, რადიოგადამცემების მომზადება მუსიკალურ, ლიტერატურულ, პოლიტიკურ, სამეცნიერო და სხვა საკითხებზე, ჩეხოსლოვაკიისა და ცალკეული ქალაქების მიღწევების გაშუქება, მეგობრობის კუთხეების მოწყობა ორგანიზაცია-დაწესებულებების ადმინისტრაციულ შენობებში და სხვა. საქმეებში დაცულია მეგობრობის და თანამშრომლობის გეგმები, მისალოცი წერილები, ტელეგრამები.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ П Р А Г А
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ СОЮЗА ЧЕХОСЛОВАЦКО-СОВЕТСКОЙ
ДРУЖБЫ
ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ Я Н У Н Е М Е Ц
УЧАСТНИКИ ТОРЖЕСТВЕННОГО СОБРАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОСТИ
ГОРОДА БАТУМИ ПОСВЯЩЕННОГО 22 ГОДОВЩИНЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ
ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ОТ ФАШИСТСКОГО
ИГА ИСКРЕННЕ ПОЗДРАВЛЯЮТ ЧЕРЕЗ ВАС ЧЕХОСЛОВАЦКИЙ НАРОД
СЛАВНЫМ НАЦИОНАЛЬНЫМ ПРАЗДНИКОМ И ЖЕЛАЮТ НОВЫХ УСПЕХОВ
КОМУНИСТИЧЕСКОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ
ПОРУЧЕНИЮ СОБРАНИЯ
АДЖАРСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ ОСЧД

г. Батуми,
Заместитель председателя Аджарского
отделения ОСЧД - (ЗЕЙШВИЛИ А)
Секретарь - (СТОДОЛЬНИК)

ასს ცსა, , ფ. რ-564, ან.1. ს.32, ფურც. 3

სამუშაო გეგმები გულისხმობდა გამოცდილების გაზიარებას, ერთობრივი ღონისძიებების ჩატარებას და ა. შ. საქმეშია აგრეთვე საინფორმაციო ბიულეტენები, ინფორმაციები ეკონომიკური განვითარების საკითხებზე, მონაცემები ჩეხოსლავაკიაში რუსული ენის ცოდ-

ნის სრულყოფისა და პესპექტივების შესახებ, გაცვლითი ტურისტული ჯგუფების ორგანიზების, საზოგადოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული მასობრივი ღონისძიებების, მათ შორის გერმანიისაგან ჩეხოსლოვაკიის გათავისუფლების ყოველწლიური ღონისძიების ჩატარების საჭიროების შესახებ (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 3, ფურც. 9; ასევე, ს. N 4; ს. N 7, ფურც. 4;,, ფ. N 9, 10). სამუშაო გეგმებში ხაზგასმულია კოლექტიური წევრების რაოდენობრივი ზრდის აუცილებლობა (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 10, ფურც. 7) და ა. შ. (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 1, ფურც. 8-12). ამ და სხვა მსგავსი ღონისძიებების ჩატარების აუცილებლობა დასაბუთებულია ასლან ინაიშვილისადმი ნინო ჩხეიძის მიერ გაგზავნილ წერილში (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 1, ფურც. 12).

1967 წლის სამუშაო გეგმა ითვალისწინებდა სამახსოვრო საჩუქრების ფონდის შესწავლას, მის გაუმჯობესებას. ამავე გეგმით ჩეხოსლოვაკიაში უნდა გაეგზავნათ მასალები ნიკოლოზ ბარათაშვილის 150 წლისთავთან დაკავშირებით. 1969 წლისათვის საქართველოში ჩეხოსლოვაკიის კულტურის დღეების ფარგლებში დაისვა საკითხი კინოთეატრ „სპარტაკისათვის“ შეეცვალათ სახელი და ეწოდებინათ „პრადა“ (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 32, ფურც. 3). 1970 წ. ჩეხოსლოვაკიაში ჩატარდა საქართველოს კულტურის დღეები (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 32, ფურც. 3). აქტიურად მუშაობდა საბჭოთა, მათ შორის ქართული მუსიკის, სიმღერების, კინოს, ფერწერის მოყვარულთა წრეები, ტარდება მასობრივი კრებები, თემატური საღამოები, ეწყობა კინო-ფილმების დემონსტრირება (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 37, ფურც. 6)

განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა პირველად ორგანიზაციებს, ასევე აჭარისა და ჩეხოსლოვაკიის წარმოება-დაწესებულებებს შორის პირდაპირი ურთიერთობების დამყარებას. საქმეშია ჩეხეთის ქარხანა **„მეტორიასა“** და **ბათუმის ქარხანა „ელექტროკარს“** შორის 1964-1966 წლების თანამშრომლობის ამსახველი დოკუმენტაცია (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 8). არაერთი დოკუმენტია დაცული საარქივო ფონდებში **ბათუმის სამკერვალო** ფაბრიკასა და **იგლავის ტრიკოტაჟის საწარმო „მოდეტა“-ს** (დირექტორი მარია ცაგოვა) შორის მოგობრობისა და თანამშრომლობის საკითხებზე. ერთ-ერთი დოკუმენტი ამ ორი საწარმოს მიერ ერთმანეთის სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამოწვევის შესახებ გვაწვდის ინფორმაციას (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 2, ფურც. 4). საქმეებში დაცულია 1965-1966 წლებში ბათუმის პედინსტიტუტისა და ბრნოს უნივერსიტეტის რუსული ენისა და ლიტერატურის კათედრებს (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 12, ფურც. 2), ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის მუსიკალური სკოლასა

ორგანიზაციის ხელმძღვანელები თავადაც იჩენდნენ ინიციატივას, დაემყარებინათ მეგობრული ურთიერთობები ჩეხოსლოვაკელ კოლეგებთან. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ჩაქვის ჩაის მუერნეობის დირექტორის 1966 წლით დათარიღებული წერილი ჩეხოსლოვაკიის სოფელ პოლნის სახელმწიფო მუერნეობის დირექტორისადმი. ეს მასალები წარმოდგენილია N 31 საქმეთა ერთეულში (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 31, ფურც.1-2). სისტემატური ხასიათი მიეცა მოსწავლეებსა და მასწავლებლებს შორის მიმოწერებს. ხდებოდა კონოფილმების დემონსტრირება (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 42, ფურც.15). 1971 წ. ნოემბერ-დეკემბერში ბათუმის N 15 საშუალო სკოლაში მოეწყო ჩეხეთის მეგობრობის დღეები (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 42, ფურც.16). ბათუმის N 15-ე და კლატკოვის სკოლების მეგობრობას აჭარის ცენტრალური გაზეთის 1972 წ. 5 მაისის ნომერში მიეძღვნა **ნუგზარ ბერიძის** წერილი „**მეგობრობამ არ იცის მანძილი**“. მსგავსი წერილი **ჯ. ხოფერიას** ავტორობით გამოქვეყნდა მახინჯაურისა და შლიგოვოს სკოლების მეგობრობის შესახებაც (გაზ. „საბჭოთა აჭარა, 1972 წ. 25 თებერვალი).

დიდი გამოხმაურება მოყვა კლაკოვის სკოლის უცხო ენის მასწავლებლის **მარია სტრეიცივისა** და მახინჯაურელი კოლეგის **თინათინ ტაბიძის** ურთიერთმიმოწერებსა და მეგობრობას: „თქვენმა წერილმა - წერს მარია სტრეიცივი, დიდად გამახარა, ყოველ დღე ვაღებდი ფოსტის ყუთს და გული მწყდებოდა რომ შენს წერილს ვერ ვპოულობდი, ვერ წარმოიდგენ რა სიხარული განვიცადე, როცა მივიღე შენი წერილი და წავიკითხე. რა სასიამოვნო და სასიხარულოა, როცა იცი, რომ ასე შორს გულთბილი მეგობარი გყავს. მე ყოველთვის ვფიქრობ თქვენთან გატარებულ დღეებზე, რომლებსაც სიზმარშიც კი ვნახულობ“ (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 42, ფურც.35).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა არა მარტო ორგანიზაციების ურთიერთთანამშრომლობამ და მეგობრობამ, არამედ ოჯახურმა ურთიერთობებმაც. N 24 საქმეში დაცულია პრადიდან გამოგზავნილი მსგავსი შინაარსის წერილი. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ოჯახურ სტუმრობას მაშინ ექცეოდა საკმაოდ დიდი ყურადღება. როგორც ჩანს, მასწავლებელი სტოდოლნიკი ჩეხოსლოვაკიაში ვიზიტის დროს თავის კოლეგებს სტუმრობდა ოჯახში. საქმეში დაცულია იმ პირთა სია, რომლებსაც სურთ დაამყარონ წერილობითი და პირადი ურთიერთობები ჩეხოსლოვაკიელ მეგობრებთან (ასს ცსა, ფ. 564, ან, 1, ს. 24, ფურც.2, 3).

**სტოდენიკი ბათუმის ბავშვთა საავადმყოფოს
თანამშრომლებთან ერთად (საქმე 19)**

1964-1965 წლებში ჩეხოსლოვაკიაში დაინტერესებულან **სა-სათბურე პირობებში ჩაის ბუჩქის გამოყვანის** საკითხებით. საქმე-ში დაცულია ჩეხოსლოვაკიელი მეცნიერის **კარენ მაიერის** თხოვნა საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების ბათუმის განყოფილებისადმი, რათა მას აღმოუჩინონ დახმარება ჩეხოსლო-ვაკიაში სასათბურე პირობებში ჩაის ბუჩქის გამოყვანასთან დაკავ-შირებით (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან.1. ს. N 10, ფურც. 9).

საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოება ინტერესდებოდა **გაცვლითი პროგრამებით, დელეგაციების და ტუ-რისტული ჯგუფების ორგანიზებით**. საქართველო-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების მდივნის ნ. ჩხეიძის მიერ აჭარის განყო-ფილების თავმჯდომარის ასლან იანაიშვილისადმი გაგზავნილი 1963 წ. 22 მაისით დათარიღებული წერილის მიხედვით 1963 წ. ჩე-ხოსლოვაკიაში გასაგზავნად აჭარისათვის გამოუყიათ რვა ძირითა-დი და ორი სარეზერვო ადგილი. წერილის ავტორი ადრესატს თხოვს კანდიდატურების შერჩევას და სპეციალური ანკეტის ფორმების შევ-სებას (ასს ცსა, ფ. N რ-564, ს. N 3, ფურც. 24). მსგავსი წერილები ტუ-რისტების გაცვლის საკითხებზე დაცულია N 7 საქმეშიც (ასს ცსა, ფ. N 564, ან..1, ს.7, ფურც. 5). ტურისტების და სხვადასხვა ორგანიზაციე-ბის წარმომადგენელთა ურთიერთვიზიტებს სისტემატური ხასიათი მიეცა. 1966 წლის აგვისტოში ბათუმში ჩამოსულა 300 ჩეხოსლოვაკე-

ლი ტურისტი თბომავალ-პობედით“. სექტემბერში კი კვლავ ჩამოსულა 30 ტურისტი, რომლებსაც მეხვედრა გაუმართეს ახალშენის კოლმეურნეობაში (ასს ცსა, ფ. N 564, ან..1, ს.32, ფურც. 26). სტოდოლნიკის სპეციალური საგაზეთო წერილი მიეძღვნა გაზეთ „სოვეტსკაია ადჟარიას“ ფურცლებზე **ჩემპა ლიპელი ემილი პიტნერისა (მშენებელი) და მისი მეუღლის არმილა პიტნეროვას** (ბანკის თანამშრომელი) სტუმრობას 1967 წ. 12 სექტემბერს (ასს ცსა, ფ. N 564, ან..1, ს.33, ფურც. 26).

ემილი პიტნერი და არმილა პიტნეროვა ბათუმში (1967 წ.)

ჩეხოსლოვაკიაში იმყოფებოდნენ აგრეთვე ელექტრომექანიკური ქარხნის თანამშრომლები და მეგობრობის ორგანიზაციის წევრები: რ. ბაჯელიძე, ო. ქადეიშვილი, ე.დოლიძე. ქარხანა „მოტორალ-5“-ის დირექციამ ბათუმის ელექტრომექანიკურ ქარხანას გამოუგზავნა საჩქრები, მათ შორის ბროლის ვაზა. 1968 წ. იგლავის წარმომადგენლები ესტუმრნენ ბათუმის ელექტრომექანიკურ ქარხანას. საქმიანი კონტაქტები დაამყარეს აჭარისა და ქალაქ ტელჩის რადიომუწყებლობის კომიტეტმა, მახინჯაურისა და სოფელ შვიგოვოს, ასევე ქალაქ კლატოვის სკოლებმა (ასს ცსა, ფ. N 564, ან..1, ს.37, ფურც. 16). 1967 წლის ნოემბერში მახინჯაურს ეწვივნენ ზემოთ დასახელებული სკოლების პედაგოგ-მოსწავლეები. ხოლო 1967 ივლისში მახინჯაურის სკოლიდან 10 პედაგოგი და 33 მოსწავლე ესტუმრნენ ჩეხოსლოვაკიას. მეგობრული ურთიერთობა იყო აგრეთვე ზ. ფალიაშვილის პირველ სამუსიკო და ქალაქ იგლავის ხალხური ხელოვნების სკოლებს შორის. მეგობრული ურთიერთობა ქონდათ აგრეთვე სამკერვალო ფაბრიკებსაც (ასს ცსა, ფ. N 564, ან..1, ს.37, ფურც. 17).

ჩეხოსლოვაკია-საქართველოს მეგობრობის და თანამშრომლობის საკითხებით ინტერესდებოდნენ პარტიული ხელმძღვანელები.

ერთ-ერთ საქმეში დაცულია პრეზიდენტის თავმჯდომარის **ა. გიგომჯილისადმი** საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივნის **ლ. უკლებას** 1964 წლის 6 მარტს გაგზავნილი წერილი. წერილიდან ცნობილი ხდება, რომ ბათუმის ყოფილ გიმნაზიაში აღრე მოღვაწეობდა კლადნიოს ჩეხოსლოვაკია-საქართველოს მეგობრობის საზოგადოების იმჟამინდელი თავმჯდომარის მოადგილე **ვაცლას კოლუბა**, რომელსაც მოგვიანებით აღუდგენია კავშირი ბათუმელ მეგობრებთან. 1964 წლის 1 მაისს ვაცლას კოლუბა უნდა ჩასულიყო ლენინგრადში. უკლებას სურვილია, რათა კოლუბას მიეცეს საშუალება ლენინგრადის შემდეგ ეწვიოს ბათუმს (ასს ცსა, ფ.564, ა.1, ს. 7, ფურც.14). იმჟამად ჩეხოსლოვაკიაში მცხოვრები ყოფილი ბათუმელის მეგობრობა აჭარასთან აისახა რადიოს მიერ ორგანიზებულ სამ სპორტულ გადაცემაში. აჭარის რადიოში ასევე მოეწყო გადაცემა „**ჩეხოსლოვაკიის მანქანები აჭარის საწარმოებში**“ (ასს ცსა, ფ.564, ა.1, ს. 43, ფურც.50).

ჩეხოსლოვაკია-საქართველოს ურთიერთობებისა და მეგობრობის განმტკიცების საკითხებს ეძღვნებოდა კრებები, საიუბილეო საღამოები და კონფერენციები. 1966 წლის 15 დეკემბერს გამართულა საზღვარგარეთის ქვეყნებთან მეგობრობისა და კულტურის საზოგადოების მეორე რესპუბლიკური კონფერენცია, რომლის დელეგატად აურჩევიათ ასლან ინაიშვილი (ასს ცსა, ფ.564, ა.1, ს. 30, ფურც.7). ნიშანდობლივია, რომ დელეგატს უნდა შეეხსოვო ანკეტა, რომელშიც დაწვრილებით იყო წარმოდგენილი მისი მონაცემები, საკუთრივ: ეროვნება, სქესი, დაბადების წელი, პარტიულობა, განათლება, სამეცნიერო ხარისხი და წოდება, მთავრობის ჯილდოები და ა. შ. (ასს ცსა, ფ.564, ა.1, ს. 30, ფურც.6).

ჩვენი ყურადღება მიიქცია გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ კორესპონდენტის **მშვიდლობაძის** მისასალმებელმა სიტყვამ, რომლის მიხედვით ჩეხებისა და სლოვაკების „სახალხო აჯანყებაში“, ასევე გერმანელების წინააღმდეგ ბროლაში მონაწილებას იღებდა ხულოს სამხედრო კომისარიატის მეორე ნაწილის ყოფილი უფროსი **ირაკლი ყანდარელი**. მას ხულოში გაუხსნია საბჭოთა არმიის დიდებისა და მეგობრობის მუზეუმი. 1964 წელს ი. ყანდარელი მიიწვიეს ჩეხოსლოვაკიაში (ასს ცსა, ფ.რ-564, ან.1, საქ. 34, ფურც. 11-12). ჩეხი და სლოვაკი ხალხის მონაპოვრების დამცველთა შორის დასახელებულია აგრეთვე მუახვევლი **ხუჯაძის გვარიც** (ასს ცსა, ფ. რ -564, ან.1, საქმ. 36, ფურც. 38, 39).

გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ 1971 წლის 5 მარტის ნომერში დაიბეჭდა აგრეთვე **რევაზ გორგაძის** ნარკვევი **„შვილი მამის საფლავთან“**. სტატია ეხება **დურსუნ თედორაძის** გმირობას, რომელმაც თავი შეწირა ფაშიზმისაგან ჩეხოსლოვაკიის გათავისუფლებისათვის ბრძოლას. დ. თედორაძის შვილი ნოდარი სპეციალურად ეწვია ჩეხოსლოვაკიას მამის საფლავის მოძიებისათვის და მიაგნო კიდეც (ასს ცსა, ფ. რ -564, ან.1, საქმ. 42, ფურცელი 19).

1967 წ. ბათუმში ზეიმით აღინიშნა **იან ამოს კომენსკის** დაბადების 370 წლისთავი. 1967 წლის 23 მარტს, 5 წლის შემდეგ, კომენსკის დაბადების 375 წლისთავზე გაზეთ „საბჭოთა აჭარაში“ დაიბეჭდა გრ. ბაბილოძის საყურადღებო სტატია **„ვედაგოგიკის დიდი კლასიკოსი“**. დოკუმენტებში ჩანს ის წვლილი, რომელიც შეიტანა პრადის უნივერსიტეტის პროფესორმა **იერომირ იედილიჩამ** (1901-1965). მან შეისწავლა ქართული ენა და პრადის უნივერსიტეტში დაარსა ქართული ენის კათედრა (ასს ცსა, ფ.რ-564, ან.1, საქ. 34, ფურც. 14-15). იგი ასწავლიდა ქართულ ენას პრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში. მას ეკუთვნის შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ პოეტური და პროზაული თარგმანი (ლეონიძე გ., მეგრელიძე ი., ქართული კულტურის მეგობარი, "კომუნისტი" 1965, 18 აგვ.).

ყოველივე ამის გამო საჭიროდ მიგვაჩნია ი. იედილიჩას შესახებ შედარებით უფრო ვრცელი ინფორმაციის წარმოდგენა. ი. იედილიჩამ შეისწავლა არაერთი ქართველი მწერლისა და პოეტის შემოქმედება, ქართული ენის გრამატიკა და მრავალი ნაშრომი გამოაქვეყნა ქართველოლოგიის საკითხებზე ("სიტყვაწარმოება და ბრუნება ძველ ქართულში", თბ. 1963, ჩეხური ენის სახელმძღვანელო ქართველთათვის, თბ., 1972 (ელ. ვერსია: dspace.nplg.gov.ge). "ძველი ქართული ენის სტრუქტურა", 1961 და სხვა (საქართველო: ენციკლოპედია: ტ. IV. -თბ., 2018. -გვ.198, ბარამიძე ა., იერომირ იედილიჩა საქართველოში, "ლიტერატურული გაზეთი", 1957, 28. VI).

იედილიჩამ განსაკუთრებული ამაგი დასდო რუსთველოლოგიური შრომების შესწავლას. მხედველობაში გვაქვს ბ. ნოზაძის მეცნიერული მემკვიდრეობა, რომელსაც გულდასმით სწავლობდა ი. იედილიჩა და უგზავნიდა ი. მეგრელიძეს - ა. შანიძის, შ. ნუცუბიძის, ა. ბარამიძისა და სხვა სხვა ადრესატისათვის გადასაცემად („მნათობი" 1963: 26)..

ი. იადლიჩკას დამოკიდებულება საქართველოსადმი გამოიხატა მისსავე სიტყვაში, რომელიც არაერთხელ გადაიკა საქართველოს ტელევიზიით. იგი ორჯერ იყო საქართველოში, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „დიდი პოეტების და გმირების სამშობლოში“. აი, როგორ გადმოსცემს იგი საქართველოსადმი დამოკიდებულებას: „მიყვარს საქართველო, ქართული სიტყვა, ქართული ენა. პირველი ქართული წიგნი, რომელიც მოხდა ჩემში „დედა ენა“ და „ვეფხისტყაოსანი“ იყო. „დედა ენიდან“ ვისწავლე ქართული. „ვეფხისტყაოსნიდან“ კითხულობდა ჩემი მასწავლებელი შაირებს. უკვე მაშინ გადაწყვიტე გადამეთარგმნა უკვდავი პოემა. მე რამდენჯერმე ვცადე ჩავწდომოდი ქართული ლიტერატურის უმრეტი საგანძურის სიღრმეს. ჩემს მიერ მიღებული პირველი განძი ქართული ხალხური ზღაპრები იყო. მათ ჩეხ მკითხველთა ყურადღება მიიპყრეს და ჩარჩენ იმ ჩარჩოების სილამაზით, რომლებშიც მოქცეულია გმირთა ტრადიციული შეურიგებელი ბრძოლა ბოროტებაზე კეთილის გამარჯვებისათვის.

ჩენმა მკითხველმა გაიცნო ლ. ქიაჩელის „გვადი ბიგვა“, შეიყვარა სახალხო გმირი მისი ხასიათის მთლიანობისა და კეთილშობილებისათვის და აფასებს მისი ხასიათის ჯანსაღ არსებას, რომელსაც ოდნავი უხეშობის ელფერი დაკრავს. შემოდგომაზე გამოვიდა ორი ჩემი თარგმანი: ქართული გრაფიკული მოთხრობების რჩეული, რომელიც შეიქმნა დ. ჭონქაძის „სურამის ციხის“, ილია ჭავჭავაძის „კაცია აღამიანის“ და „სარჩობელაზედ“, ალ. ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩა“-ს მიხედვით. ერთსა და იმავე დროს გამოვიდა „ვეფხისტყაოსნის“ ჩემი თარგმანი, პოეტური და პროზაული, ორივე ერთ ტომში მრავალი წლის მუშაობის შემდეგ. ჩემს თარგმანში დაცულია მაღალი და დაბალი შაირი და თანაბარი რითმა ყველა შაირში. გ. ლეონიძე

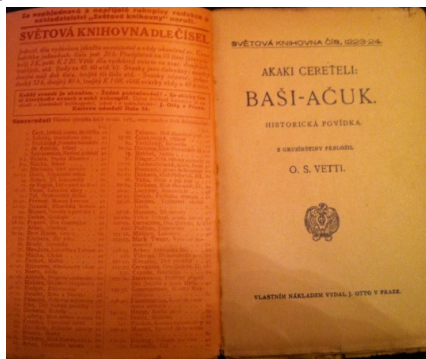
პირველი პოეტი იყო, რომელმაც მომიტანა სალამი საქართველოდან. მოვამზადეთ დ. გურამიშვილის „მხიარული გაზაფხული“ - ჩვენ პოეტ იაროსლავ საიდოსთან ერთად და ქართული სიმღერების კრებული. დავწერე ქართული მეცნიერული ლიტერატურის რამდენიმე ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა. მოვამზადე ქართული ენის გრამატიკა. ჩვენს უნივერსიტეტში ქართული ენის, ლიტერატურის ისტორიის და ისტორიის შესწავლა გრძელდება. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენთან ქართული კულტურის ერთი პატარა კუნძული შეიქმნება. ამ კუნძულიდან და ჩეხი ხალხიდან მივესალმებით საქართველოს, ქართველ ხალხს, ნიჭიერ ხალხს, ძველი კულტურის მემკვიდრეს და ახლის მშენებელს და ვუსურვებ ბევრ წარმატებას (YouTube. <https://1tv.ge/radiomuseum/chekhi-qartvelologi-da-mtargmneli-iaromir-iedlichka-saqartvelos-shesakheb/>.)

ჩეხურ-ქართული სამეცნიერო-კულტურული თანამშრომლობის საკითხებზე საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით ქართული კულტურის დიდი პროპაგანდისტის **ვაცლავ ჩერნის** (1931-2017) მოღვაწეობას. საარქივო ფონდებში მის შესახებაცაა წარმოდგენილი საინტერესო მასალები (ასს ცსა, ფ.რ.-564, ან.1, საქ. 34). მან წარმატებით განაგრძო ი. იელიჩკას მიერ დაწყებული საქმე. კარლის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული (სომხური და სპარსული ენების განხრით) სხვადასხვა დროს მუშაობდა გამომცემლობის რედაქტორად, შემდეგ კი ჩეხოსლოვაკიის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში. კითხულობდა ლექციებს ზოგადი კავკასიოლოგიის, ქართული და ჩერქეზული ენების შესახებ. მისი შრომები ეძღვნება კავკასიური და ქართული კულტურისა და ლინგვისტიკის სხვადასხვა საკითხს. ვ. ჩერნი მეცნიერული საქმიანობის პარალელურად ეწეოდა მთარგმნელობით მუშაობასაც. მას ეკუთვნის ვაჟა-ფშაველას, მიხეილ ჯავახიშვილის, ნიკო ლორთქიფანიძის, ასევე თანამედროვე ქართველი მწერლების ნაწარმოებებთა ჩეხური მთარგმანები.

3. ჩერნი საქართველოს პირველად 1958 წელს ეწვია. მაშინ მისი მეგზური იყო მისივე მასწავლებელი, დოქტორი იარომირ იედლიჩკა. ვ, ჩერნის გადმოცემით ქართული კულტურით დაინტერესება დაკავშირებული იყო იარომირ იედლიჩკას შვილთან, რომელსაც სკოლაში მოჰქონდა ქართული წიგნები. მოგვიანებით მას ქართული კულტურის საკითხებზე ესაუბრა თავად ი. იედლიჩკამაც. სომხური ენის შესწავლით დაინტერესებული ვ. ჩერნი მეოთხე კურსიდან გადაერთო ქართული ენის შესწავლაზე.

1950-იანი წლების ბოლოდან ვ. ჩერნი ხშირად სტუმრობდა საქართველოს, მოგზაურობდა ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში. მას მეცნიერული, ლიტერატურული და პიროვნული ურთიერთობები აკავშირებდა თამაზ და ოთარ ჭილაძეებთან, ჯემალ ქარჩხაძესთან, ოტია იოსელიანთან, არჩილ სულაკაურთან, ჭაბუა ამირეჯიბთან, ნოდარ დუმბაძესთან, გურამ ფანჯიკიძესთან, რეზო ჭეიშვილთან და სხვებთან. მასვე ეკუთვნის ზემოთდასახელებულ მწერალთა ნაწარმოებების ჩეხური თარგმანები (35 წიგნი). მან თარგმნა აგრეთვე ვაჟას („გველისმჭამელი“), მ. ჯავახიშვილის („თეთრი საყელო“), ნ. ლორთქიფანიძის ნაწარმოებები. ვაცლავ ჩერნი ჩეხეთის ისტორიაში იყო მესამე ქართველოლოგი, რომელმაც თავის წინამორბედ ქართველოლოგებს ი. იედლიჩკას და ალოის კოუდელკას (ალოის კოუდელკა - მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნის მიჯნაზე მოღვაწე სასულიერო პირი, ლინგვისტი, რომელმაც 1911 წელს ქართულიდან ჩეხურ ენაზე გადათარგმნა და გამოცა „ბაში-აჩუკი“, ეგნატე ნინოშვილის „გოგია უიშვილი“ და ლუტ მეგრელის „უდანამაულო მსხვერპლი“.) ქართულიდან ჩეხურად გადათარგმნილი ნაშრომების რაოდენობით ბევრად გადააჭარბა.

პირველი ქართული წიგნი ჩეხეთში

მან გულით შეიყვარა საქართველო და ქართული მწერლობა. „მსოფლიოს ლიტერატურა არ ცხოვრობს დასავლეთში ან მოსკოვში. საქართველოში არიან შესანიშნავი თაობის მწერლები, საინტერესო ლიტერატურა მსოფლიოს თვალსაზრისით“ (ჩეხი ქართველოლოგი ვაცლავ ჩერნი საუბრობს ქართულ მწერლობაზე - ჩაწერილია 1966 წლის 29 სექტემბერს. <https://www.youtube.com/watch?v=IfSJilxtrIo>). ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ ჩეხეთის „პენ კლუბის“ გამგეობამ მწერალ **ივან კლიმასი ინიციატივით ოთარ ჭილაძე წარადგინა ნობელის პრემიაზე**. ქართველი მწერლის რეკომენდატორი იყო სწორედ მისი მთარგმნელი და მეგობარი ვაცლავ ჩერნი (ნინო დეკანოიძის ინტერვიუ ვაცლავ ჩერნისთან, გაზ. ლიტერატურული საქართველო“, 11-18 ოქტომბერი, 1996 წელი)

3. ჩერნი ბევრს მუშაობდა მშობლიური ჩეხურის და ქართული ენების პოპულარიზაციისათვის. „ბევრი ქართველები ჩეხურად ლაპარაკობენ და ეს არის ჩემთვის დიდი პატივი - დამსახურება კი არა, დიდი პატივი. ყოველ შემთხვევაში, ჩემთვის დიდი პატივია, რომ ბევრმა ქართველმა დაიწყო ჩეხურად ლაპარაკი“, მოკრძალებით ამბობდა იგი.

მთარგმნელობით საქმიანობასთან ერთად განსაკუთრებულია მისი წვლილი საქართველოს ტურისტული პოტენციალის პოპულარიზაციისათვის. მან უამრავი ჩეხი ჩამოიყვანა საქართველოში, მოატარა სვანეთი, ხევსურეთი და საქართველოს სხვა რეგიონები. ვაცლავ ჩერნი ოტია იოსელიანთან ერთად იყო უცხოელების მეგზური საქართველოში. საქართველოს ტურისტული პოტენციალის ამაღლებას და პოპულარიზაციას ემსახურებოდა პრადამი **რესტორან „თამადა“-ს გახსნა**, რომელიც გაუკეთებიათ 30 დღის განმავლობაში. „საქართველოში რომ ვიყავი, მომეწონა“ ქართული სამზარეულო, ამიტომაც გავაკეთეთ“ - ამბობდა იგი (ჩეხი ქართველოლოგი ვაცლავ ჩერნი საუბრობს ქართულ მწერლობაზე - ჩაწერილია 1966 წლის 29 სექტემბერს. <https://www.youtube.com/watch?v=IfSJilxtrIo>)

მხრცოვანი მეცნიერი ქართული კულტურის პოპულარიზაციას ეწეოდა როგორც კალმით, ისე მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების გამოყენებით. არაერთ სატელევიზიო გადაცემაში იგი ხშირად საუბრობდა კავკასიასთან და მათ შორის საქართველოსთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

ქართული კულტურის პოპულარიზაციასა და ქართული და ჩეხური კულტურის დაახლოებაში შეტანილი წვლილისათვის, ქართველოლოგი, მეცნიერ-მთარგმნელი ვ. ჩერნი **დაჯილდოვდა საქართველო**

ლოს სახელმწიფო ჯილდოთი - „ღირსების ორდენით“. სამადლებლო სიტყვაში მხრცოვანმა მეცნიერმა განაცხადა: „დიდი მადლობა, ჩემო მეგობრებო, ჩემო ქართველებო! თქვენი ენა ყოველთვის მომწონდა და ბედნიერი ვარ, რომ საშუალება მქონდა ქართულად ლაპარაკისა და იმედი მაქვს, რომ სანამ ცოცხალი ვარ, სანამ არსებობს ქართული ლიტერატურა, ქართული პოეზია და ქართველი ერი, მე ვიზრუნებ მასზე და ჩემი უახლესი გეგმა არის, რომ გადავთარგმნო რამდენიმე ახალი რომანი, რამდენიმე ახალი პოეზია.“ ასეთი ოპტიმისტური შემართებით და მადლიერებით დახვდა საქართველოს „ღირსების ორდენის“ კიდეც ერთი ჩეხი კავალერი მასთან სტუმრად მისულ საქართველოს ელჩს ზაზა გოგსაძეს. მანამდე **საქართველოს მაღალი სახელმწიფო ჯილდო ჩეხეთის პირველ პრეზიდენტს ვაცლავ ჰაველს გადაეცა.**

3. ჩერნი წელს ეწვია ბათუმს. მისი სტუმრობა აისახა გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ 1965 წლის 21 ივლისის ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიამ „ქართული კულტურის ჩეხი მეგობარი“. როგორც ითქვა, იგი იყო პრადის უნივერსიტეტში დაარსებული ქართველოლოგიის კათედრის სათავეებთან. თბილისის პედაგოგიური ინსტიტუტიც ამზადებდა ჩეხური ენის და ლიტერატურის სპეციალისტებს. მათ შორის იყო **მალვა გვინჩიძე** ჟურნალ „დროში“-ს პასუხისმგებელი მდივანი (ასს ცსა, ფ.რ-564, ან.1, საქ. 34, ფურც.ფურც. 16). ნიშანდობლივია, რომ სწორედ ბათუმში იქნა გადაღებული დოკუმენტური ფილმი „**ჩეხოსლოვაკიის გლეხთა დელეგაცია საბჭოთა კავშირში**“. ფირზე აღბეჭდილია მეგობრობის მიტინგი ხუცუბანსა და ბათუმში (ასს ცსა, ფ.რ-564, ან.1, საქ. 36, ფურც. 38-39)

მეგობრობის საზოგადოება აგროვებდა ჩეხოსლოვაკიის ცნობილი მწერლების, პოეტებისა და საზოგადო მოღვაწეების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველ მასალებს. საილუსტრაციოდ შეიძლება დავასახელოთ ჩეხი პოეტისა და მწერლის იანკა მატუშკას, ანა პიკოვას (საზოგადოება „ჟივენის“ პირველი თავმჯდომარე არჩეული 1869 წ. დამფუძნებელ კრებაზე), ანნა გალაშოვის და სხვთა ფოტოდოკუმენტები (ასს ცსა, ფ.რ-564, ან.1, საქ. 38, 39, 40).

საზ. „კვინტის“ კომიტ.მემადგენლობა

ანა პივკოვა

იანკა მატუმკა

1967 წლიდან საბჭოთა კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების საქართველოს განყოფილებას სათავეში ჩაუდგა **გელა ჩარკვიანი**, თუმცა აღრინდელი ხელმძღვანელი ნ. ჩხეიძე კვლავაც რჩება განყოფილების წევრად (ასს ცსა, ფ.564, ა.1, ს. 32, ფურც.1). ზოგადად, აღნიშნული ინსტიტუციის მმართველი ორგანოს მემადგენლობა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და სხვადასხვა პროფესიის ადამიანით იყო წარმოდგენილი. 1969-1973 წწ. საბჭოთა კავშირ-ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების აჭარის განყოფილების პრეზიდიუმში არჩეული იყვნენ: ასლან ინაიშვილი (თავმჯდომარე, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი), ალი ზეიშვილი (მოადგილე, ბანკის მმართველი), ლეონ ქაჯაია (მახინჯაურის სკოლის დირექტორი), შოთა თოღაძე (პროფტექნიკური სასწავლებლის მასწავლებელი), ნადია ჯიბუტი (პედინსტიტუტის დოცენტი), ნანული ქავთარაძე (სამკერვალო ფაბრიკის პარტიბუროს მდივანი), იური უნგიაძე (ბათუმის ელექტრომექანიკური ქარხნის დირექტორი), სულიკო ჯაში (ქობულეთის კოლმეურნეობის თავმჯდომარე), ვახტანგ დიასამიძე (ბავშვთა საავადმყოფოს მთ. ექიმი), მერაბ ხინიკაძე (საქართველოს სახალხო არტისტი), ვალენტინა მანეია (მე-15 სკოლის მასწავლებელი), სულეიმან ხახვა (მე-15 სკოლის დირექტორი), შალვა ვარშანიძე (აჭარის საოლქო კომიტეტის პროპაგანდის განყოფილების ინსტრუქტორი), ამირან კალანდაძე (ბათუმის საქალაქო კომიტეტის პროპაგანდის განყოფილების გამგე) (ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, ს. 35, ფურც.4-5)

ამრიგად, საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობის პირობებში ხალხებს შორის მეგობრობას ექცეოდა განსაკუთრებული მნიშვნელობა. უპირატესად მას იდეოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით ჩატარებული ღონისძიებები ღონისძიებები ხელს უწყობდა როგორც მეგობრობის დემონსტრირებას, ასევე ადგილობ-

რივი მოსახლეობისათვის ევროპული კულტურის მიღწევების გაცნობას. საგანმანათლებლო - სამეცნიერო საქმიანობის თვალსაზრისით ფართო ხასიათი ჰქონდა ლექციების, საჯარო შეხვედრების ორგანიზებას, სადაც განიხილებოდა ჩეხოსლოვაკიის ისტორია, მეცნიერული მიღწევები, შრომითი გამოცდილება. პროფესორ-მასწავლებლები და სკოლის პედაგოგები აქტიურად იყვნენ ჩართული ამ პროცესებში, რაც იყო ახალგაზრდობის იდეოლოგიური და კულტურული აღზრდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ახალგაზრდობის ჩართულობის თვალსაზრისით, მოსწავლეთა (პიონერული, კომკავშირული) ორგანიზაციები მონაწილეობდნენ გაცვლით პროგრამებში. ეს კი ხელს უწყობდა კონტაქტების გაღრმავებას, აძლიერებდა „**სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის**“ ცნობიერებას და ქმნიდა საერთაშორისო მეგობრობის სიმბოლურ კაპიტალს. ორგანიზაციის საქმიანობას ჰქონდა მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური ფუნქცია. აჭარის ორგანიზაციის საქმიანობა უნდა შეფასდეს, როგორც საბჭოთა ეპოქის სპეციფიკური ისტორიული ფენომენი, სადაც იდეოლოგიური, მიზნები გადაჯაჭვული იყო რეალური კულტურული ურთიერთობებისა და ადამიანებს შორის მეგობრობის პრქტიკასთან. აჭარის ორგანიზაციის ყველა ღონისძიება მიზანმიმართულად წარმოაჩენდა **სოციალისტური სისტემის „უპირატესობას“**, ხაზს უსვამდა ერთიანი „სოციალისტური“ გზის არსებობას და პოლიტიკური დისკურსის გამყარებას.

განსხვავებული ვითარებაა თანამედროვე პერიოდში. XX-XXI საუკუნეების მიჯნა ახალი სახელმწიფოების ფორმირებისა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნების დამოუკიდებელი განვითარების პერიოდია. სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების ხასიათი შესაბამის ასახვას პოულობს მეცნიერებასა და კულტურის განვითარებაში. შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის თვისობრივად ახალი კულტურა და ახალი მეცნიერული ცოდნის ფორმირება, რომელშიც უხვად არის წარმოდგენილი უცხოური და ადგილობრივი სამეცნიერო მიღწევები და ეფუძნება აკადემიური ცოდნის გაცვლის ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს.

თანამედროვე საქართველოს აქტიური ჩართულობა საერთაშორისო ინტეგრაციულ პროცესებში, ჩვენი ქვეყნის წინაშე პერმანენტულად აყენებს ეროვნული სტანდარტების საერთაშორისო სტანდარტებთან ჰარმონიზაციის საკითხს. ქვეყანამ პრაქტიკულად დაიბრუნა თავისი ისტორიული გეოპოლიტიკური ფუნქცია და გახდა ევრაზიის სახელმწიფოთა სტრატეგიული პარტნიორი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

I. საარქივო წყაროები:

1. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან. 1, საქმ. N 1, ფურც. 8-12
2. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ანაწ. 1, საქმ. N 2, ფურც. 2, 4
3. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან. 1, საქმ. N 3, ფურც. 9, 24
4. ასს ცსა, ფონდ. N 564, ან. 1, საქმ. N 4;
5. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან. 1, საქმ. N 5, ფურც. 5-12,
6. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან. 1, საქმ. N 6, ფურც. 25, 32,
7. ასს ცსა, ფონდ. N 564, ან. 1, საქმ. N 7, ფურც. 4, 5, 14
8. ასს ცსა, ფ. N რ-564, საქმ. N 8
9. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ან. 1, საქმ. N 10, ფურც. 9
10. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ანაწ. საქმ. N 13
11. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ანაწ. 1, საქმ. N 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28
12. ასს ცსა, ფ. 564, ან. 1, საქმ. 24, ფურც. 2, 3
13. ასს ცსა, ფ. 564, ანაწ. 1, საქმ. 30, ფურც. 6, 7
14. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ანაწ. 1, საქმ. N 31, ფურც. 1-2
15. ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, საქმ. 32, ფურც. 1, 3, 26
16. ასს ცსა, ფ. N 564, ან. 1, საქმ. 33, ფურც. 26
17. ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, საქმ. 34, ფურც. 11-12, 14, 15, 16
18. ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, საქმ. 35, ფურც. 4-5
19. ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, საქმ. 36, ფურც. 38-39
20. ასს ცსა, ფ. N რ-564, საქმ. N 37, ფურც. 6, 16, 17
21. ასს ცსა, ფ. რ-564, ან. 1, საქმ. 38, 39, 40
22. ასს ცსა, ფ. N რ-564, ანაწ. 1, საქმ. N 42, ფურც. 15, 16, 19, 35
23. ასს ცსა, ფ. 564, ან. 1, საქმ. 43, ფურც. 50;

II. პრესა:

III.

1. ნუგზარ ბერიძე, „მეგობრობამ არ იცის მანძილი“, გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 5 მაისი, 1972;
2. ჯ. ხოფერიძე, მახინჯაურისა და შლიგოვოს სკოლების მეგობრობა, გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 25 თებერვალი, 1972;
3. რ. გორგაძე, „შვილი მამის საფლავთან“, გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, 5 მარტი, 1971

4. ლეონიძე გ., მეგრელიძე ი., ქართული კულტურის მეგობარი, "კომუნისტი", 18 აგვისტო, 1965
5. ბარამიძე ა., იარომირ იედლიჩკა საქართველოში, "ლიტერატურული გაზეთი", 28 ივნისი, 1957
6. ნინო დეკანოიძე, ინტერვიუ ვაცლავ ჩერნისთან, გაზ. ლიტერატურული საქართველო, 11-18 ოქტომბერი, 1996 წელი

IV. ლიტერატურა:

1. იედლიჩკა, 1972. იარომირ იედლიჩკა, ჩეხური ენის სახელმძღვანელო ქართველთათვის, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი;
2. საქართველო: ენციკლოპედია: ტ. IV. -თბ., 2018.

V. ინტერნეტრესურსები:

1. იედლიჩკა, 2020. იედლიჩკა საქართველოს შესახებ. YouTube. <https://1tv.ge/radiomuseum/chekhi-qartvelologi-da-mtargmneli-iaromir-iedlichka-saqartvelos-shesakheb/>. 2 ივლისი, 2020;
2. ჩეხი ქართველოლოგი ვაცლავ ჩერნი ქართულ მწერლობაზე - ჩაწერილია 1966 წლის 29 სექტემბერს. <https://www.youtube.com/watch?v=lfSJilxtrlo>;

ჩიხნარის იარაღის ქარხანა

„ზემო გურია, სადაც სოფელი სურები მდებარეობს, აჭარა-იმერეთის ქედის ჩრდილო განშტოებაზეა განფენილი და გამოირჩევა მარჯვე, მოხერხებული, შეიძლება ითქვას, სტრატეგიული მდებარეობით იმერეთს, გურიასა და სამეგრელოს შორის. მესხეთის ქედის ქედი, რბილი და ტალღოვანი მოხაზულობითა და ალაგ-ალაგ „კლდეკარისებური“ ხეობებით ხასიათდება. მისი ჩრდილო, საშუალომთიანი ეროზიული რელიეფის ექსპოზიცია, მეცნიერებაში გურიის, იმავე ნიგოთის სერის სახელითაა ცნობილი. იგი ორგანული რელიეფური მთლიანობის მასივია, რომელიც მხოლოდ ორგან არის გარღვეული,-დასავლეთით მდინარე სუფსის, ხოლო აღმოსავლეთით მისგან მთა-ქედების ზოლით გამოყოფილი მდინარე ხევისწყლის ხეობით“ (მარუაშვილი,1964:298).

ისტორიკოსთა ცნობით საქართველოს მოსახლეობის დაბალი სოციალური ფენის მდგომარეობა, მძიმე და აუტანელი იყო. ზემო გურიაში თავადაზნაურთა მხრიდან ყმა-გლეხების შევიწროებას საზღვარი არ ჰქონდა, ხშირი იყო გამრჯე, ჯანსაღი, შრომისუნარიანი გოგო-ბიჭების ტყვედ გაყიდვა ოსმალეთში. თვითონ ოსმალების შემოსევები, რასაც თან ახლდა: მოსახლეობის დარბევა, აწიოკება, სახლ-კარის გადაწვა და სხვა უფრო მძიმე სასჯელი.

ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდში, ინახება არა ერთი ხელნაწერი დოკუმენტის ასლი, სადაც აღწერილია, ზემო გურიის გლეხობის მძიმე ყოფა. როგორ განიცდიდნენ ჩაგვრას თავად-აზნაურების, ერისთავებისა და მებატონეებისაგან. ისინი დაუნდობლად ასხვისებდნენ, ყიდდნენ, აბუჩად იგდებდნენ, აჩუქებდნენ გლეხებს ოჯახიანად, უწესებდნენ გადასახადებს, ავიწროვებდნენ, უცვლიდნენ საცხოვრებელ ადგილებს.

ზემო გურიის ერთ-ერთ მთავარ სიმდიდრეს წარმოადგენდა ბუნებრივი რესურსი, ტყე და მდინარე. მდინარეების სუფსისა და გუბაზეულის ხეობების მალაღმთიან სოფლებში განვითარებული იყო მეფუტკრეობა. ადგილობრივები ზემო გურიაში, ხე-ტყის დამუშავებით, ნადირობითა და თევზაობით ირჩენდნენ თავს, ისინი ბავშვობიდანვე დახელოვნებულნი იყვნენ თევზაობასა და ნადირობაში, ნანადირევის ტყავის, ხორცისა და თევზის დამუშავებაში. შენახვის სხვადასხვა მეთოდების გამოყენებით, საკმაოდ კარგად, ხანგრძლივი

დროის განმავლობაში ახერხებდნენ შეენარჩუნებინათ პროდუქტი. შემდეგ ცვლიდნენ ოჯახისთვის საჭირო საყოფაცხოვრებო ნივთებში, პირველადი მოხმარების საგნებში, იმ პროდუქტებში რომლის მოპოვება შეუძლებელი იყო.

დათქმულ დროს ჩამოივლიდნენ „ჩარჩი ვაჭრები“ ყანთარიანი სასწორით, მშრომელ გლეხობას ატყუებდნენ: წონაში, უწუნებდნენ გარეული ნადირისა და შინაური პირუტყვის ტყავის ფერს, სიდიდეს ხორცის ხარისხს. სხვა და სხვა უამრავ მიზეზს პოულობდნენ, რომ, როგორმე ფასი დაეწიათ გლეხის შრომითა და ჯაფით, წვალეებით შექმნილ ნედლეულზე და „ნიორთა-ნაქურჩელად“ მიჰქონდათ. მათ კი მამასისხლად აძლევდნენ მათთვის საჭირო პირველადი მოხმარების საოჯახო ნივთებსა და სხვა საჭირო პროდუქტს. გლეხების ხარჯზე უფასოდ ზოგჯერ მთელი კვირის განმავლობაში ცხოვრობდნენ კიდეც.

გლეხები ძალიან წუხდნენ თავიანთ დუხჭირ, გაუსაძლის მდგომარეობაზე. თითქოს მიჩვეულებს, დუხჭირ ცხოვრებას, სიღარიბესა და სიღატაკეს, აღარ სურდათ ცხოვრების ამ წესით გაგრძელება, სხვის კარზე მუშაობა. დამცირებისა და შეურაცყოფის ატანა. უნდოდათ სამართლიანობა, მათი უფლება-მოვალეობების გამოკვეთა. სოფლის მოსახლეობის მდგომარეობას ამძიმებდა თავად-აზნაურთა ზეწოლა, გაუთავებელი გადასახადები, მიწების უქონლობა და ბევრი სხვა.

„გლეხები მოითხოვდნენ მიწას, რომელიც უხსოვარი დროიდან მათ ეკუთვნოდათ და მათი საკუთარი სისხლით იყო მორწყული. მეფემ კი სწორედ ეს მიწა გლეხებს ჩამოართვა და თავადაზნაურობას გადასცა. გლეხებს ნება დართო გამოესყიდათ თავისივე მიწის მხოლოდ ნაწილი და ისიც ყველაზე უფრო მაღალი ფასით! ამრიგად გლეხებს კიდევ უფრო შეუმცირდათ მიწა“ (ვ. სიხარულიძე;18; 1958).

მიუხედავად ყველაფრისა, გურული გლეხი ყველანაირად ცდილობდა თავის შვილს სწავლა-განათლება მიეღო. ყველა პატარა სოფელში აშენებული იყო საგარეულო ხის კოხტა ეკლესია, სადაც არსებობდა სამრევლო სკოლები. ბავშვები სწავლობდნენ წერა-კითხვას.

გურული გლეხები საჭიროდ თვლიდნენ, რომ მათ შორის წერ-კითხვის მცოდნე, „ნასტავლი“ კაცი ბევრი ყოფილიყო და „მიუხედავად უკიდურესი გაჭირვებისა, არავითარ ძალას არ ზოგავდნენ სკოლების, ბიბლიოთეკების, სამკითხველოების გახსნისათვის, რადგან მიხვდნენ, რომ უსწავლელი კაცი მჭადის ფასად არ ღირს“ (თ. ჟღენტი;68;1925).

ზემოთ აღნიშნულმა ფაქტმა, გამოიწვია ის, რომ გურიაში წერ-კითხვის უცოდინარი, მხოლოდ 5 პროცენტი ყოფილა, მოსახლეობის უმრავლესობა რუსულ ენასაც ფლობდა. გადმოცემით, სოფელ ხიდისთავში პატარა ბავშვები თამაშობდნენ, ატარებდნენ კრებებს, ადგენდნენ დებულებებს უკვე დაბრძენებული და გამჭრიახი ადამიანის მიბაძულობით. შეიმუშავეს წესები, როგორ მოეპოვებინათ თავისუფლება, წასულიყვნენ სასწავლებლად და უკან დაბრუნებულებს გაეუმჯობესებინათ ცხოვრების პირობები და სხვა. ბავშვების ამგვარ შეკრებებს მშობლები სიხარულით ხვდებოდნენ. უწონებდნენ საქციელს და ასწავლიდნენ კიდევ ქცევის წესებს.

„1811 წელს შეიერთა გურია რუსეთმა. ზემო გურიის გლეხობის პირველი მოთხოვნა თავისუფლების მოპოვება, თავადაზნაურთა ბორკილებისგან თავის დახსნა იყო.

მეფემ მათ ბორკილების სიმძიმე ოდნეუ შეუმსუბუქა, მაგრამ დაადო მათ კიდევ უფრო მძიმე ბორკილი -- თვითმპყრობელი მეფის ბორკილები! ამრიგად გლეხებს მოუხდათ ემუშავათ თავადაზნაურებისა და მეფის ორმაგი უფლის ქვეშ. მეფემ კი, შეამცირა რა სათავადაზნაურო გადასახადები, თავს მოახვია მათ კიდევ უფრო დიდი-სახელმწიფო გადასახადები და ამრიგად საბოლოოდ გამოუთხარა ძირი გლეხურ მეურნეობას!...

უკიდურესობამდე მიყვანილი გლეხობა რომ არ აჯანყებულიყო და მეფის ტახტი არ დაემხო, მეფემ მოიგონა სალდათობა, გლეხებს წაართვა საუკეთესო მუშაკები, ჯარისკაცის ფარაჯა ჩააცვა მათ და აიძულა შეეფიცათ, შეუბრალებლად დაეშინათ ტყვიები გლეხებისა და მუშებისათვის, თუ კი ისინი თავის ადამიანურ უფლებებზე ხმის ამოდებას გაბედავდნენ“ (**ვ. სიხარულიძე; 20; 1958**).

გურიის სამივე რაიონი გაერთიანდა და იწოდებოდა ოზურგეთის მაზრად. ოზურგეთის მაზრაში წყდებოდა გურიის მოსახლეობის ბედ-იღბალი. როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, იმ პერიოდის მაზრებს შორის ოზურგეთის მაზრა ერთ-ერთი განვითარებული და გამორჩეული მაზრა ყოფილა. გურიის გლეხობა კვლავ დაჩაგრული, უფლება ჩამორთმეული, უმიწა-წყლოდ დარჩენილები იყვნენ. გლეხებმა ნელ-ნელა ყოველგვარი კავშირი გაწყვიტეს მემამულეებთან, ეპარებოდნენ, შეწყვიტეს მათი მიწების დამუშავება, აღებული მოსავალი სახლში მიჰქონდათ, მათი შინამოსამსახურეები, მოჯამაგირეები, ანებებდნენ თავს სამსახურს, უნებართვოდ მიერეკებოდნენ მათი ბატონის შინაურ ფრინველსა და პირუტყვს. სახლში ბრუნდებოდნენ. იწყებდნენ მათი შინამეურნეობის განვითარებას.

„საქმე იქამდე მივიდა, რომ მათ ყოველგვარი კეთილმეზობლური კავშირი გაწყვიტეს, მემამულეებთან, არ მიდიოდნენ მათთან სასამსახუროდ, არ დადიოდნენ მათთან არც ქორწილზე და არც დასაფლავებაზე. საღმვდელოებას შეუწყვიტეს ღრამის ფულის გადახდა. იმ გლეხებს, ვინც ისევ აგრძელებდა სამსახურს ხარებს უზოცავდნენ; თუკი ვინმე მაინც შეაღწევდა გურიიში სამუშაოდ, მას ან აძევებდნენ ან კლავდნენ. გურიის საზღვარი ფაქტიურად ჩაკეტილი აღმოჩნდა უცხოთათვის“ (ი. მახარაძე, 2016:43).

ვინც ვერ ბედავდა ხმის ამოღებას, არც შეეძლო ადგილზე მკაცრი ბუნებრივი პირობების, ძნელად დასამუშავებელი სახნავ-სათესი მიწის, სამუშაოს სიმცირის და სხვადასხვა მიზეზების გამო, შესაფერისი პირობების შექმნას, ცდილობდნენ, როგორმე გაცლოდნენ საცხოვრებელს უკეთესის ძებნაში. ახლის ძიება, უკეთესობისკენ სწრაფვა, მეგობრის ერთგულება, საკუთარი ოჯახის და სამშობლოს უკეთესი მომავლისათვის ზრუნვა, ფიცის დადება და შესრულება. ოდითგან იყო გურული გლეხის წეს-ჩვეულება.

ბუნებითა და სილამაზით განთქმულ ზემო გურიიში ადგილობრივი მოსახლეობა, მთიანი რელიეფის გამო რასაც თან მოსდევდა უგზოობა, მოწყვეტილი საინფორმაციო საშუალებებს, ვერ იღებდა დროულად ახალი ინფორმაციას, შესაბამისად რეაგირებასაც გვიან ახდენდა. საქართველოს დიდ ქალაქებში ოჯახის „სარჩენად“ ან სასწავლებლად წასული ახალგაზრდობა გამონახავდა თუ არა თავისუფალ დროს ესწრებოდა გამოსვლებს. ხვდებოდა ორატორებს. დედამისი და ახლობლების მოსანახულებლად ჩასულებს, ჩაჰქონდათ ამბავი რა განწყობით იყვნენ ქარხნისა და რკინიგზის მუშები, როგორი ახალ-ახალი ამბები ვრცელდებოდა გემის შემოსვლის შემდეგ. მეტი დამაჯერებლობისთვის ტოვებდნენ პროკლამაციებს გასავრცელებლად, სიტუაციის უკეთესად გაცნობისა და შეწავლის მიზნით,

„გურიიში იყო სოფლები, საიდანაც მთელი მცხოვრებლების ნახევარი გარე სამუშაოზე იყო გასული მთავარმართებლის საბჭოს წევრი სულთან კრიმ-გირეი აღნიშნავდა: „გურულებს ძალიან ცოტა მიწა დაურიგეს, ისიც ცუდი და უვარგისი. . . რადგან მიწა არ ჰქონდათ, ამიტომ ისინი შავი ზღვის ნავსადგურებსა და რკინიგზაზე მუშაობდნენ და მთავრობის წინააღმდეგ მიმართული ლიტერატურაც იქ გაიცნეს“ (ი. მახარაძე, 19:2016).

ჩოხატაურის სოფლებში რევოლუციისთვის მზადება და ძლიერი აქტიურობა, მას შემდეგ გამოიკვეთა, რაც ზემო გურიას სტუმრად ეწვია კობა ჯუღაშვილი (სტალინი). კობა ჯუღაშვილის ჩოხატაურში

ჩამოსვლისა და შემდგომი საქმიანობის შესახებ სოფლებში, შეისწავლა მეცნიერმა იური სიხარულიძემ, ის წერს: „ზემო გურიას, კობა ჯუღაშვილის მოგზაურობა ზემო ფარცხმიდან იწყება. იქ, ის მანთაშოვის ქარხნის მუშამ იესე (ესე) ცინცაძემ აიყვანა“ **(ი. სიხარულიძე. 2001:43)**. ნაშრომში ვკითხულობთ, კობა ჯუღაშვილი სტუმრობდა სოფლებს: ჩოხატაური, ზემო ფარცხმა და შუა ფარცხმა, ხიდისთავი, ბჟოლიეთი, იანუელი, წიფნარი, ჩომეთი. რამდენიმე სოფელში ჩაატარა კრება სადაც იყო დისკუსია. პროფესორი იური სიხარულიძე წერს, რომ შეკრებებს ესწრებოდა შემდგომში უკვე დიდი მეცნიერი ნიკო მარი.

ხიდისთავი, მდინარე გუბაზეულის ხეობაში ყველაზე დიდი სოფელია, გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, ყოველდღიურმა ბაზრობამ, სკოლისა და ბიბლიოთეკის არსებობამ შეუწყო ხელი შეკრებაზე ხალხმრავლობას, სოფლის ცენტრში მდინარეების გუბაზეულისა და ლუგუბას შესართავთან. სიო კალანდაძის (ხიდისთაველის) თაოსნობით წმიდა გიორგის ეკლესიის ეზოში, უზარმაზარი ჭადრების ქვეშ მოაწყვეს კათედრა. შეიკრიბა დიდძალი საზოგადოება, არა მხოლოდ სოფელ ხიდისთავიდან, არამედ გარშემო სოფლებიდანაც და ხალხის წინაშე, სიტყვით გამოვიდა კობა ჯუღაშვილი. ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის მხარეთმცოდნეობის ფონდში დაცული წერილობითი მასალების საფუძველზე ირკვევა, რომ კობა ჯუღაშვილს მეტად შთამბეჭდავი და საინტერესო გამოსვლა ჰქონია. ბატონი იური სიხარულიძე გადმოგვცემს ყოფილი სემინარიელის, მღვდლის პავლე ლომთათიძის მოგონებას, „კობას გამოსვლები ბევრჯერ მინახავს, მაგრამ ხიდისთავის გამოსვლა მაინც გამორჩეული იყო, ლაპარაკობდა დინჯად და საბუთიანად, იდგა შეურყევლად და იშვიათად თუ ოდესმე დაკარგავდა წონასწორობას“ **(ი. სიხარულიძე. 2001:45)**. ამბობდნენ: „ხიდისთავი რევოლუციონერთა ბუდეაო და აქ ხალხს მეტის მრისხანებით აწიოკებდნენ“. სამწუხაროდ ხიდისთავის წმიდა გიორგის სახელობის ეკლესია ვერ გადაურჩა ბოლშევიკების რისხვას. ტაძარი დაშალეს, ეკლესიის ეზოში სასაფლაო გააუქმეს, ააშენეს სოფლის კულტურის სახლი, სპორტული მოედანი. იმ დიდი შეკრების საპატივცემულოდ, როცა სიტყვით გამოვიდა ახალგაზრდა სტალინი, სოფლის მოსახლეობის შერგოვებული ფულით ააგეს ობელისკი. დღეის მდგომარეობით, ნაეკლესიარ ეზოში, ისევ აშენდა წმიდა გიორგის სახელზე ნაკურთხი ქვის გუმბათოვანი ტაძარი, აღდგა წირვა-ლოცვა. ობელისკი ისევ დგას, იმის მაცნედ, რომ სოფელ ხიდისთავში იყვნენ პროგრესულად მოაზროვნე

ადამიანები, რომლებიც ერთმანეთში ატარებდნენ შეკრებებს, მსჯელობდნენ, მართავდნენ დისკუსიებს.

1905 წლის ზაფხულში სოფელ წიფნარში ჩატარებულ მიტინგს, აღწერს ი. სიხარულიძე: აქ კობა ჯუღაშვილის მოსასმენად სოფელ სურებიდან იყო გადმოსული დიდძალი საზოგადოება. რომელთაც სიმბოლურად ლურჯი ფერის პერანგები ეცვათ. ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდში დაცულ ხელნაწერ მასალებში ვკითხულობთ: სურებში გავრცელდა პროკლამაციები, ხალხი გახდა ინფორმირებული, მოტივირებული, როგორ ებრძოლათ უკეთესობისაკენ, გაიზარეს რაოდენ საჭირო იყო თითოეული გლეხის ხმა და მოქმედება. შეიმუშავეს გეგმა, მომზადდა ნიადაგი და ყველასგან გასაკვირად დაიწყო მოქმედება, რევოლუციისთვის მებრძოლთა ხელშესაწყობად. სურების მოსახლეობას იმერეთის მეზობელ სოფლებთანაც ჰქონდა კავშირი. გასცემდნენ და იღებდნენ ახალ ინფორმაციას.

ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდში დაცული მასალებიდან ირკვევა, რომ მდინარე სუფსის ხეობაში, სოფელ სურების მოსახლეობის ინფორმულობასა და რევოლუციურ განწყობის შექმნას, ხელი შეუწყო და ნიადაგი მოუმზადა, ამ ხეობის ისტორიისთვის მეტად მნიშვნელოვანმა და საინტერესო ფაქტმა. 1902 წელს ინგლისელ კონცესიონერ ელიოტ სკოტს, სოფელ ბუკისციხის თავად შარაშიძეებთან და ზემოსურებელ აზნაურ ბიბინიშვილებთან შეთანხმებით, რომელთაც საკმაოდ კარგი სარგებელი მიიღეს უცხოელისგან, განსაზღვრული ვადით, მიეცა უფლება, პირადი სარგებლობისთვის, სოფელ ზემო სურებში ესარგებლა ტყის გარკვეული ნაწილით, მოეჭრა ხეები, დაემუშავებინა და გაეტანა სოფლიდან მდინარე სუფსის საშუალებით საჭიროებისამებრ დანიშნულებით.

მოსახლეობა არც ისე კარგი განწყობით შეხვდა აღნიშნულ ამბავს. მაგრამ როგორც იტყვიან: ძალა აღმართს ხნავს. საშუალო სიმაღლის ინგლისელი ელიოტ სკოტი, თავად შარაშიძეების თანხლებით, უცხოური ჩაცმულობით, კარგ ბედაურზე მჯდომი, რომელიც სიგარას აბოლებდა, ტაატიტ, დიმახად მიუყვებოდა სურების ხეობას. ის ადგილობრივებზე უსიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებდა. შარაშიძეებმა წინასწარ შეთანხმებული მეტყვევები დახვედრა ელიოტს ზემო სურების ცენტრში, ტყის საფარის უკეთ შესასწავლად სოფლის გზაზე სიარული საკმარისი არ იყო, ამიტომ ისინი ტყის სიღრმეში შევიდნენ, ელიოტი საგულდაგულოდ ინიშნავდა უბის წიგნაკში თვალით

ნანახს, სახავდა გეგმებს, როგორ ემოქმედა. ელვისებური სისწრაფით მოედო ახალი ინფორმაცია გურიის მთლიან რეგიონს, სამუშაოს მაძიებლები, მიაწყდა ზემო სურებს. სამეგრელოდანაც, იმერეთიდან ზემო სურებთან დამაკავშირებელი მოკლე ბილიკებით გადმოდიოდა მუშა-ხელი. სოფელში გაჩნდა პატარ-პატარა საოჯახო სასტუმროები. გაიხსნა სასადილოები. დაქირავებულ მუშები დაყვეს ჯგუფებად. ნაწილს ევალეობდა, ტყემდე მისასვლელი გზის გაკაფვა, კლდეების აფეთქება. ტყიდან ხის მორების გამოსატანად, მოსახერხებელი არხის მოწყობა (რომელიც დღემდე არსებობს). დამუშავებული ხეებისა და მასალის გადატანა მოხდებოდა სოფელ ახალსოფლამდე (დაბა ჩოხატაური) მდინარე სუფსის გამოყენებით. მეორე ჯგუფს ევალეობდა მდინარემდე მასალის მიტანა, მდინარის მორეკში ჩაყრა, ადგილ-ადგილ დახვდებოდა დაქირავებული მუშების ჯგუფები, საბოლოოდ დამუშავებულ ხის მორებს დააწყობდნენ წინასწარ შერჩეულ ადგილას, გაჩაღდა მუშაობა.

არცთუ კარგად ექცეოდა ელიოტი მუშებს, შესაბამისად მის მიმართ კეთილგანწყობილთა რიცხვი მცირე იყო. მოკეთე ელიოტს ნაკლები გამოუჩნდა, დაქირავებულმა მუშა-ხელმა გადაწყვიტა ელიოტის მოტყუება და შეძლო კიდეც. ურჩიეს მდინარით ხის მორების ზაფხულის ბოლოს გადატანა, ამ დროს მდინარეში წყლის დონე დაბალია, ვერ შეძლო მდინარეში მორების გადაადგილება. ელიოტი მიხვდა შეცდომას და სასწრაფოდ დატოვა სუფსის ხეობა. გადმოცემით მან ქ. ბათუმში შეიძინა და თან წაიღო ქათმის კვერცხის დიდი რაოდენობა და დაბრუნდა ინგლისში. ელიოტ სკოტისადმი კეთილგანწყობილმა ხალხმა მის საპატივცემულოდ შვილებს ელიოტი დაარქვა. დღესაც ცხოვრობს ამ სახელის მატარებელი ადამიანი ჩოხატაურში. ელიოტის მიერ უცხოეთიდან ჩამოტანილი სამეურნეო დანიშნულების სამუშაო იარაღი „ლომი“ დაცულია ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდში.

მდინარე სუფსის ხეობა სავსე იყო მძიმე შრომისაგან დაქანცული ხალხით, რომლებიც გაწეული სამუშაოს შესრულებისთვის მცირე ანაზღაურებას იღებდა. რევოლუციურად განწყობილი აქტივისტებისათვის მეტად ხელსაყრელი იყო ხეობაში შესვლა და იმედგადაწერული ხალხის დაინტერესება, ებრძოლად უკეთესი მომავლისათვის. აქ სხვადასხვა ასაკისა და სქესის ასობით ადამიანი იყო თავმოყრილი და გაცილებით იოლი იყო ხალხის გადაბირება. ადგილზევე შეიქმნა რევოლუციური კომიტეტი, დაკომპლექტებული „ახალთაობის ყოყლოჩინებით“. გაჩაღდა რევოლუციური მოძრაობა: სადილზე,

ვანშაშზე, სამუშაოზე ხეებს უკან ამოფარებულები, საუბრობდნენ, ერთმანეთს აწვდიდნენ და ავრცელებდნენ ინფორმაციას. ხალხის მაკონტროლებელ დაჯგუფებებს არ გამოპარვია, ხალხის აქტიურობა, ზემდგომებს ატყობინებდნენ: „მთავრობის საწინააღმდეგო აგიტაციამ მოიცვა მაზრა, საიდუმლო რევოლუციური ორგანიზაციები ძლიერი სისწრაფით მრავლდებიან და მთელი კუთხე აკლებულია რევოლუციონერებისგან“ (ი. მახარაძე, 2016:48).

ხალხი აწყობდა მიტინგებს, ჩოხატაურის ცენტრისკენ დროშებით, შეძახილებით „ძირს ნიკოლოზ, მაღლა მუშა, უსათუოდ იქნება“. სტრაჟნიკებიც საპასუხო ქმედებებზე გადადიოდნენ არ ინდობდნენ არავის, შიშის თესავდნენ ყველგან. სოფლებში მოსახლეობის ხარჯზე ჩააყენეს ეგზეკუცია. ხალხი შეკრებებს ძირითადად მაღალი ხის ძირში აწყობდნენ, ხეზე აუშვებდნენ პატარა ბიჭს და ქვევიდან უყვიროდნენ ძირს ნიკოლოზ, თითქოს ბიჭს მოუწოდებდნენ ხიდან ჩამოსულიყო.

სურების პარტიულმა ორგანიზაციამ გურიის რევოლუციური შტაბიდან მიიღო მეტად მნიშვნელოვანი და საიდუმლო ინფორმაცია. მათ დავალების უნაკლოდ, შეუმჩნევლად და უხმაუროდ შესულება ევალებოდათ. დღის წესრიგში უახლოესი რკინიგზის სადგურიდან შეიარაღებული რუსი მოხელეების მეთვალყურეობის ქვეშ ჩაკეტილი იარაღის ქარხნის გატაცება და მოქმედებაში მოყვანა იყო საჭირო. ადგილობრივი მოსახლეობით დაკომპლექტებულმა ორგანიზაციის აქტივისტებმა გაეცნო ინფორმაციას, გამოწვევად მიიღო დავალება. გაითავისა შესასრულებელი სამუშაოს სირთულე, უკან არ დაიხია და მეტად რთული დავალების შესრულებას სიამოვნებით დათანხმდა.

შეიმუშავეს გეგმა, თავსურებში ადგილობრივ მეტყვევსთან მოლაპარაკებით შეარჩიეს ყველასგან თვალმოფარებული, სამეთვალყურეოდ ადვილი, ქარხნის გასამართად შესაფერისი ადგილი ჩიხნარი.

ჩიხნარი მწყემსების შერჩეული ადგილია ზემო სურების ცენტრის გაღმა მხარეს. მეჯოგეები საქონლის სადგომად იყენებდნენ, დაბურულ ადგილს შესასვლელი აქვს მხოლოდ ერთი და ირგვლივ კლდეებია, საქონელს გასვლა უჭირდა, მოჩიხავდნენ მწყემსები საქონელს, თითონ ისვენებდნენ და ნადირსაც იოლად იგერიებდნენ. ამოტომ ქვია შესაფერისი სახელი ჩიხნარი. ადგილობრივების გადმოცემით ტყვეთა ტაცების პერიოდში მომხდურ მტერს ამ ადგილას მოიმწყვდევდნენ და შემდეგ უსწორდებოდნენ. „რევოლუცია აქიდან

დეიწყოო“ თავდაჯერებით, დღესაც ასე გპასუხობენ ზემო სურებში. „ლენინმა, რომ იარაღის ქარხანა გამუფგზავნა გურულებს მევიპარეთ და აქანე ავაწყვეთ, თოფები ხომ გვინდოდაო“.

მთავარი იყო რაღაც არ უნდა დაჯდომოდათ საკმაოდ მძიმე დანდგარებისა და სამუშაოდ საჭირო იარაღების დანიშნულების ადგილზე ატანა, აწყობა და ამუშავება. მოიწვიეს სანდო პირები, სოფლის სამჭედლოებში მომუშავე გამოცდილი მჭედლეები, რამდენიმე კარგი ღურგალი, გადინაწილეს პოზიციები. ოთხმა ადამიანმა რუსულის მცოდნემ და გაბედულმა, აიღო თავის თავზე ქარხნის ნაწილების სურებში ატანა. მეორე ჯგუფს ევალებოდა სურებში ქარხნის ატანამდე შესაფერისი შენობის აშენება. მჭედლებს ნახშირის შეგროვება დაევალოთ. ხეებზე ასასვლელად და სათვალთვალოდ უფრო ახალგაზრდები მიიწვიეს. ამ დროს მდინარე სუფსის ზემოწელის ხეობაში უკვე გააძლიერებული იყო გზის კონტროლი, შეიარაღებული დაცვა ესაუბრებოდა და ამოწმებდა ყველას ვინც შედიოდა და გამოდიოდა სოფლებში. სოფელში გაავრცელეს ხმები, როგორ დაიხოცნენ თანასოფლელები უკურნებელი სენით, ადგილობრივ ღურგალს დაამზადებინეს კუბოები, მათ ჩამოსასვენებლად. ითხოვეს ხარურმები და უთენია წავიდნენ დავალების შესასრულებლად. ლანჩხუთის რკინიგზის სადგურში ქარხანასთან მიახლოება ძნელი აღმოჩნდა, რომელსაც საკმაოდ შეიარაღებული დაცვა ჰყავდა. მთელი დღის განმავლობაში ელოდნენ ხელსაყრელ მომენტს, რომელიც შექმნეს კიდეც. სადილზე მიიპატიჟეს მცველები, სურებიდან წაღებული შუაგეცხლის თავზე გამოზამთრებულ გარეული ღორის ხორცს, კეცის მჭადსა და ღორის ქონში შემწვარ კეჟერე ფხალს, დასაყოლებლად თაფლის სანთლის არაყი შესთავაზეს. სადილზე სიამოვნებით დათანხმებული რუსი მოხელეები დაათვრეს, დააძინეს, თვალები აუხვიეს და გაიტაცეს. გახსნეს ვაგონი, რომელშიც ნაწილები ინახებოდა, ურმებზე მოთავსებულ კუბოებში ჩაალაგეს, სუდარა გადაფარებული საკაცები გამოიყენეს და დაადგნენ მეტად რთულ გზას სოფელ ზემო სურებისაკენ. სუდარებს და ურმებს გამხმარი თივა ჰქონდა დაფარებულიც და გადაფარებულიც ვითომდა მიცვალებულების დასაფლავების შემდეგ ურმებსა და ჯალამბრებს დაჟწავათო. სოფლის განაპირა სასაფლაოზე მესაფლავეები მიწას თხრიდნენ, სახელდახელოდ, რომ დაესაფლავებინათ ვითომ მიცვალებულები.

გამტაცებლები პირახვეულები და თითქოს შეშინებულები, შორი-ახლო მიყვებოდნენ ურმებზე დალაგებულ ქარხანას. ქმნიდნენ ვითარებას მართლა გადამდები და უკურნებელი სენით დაავადებ-

ულეს მიასვენებდნენ. ჩქარობდნენ, სწრაფად, ღღის ბოლომდე და-
 ეკრძალათ. გზის დაცვამ გააჩერა ურმების ქარავანი და ბრძანება გას-
 ცა სუდარები გადაეხადათ მიცვალებულისთვის, მაგრამ სასტიკი უა-
 რი მიიღეს სურებლებისგან, ჩვენ არა თქვენ გადახადეთო, გვემინია
 „ავანტყოფობის“ გადადებისო. სტრაჟნიკების ყურადღების გასაფან-
 ტად ერთი მხლებელთაგანი ვითომ შემინებული, ხელი მოჰკიდა შემ-
 თხვევითო მიცვალებულს, ადიდებულ სუფსაში გადახტა და მეორე
 ნაპირას ამოჰყო თავი. ამის შემხედვარე გზის დაცვას ეჭვიც არ შეჰ-
 პარვია და სწრაფად იარეთო გასცა ბრძანება. ქარხნის გამცილებლე-
 ბი რის ვაივავლახითა და წვალეებით ავიდნენ ზემო სურებში, მიაღწი-
 ეს დანიშნულ ადგილს. შენობა აშენებული დახვდათ. რამდენიმე
 დღეში, გატაცებული რუსი სპეციალისტის დახმარებით, რომელსაც
 თვალეები ლანჩხუთში აუხვიეს და თავსურებში ადგილ ტობახოში
 გაუხსნეს, გამართინეს ქარხანა და გააჩადეს მუშაობა. სტუმარს არ აკ-
 ლებდნენ არაფერს საჭმელ-სასმელს, ჭაჭის არაყს განსაკუთრებით.
 ისიც შეშინებული თავის მხრივ ეხმარებოდა „ჩიხნარის თოფის ქარ-
 ხნის“ მუშებს. კონდახებად თხემლის ხეს იყენებდნენ. გადმოცემის
 თანახმად საკმაოდ კარგ იარაღს ამზადებდნენ. მუშაობა გაჩირდა,
 რადგან ვერ შოულობდნენ საჭირო მასალას და რომც ეშოვათ სურებ-
 ში ატანა ძნელი იყო. ვიწრო გადასაადგილებლად მოუხერხებელი
 გზა, სავსე იყო სტრაჟნიკებით. სავარაუდოდ ქარხნის არსებობა 6
 თვეს გაგრძელდა. იარაღის წარმოების საიდუმლოდ შენახვა ძნელი
 იყო. მიუხედავად იმისა იქ მომუშავე პირები კირილე ბიბინეიშვილი,
 სოროზანაშვილი თითქოს უხმაუროდ გადაადგილდებოდნენ, მაგრამ
 მაინც არ გამოპარვია ავ თვალს მათი შემჩნევა. „შემთხვევით აღამი-
 ანებს იარაღი ხელში რომ არ ჩავარდნოდათ, კრიმინალური და ტე-
 რორისტული აქტები მინიმუმამდე რომ დასულიყო, 1905 წლის დე-
 კემბრის დასაწყისში გურიის სამხედრო რევოლუციურმა შტაბმა
 ბრძანება გამოსცა, რომლის მიხედვითაც სასტიკად აკრძალულია
 ოზურგეთში იარაღის ტარება, სამხედრო იარაღით ვაჭრობა ან გაც-
 ვლა-გამოცვლა. ვინც მოთხოვნებს დაარღვევდა სამართალში იქნე-
 ბოდა მიცემული“ (ი. მახარაძე 2016;66).

ნასაკირალთან რუსის ჯართან საბრძოლველად ემზადებოდა
 გურია. ამ შეტაკების ორგანიზება ზემო გურიაში დაიგეგმა. ჩიხნარში
 დამზადებული იარაღი დაარიგეს მოსახლეობაში. ერთ დილით
 „სტრაჟნიკებით“ გაივსო სურების ხეობა, ზემო სურების სოფლის
 ცენტრში მოუყარეს თავი სოფლის მცხოვრებლებს, განურჩევლად ას-
 აკისა. მოითხოვდნენ იარაღის ქარხნის ჩვენებას, წინააღმდეგ შემ-

თხვევაში, სოფლის დარბევითა და გადაწვით იმუქებოდნენ. გასაიდუმლოებული ამბავი ქარხნის არსებობის შესახებ სოფლის მოსახლეობის ნაწილმა მართლაც პირველად შეიტყო. ნაწილმა იცოდა ქარხანა არსებობდა, მაგრამ არ იცოდა ადგილმდებარეობა. მოსახლეობა შეშინდა. იარაღის ქარხნის მუშები ღროს იგებდნენ და რუს სამხედროებს მოლაპარაკებას სთხოვდნენ. მართლაც გამოძებნეს რუსულის კარგი მცოდნე და დათანხმდნენ ქარხნის ჩვენებაზე. ტყის ერთ-ერთი მცველი დათიე სანიკიძე, სურების ხეობის ტყისა და შემოგარენის კარგი მცოდნე, გამოვიდა ხალხის წინ, სოფლის მოსახლეობის გაშვება მოითხოვა და მე გაჩვენებთ ქარხანასო გამოაცხადა, დათანხმდნენ. მეტყვევებ სტრაჟნიკები ჩიხნართან მისასვლელი საკმაოდ გრძელი და სახიფათო გზებით წაიყვანა, მთლად დააბნია და შეაშინა ჯარისკაცები. დათიე სანიკიძე წინ ღიღინით, შეძახილებითა და სტვენით მიდიოდა ვითომდა მხეცებს აფრთხოვდა, სინამდვილეში ის ქარხნის მუშებს მის ადგილმდებარეობას ატყობინებდა. რამდენიმე მეტრის დაშორებით მაღალ ხეებზე მოფარებულად შემომჯდარი იყო ამბის მაცნეები, რომელთაც სტვენით გადაჰქონდათ ამბავი, შეიარაღებული ხალხის მიახლოებაზე. შელამდა და მივიდნენ დანიშნულების ადგილას, ქარხნის შენობა გადამწვარი დახვდათ, ნაწილები არსად ჩანდა. ირგვლივ ბებურე კიკვაძის საქონლის ნახირი იყო, რომელიც შუაგორიდან სასწრაფოდ ჩამოურეკიათ, ადგილის მოსასპობად. გაწბილებული და შეშინებული რუსები, ხელცარიელი დარჩნენ. სტრაჟნიკებს მაცნედ კაცი ჰყავდათ გაგზავნილი იტყობინებოდნენ თოფის ქარხანა ვიპოვეთ და დაგვეხმარეთო. ზარბაზნებ ჩამობმული ცხენები გამოუგზავნეს დასახმარებლად აქაც იმარჯვეს სურებლებმა ადგილ ქოქოლოურის გავლით წაიყვანეს სტრაჟნიკები. მძიმე ტვირთით სიპებზე სიარული ვერ შეძლევ ცხენებმა და კამხალში გადაიჩეხნენ.

1962 წელს ჩოხატაურის რაიონის ახლადდაარსებული მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის, თანამშრომლების მიერ ჩატარებულმა ექსპედიციამ სოფელში შეაგროვა აღნიშნული ქარხნის გადარჩენილი რამდენიმე სამუშაო იარაღი, რომელიც დღესაც არის დაცული და გამოფენილი მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილების ექსპოზიციაში.

სოფელ სურებში და საერთოდ გურიაში რევოლუციურ მოძრაობას შეეწირა, შუა სურების წმიდა გიორგის სახელობის ლომის კარის ეკლესიაში დაბრძანებული, ყოვლისშემძლე წმიდა გიორგის ხატი, ლომისკარელის სახელით ცნობილი. შემდგომ ტაძარი დაშალეს და ეკლესიის მასალით, სოფლის ცენტრში კულტურის სახლი ააშენეს.

ამ ტაძარში დაცული განძეულობა და ხატები უკვალოდ გააქრეს. „მდიდარი იყო „ლომის კარელის“ ეკლესია, მაგრამ მოახლოვდა 1905 წლის რევოლუცია, მოედო ხალხს სოციალ-დემოკრატიული, მატერიალისტური ქადაგება. ღმერთი ზეციდან მიწაზე დაანარცხეს და თან მიაყოლეს „ლომის კარელიც“. რევოლუციის დასაწყისში 5 რევოლუციონერი შევიდა ამ ეკლესიაში, გამოიტანეს ეს, ოდესღაც ძლიერი-ხატი „ლომის-კარელი“ დაამტვრიეს, სიმდიდრე აართვეს და თვით ხატი სადღაც გააქრეს“ (**ბ. კუდავა, 122:2012**). „1905 წელს გურიაში ერთმანეთს დაუპირისპირდა ღმერთი ლომისკარელისა და სინდისი ახალთაობისა. ღმერთადქცეულ სინდისს, საყოველთაოდ პატივცემულსა და აღიარებულს, ზოგჯერ მარცხი განუცდია ლომისკარელთან ბრძოლის დროს. ახალთაობის კაცებმა გადაწყვიტეს, ანგარიში გაეწიათ ძლიერ ლომისკარელთან“ (**მ. გოგიბერიძე, 1978:139**).

გურულები ყველანაირად ცდილობდნენ და ახერხებდნენ კიდევ სხვადასხვა ქვეყნებიდან ინფორმაციის მიღებას. მათ არ გამოჰპარვიათ 1905 წლის 9 იანვრის „სისხლიანი კვირა“ პეტერბურგში. სადაც ჯარმა მშვიდობიან დემონსტრაციაში მონაწილეები დახვრიტა. გურია, რომელიც ვეებერთელა რუსეთის, ძალიან მცირე, თითქოს შუემჩნეველ ნაწილს წარმოადგენდა, დამოუკიდებელი გახდა და „გურიის რესპუბლიკად“ ჩამოყალიბდა (**ი. მახარაძე, 2016:96**).

ირაკლი მახარაძე თავის ნაშრომი „გურიის რესპუბლიკა“ აღწერს დიდი მეცნიერის ნიკო მარის ჩასვლას მშობლიურ გურიაში: „გურიაში რომ ჩავედი, იქ არც პოლიცია დამხვდა, არც სტრაჟნიკები, არც კაზაკები და არც ჯარისკაცები. გადასახადს არავინ კრებს, არ არის აქციზი, მთავრობის სასამართლოები და სხვა., თუმცა ახლაც ისევე ძველებური გაჭირვება სჩანს ყველგან, ხალხის გაყვლეფა გაიძვერთაგან, ათასნაირი ცრუმორწმუნეობა, ცხოვრების სიძვირე, თითქმის წინანდელზე ზედმეტი სიძვირე (**ი. მახარაძე, 98:2016**). „ჩვენი ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე გურულები მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ქვეყნის საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. განსაკუთრებით ეს გამოიხატა XX საუკუნის დასაწყისში, როცა რუსეთის იმპერიას რევოლუციურმა გრიგალმა გადაუარა და ისევე როგორც, ფაქტობრივად, ყველგან, საქართველოშიც გაჩაღდა რევოლუციური კერები. ამ პერიოდში რუსეთში შეიქმნა კრასნოიარსკის, ლიუბოტინის, ნოვოროსიისკის, ჩიტას, სოჭის, ხოლო საქართველოში -- ნაძალადევის, გორის, ჭიათურის, ყვირილის, ზუგდიდის და სხვა ე.წ. „რესპუბლიკები“, რომელთაც სულ მცირე ხნით იარსებეს. მაგრამ

არც ერთ რესპუბლიკას არ ღირსებია ისეთი საყოველთაო ყურადღება როგორც გურიის რესპუბლიკას“ (ი. მახარაძე, 2020:5).

გურიის რევოლუციურ კომიტეტს იმედი არ გაუცრუა სურების პარტიულმა ორგანიზაციამ. ორგანიზაციის წევრები მიღებულ დავალებებს წედმიწევნით სიზუსტითა და ერთგულებით ასრულებდნენ. ადგილობრივებს არც კი უფიქრიათ და ვერც წარმოედგენდნენ უნებლიედ როგორ მიაყენეს ზიანი, ძლიერ წმიდა გიორგის სახელობის ეკლესიასა და იქ დაბრძანებულ ხატს. რომელიც მათი შემწე, მეოხე და მფარველი იყო. ჩიხნარის იარაღის ქარხნის არსებობა დღესაც სამაყო საქმედ მიაჩნიათ სუფსის ხეობაში.

Natela Kalandadze

Chikhnari Arms Factory Summary

Abstract. The inhabitants of Zemo Guria studied the preparations for the 1905 revolution in big cities. Already experienced in their villages, they quietly, at first in whispers, in the depths of the forest, under tall beech trees, established rules, worked out plans, and disseminated information. The population of the village of Zemo Surebi seized the arms factory from the nearest railway station and began manufacturing weapons. Little Guria declared itself a “big” republic and elected a president.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ი. მახარაძე, ბენიამინ (ბენია) ჩხიკვიშვილი 1880-1924, 2020;
2. ი. მახარაძე, გურიის რესპუბლიკა, 2016;
3. ბ. კუდავა, ისიდორე რამიშვილი, 2012;
4. ლ. მარუაშვილი, საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, თბ, 1964;
5. თ. ჟღენტა, გურია 1905 წელი, 1927;
6. ვ. სიხარულიძე, გლეხთა მოძრაობა გურიაში.;
7. მ. გოგიბერიძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, ტომი 5 ;
8. ჩოხატაურის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ფონდი: სოფელ ზემო სურების ისტორია.

**ეპიდემიური ვითარება საქართველოში
XX საუკუნის 20-იანი წლებში
(ეროვნულ არქივში დაცული მასალის მიხედვით)**

თემა ეხება გასული საუკუნის დასაწყისში საქართველოში გავრცელებულ ინფექციურ დაავადებებს, რომელთაგან ზოგი პანდემიად იქცა. ეპიდემიები თითქმის ადამიანთა მოდგმის თანატოლია, გასულ საუკუნეებში მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებს წალეკვით ემუქრებოდა ყვავილი, ტიფი, შავი ჭირი, ქოლერა, მალარია და სხვა ინფექციური დაავადებები. ჩვენმა წარსულმაც და დღევანდელმა ცხოვრებამაც გვიჩვენა, რომ ეპიდემიური დაავადებები მნიშვნელოვნად მოქმედებს ადამიანთა განვითარებაზე, სულიერ და მატერიალურ ცხოვრებაზე, მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენს დემოგრაფიული წონასწორობის შენარჩუნებაზე. თუ გადავხედავთ ისტორიას, საქართველოს სინამდვილეს, ამაზე საარქივო დოკუმენტებიც მოგვითხრობენ, XIX საუკუნის დასაწყისიდან XX საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე, შავი ჭირის ეპიდემიამ რამდენჯერმე მომაკვდინებლად იმოქმედა საქართველოს მოსახლეობაზე - თითქმის ნახევარი შეიწირა. ტროპიკული დაავადებების კვლევა და შესწავლა ჩვენთან საუკუნის დასაწყისში დაიწყო და კვლავაც მიმდინარეობს, რადგან ეპიდემიები ჩვენგან მივიწყებას არ აპირებენ. უფრო მეტიც, ისინი უფრო მეტი სისასტიკით იჩენენ თავს.

იმისათვის რომ მოვახდინო შედარება წინა საუკუნეში ეპიდემიების მსვლელობასა და დღევანდელ სიტუაციასთან, საარქივო დოკუმენტებსა და 20-იან წლებში მცირე ტირაჟით გამოქვეყნებულ და დღეს უკვე ისტორიად ქცეულ სამედიცინო ლიტერატურაზე დაყრდნობით მცირედ მიმოვიხილავ წინა პერიოდსაც.

დავიწყებ ქოლერით, რადგან ოციანი წლების დასაწყისში მან ისევ შეახსენა თავი საქართველოს მოსახლეობას. ქოლერამ ამიერკავკასიაში პირველად 1823 წელს იჩინა თავი, დაავადება სპარსეთიდან იყო შემოტანილი, ძირითადად ერევნის გუბერნიაში გავრცელდა

და პირველი შემთხვევა თბილისში მხოლოდ 1830 წლის 27 ივლისს დაფიქსირდა. როგორც სომეხი ისტორიკოსი ალექსანდრე ერიცოვი (ერეციანი) წერდა ამ წელს თბილისში ქოლერის დაფიქსირებიდან პირველ ექვს დღეში - 238 ადამიანი გარდაიცვალა. სიკვდილიანობის პროცენტი დიდი იყო, რადგან არ იყო არანაირი სამედიცინო დახმარება, მოსახლეობა, ვისაც შეეძლო ქალაქიდან გარბოდა და დაავადებულებს ერიდებოდა.

თბილისის სამხედრო გუბერნატორი ატყობინებდა გრაფ პასკევიჩს: „ტფილისი თითქმის ცარიელია, მრეწველობა და ვაჭრობა შეჩერდა, სახელოსნოები დაიკეტა, ნაწარმი არ იყიდება... დაშინებული მოსახლეობა ქალაქიდან გავიდა, დარჩენ მხოლოდ მოხელენი, რომელთაც წასასვლელად არავითარი სახსრები არ გააჩნიათ“.... (უიცი, ფ, 289, ა.1, ს. 54, გვ. 74).

გრაფ პასკევიჩის განკარგულებით დახურული იყო ყველა დაწესებულება, ადმინისტრაცია ურჩევდა ადგილობრივ მცხოვრებთ ქალაქიდან გასულიყვნენ. ტემპერატურის დაკლებისას, ქოლერის შემთხვევებმაც იკლო და 18 ენკენისთვის ქოლერის არცერთი ახალი შემთხვევა არ დაფიქსირებულა. დაავადება სულ 53 დღე გაგრძელდა და ამ ხნის განმავლობაში 3000 ადამიანი იმსხვერპლა. თუ გადავხედავთ იმ დროინდელი დედაქალაქის მოსახლეობის სტატისტიკურ მონაცემებს, ქალაქში 30000 სული ცხოვრობდა, ესე იგი მოსახლეობის 10% დაავადებამ იმსხვერპლა. 1831 წელს თბილისში ქოლერის სხვა შემთხვევა არ ყოფილა, თუმცა თბილისის მაზრაში რამდენიმე შემთხვევა დაფიქსირდა.

მეორედ ქოლერა თბილისში გაჩნდა 1847 წლის 29 მაისს და შეწყდა 19 მარამობის თვეს, დაავადდა 1283 და გარდაიცვალა 682 ადამიანი. დოკუმენტების მიხედვით დაავადება პანდემიის სახით უტყვდა მოსახლეობას ყოველ 8-10 წელიწადში ერთხელ, თუმცა ჩვეულებრივი სახით ჩნდებოდა ყოველ წელს. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ 1872 წელს თბილისის ქოლერა მეცხრედ ესტუმრა და 1892 წლამდე, ქალაქი თავისუფალი იყო დაავადებისაგან. დაავადების სტატისტიკური მონაცემების შესახებ ინფორმაციას იძლევა ყოფილი მედიკო-სანიტარული ინსპექტორი და აღნიშნავს, რომ დედაქალაქში ავადმყოფობის და სიკვდილიანობის ყველაზე ნაკლები მსხვერპლი მე-

4 უბანში იყო, ყველაზე მეტი კი ღარიბი მოსახლეობით დასახლებულ 1, 5, და 8 რაიონებში (ფ. 289, ა.1, ს. 54, გვ.74). ამ მაგალითიდან ჩანს, რომ ქოლერის გავრცელების დროს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ადგილების სანიტარულ მდგომარეობას, სადაც დაავადება ვრცელდებოდა. ქოლერის შხამი ორგანიზმში ჩადის საკვებთან ერთად. დაავადება გადააქვს ჩვეულებრივ ბუზს. დაავადების დაწყებისას ადამიანს ეწყება ღებინება, ფაღარათი, კრუნჩხვა, ეცლება ძალა, სიცხის მომატების მაგივრად ტემპერატურა დაბლა ეცემა. სახის გამომეტყველება ეცვლება: უწვრილდება ცხვირი, თვალები უშავდება, სახე ულურჯდება, ხმა ეხრინწება და ეკარგება.

დასაწყის წლებში დაავადებულთა თითქმის 45% ლეტალურად მთავრდებოდა. მაგრამ დროთა განმავლობაში ადამიანებმა ისწავლეს ეპიდემიების მართვა და როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, ყოველი შემდეგი პანდემიური აფეთქება შედარებით ნაკლები მსხვერპლით მთავრდებოდა. ხშირი დაკვირვებების შემდეგ ექიმებსაც დაუგროვდათ გამოცდილება, გამოიცა სამედიცინო ლიტერატურაც. 1916 წელს ექიმ გაბრიელ გოკიელის ავტორობით ქ. ქუთაისში დაიბეჭდა ნაშრომი „ქოლერა“, სადაც ის დაავადების აღმოჩენის ისტორიაზე, მის ბუნებაზე და მკურნალობაზე მოუთხრობდა მკითხველს: ქოლერის ვიბრიონები $+25-40^{\circ}$ სითბოში მრავლდებიან, განსაკუთრებით კარგად გრძნობენ თავს $+37^{\circ}$ -ზე, ხოლო $+50^{\circ}$ -ზე ზევით იხოცებიან. $+15^{\circ}$ -ზე ქვევით ცოცხლობენ, მაგრამ მათი გამრავლება აღარ ხდება. ისინი 0° ზეც ცოცხლობენ, უფრო მეტიც, მეცნიერებმა -30° ზეც აღმოაჩინეს ქოლერის ვიბრიონები. უმთავრესად ის ადამიანზე წყლისგან გადადის (გ. გოკიელი, გვ.5).

1914 წელს პირველი მსოფლიო ომის პირობებში, მთელს მსოფლიოში და მათ შორის კავკასიაშიც დაძაბული ეპიდემიური ვითარება იყო, ადგილობრივ სამედიცინო დაწესებულებებს მეტი დატვირთვა შეექმნათ, 1915 წლის იანვარში თბილისში ჩატარდა კავკასიის სამედიცინო საზოგადოების ყრილობა სამედიცინო დაწესებულებების გაძლიერებისა და მძიმე სანიტარულ მდგომარეობაზე. დაისახა გეგმები მდგომარეობის გამოსასწორებლად (სცა, ფ. 2080, ა.1, ს.173, გვ.2). კავკასიის საექიმო - სანიტარული საბჭოს მიერ გამოყოფილი კრედიტით აჭარაში 1915 წელს მუცლის ტიფის ეპიდემიის

დროს, აშენდა სამი 25 ადგილიანი საავადმყოფო: ქედაში, ართვინში და არდაჩში (არტანუჯში), ერთი ექიმის მეთვალყურეობით და აჭარის წყალსა და ტანჯოტში ორი საფერშლო პუნქტი. საავადმყოფოებისა და საფერშლო პუნქტების მოვლა-პატრონობისა და ავადმყოფთა შესანახად შავი ჭირის საწინააღმდეგო კომისიის სახსრებიდან 1917 წლამდე ყოველწლიურად, იყოფოდა თანხა. ორი წლის შემდეგ შეწყდა დახმარება, რამაც აჭარის სამედიცინო დაწესებულებებში დიდი დისკომფორტი შექმნა. აჭარის საექიმო ინსპექციის მრავალჯერადი მოთხოვნის მიუხედავად გადმოსარიცხი თანხა იგვიანებდა. ფაქტიურად ამ რაიონებში მოსახლე 40000 ადამიანი, ეპიდემიის გამძვინვარების პერიოდში დახმარების გარეშე დარჩა. დახმარებამ იმდენად დაიგვიანა, რომ 1918 წლის იანვრის ბოლოსთვის საავადმყოფოების არსებობას საფრთხე შეექმნა (სცა, ფ.1936, ა. 1, ს. 8, გვ. 5,6,8.).

მძიმე მდგომარეობა იყო კახეთის ზონაშიც - 1918 წლის 8 მარტის ამიერკავკასიის ოლქის გაერთიანებული საექიმო სანიტარული საბჭოს სხდომაზე მოისმინეს კახეთის ზონაში მუცლის ტიფისა და ყვავილის ეპიდემიური აფეთქების შესახებ. რესპუბლიკაში შეინიშნებოდა ექიმთა ნაკლებობა. ასეთი მძიმე მდგომარეობის გამო საექიმო - სანიტარულმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება 2 თვიანი სანიტარული „მფრინავი“ ჯგუფის შექმნის შესახებ, რომელსაც 1630 მანეთი გამოეყოფოდა. დაავადებულ ადგილებში სასწრაფოდ უნდა აშენებულყო ათ საწოლზე გათვლილი ხის ბარაკები (ფ. 1936, ა.1, ს. 8, გვ. 28).

1918 წელს 13 მარტის თბილისის გუბერნიაში სამედიცინო და სანიტარული საბჭოს გადაწყვეტილებით სასწრაფოდ შეიქმნა სამი სანიტარული ჯგუფი მუცლის ტიფისა და ყვავილის სამკურნალოდ.

გუბერნიის მთავარ ექიმს დაენიშნა 15 780 რუბლი;

მოწყალეების ჯგუფის ექიმს - 500 რუბლი;

„-----“ ფერშალს - 300 რუბლი;

წამლებისათვის გამოიყო - 200 რუბლი;

ავადმყოფთა მოვლა-პატრონობისათვის გამოიყო - 1000 რუბლი;

სულ მთლიანად - 2630 რუბლი $\times 6 = 15\,780$ (ფ. 1936, ა.1, ს. 8, გვ. 27).

1919 წლისთვის თბილისის მაზრის დაავადებულთა სამკურნალოდ გამოყოფილი იყო 25 704 მანეთი და 50 დასახელების წამალი, საჭირო ინვენტარი და 6 კგ. ქინაქინა, (ცსა, ფ. 2023, ა. 1, ს. 12, გვ. 31.)

1919 წლის აპრილში თბილისში ჩატარდა ეპიდემიური დაავადებებისა და სააფთიაქო დაწესებულებების მუშაობისადმი მიძღვნილი ქართველ ექიმთა ყრილობა (ფ.2023,ა.1, ს.12, გვ. 17).

თბილისის მაზრის ერობის თავმჯდომარე მოხსენებაში აღწერს მაზრის სოფლების მოსახლეობის უმძიმეს მდგომარეობას. 1919 წლის 1 მარტის სოფლების შემოწმების შედეგად გაირკვა სიღარიბესთან ერთად თუ რა რთული ეპიდემიურ დაავადებებს უძლებდა სოფლის მოსახლეობა, არასაკმარისი თეთრეულისა და არასაკმარისი საცვლების გამო. მიუხედავად იმისა, რომ მომმარაგებელ კომიტეტს ჰქონდა საკმარისი მასალა ავადმყოფობასთან გასამკლავებლად, სოფლის მოსახლეობისთვის ეს სიკეთე მიუწვდომელი იყო. ითხოვდა სასწრაფოდ გამოეყოთ მოსახლეობისათვის თეთრეული, საცვლები ნახევარ ფასში, ანდა თანხის გადანაწილების პრინციპით (ფ. 2023, ა.1,ს. 12, გვ.6)

1919 წლის თბილისის ერობის გამგეობის წერილით ცნობილი ხდება, რომ თბილისის მაზრის ყარაიაზის მიდამოები, საგარეჯოს, ვაშლოვანის, სართიჭალის და სხვა საერებო უბნების რაიონები მალარიის ბუდეებად იყო ცნობილი. თბილისის გარეუბნებში ყოველწლიურად მალარია საკმაოდ მაღალ პროცენტს აჩვენებდა. კოლო ანოფელისი გაზაფხულის დადგომისთანავე სველ, ჭაობიან ადგილების სიახლოვეს დასახლებულ მოსახლეობის მოშხამვას იწყებდა. წერილში მოყვანილია წინა წლების სტატისტიკური მონაცემები, კერძოდ 1912 წლის მონაცემით ვაშლოვანის რაიონში ოთხი სოფლის საზოგადოებაში სულ 600 მაცხოვრებელი მოსახლეობდა, მათგან 300 მალარიით დაავადებულა, სოფლებში თელეთში, ბორბალოში, კუმისში მოსახლეობის 90% ყოფილა დაავადებული. მალარიით მიყენებული ზარალი, ყოველ გაზაფხულსა და ზაფხულში, როგორც მოსახლეობის სიცოცხლის, ასევე მატერიალური ზარალის მხრივ იმდენად დიდი და მომაკვდინებელი იყო, რომ თბილისის მაზრის ერობის ყრილობაზე მიიღეს გადაწყვეტილება, გაზაფხულის დაწყებისთანავე სისტემატიურად ყველა მაცხოვრებელის ქინაქინით წამლობა და-

ეწყოთ. ამ მხრივ ერობამ 1000 მანეთი გამოყო (ფ. 2023, ა. 1. ს. 12. გვ. 13).

1919 წლის ზაფხულში, 18 ივლისს, ქვეყანაში არსებული მძიმე ეპიდემიური მდგომარეობის გამო, ძალაში შევიდა მთავრობის დეკრეტი ქალაქების, სოფლების და მაზრების ერობათა სასარგებლოდ სანიტარული მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად და გადამდებ დაავადებათა და სნეულებათა წინააღმდეგ საბრძოლველად შემოღებულ იქნა საგანგებო ერთდროული სანიტარული გადასახადი. გადასახადის გადახდა ევალეობდათ უხვ შემოსავლიან მაცხოვრებლებს, კერძოდ იმ ადამიანებს, რომელთა შემოსავალი 1000 მანეთის აღემატებოდა (სცა, ფ. 1882, ა.1. ს. 58, გვ. 10).

1919-1920 წლებში ეპიდემიები მძვინვარებდა გაზაფხულიდან, თუმცა ეპიდემიური აფეთქებების შემთხვევები ზამთარშიც იყო, 1919 წლის 15 იანვარს მანგლისში მალარიის საწინააღმდეგოდ სასწრაფოდ გაიგზავნა გადამდებ დაავადებებთან მებრძოლი საექიმო სანიტარული ჯგუფი. მოგეხსენებათ მალარიას და ზოგიერთი სხვა დაავადებას გადარჩენილი ადამიანები ბოლომდე არ იკურნებოდნენ, ადამიანის სხეულში რჩებოდა უამრავი სხვა დაავადება, მათ შორის ფსიქიური აშლილობა, ასეთი ადამიანები ძალიან საშიშნი იყვნენ სხვებისთვის, ასეთ შემთხვევებისთვის სანიტარულ ჯგუფებს თან ახლდათ პოლიციელი (ფ. 2023, ა.1, ს. 12, გვ. 2).

ჩვენი ქვეყნისთვის განსაკუთრებული იყო 1921 წელი, როგორც გარდამავალი წელი, ქალაქში ფინანსური და სანიტარული მდგომარეობა კრიტიკული იყო, მოსახლეობას არ ჰყოფნიდა მოსახმარებელი წყალი, რადგან ბოლო 5-6 წლის განმავლობაში, საზღვრების გახსნის გამო, ქალაქი მოსახლეობით აივსო, გაუარესდა სანიტარული ნორმები, დედაქალაქში შემოვიდა, როგორც საქმიანი ხალხი, ასევე უსაქმურები, ლტოლვილები. ქალაქს არ ყოფნიდა არც სანოვაგე, არც პური, არც აბანოები, უვარგისი ნაგავსაყრელის გამო, ქალაქი ხშირ შემთხვევაში ნაგვისგან არ იწმინდებოდა. ახლად შექმნილი მთავრობა ცდილობდა ქვეყანაში წესრიგის დამყარებას და ასევე სანიტარული მდგომარეობის გამოსწორებას. 1921 წელს რევკომის დადგენილებით შექმნილი განსაკუთრებული კომისიის გადაწყვეტილებით დედაქალაქში მოეწყო სანიტარული კვირა, ქალაქის გასაწმენდად

და სასმელი წყლის სისუფთავისა და მისი მიწოდების გამოსასწორებლად.... ამ დადგენილების მოვალე შეიქმნა ყველა, განურჩევლად სოციალური მდგომარეობისა, როგორც მოქალაქე, ისე წითელარმიელი, პასუხისმგებელი თანამშრომლები, მუშა და მოსამსახურე,.... სანიტარული კვირის ხელმძღვანელობდა განსაკუთრებული ხუთეული...." მოქალაქენი შეუდგნენ ეზოების, ქუჩების, მოედნების, უმენი ადგილების, ხევების და სხვა დანაგვიანებული ადგილების გასუფთავებას. ნაგავი გროვდებოდა ერთ ადგილას და მერმე მოთხოვნილებისამებრ მოდიოდნენ ურმები მის გასაწიდად.... ნაგვის გაზიდვა ურმების სიმცირის გამო ვერ ესწრებოდა, ამიტომ მომდევნო კვირასაც გაგრძელდა. სულ ქალაქიდან გატანილი იქნა 2079 ურემი... გაცემული იყო განკარგულება, რომ შემდეგში ადარ მომხდარიყო ნაგვის დაგროვება, ქალაქისთვის მოწყობილიყო შესაფერისი საბარგეულო - ნაგვსაყრელი (ფ, 289, ა.1, ს. 54, გვ. 75).

ასეთ პირობებში ამიერკავკასიაში, კერძოდ მეზობელ რესპუბლიკის, აზერბაიჯანის დედაქალაქში იფეთქა ქოლერის ეპიდემიამ. საქართველოში ქოლერის დაფიქსირებამდე საქართველოს რეკომბმა შექმნა განსაკუთრებული კომისია ჯანმრთელობის სახალხო კომისრის ხელმძღვანელობით. სულ მოკლე დროში კომისიამ რესპუბლიკის მასშტაბით 16 სხდომა ჩაატარა და მობილიზება გაუკეთა სამედიცინო პერსონალს. დედაქალაქში მოქმედებდა შვიდი სამკურნალო. ყოველ უბანში დანიშნული იყო თითო ექიმი სტაციონალური ავადმყოფებისთვის, შემოღებული იყო ღამით ორი ექიმის მორიგეობა, საღამოს 8 საათიდან დილის 8 საათამდე. ქალაქის პირველ საავადმყოფოსთან გაიხსნა ქოლერიანი ავადმყოფებისთვის 300 საწოლიანი ბარაკები, სადაც სამხედრო პირებსაც ღებულობდნენ, ყავდათ თავისი მედპერსონალი. პირველ ხანებში ბარაკებს ეტყობოდა მოუწყობლობა, მედპერსონალის ნაკლებობა, მაგრამ შემდეგში, ყოველი ნაკლი გამოსწორდა. მოსახლეობის ინფორმაციის მიწოდების მიზნით ქალაქის სანიტარულ საგანმანათლებლო განყოფილების დახმარებით ტარდებოდა ლექციები, გამოიცა საჭირო პლაკატები და ფურცლები (ფ, 289, ა.1, ს. 54, გვ. 75, 79).

სანიტარული ექიმები მუდმივად აწარმოებდნენ სანიტარულ ზედამხედველობას, დაავადების აღმოჩენის შემთხვევაში დროულ-

ად ხდებოდა ქოლერიანი ავადმყოფების იზოლაცია და სახლის დეზინფექცია. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ავჭალის წყალსადენის სადგურს, სადაც დაინიშნა სანიტარული ექიმი თანაშემწით, რომელსაც დავალებული ჰქონდათ, არა მხოლოდ წყალსადენის სადგურის ზედამხედველობა, არამედ ირგვლივ დასახლებული პუნქტების, მთელი რაიონის სანიტარული მეთვალყურეობა (ფ. 289, ა.1, ს. 54, გვ. 75, 79).

1921 წელსვე რევკომის დადგენილებით ქოლერის გავრცელების სეზონურ თვეებში დაიწყეს დაავადების გავრცელების ყოველდღიური სტატისტიკა (ფ. 289, ა. 1, ს. 52, გვ. 85).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებები, უშედეგო იქნებოდა, თუ არ მოხდებოდა მოსახლეობის აცრა, ქოლერის წინააღმდეგ ბრძოლაში ეს უმთავრესი ზომა იყო. ქოლერის წინააღმდეგ აცრა პირველმა ექიმმა ფერანმა დაიწყო 1884 წელს იაპონიაში ეპიდემიის დროს, მაგრამ არ მოჰყვა შესაფერისი შედეგები, რადგან ასაცრელი მასალა არ იყო ხელოვნურად მომზადებული. შემდეგ მისი საქმე გააგრძელა ექიმმა ნაკონმა, რომელმაც ქოლერის ბაცილებისგან გააქეთა სითხე, რომელიც სხეულში ქმნიდა იმუნიტეტს. სრული აცრის ჩატარება, გულისხმობდა ორი აცრას, იძლეოდა სრულ იმუნიტეტს 6-12 თვემდე. ათასობით ადამიანზე ჩატარებულმა აცრამ, ყველა დაარწმუნა ვაქცინის ვარგისიანობაში. იმუნიტეტი გამომუშავდებოდა მეორე აცრიდან 5 დღის განმავლობაში. ქოლერა აცრილებსაც ემართებოდათ, მაგრამ სიკვდილით არ მთავრდებოდა (ფ. 289, ა. 1, ს. 52, გვ. 86).

ასეთი სიტუაციის გამოსასწორებლად საჭირო იყო, ავადმყოფთა არა მხოლოდ სტაციონალური მკურნალობა, არამედ სანიტარულ-ჰიგიენური პირობების გაუმჯობესებაც. 1921 წლის ეპიდემიის დროს, როგორც კერძო პრაქტიკის მქონე ექიმები, ისე მთლიანი მედპერსონალის მობილიზაციამ, დროზე მიღებულმა რადიკალურმა ზომებმა შეაჩერეს ეპიდემიის მკაცრი მსვლელობა და მოსალოდნელი მძიმე შედეგები.

ეპიდემიების გავრცელების დროს, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საზღვრების გაკონტროლებას. საქართველოს სახმელეთო საზღვართან ერთად საზღვაო საზღვარიც აქვს, რომელიც 315 კილო-

მეტრზეა გადაჭიმული, ამიტომ ეპიდემიების დროს განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ნავსადგურების მუშაობას. დაავადების გავრცელების დროს ნავსადგურებში კარანტინი ცხადდებოდა. რა დროსაც უცხოეთის გემები ნაკლებად შემოდის ბათუმის ნავსადგური გამართული მუშაობდა. 1925 წლის გეგმიური შემოწმების დროს გაირკვა, რომ სოხუმის კარანტინი თავის ხარჯებს ვერ ფარავდა, ხარჯების დასაფარად ავანსს იღებდა ბათუმის ნავსადგურიდან. 1925 წლის 1 ოქტომბრიდან კარანტინები გადაყვანილი იქნა სახელმწიფო ბიუჯეტზე, რამაც უზრუნველყო საბიუჯეტო დისციპლინა, ბევრად მოიმატა მგზავრთა და გემთა მიმოსვლამ, ასევე ლტოლვილების მოძრაობამ. მთელი წლის განმავლობაში ჩატარდა 24 დერატიზაცია, 15 დეზინფექცია, 6,619 ნივთის დეზინფექცია. სომეხი ლტოლვილების შემოსვლამ და ბერძნების გასვლამ დიდი შრომა მოითხოვა, მცირერიცხოვანი შტატის მიუხედავად ბათუმის ნავსადგურს მუშაობა თითქმის არ შეუწყვეტია. ნავსადგური ყველა ეპიდემიოლოგიური ნორმების დაცვით მუშაობდა, ქალაქის სანიტარული ნორმების შემოწმების დროს ხდებოდა მთლიანი ნავსადგურის შემოწმებაც. ბათუმის პორტი შედიოდა სსრ კავშირის ნავსადგურების სანიტარულ-სადამკვირვებლო ორგანიზაციაში და მისი დაწესებული წესებით მოქმედებდა. პორტს ბათკარანტინთან არსებული სანიტარული კომისიაც ამოწმებდა. ნავსადგურის ტერიტორია სრულიად აკმაყოფილებდა სანიტარულ ეპიდემიოლოგიურ მოთხოვნებს. მას ალაგებდნენ სპეციალურად გამოყოფილი დამლაგებლები, ტერიტორიაზე განლაგებული იყო სანაგვე ყუთები, რომელსაც პერიოდულად უტარდებოდა დეზინფექცია. ნაგავი ყოველდღე გაჰქონდათ ქალაქის ნაგავსაყრელზე.

ნავსადგური წყლით მარაგდებოდა ქალაქის წყალსაცავიდან, რომელთა მიწები გაყვანილი იყო პორტის ტერიტორიის გასწვრივ გემების ნავმისადგომთან. წყალს ყოველთვის უტარდებოდა ბიოლოგიური და ქიმიური გამოკვლევა, რომელსაც აწარმოებდა სანიტარულ-ჰიგიენური და ბაქტერიოლოგიური ლაბორატორია. ნავსადგურის წყალსაცავი იმყოფებოდა ნავსადგურის ექიმის მეთვალყურეობის ქვეშ. პორტი სარგებლობდა ქალაქის კანალიზაციით და სისტემის სველ წერტილებს ყოველთვის უტარდებოდა დეზინფექცია. ნავსად-

გურში და გემებში სანიტარული ნორმების დაცვის მიზნით ნავსადგურს ემსახურებოდა სანიტარულ-სამეთვალყურეო სადგური. სწრაფი სამედიცინო მომსახურებისთვის ნავსადგურში იყო ამბულატორია, ყველა სამედიცინო დარგის სპეციალისტით, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ნავსადგურის მთავარი ექიმი.

1922 წელს ბათუმის, სოხუმის, ფოთის და მათი მიმდებარე დასახლებები გადაივსო ლტოლვილი ბერძნებითა და სომხებით, (ამ პერიოდში 8000 ლტოლვილი შემოვიდა), მათი უმრავლესობა ქუჩებში, ბარაკებსა და ვაგონებში ცხოვრობდა, აუტანელ ჰიგიენურ პირობებში. ლტოლვილებში გავრცელდა პარტახტიანი ტიფი, მთელ ბათუმს არა მხოლოდ პარტახტიანი ტიფის, არამედ შავი ქირის გავრცელების საშიშროებაც ემუქრებოდა. აჭარის მთავრობამ დასახმარებლად საქართველოს ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატისგან ადგილზე სიტუაციის მოსაგვარებლად 1. 000000 მანეთის დახმარება მოითხოვა (უიგა, ფ.600, ან.2, საქ. N 14, ფ. 69). 1924 წლის გაზაფხულზე სარფის მიმდებარე სოფლებში, სოხუმსა და მის მიმდებარე სოფლებში შავი ყვავილის დაავადებამ იჩინა თავი და ადგილობრივი კარანტინის სწრაფი რეაგირების შედეგად ინფექციის დროული შეჩერება მოხერხდა, დეკემბრის თვეში დაფიქსიდა დაავადების უკანასკნელი შემთხვევა (უიგა, ფ. 289, ან. 1, საქ. 423, ფ. 48). კარანტინის მუშაობის დროს უცხოეთის გემები ნაკლებად შემოდიოდნენ. 1925 წლის

საქართველოში გავრცელებულ ეპიდემიურ დაავადებებში ერთ-ერთი უძველესი და ყველაზე საშიში დაავადება მალარია იყო. ოცნაინი წლებისთვის მალარიის აგებულება საკმაოდ გამორკვეული იყო, მაგრამ სასურველი სწრაფი შედეგები მის მკურნალობაში მაინც არ შეიძინეოდა, რადგან მალარიის ტოქსინის ბუნება ჯერ კიდევ ამოუცნობი იყო. სწორედ მალარიული ინტოქსიკაცია იწვევდა, როგორც ცალკეული ადამიანის დასნეულებას, ასევე მთელი ერის ფიზიკურ დაავადებასა და ფსიქიკურ აშლილობას. მაგრამ არ შეიძლებოდა მალარიოლოგიის მომავალი წარმატება, მხოლოდ მალარიის პათოლოგიასა და კლინიკურ მკურნალობაზე დამყარებულიყო. როგორც ტროპიკული მედიცინის ერთ-ერთი ფუძემდებელი სპირიდონ ვირსალაძე აღნიშნავდა მალარიასთან ბრძოლა ორი სხვადასხვა მიმარ-

თულებით უნდა წარმართულიყო: ერთის მიზანი უნდა ყოფილიყო მალარიით დაავადებული ადამიანის პარაზიტებისაგან განკურნება და მეორე, ყოველი ჯანმრთელი ადამიანის დაცვა დაავადებისაგან.

პროფესორი ა. ვირსალაძე ავადმყოფთან

მალარიამ, დიდი და ძალიან ცუდი როლი ითამაშა ქართველი ერის ცხოვრებაში, მინდა მაგალითი მოვიყვანო 1911 წელს თბილისის გუბერნიის ექიმის ქიქოძის ოფიციალური მოხსენებიდან, სადაც მალარიის შეფასებას იძლევა...სინამდვილეში ეს თბილისის გუბერნიის უბედურებაა, რომელიც ანადგურებს არა ერთ დასახლებულ პუნქტს, ავტორმა მოხსენებას დაურთო განადგურებული სოფლების და დასახლებული პუნქტების სია. საქართველოში არსებობდა ასეთი გამოთქმა: ფულის შოვნა უფრო ადვილია, ვიდრე მალარიასთან გამკლავება. საქართველოში მოსახლეობის მკურნალობა ძირითადად ქინაქინით მიმდინარეობდა. წამალზე ჩვენი მოსახლეობის წლიური დამაკმაყოფილებელი დოზა იყო 30.000 კილო ქინაქინა, ღირებულება - 1.500.000 მანეთი, ამის გაკეთება შეუძლებელი იყო, რადგან მსოფლიო ბაზარზე წლიურად გამოჰქონდათ 500-600 ათასი კილო ქინაქინა, ცხადია, რომ ეს არ იყო ყველასთვის საჭირო რაოდენობა.

ამიტომ საჭირო იყო პარალელურად მეორე მეთოდის მაღარიის გამომწვევ კოდოს - ანოფელიზმის განადგურების, დაჩქარებული წესით შემუშავება. დაავადებული მოსახლეობის ათი და ზოგ წელს 15% სიკვდილიანობით მთავრდებოდა. საქართველოს მოსახლეობა დიდი დილემის წინაშე იდგა, ან უნდა გაჯანსაღებულიყო ხალხი მაღარიისგან, ან მოხდებოდა ხალხის საბოლოოდ დასწეულება, გადაგვარება და გადაშენება. პირველი მიმართულების გადასაწყვეტად დაირაზმა საქართველოს ეპიდემიოლოგთა და სანიტარულ ექიმთა დიდი ძალა.

1923 წელს სრულიად საქართველოს ექიმთა პირველი ყრილობამ მაღარია და მაღარიასთან ბრძოლა საპროგრამო საკითხად დააყენა (უიცა, ფ. 599, ა. 1, ს. 29). ყრილობამ მიზნად დაისახა ანტი მაღარიული ორგანიზაციების მუშაობის პირობების გაუმჯობესება, განმტკიცება და დაწყებული მუშაობის გაფართოვება. ჯანდაცვის სახ.კომისარიატის უახლოესი ამოცანა იყო ყველა სამალარიო სადგურების სახელმწიფო ბიუჯეტზე გადაყვანა და ყველასათვის ერთიანი სამალარიო მოქმედების მეთოდოლოგიის დამუშავების აუცილებლობა, რათა ყველა სადგურს ერთნაირი მეთოდით ეწარმოებინათ დაკვირვება, რითაც შესაძლებელი გახდებოდა მათი ნამუშევრების, კვლევების შედარება, რადგან მიმდინარეობდა არა მხოლოდ მოსახლეობის მკურნალობა, არამედ თითოეული განსხვავებული შემთხვევის გამოკვლევა.

დაავადებული მოსახლეობის მკურნალობა ძირითადად ქინაქინით მიმდინარეობდა. მის მისაღებად კლინიკებში იყენებდნენ სხვადასხვა მეთოდს. ოცდაათიანი წლებიდან ჩვენში ინერგებოდა ქინაქინის ვენაში შეყვანის მეთოდიც, რასაც უფრო დამძიმებული ავადმყოფებისათვის იყენებდნენ, მათთვის, ვის სისხლშიც პარაზიტების დიდი რაოდენობა აღმოჩნდებოდა. მიუხედავად ამ მეთოდის უპირატესობისა, მისი სიძვირის გამო, მასიურად დანერგვა, არ ხერხდებოდა.

1925 წლის შემდეგ, მიუხედავად ქინაქინის გამოურკვეველი თერაპიული დოზებისა, მაღარიის მკურნალობის დროს ქინაქინა მაინც შეუცვლელი წამალი იყო. თუმცა წამლის სიძვირემ და მსოფლიოს მოთხოვნათა დაუკმაყოფილებლობამ, აუცილებელი გახდა ახალი

პრეპარატის შემუშავება. ევროპელი ექიმებისა და ქიმიკოსების კვლევა - ძიებით მიღებული იყო ახალი ქიმიურ - სინთეტური საშუალება - პლაზმოქინი. უგემო ტაბლეტები, რომელსაც ბავშვებიც კი სიამოვნებით იღებდნენ. დასაწყისში ქართული მედიცინისათვის პლაზმოქინის შეძენა გაძნელდა. ამიტომ ის საცდელად გამოიყენეს ავადმყოფთა მცირე, უფრო მძიმედ დაავადებულ ავადმყოფებზე. შედეგების მიხედვით დაადგინეს, რომ პლაზმოქინი მეტად საჭირო პრეპარატი იყო, მეტად მძიმე შემთხვევების დროს, საკმაოდ კარგ შედეგს იღებდა ქინაქინისა და პლაზმოქინის ერთად გამოყენება. ავადმყოფთა მკურნალობა ტროპიკულ სადგურებში მიმდინარეობდა.

ზევით აღნიშნე, რომ მაღარიაზე მკურნალობა 20-იან წლებზე გაცილებით ადრე დაიწყო. საუკუნის დასაწყისში ტროპიკული სადგურები უკვე არსებობდა ბათუმსა და თბილისში. ბათუმის მაღარიის სადგური, ადრე ცენტრალური ტროპიკული სადგური, 1913 წელს ბათუმელი ექიმების მიერ იქნა დაარსებული. 20-იანი წლებისთვის ის ითვლებოდა პირველ მაღარიის სადგურად მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით. (უიცა, ფ. 1997, ა.1, ს. 27).

სამალარიო სადგურები და სამალარიო ექსპედიციები არ იყო საკმარისი დაავადებული მოსახლეობის განკურნებისთვის. ჯანსახკომის სანიტარო-სანიტარულ ეპიდემიოლოგიური განყოფილების და სამაზრო აღმასრულებელი კომიტეტების ხელშეწყობით 1924 წლიდან მაზრებში მაღარიის გავრცელების მიხედვით ექიმთა გადამზადების მიზნით, მაზრებიდან დაიწყო ექიმების მივლინება სამალარიო კურსებზე შემდეგი ნორმით: თელავის, სიღნაღის, სენაკის ზუგდიდის ოზურგეთის, ტფილისის, ბორჩალოს მაზრიდან - 4; თიანეთის დუშეთის გორის, სამხრეთ ოსეთის, ახალქალაქის, ლეჩხუმის, რაჭის, სვანეთის, აჭარისა და ქალაქ ფოთის 1 ექიმი; (ფ. 289, ა, ს. 416.)

მაღარიასთან ბრძოლამ გარკვეული გამოცდილება შეიძინა, უკვე 20-იანი წლების ბოლოსა ეპიდემიოლოგიური ბრძოლამ მიიღო სეზონური ხასიათი. ეპიდემიური პერიოდი გრძელდებოდა ივნისიდან ნოემბრამდე, არა ეპიდემიური პერიოდი - ნოემბრიდან მაისის ჩათვლით. ტროპიკული დაავადებებთან ბრძოლის ახალი მეთოდით

ხუთწლიანი გეგმა შემუშავდა, პირველი ხუთწლელი მოიცავდა 1925-1930 წლებს.

მალარიის საწინააღმდეგო მუშაობა კახეთის მხარეშიც მიმდინარეობდა. კახეთი თავისი ბუნებით იმდენად ლამაზი და მშვენიერია, რომ პოეტები მას მიწიერ, ამ ქვეყნის სამოთხეს უწოდებდნენ. თითქოს წარმოუდგენელი იყო იქ მალარიის კერების არსებობა, მაგრამ სამწუხაროდ მისი დაბლობი, ალაზნის ნაპირა ადგილები, თავისი ჰავით ჭაობის გამო, ნამდვილ ჯოჯოხეთს წარმოადგენდა. ამ ადგილებში სიკვდილიანობის მაღალი პროცენტი იყო. როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, ამ ტერიტორიებზე არსებული ბევრი სოფელი "ობოლაძე", "ბაიხო", ჩალინი, ტურის ციხე, სანავარდო, რჩეულეთი, ფაშაანი, ძეგანი; მთლიანად ამოწყვეტილა, ხოლო სოფლებში: ხორბალოში, შაქრიანში, კუჭატანში, ჭიკაანსა და ჭანტლისყურეში, მოსახლეობა განახევრებულია. ჭაობიან ადგილებში ადვილად ხარობდა წყალმცენარეები: წყლის ხავსი, ბაყაყის ბუდე, წყლის გვიმრა, და ა. შ. სწორედ ამ მცენარეების ატეხილი შამბნარი წარმოადგენდა კოდოს კვერცხის დასადებ ადგილებს.

კახეთის მხარის კვლევებით პირველად დაინტერესდა ტროპიკული მედიცინის ინსტიტუტი, საქართველოს ჯანსახკომის სანიტარულ ეპიდემიური განყოფილების დაფინანსებით კახეთში რამდენიმე ექსპედიცია მოეწყო. სამალარიო ექსპედიციის მუშაობა სწარმოებდა ალაზნის ველის გარკვეულ ნაწილზე, მდ. ალაზნის გაღმა - კავკასიონის ქედის - სოფელ აფენიდან სოფელ ყაბახჩამდე, გამოდმა სოფელ ანაგიდან სოფელ ყარაღაჩამდე. ეს ტერიტორია სიდნაღის, ნაწილობრივ თელავის და აზერბაიჯანის ტერიტორიაა. ძირითადი საგანი იყო მოსახლეობის მალარიით დაავადების გამოკვლევა და მალარიის გამომწვევი მიზეზების კვლევა. დაინტერესება გამოიწვია დაბლობში მდინარე ალაზნის ველმა, მისი შენაკადების, ანუ როგორც მათ უწოდებენ ხევებმა და პატარა მდინარეებმა. მდინარე ალაზნის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირი ძლიერ განსხვავდება ერთმანეთისგან, მარჯვენა ნაპირზე სჭარბობს ტიტველი მინდორი, მარცხენა კი ტყიანია. ალაზნის ველის ნაკლები დაქანების გამო, მდინარე ალაზნის წყალდიდობის დროს გადმოდის ნაპირებიდან და ქმნის დროებით დაჭაობებულ ადგილებს, ზოგიერთ ადგილზე მუდმივ ჭაობებ-

საც, როგორცაა, სოფელ ბოლოკიანთან, ივანოვკასთან (უიდა, ფ.1997, ა, 1, ს. 80).

საბჭოთა მამულის "ალაზნის" ტროპიკული რუკა

გამოკვლეული და შესწავლილი იყო ალაზნის პირა რაიონებიც, სიღნაღის, ლაგოდეხის და ყვარლის ალაზნის ნაპირას გაშენებული სოფლები, შესწავლილი იყო ნიადაგი, წყალი. ზოგიერთი სოფელი გარემოცულია როგორც დროებითი ასევე მუდმივი ჭაობებით, ბაღბოსტანი ზოგიერთ ადგილას პირდაპირ ნაჭაობარ მიწებზე იყო გაშენებული. ნალექთა რაოდენობით ალაზნის ველი მდიდარი არ არის, 5-6 თვის განმავლობაში, ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე ხელსაყრელი პირობები იყო ანოფელიზის გამრავლებისთვის. ექსპედიცია აწარმოებდა ალაზნის ველის მიდამოებში დასახლებული მოსახლეობის კარდაკარ ჩამოვლის მეთოდით გამოკვლევას, რამაც საშინელი შედეგი აჩვენა: წნორში მოსახლეობის 70%, ყარაღაჩში 55%, ლაგოდეხის სოფლებში 1927 წლისთვის გამოკვლეულთა 100% იყო. დაავადების მხრივ ყველაზე მძიმე 1922 წელი იყო (ფ. 1997, ა.1, ს. 8, გვ. 81, 85)

მოსახლეობის გამოკვლევა დაიწყო სიღნაღის რაიონიდან სამალარიო სეზონზე, მოსახლეობაში კარდაკარ ჩამოვლით შემოწმების დროს, შემოწმდა 1560 მოსახლე, თუმცა ახალი ინფექცია იშვიათი არ გამოვლენილა. საქმე იმაში იყო, რომ კახეთში გაზაფხული უფრო ნეს-

ტიანია, ვიდრე ზაფხული. ზაფხულში დანესტიანებას იწვევდა პრიმიტიულად გაყვანილი სარწყავი არხები და დაავადებულთა ახალი შემთხვევებიც იქ აღმოჩნდა.

გამოსაჯანმრთელებლად კახეთში უკეთესი პირობები იყო, ვიდრე დასავლეთში, ამიტომ საჭირო იყო დროული სამედიცინო ჩარევა, მოსახლეობისათვის ქინაქინით დახმარება, სამედიცინო ამბულატორიების გახსნა და მოსახლეობის გათვითცნობიერება დაავადების თავიდან აცილების მიზნით. ალაზნის მარჯვენა მხარის დიდი ნაკლი ის იყო, რომ აქ მალარია მძვინვარებდა. ალაზნის გაღმა მხარის მოსახლეობის გაჯანსაღებისთვის საჭირო იყო 500 კილო ქინაქინა, ამ საკითხის მოსაგვარებლად სამაზრო კომიტეტის მეტი ჩართულობა იყო აუცილებელი (ფ. 599, ა, ს. 30).

მალარია ხშირ შემთხვევაში ტუბერკულოზში იზრდებოდა ხოლმე. ყველამ ვიცით რა როლი ითამაშა ტუბერკულოზმა საქართველოს ცხოვრებაში. მის მკურნალობაში ჩართული იყო არა მხოლოდ ჯანდაცვის სისტემა, არამედ მთლიანი მოსახლეობა. 20-იანი წლების ბოლოს როგორც თბილისში ასევე რესპუბლიკის მთავარ ქალაქებში ტუბდისპანსერები გახსნილი იყო, იხსნებოდა ექიმთა გადასამზადებელი კურსები, იკითხებოდა ლექციები, ტარდებოდა ტუბსამდღურები, რომელთა მიზანი შემოსავლით ავადმყოფთა დახმარება იყო. სამდღურის ფარგლებში ტარდებოდა ლექციები, სპექტაკლები, ტუბერკულოზის სამდღურის შემოსავლის ნახევარი დახმარებისთვის ირიცხებოდა: ერთი დოკუმენტის მიხედვით: სამ დღეში 19-21 ივნისის სიღნაღის რაიონში შეგროვდა 208.971 მანეთი. გარდა ამისა შემოვიდა 10 კგ, ლობიო, 40 ფუთი სიმინდი, 7 ფუთი ხორბალი. ზუგდიდის მაზრიდან მაისის თვეში ჩატარდა მსგავსი სამდღური და შემოსავალი 19.525.000 (ფ. 289, ა.1, ს. 261).

მიუხედავად გაწეული მუშაობისა, მალარიით და სხვა ტროპიკული დაავადებებით ათასობით ადამიანი იღუპებოდა. ზუსტი სტატისტიკური მონაცემები ტროპიკული და ინფექციური დაავადებებით გარდაცვლილთა შესახებ არ არსებობდა. მიზეზი ერთი იყო, მალარიით დაავადებული ადამიანის გარდაცვალების მიზეზი სხვა თანმდევი დაავადება ხდებოდა, მაგალითად ფილტვების ანთება, ამიტომ გარდაცვალებ-

ბის საექტო ჩანაწერებში სიკვდილის მიზეზად სხვა და სხვა დაავადება იწერებოდა.

ისტორია გრძელდება, მიუხედავად იმისა, რომ მედიცინა განვითარდა, ნებისმიერი ეპიდემიური აფეთქება ადამიანთა მოდგმას მაინც დიდ საშიშროებას უქმნის. დღეს XXI საუკუნის ოციან წლებში მსოფლიო კიდევ ერთხელ დადგა ამ საშიშროების წინაშე. პანდემიის შედეგად ადამიანთა ორგანიზმში შემორჩენილმა დაავადებებმა სერიოზული საფრთხე შეუქმნა ჩვენს თაობას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალი არქივი - უიგა - ფ. 289, ა.1 ს. NN 52, 54, 261, 416;
2. ფ. 599, ა. 1. ს. NN29, 30;
3. ფ. 1997, ა.1, ს. NN27, 80, 81;
4. საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი - სცა - ფ.1882,ა.1,ს. 58;
5. ფ. 1936, ა.1, ს.8;
6. ფ. 2023,ა.1, ს.58;
7. ფ. 2080,ა.1. ა.173.
8. გაბრიელ გოკიელი, „ხოლერა“, ქუთაისი, 1916

Tinatin Jabadari

Pandemic Diseases in Georgia in the 1920s

(According to archival documents)

Summary

The topic concerns infectious diseases that spread in Georgia at the beginning of the last century, some of which became pandemics. Epidemics are almost as old as the human race; in past centuries, smallpox, typhus, plague, cholera, malaria and other infectious diseases threatened to wipe out various countries of the world.

Research and study of tropical diseases began in our country at the beginning of the century and is still ongoing.

In 1914, during the First World War, there was a tense epidemic situation all over the world, including in the Caucasus, and local medical institutions were under increased strain. The situation was difficult, both in the east and in the west of the country. Every spring, diseases appeared with new severity among the population. Until 1921, the situation was relieved with the help of "flying" sanitary groups and small medical institutions. Since 1921, the opening of small and large hospitals, the provision of information to the population, and the holding of lectures with the help of the city's sanitary education department have taken on a massive character, which has brought better results. Later, starting in 1925, epidemics were affected by a five-year plan.

ირინა გოგონაია

Irina Gogonaia

Vakhtang VI's Recipes for Making Liqueurs: Units of Volume and Weight Given in the Recipes and their Conversion to the Metric System

ვახტანგ VI-ის რეცეპტები ლიქიორების დამზადების შესახებ: რეცეპტებში მოცემული მოცულობისა და წონის ერთეულები და მათი გადაყვანა მეტრულ სისტემაში

სტატია მომზადდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის „საბუნებისმეტყველო (ქიმიურ-ტექნოლოგიური და მინერალოგიურ-გემოლოგიური) ცოდნა ქართულ და აღმოსავლურ ხელნაწერებში საქართველოს სიძველეთსაცავებში“ (საგრანტო ხელშეკრულება FR-21-620) ფარგლებში.

Abstract. The article discusses a series of paragraphs from Vakhtang VI's "Book of Chemistry" - "A Book of Mixing Oils and Making Chemistry" - that deal with the preparation of liqueurs (in King Vakhtang's terminology, "otka") (§264 - 268).

The research aimed to provide a professional analysis and interpretation of the chemical-technological knowledge about the production of liqueurs in the given paragraphs, taking into account the peculiarities of the cultural-historical environment of the creation of the manuscript, including the analysis of the units of weight and volume ("giranqa", "vedra", "chetverti", "miskhali") used for the production of liqueurs according to the text and their conversion to the metric system to determine the quantitative ratios of the ingredients.

Keywords: Vakhtang VI, "A Book of Mixing Oils and Making Chemistry", manuscript, liqueurs, "giranka", "vedra", "chetverti", "miskhali", metric system

აბსტრაქტი. სტატიაში განხილულია ვახტანგ VI - ის თხზულებაში - „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის“ - მოცემული პარაგრაფების სერია, რომელიც ეხება ლიქიორების (ვახტანგ მეფის ტერმი-

ნოლოგიით, „ოტკების“) დამზადებას (§264 - 268). კვლევა მიზნად ისახავდა მოცემულ პარაგრაფებში ლიქიორების დამზადების შესახებ ქიმიურ-ტექნოლოგიური ცოდნის პროფესიულ ანალიზსა და ინტერპრეტაციას ხელნაწერის შექმნის კულტურულ-ისტორიული გარემოს თავისებურებების გათვალისწინებით, მათ შორის, ტექსტის მიხედვით ლიქიორების დასამზადებლად გამოყენებული წონისა და მოცულობის ერთეულების (მისხალი, გირანქა, ვედრა, ჩეთვერტი) ანალიზს და მათ გადაყვანას მეტრულ სისტემაში ინგრედიენტების რაოდენობრივი თანაფარდობების დასადგენად.

საკვანძო სიტყვები: ვახტანგ VI, „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის“, ხელნაწერი, ლიქიორები, „გირანქა“, „ვედრა“, „ჩეთვერტი“, მისხალი, მეტრული სისტემა

შესავალი. ვახტანგ VI (1675 – 1737წწ.) - ქართლის გამგებელი¹, მეფე, სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწე, პოეტი, მთარგმნელი², ისტორიკოსი, მეცნიერი³ პირველი ქართული ტექნო-ქიმიური სახელმძღვანელოს ავტორია⁴. ისპაანში ტყვეობაში ყოფნის დროს (1712 - 1716 წ.) მან დაიწყო და რუსეთში გადასახლების შემდეგ (1725 - 1737 წ.) დაასრულა კრებითი ხასიათის ნაშრომი „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის შეკრებული მეფის ვახტანგისაგან“ (შემდეგში: „ქიმია“). ვახტანგმა მოახდინა მრავალ კრებულში გაფანტული მასალის გამოკრეფა და დაჯგუფება, თავი მოუყარა რეცეპტებს, შეადგინა ტექნოლოგიური და ტექნიკური ხასიათის მითითებები. შედეგად „ქიმიაში“, გარდა ტრადიციული ცოდნის აკუმულაციისა, ვპოულობთ აღმოსავლური, ლათინური და რუსული წყაროების გავლენის კვალს. ითვლება, რომ ვახტანგ VI ხშირ შემთხვევაში თვითონ ატარებდა ცდებს და ჰქონდა გარკვეული პრაქტიკული გამოცდილება.

¹ ლ.მენაბდე, ვახტანგ მეექვსე, თბილისი, ნაკადული, 1966. – 189 გვ.

² თ. აბულაძე, ვახტანგ მეექვსის მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, თბილისი, 1990.

³ ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის; ტექსტი გამოსაც. მოამზადეს, შესავ., კომენტ., ტერმინთა საძიებლები და ლექსიკონი დაურთეს თ. ენუქიძემ და ვ. კოკოჩაშვილმა. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1981

⁴ ელიზა მარქარაშვილი, ნარგიზ მეგრელიძე. ვახტანგ VI - ქიმიის პირველი ქართული სახელმძღვანელოს ავტორი. სამეცნიერო ჟურნალი „ერუდიტი“ № 2, გამომცემლობა „მწიგნობარი“, 2018. გვ. 141 – 147

კვლევის ფარგლებში შესწავლილ იქნა ვახტანგ VI - ის „ქიმიის“ პარაგრაფების სერია, რომელიც ეხება ლიქიორების (ვახტანგ მეფის ტერმინოლოგიით, „ოტკების“) დამზადებას (§264 - 268). კვლევა მიზნად ისახავდა მოცემულ პარაგრაფებში ლიქიორების დამზადების შესახებ ქიმიურ-ტექნოლოგიური ცოდნის პროფესიულ ანალიზსა და ინტერპრეტაციას ხელნაწერის შექმნის კულტურულ-ისტორიული გარემოს თავისებურებების გათვალისწინებით, მათ შორის, ტექსტის მიხედვით ლიქიორების დასამზადებლად გამოყენებული წონისა და მოცულობის ერთეულების ანალიზს და მათ გადაყვანას მეტრულ სისტემაში ინგრედიენტების რაოდენობრივი თანაფარდობების დასადგენად.

მეთოდები. სტატიაში განხილული მასალის კვლევა განხორციელდა ინტერდისციპლინური მიდგომით: ტექსტის ანალიზი, შედარებითი ანალიზი, ხელნაწერის განხილული პარაგრაფების კულტურულ-ისტორიული გარემოს თავისებურებებიდან გამომდინარე და ინტერპრეტაცია უშუალოდ დარგის - ქიმიის, ასევე, მეტროლოგიის ისტორიის შესაბამისი ეტაპების გათვალისწინებით.

შედეგები. შესწავლის შედეგად გამოიკვეთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოება:

1. პარაგრაფები ლიქიორების დამზადების შესახებ ვახტანგ VI - ის თხზულებიდან „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის შეკრებული მეფის ვახტანგისაგან“ ასახავს თანადროულ ქიმიურ-ტექნოლოგიურ ცოდნას ლიქიორების, ანუ ტკბილი, მაგარი სპირტიანი სასმელების დამზადების შესახებ;
2. შესწავლილი მასალა ნათელყოფს კულტურათა გზაჯვარედინზე მყოფი ქვეყნის მიერ სათანადო ცოდნისა და ტრადიციის შეთვისებისა და ტრანსფორმაციის გზას ადმოსავლური და ევროპული/რუსული წყაროების თარგმნის, გადამუშავება-შევსებისა და ინტერპრეტირების გზით;
3. აღნიშნული კვალი და გავლენები აისახება ტექსტის ლექსიკაში, რეცეპტურასა და ინგრედიენტების რაოდენობების განსაზღვრისათვის გამოყენებულ განზომილების ერთეულებში.

მსჯელობა. ხელნაწერის შესახებ. ხელნაწერის - „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის შეკრებული მეფის ვახტანგისაგან“ ერთადერთი სრული ტექსტი დაცულია კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში შიფრით **S 3721** (წერა-კითხვის გა-

მავრცელებელი საზოგადოების ყოფილი კოლექცია)⁵. იგი დავით ჩუბინაშვილის ფონდს გადმოეცა სანკტ-პეტერბურგიდან 1924 წელს. ხელნაწერი პატარა ფორმატისაა 16x10; შეიცავს ორივე გვერდზე ნაწერ 72 ფურცელს. ნაწერია მხედრულით. სათაურები და ზოგჯერ სიტყვათა დასაწყისი გამოყოფილია სინგურიტ. შედგება 279 პარაგრაფისაგან. ტექსტის სათანადო ადგილებში ჩართულია ქიმიურ ხელსაწყობათა რამდენიმე ნახაზი. ხელნაწერი იწყება ანბანზე დალაგებული პარაგრაფების საძიებლით. მას 11 გვერდი უჭირავს (2r-7r). ხელნაწერს არა აქვს ანდერძი, უთარიღოა⁶ და არ არის ვახტანგ VI-ის ავტოგრაფი.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ **S 3721** ნუსხა გადაწერილია ვახტანგის შვილის ვახუშტი ბატონიშვილის (ბაგრატიონის) მიერ რუსეთში, ვახტანგის სიკვდილის (1737 წ.) შემდეგ⁷. უფრო ზუსტად, ხელნაწერის ქვირნიშნის შესწავლის საფუძველზე, 1742-1744 წლებში. ითვლება, რომ ვახუშტის ხელითვე არის შესრულებული ქიმიურ ხელსაწყობათა ნახაზები.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ გადაწერილი ხელნაწერის გარდა, აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის სანკტ-პეტერბურგის განყოფილების ქართულ ხელნაწერთა ფონდში ინახება „ქიმიის“ ტექსტის ფრაგმენტი კოდით **E 121**. ხელნაწერის შესწავლის შედეგად დადგენილია, რომ იგი ვახტანგ VI-ის „ქიმიის წიგნის“ ავტოგრაფია, რომელმაც შემოგვინახა ტექსტის 8 პარაგრაფი (§94 - 101).

ამ ფრაგმენტით გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება ტექსტის მთლიან ავტოგრაფზე. იგი პარაგრაფებად დაყოფილი ყოფილა ქანწილით. პარაგრაფებს ნუმერაცია და სარჩევი არ ჰქონია და ის ვახუშტის შემოღებულია.

პარაგრაფები ლიქიორების დამზადების შესახებ. ვახტანგ VI-ის თხზულება „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის“ (ხეც. S-3721)⁸ შეიცავს საინტერესო რეცეპტებს ლიქიორების დამზადების

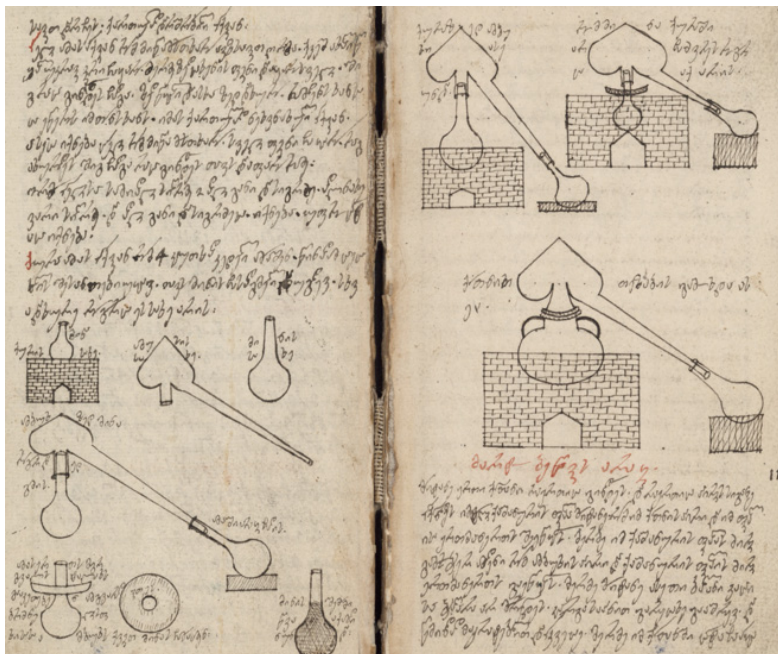
⁵ S3721, კ.კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

⁶ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა, შედგენილი ა. ბაქრაძის, თ. ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მზ. შანიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, III ტ., თბილისი, 1963

⁷ საჩკოვი მ., ჩაგუნავა რ., ვახუშტი ბაგრატიონი - პირველი ქართული ქიმიური შინაარსის თხზულების რედაქტორი, ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის შრომები, კრებული, XIV, 2004, გვ. 72 - 75

⁸ S3721, კ.კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

შესახებ (§§264-268)⁹. სანამ უშუალოდ აღნიშნულ პარაგრაფებში წარმოდგენილ მასალას შევხებით, დასაზუსტებელია, რა სასმელს წარმოადგენს ლიქიორი და რითი განსხვავდება სხვა სპირტის შემცველი სასმელებისგან, როგორიცაა, მაგალითად, ღვინო ან ლუდი.

სურათი 1. S-3721 „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის მეკრებული მეფის ვახტანგისაგან“, XVIII ს. დაცულობის ადგილი: კ.კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

ლიქიორები, არყები და ნაყენები სპირტის გადამუშავების პროდუქტებია და სპირტის მაღალი შემცველობით ხასიათდებიან. ამავე დროს ისინი ერთმანეთისგანაც განსხვავდებიან: გემოს მიხედვით ნეიტრალური არყები მზადდება ყოველგვარი არომატის მომნი-

⁹ ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის / რაულ ჩაგუნავა, ელიზა მარქარაშვილი ; [რედ. მ. სამსონია] ; .თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2013.

ქებული დანამატების გარეშე¹⁰, ნაყენებისთვის კი, პირიქით, არომატიზაციაა უმნიშვნელოვანესი. ლიქიორები, ისევე როგორც ნაყენები, შეიცავენ დიდი რაოდენობის არომატულ დანამატებს, ამავე დროს ხასიათებიან შაქრის უფრო მაღალი შემცველობითა და უფრო სქელი კონსისტენციით.

რეცეპტების (§§264-268) ტექსტში მოცემულია სწორედ მაგარი (სპირტის მაღალი შემცველობის) ტკბილი ალკოჰოლური სასმელების - ლიქიორების - დამზადების წესი, თუმცა, ტექსტში არ არის გამოყენებული ტერმინი „ლიქიორი“. როგორც ჩანს, შეგნებულად იხმარება რუსული „ოტკა“ ლიქიორის, ხოლო ქართული „არაყი“ - ინგრედიენტის (სპირტის ან არყის) აღსანიშნავად, ლიქიორების რეცეპტები ვახტანგ მეფემ, როგორც ჩანს, ჯერ ცალკე შეაგროვა და დაამუშავა და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიტანა სახელმძღვანელოში (მინის საქმესთან დაკავშირებული რეცეპტების გაერთიანების ანალოგიურად - §§216 - 233). ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში

ცხრილი 1. ვახტანგ VI. „ქიმია“ - რეცეპტები ლიქიორების დამზადების შესახებ

§§ ნომერი	რეცეპტის დასახელება
264	დარიჩინის ოტკა
265	ა[მ]ბრის ოტკა, რ[ომე]ლსაც ჰქვიან ალე ვიტერმუს
266	ძალის მომცემი ოტკა, რ[ომე]ლსაც ფრანგულ ჰქვიან კარდიალის ტენპერატო
267	დანამასტიკის ოტკა, ფრანგნი მოსტიხას ეძახიან
268	ოტკა აკავითისა, სხვებისაც სხვა რიგ განსხვავებული რეცეპტი - აერთიანებს რამდენიმე ლიქიორის დამზადების რეცეპტს: დართული აქვს „დარიჩინის ოტკის დამზადების მეორე წესის აღწერილობა და „თეთრი ოტკისთვის ვარაყის მიცემა“, თეთრი ოტკა უნდა იყოს დანცინგის (გდანსკის) ლიქიორის ქარხნების ცნობილი ლიქიორი „გოლდვასერი“, ე.ი. „ოქროს არაყი“, სახელწოდება იმით არის განპირობებული, რომ სასმელი წვრილდისპერსული ოქ-

¹⁰ ხომასურიძე მ., არყის ტექნოლოგია, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009.

	როთია გაჯერებული. ვახტანგის მოცემულ რეცეპტში ნახსენებია „დანჯის მინა“, სავარაუდოდ, დანცინგის ბოთლი, რაც დამატებით არგუმენტს წარმოადგენს, რომ „თეთრი ოტკა“ გაიგივდეს „გოლდვასერთან“. ^{11, 12}
--	---

რეცეპტში „დარიჩინის ოტკა“ მოცემულია ლიქიორის დამზადების წესი, რომელიც ითვალისწინებს არაყში დანაყილი დარიჩინის ერთი კვირით დაყენებას, მიღებული ნაყენის გამოხდას და გამოხდის პროდუქტზე (დისტილატზე) ვარდის წყალზე დამზადებული შაქრის სიროფის დამატებას. დარიჩინი შეიცავს არომატულ ნივთიერებას - დარიჩინმჟავას, რომელიც აქროლადობის გამო არაყთან ერთად გამოიხდება და გამოხდილ არაყს დამახასიათებელ სასიამოვნო სურნელებას ანიჭებს¹³.

რეცეპტის ტექსტის მიხედვით: „1 ვედრა ღვინის თუ ჰურის არაყი იყოს, დარიჩინი 2 გირანჯა მსხვილად დანაყ და ერთს მინაში ჩაყარ და ის 1 ვედრა არაყი ზედ დაასხი, მაგრად თავს მოჰყარ და თბილად დადგი ერთს კვირას. მერმე ქვაბში ჩაასხი. ნელად ცეცხლი მიეც და გამოხადე. ჰ(ირვე)ლად მოწითალო გამოვა და ბოლოსა და ბოლოს თეთრი და უფრო გემო-სუნიათი წამოვა. ტკბილი მანამდინ ადინე, სანამდინ ან გემო და ან სიტკბო ჰქონდეს. როდესაც ეს[ქე]ბი ადარ ექნება, გარდმოიღე ის ქვაბი და მის მუტს ნუღარ ადენ. მერმე ის გამოხდილი ოტკა ერთს რამდემე ჟურჟელში ჩაასხი, ერთმანეთში აურივე. მერმე ვარდის წყალი, რა ერთი გინდოდეს, იმდენს მაქარში ჩაასხი და ახალს მოკალუღს ტაფაში წამოადუღე და ქაფი მოხადე. ისიც იმ ოტკაში ჩაურივე და მაგრად თავს დაუცევ, რომ სუნი არ ამოქრეს და დააცაღე, რომ დაწმდეს. და თუ გინდა, ის ჩაასხი მინებში და, თუ გინდა, ქაღალდში გასწურე.“

ამ დარიჩინის ოტკის ხასიათი ეს არის: კაცს რომ სტომაქი დაუძლორებული და გაგრილებული ჰქონდეს და საჭმელს ვერ აღწობდეს, კაცის სტომაქს გაახურვებს, ძალს მისცემს, საჭმელს მოადნობს და აგებულებას მხიარულად დაუქერს“.

აღსანიშნავია, რომ ლიქიორების დამზადების ყველა რეცეპტის ბოლოს მოცემულია მისი სამკურნალო ეფექტი და სამედიცინო

¹¹ ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის / რაულ ჩაგუნავა, ელიზა მარქარაშვილი; [რედ. შ. სამსონია]; თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2013.

¹² P.B. Чагунава. Вахтанг Багратиони и его труд по химии. Тб. 1984

¹³ ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის; ტექსტი გამოსაც. მოაშუადეს, შესავ., კომენტ., ტერმინთა საძიებლები და ლექსიკონი დაურთეს თ. ენუქიძემ და ვ. კოკოჩაშვილმა. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1981

დანიშნულება, რა შემთხვევაში, ასევე, როგორ უნდა იყოს „ოტკა“ მიღებული („უზმოდ უნდა დაღუვდე“, დილ - დილაზედ უზმოდ $\frac{1}{2}$ ჩარკა უნდა დალიოს“, „1 საათს ჭამამდის უწინ დალიოს“ და სხვ.)¹⁴.

ცხრილში (ცხრილი 2) საილუსტრაციოდ მოცემულია ორი (პირველი შედარებით მარტივი, ხოლო მეორე - მრავალკომპონენტური) ლიქიორის შედგენილობა და დამზადების ტექნოლოგიური ხერხები, სამკურნალო დანიშნულების მითითებით. ასევე, ცხრილში ცალკე გრაფაში გამოყოფილია საზომი ერთეულები.

ცხრილი 2. ვახტანგ VI. „ქიმია“ - დარიჩინის ლიქიორის და ამბრის ლიქიორის საწყისი კომპონენტები და დამზადების ტექნოლოგიური ხერხები

წ-ის ნომერი	დასახელება	საწყისი კომპონენტები	დისტილატზე დამატებული კომპონენტები	ტექნოლოგიური ხერხები	განზომილების ერთეულები	სამკურნალო გამოყენება და დანიშნულება
264	დარიჩინის ოტკა	2 გირანქა დარიჩინი, 1 ვედრა ღვინის თუ ჰურის არაყი	შაქრის სიროფი მზადდება შაქრისა და ვარდის წყლისგან	1)საწყისი კომპონენტები დასაყენებელია 1 კვირის განმავლობაში; 2) გამოხდა 3)დაწმედეს(ქაღალდში გასწურე, „თუ გინდა“)	გირანქა ვედრა	ამ დარიჩინის ოტკის ხასიათი ეს არის: კაცს რომ სტომაქი დაუძლურებული და გაგრილებული ჰქონდეს და საჭმელს ვერ ადნობდეს, კაცის სტომაქს გაახურებს, ძალს მისცემს, საჭმელს მოაძნობს და აგებულებას მხიარულად დაუქერს.

¹⁴ ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის; ტექსტი გამოსაცემოაზრად, შესავ., კომენტ., ტერმინთა საძიებლები და ლექსიკონი დაურთეს თ. ენუქიძემ და ვ. კოკოჩაშვილმა. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1981

265	ა[მ]ბრი ს ოტკა, რ[ომე] ლსაც ჰქვიან ალე ვი- ტერ- მუს	2 ვედრა დვინის არაყი, 1/2 ვედრა ვარდის წყალი, 3 გირანჯა დარიჩი- ნი, 2 გი- რანჯა ლიმო- ნის ქერ- ქი, 4 გი- რანჯა ვარდის ფურცე- ლი	-2 მისხალი და- რიჩინის ზეთი, 2 მისხალი თუ- რინჯის ზეთი, 2 მისხალი ამ- ბარი, ნახევარ მისხალი მუშ- კი, 6 მისხალი ამბრის სული - შაქრის სირო- ფისთვის - 6 გირანჯა შაქ- რი, 1 ჩეთვერ- თი ვარდის წყალი; დანამატები შაქრის სი- როფზე - ერთი მისხალი და ნახევარი ზაფ- რანა და 1/2 მის- ხალი ჭიისფე- რი, დანაყილი, ამ შაქარში ჩა- ყარე და ის და- ნაყილი ამბარი და მუშკი ჩაურ- ივე.	1) ძირითა- დი კომპო- ნენტები 4 დღის გან- მავლობაში უნდა და- ყენდეს 2) დამატე- ბული კომ- პონენტები შაქარში უნდა აიზ- ილოს 3) შაქრის სიროფი დუღდება 3) შაქრის სიროფი დანამატე- ბით „ცოტა კიდევ წა- მოადუღე“ 3) „დაწმენ- და დააცა- დე“ 4) ქაღალ- დში გაწურე	ვედრა გირანჯა მისხალი ჩეთვერთი	ამ ოტკის ხა- სიათი ეს არ- ის, რომ ავის ჭირისაგან, ბნედისაგან, წვეთის დაცე- მისაგან დაიც- ავს. თვით[ო] ფი- ალას უზმოდ უნდა დალეუ- დე.
-----	--	---	--	--	---	---

როგორც ტექსტის ანალიზი აჩვენებს, ლიქიორების დასამზადებელ საწყის კომპონენტებად გამოიყენება: სპირტი, წყალი, შაქრის სიროფი და არომატული ნივთიერებების შემცველი მცენარეული და ცხოველური (ამბრის ლიქიორის შემთხვევაში) ნედლეული. არომატული ნივთიერებების შემცველ ნედლეულად გამოიყენებოდა სუნელ-სანელეხლიანი მცენარეების სხვადასხვა ნაწილები, რომლებიც მდიდარია არომატული ნივთიერებებით. ლიქიორების სუნი და გემი მეტწილად სწორედ ამ არომატული ნივთიერებებით არის განპირობებული, ამიტომ სწორედ მათგან წარმოსდგება ლიქიორების სახელწოდებებიც (მაგ., „დარიჩინის ოტკა“, „დანამასტიკის ოტკა, ფრანგნი მოსტიხას ეძახიან“).

ლიქიორების მომზადების პროცესი მოიცავდა ისეთ სტადიებს, როგორიცაა:

- 1) სპირტზე (ან წყალზე) დაყენება - არომატული ნივთიერებების შემცველი ნედლეული დაყენება სპირტზე ან წყალზე;
- 2) ნაყენის გამოხდა (ნელ ცეცხლზე);
- 3) შაქრის სიროფის მოდუღება;
- 4) დისტილატის (გამოხდის პროდუქტის) შერევა შაქრის სიროფთან და არომატული ნივთიერებების დამატებით პორციასთან;
- 5) ნარევის დაყენება, დაწმენდა;
- 6) ფილტრაცია.

რეცეპტებში მოცემული მოცულობისა და წონის ერთეულების შესახებ. ვახტანგ VI-ის ლიქიორების დამზადების შესახებ რეცეპტების ტექსტის ანალიზი აჩვენებს, რომ ლიქიორის საწყისი კომპონენტების, მათ შორის, მრავალრიცხოვანი სურნელოვანი მცენარეების სახელწოდებები მხოლოდ ქართული ტერმინებით არის წარმოდგენილი, მაშინ როდესაც ჭურჭლის სახელწოდებები შეგნებულად რუსული ტერმინოლოგიიდან არის აღებული - ვედრა, ჩეთვერთი, ჩარკა და სხვ. ამავე დროს ჭურჭლის ეს სახელწოდებები საზომ ერთეულებად გვევლინება. ჩვენ მივიჩნიეთ, რომ მნიშვნელოვანია რეცეპტებში მოცემული მოცულობისა და წონის ერთეულების ანალიზი, მათი მეტრულ სისტემაში გადაყვანა, ინგრედიენტების რაოდენობის დასადგენად.

ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილში (ცხრილი 3) მოცემულია ვახტანგ VI-ის რეცეპტებში გამოყენებული საზომები//საზომი ერთეულები, მათი აღწერა და მოყვანილია შესაბამისი მნიშვნელობები მეტრული სისტემით.

ცხრილი 3. ვახტანგ VI-ის რეცეპტებში გამოყენებული საზომები//საზომი ერთეულები

ვედრა	ვედრო (ვედრა) [რუს. ведро<ძვ. აღმოსავლეთსლავური вѣдро<პროტოსლავური vĕdro (რეკონსტრუირებული სიტყვაა და ქართულად ნიშნავს წყლის სათლს) 1. ცილინდრული ან წაკვეთილი კონუსის მოყვანილობისა და რკალისებრი სახელურის მქონე ჭურჭელი, რომელსაც იყენებენ სითხის (ან ფხვიერი მასალის) გადასატანად ან შესანახად; იხ. ჭადანი;
-------	--

	2. სითხის საზომი ძველებური ერთეული, დაახლოებით 12,3 ლიტრი / შეადგენდა კასრის 1/40 ნაწილს
ჩეთვერთი	ჩეთვერთი Чѣтверть, четвертина — რუსული საზომი ერთეული (1 ჩეთვერთი = ¼ ვედრა = 3,0748 ლ). ცნობილია რუსეთში XVI—XVII სს. 1885 წელს ჩეთვერთი განისაზღვრებოდა 3,0748 ლიტრით. გამოიყენებოდა ძირითადად ღვინისა და არყის პროდუქციის ყიდვა-გაყიდვის პროცესში და იყოფოდა 5 არყის ან 4 ღვინის ბოთლზე.
ჩარკა	ჩარკა - სასმისი, მაგარი სასმელებისათვის განკუთვნილი. სითხეების რუსული საზომი ერთეული, რომელიც გამოიყენებოდა მეტრული საზომის ერთეულების დამკვიდრებამდე - „სოტკა“ 1 ჩარკა = 1/100 ვედრა = 2 შკალიკი. მეტრულ სისტემაზე გადათვლით, 1 ჩარკა = 0,12299 ლიტრა; წყვილი ჩარკა შეადგენს ჩეტუშკა (ჩეკუშკა)
გირანქა	გირვანქა - ტერმინი მომდინარეობს რუსული გრივენკადან. გირვანქა წონით შეესაბამებოდა მის ორიგინალს, გრივენკა - ფუნტს, ე.ი. 409,512 გ იყო ¹⁵ .

¹⁵ გრივენკა სავაჭრო ურთიერთობების შედეგად გავრცელდა სპარსეთში, სადაც მიიღო გირვანქას ფორმა და ამ სახით დამკვიდრდა საქართველოში და კავკასიის ბევრი ხალხის მეტყველებაში. „ს.კაკაბაძე სამართლიანად ფიქრობდა, რომ გირვანქა „სპარსელებიდან იყო შეთვისებული ახლო ხანებში, თუმცა XVIII საუკუნეში ეს ერთეული ქართულ საბუთებში მას არ ეგულებოდა. ამჟამად შეიძლება ითქვას, რომ გირვანქა საქართველოში გამოიყენებოდა XVIII საუკუნის დასაწყისიდანვე. საილუსტრაციოდ მოყვანილია რამდენიმე მაგალითი ხელნაწერებიდან და ისტორიული საბუთებიდან, კერძოდ: XVIII ს. 20-იან წლებში ფრანგულიდან რუსულად და რუსულიდან ქართულად თარგმნილ „საარტილერიო წიგნში“ ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონის მიერ გამოყენებულია ტერმინი „გირვანქა“ როგორც რუსული ფუნტის შესატყვისი. 1758 წ. 15 აგვისტოს ჯულაბაშვილების დავთრის ჩანაწერებში დასახელებულია „ერთი

მისხალი	მცირე წონითი ერთეულების შემთხვევაში ლიქიორების რეცეპტებში ვახტანგ VI იყენებს მისხალს ¹⁶ . მისხალის წონად შეიძლება 4,6 გ მივიღოთ ^{17, 18}
---------	---

აღნიშნული საზომი ერთეულების მეტრულ სისტემაში გადაყვანის შედეგად დადგინდა ინგრედიენტების რაოდენობა, რომელიც გამოყენებოდა ლიქიორების დასამზადებლად. საილუსტრაციოდ მოყვანილია საწყისი კომპონენტების წონა და მოცულობა მეტრული სისტემით ორი ლიქიორისთვის რეცეპტების შესაბამისად

ცხრილი 4. ვახტანგ VI. „ქიმია“ - დარიჩინის ლიქიორის და ამბრის ლიქიორის საწყისი კომპონენტები და საზომი ერთეულები

პარაგრაფის ნომერი	რეცეპტის დასახელება	საწყისი კომპონენტების რაოდენობა რეცეპტის მიხედვით	საზომები მეტრული სისტემით
-------------------	---------------------	---	---------------------------

გ(ი)რვანქა ვერცხლის ძაფი“, ხშირად გამოიყენება გირვანქა XVIII ს. ქართულ მათემატიკურ ხელნაწერებში“. ეს მაგალითები შეიძლება შეივსოს ვახტანგ VI-ის „ქიმიით“ (ი.გ.). გ.ჯაფარიძე, ნარკვევი ქართული მეტროლოგიის ისტორიიდან, თბილისი, 1973

¹⁶ ეს ნიშანდობლივია და მოსალოდნელი, ვინაიდან სწორედ ვახტანგ მეექვსემ შემოიტანა წონის მცირე ერთეულების ახალი სისტემა საკანონმდებლო საფუძველზე. გ.ჯაფარიძის თანახმად, მცირე წონითი ერთეულების სისტემაში ძირეული ცვლილებები საქართველოში მოხდა XVII საუკუნეში და ეს დაკავშირებულია სწორედ მეფე ვახტანგის სახელთან. „ვახტანგ VI თავის „სამართლის წიგნში“, რომელიც შედგენილია 1705-1708 წწ.-ში, იმჟამინდელი საფასის ანგარიშთან დაკავშირებით ნათქვამია: ოთხი ხაშხაშის მარცვალი ერთი ფ ე ტ ვ ი ს მარცვლის წონა არის, ოთხი ფეტვის მარცვალი ერთი ქერის მარცვლის წონა არის, ოთხი ქერის მარცვალი ერთი ცერცვის მარცვლის წონა არის, ოთხი ცერცვის მარცვალი ერთი დ ა ნ გ ი არის, ერთს ცერცვის მარცვალს ყ ი რ ა თ ი ც ჰქვია, ექვსი დანგი, გინა ოცდაოთხი ყირატი ერთი მ ი ს ხ ა ლ ი იქნება. ვახტანგისეული სისტემა მისხალის განსაზღვრაზეა აგებული. გ.ჯაფარიძე, ნარკვევი ქართული მეტროლოგიის ისტორიიდან, თბილისი, 1973

¹⁷ გ.ჯაფარიძე, ნარკვევი ქართული მეტროლოგიის ისტორიიდან, თბილისი, 1973 - გვ.48

¹⁸ В.Хинц. Мусульманские меры и веса в переводе в метрическую систему. Москва, 1970 – стр.15

264	დარიჩინის ოტკა	2 გირანქა დარიჩინი, 1 ვედრა ღვინის თუ პურის არაყი	2 გირანქა = 2 x 409,512გ = 819,024 გ 1 ვედრა = 12,3 ლიტრი
265	ა[მ]ბრის ოტკა, რ[ომე]ლსაც ჰქვიან ალევიტერმუს	2 ვედრა ღვინის არაყი, ½ ვედრა ვარდის წყალი, 3 გირანქა დარიჩინი, 2 გირანქა ლიმონის ქერქი, 4 გირანქა ვარდის ფურცელი 2 მისხალი დარიჩინის ზეთი, 2 მისხალი თურინჯის ზეთი, 2 მისხალი ამბარი, ნახევარ მისხალი მუმკი, 6 მისხალი ამბრის სული	2 ვედრა=2x12,3ლ = 24,6 ლ ½ ვედრა= 6,15 ლ 3 გირანქა დარიჩინი = 3x409,512გ= 1228,536გ=1,2-1.3 კგ 4 გირანქა ვარდის ფურცელი = 1,6 კგ 2 მისხალი=2x4,6გ=9,2გ 6 მისხალი = 6x4,6გ = 27,6გ

დასკვნა. ვახტანგ ბაგრატიონის სამეცნიერო ნაშრომი - „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის“ მის ფართო ერუდიციაზე მიუთითებს. მან შექმნა უმნიშვნელოვანესი ტრაქტატი, რომელიც გამოყენებითი ქიმიის მრავალ პრობლემას მოიცავს, მათ შორის მაგარი ტკბილი სასმელების - ლიქიორების - დამზადების პრობლემატიკას. ტრაქტატის ეს ნაწილი რუსულ და ევროპულ წყაროებზე დაფუძნებულ ცოდნას, ამასთან ქართულ პრაქტიკასაც ასახავს.

ჩატარებული ინტერდისციპლინარული კვლევა წარმოადგენს ლიქიორებისა და ნაყენების შესახებ ცოდნის ანალიზსა და ინტერპრეტაციას დარგის - ქიმიის - თვალსაზრისით, ვახტანგ VI-ის „ქიმიაში“ ასახული კულტურულ-ისტორიული გარემოს თავისებურებების გათვალისწინებით.

წყაროები და გამოყენებული ლიტერატურა:

- ხელნაწერი S3721, კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი;
- აბულაძე თ., ვახტანგ მეექვსის მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, თბილისი, 1990;
- ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის; ტექსტი გამოსაც. მოამზადეს, შესავ., კომენტ., ტერმინთა საძიებლები და ლექსიკონი დაურთეს თ. ენუქიძემ და ვ. კოკოჩაშვილმა. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1981;
- ვახტანგ VI. წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის /რაულ ჩაგუნავა, ელიზა მარქარაშვილი; [რედ. შ. სამსონია];. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2013;
- მარქარაშვილი ე., მეგრელიძე ნ. ვახტანგ VI - ქიმიის პირველი ქართული სახელმძღვანელოს ავტორი. სამეცნიერო ჟურნალი „ერუდიტი“ № 2, გამომცემლობა „მწიგნობარი“, 2018. გვ. 141 – 147;
- მენაბდე ლ., ვახტანგ მეექვსე, თბილისი, ნაკადული, 1966. – გვ.189;
- საჩკოვი მ., ჩაგუნავა რ., ვახუშტი ბაგრატიონი - პირველი ქართული ქიმიური შინაარსის თხზულების რედაქტორი, ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის შრომები, კრებული, XIV, 2004, გვ. 72 – 75;
- ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, შეადგინეს და დასაბეჭდად მოამზადეს თ.ბრეგაძემ, თ.ენუქიძემ, ლ. კიკნაძემ, მ.შანიძემ და ც.ჭანკიევმა, ე. მეტრეველის რედაქციით, ტ. V, თბილისი, 1967. - გვ.222;
- ხომასურიძე მ., არყის ტექნოლოგია, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009;
- ჯაფარიძე გ., ნარკვევი ქართული მეტროლოგიის ისტორიიდან, თბილისი, 1973.
- Р.В. Чагунава. Вахтанг Багратиони и его труд по химии. Тб. 1984;
- В.Хинц. Мусульманские меры и веса в переводе в метрическую систему. Москва, 1970. – стр.15.

კახა ფუტყარაძე
ომარ თურმანიძე
ნიკოლოზ ხაჩიძე

**უსაფრთხოების თანამედროვე გამოწვევები:
ჰიბრიდული ომები**

აბსტრაქტი. თანამედროვე საერთაშორისო უსაფრთხოების გარემოში ჰიბრიდული ომები ახალი ტიპის გამოწვევად იქცა, რომელიც სამხედრო, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, საინფორმაციო და კიბერშეტევების ინსტრუმენტებს აერთიანებს. ჰიბრიდული ომი მიზნად ისახავს მოწინააღმდეგის შიდა სტრუქტურების დესტაბილიზაციას, მისი სახელმწიფოებრივი ფუნქციონირების პარალიზებასა და სტრატეგიული მიზნების მიღწევას ხილული სამხედრო ჩარევის გარეშე. ასეთ ომში სახელმწიფოსა და არახელმწიფო აქტორების კოორდინირებული მოქმედება რთულად იდენტიფიცირებად პროცესებს წარმოქმნის, რაც პრევენციული და საპასუხო ზომების გატარების შესაძლებლობას ართულებს. ჰიბრიდული ომების შესწავლა მოითხოვს ტრადიციული საფრთხის ანალიზის მოდელის მოდიფიცირებას, რომელიც პოლიტიკურ, საინფორმაციო, ეკონომიკურ და სოციალურ ფაქტორებს მოიცავს. ნაშრომი მიმოიხილავს ჰიბრიდული ომის არსს, მის სტრატეგიულ, ოპერატიულ და ტაქტიკურ თავისებურებებს, აგრეთვე სახელმწიფოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების როლს ჰიბრიდულ საფრთხეებთან ბრძოლის თანამედროვე სტრატეგიების ჩამოყალიბების კუთხით.

საკვანძო სიტყვები: ჰიბრიდული ომი; უსაფრთხოება; საინფორმაციო ომი; სახელმწიფო და არახელმწიფო აქტორები; ასიმეტრიული სტრატეგია

Abstract. In the contemporary global security environment, hybrid warfare has emerged as a new type of challenge that combines military, political, economic, informational, and cyber instruments. Its primary goal is to destabilize the opponent's internal structures, paralyze state functionality, and achieve strategic objectives without overt military aggression. The coordination between state and non-state actors generates complex and

often ambiguous processes, making preventive and responsive measures more difficult. The study argues that hybrid warfare requires a modified approach to traditional threat assessment, integrating political, informational, economic, and social dimensions. This paper explores the essence of hybrid warfare, its strategic, operational, and tactical characteristics, as well as the role of states and international organizations in developing effective strategies to counter hybrid threats.

Key words: *Hybrid warfare; Security; Information warfare; State and non-state actors; Asymmetric strategy*

თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთ ყველაზე რთულ გამოწვევად ჰიბრიდული ომები მიიჩნევა - მრავალ-განზომილებიანი კონფლიქტები, სადაც პოლიტიკური, სამხედრო, ეკონომიკური და საინფორმაციო ბერკეტები მოწინააღმდეგის დასუსტებისა და მისი სტრატეგიული პოზიციების დასაზიანებლად ერთობლივად გამოიყენება. ტრადიციული ომებისგან განსხვავებით, ჰიბრიდული ომი მოქნილ, კოორდინირებულ და რთულად შესამჩნევ მოქმედებებს ეფუძნება, რომელთა მიზანია მოწინააღმდეგის სახელმწიფო მმართველობის მექანიზმების შიდა დესტაბილიზაცია და ჩამოშლა.

ჰიბრიდული ომის ფენომენი განსაკუთრებულ ყურადღებას XXI საუკუნეში იპყრობს. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ძალაუფლების სხვადასხვა ფორმა - **სამხედრო, საინფორმაციო, ეკონომიკური და პოლიტიკური** - კომპლექსურ სტრატეგიაში ერთიანდება და მიმართულია სამიზნე ქვეყნის მოწყვლად ასპექტებზე. (Cullen, 2017)

თანამედროვე პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ჰიბრიდული ომები აღარ შემოიფარგლება ტრადიციული საშუალებებით ან სამხედრო ძალით. ისინი მოიცავენ დეზინფორმაციულ კამპანიებს, პროქსი ჯგუფების გამოყენებას, კიბერ-შეტევებსა და ეკონომიკურ ზეწოლას. ამას ნათლად აჩვენებს კიდევ რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტიც. (Fridman, 2017)

ჰიბრიდული ომის გააზრება საჭიროებს ახალ მეთოდოლოგიურ ჩარჩოს, რომელიც სცდება ტრადიციული სამხედრო ანალიზის ფარგლებს. იგი მოითხოვს პოლიტიკური, სოციალური და საინფორმაციო პროცესების სიდრმისეულ შეფასებას, რათა სახელმწიფომ ახალ ტიპის საფრთხეებზე ღროული და ეფექტიანი რეაგირება შეძლოს.

ჰიბრიდულ ომის ფენომენთან დაკავშირებული განმარტებანი. სადაზვერვო სტრუქტურები რეჟიმების შესაცვლელად, საერთაშორისო პროცესებზე ზეგავლენის მოსახდენად ხშირად მიმართავენ ერთგვარ სახეშეცვლილ მოქმედებებს, რომლებსაც მეორენაირად ჰიბრიდული ომების სახელით ვიცნობთ. ჰიბრიდული ომები საინფორმაციო, ფსიქოლოგიურ, სამხედრო, ეკონომიკური რესურსების გამოყენებაა სავარაუდოდ მოწინააღმდეგეზე ზეგავლენის მოხდენის, მისი დაზიანების ან მისი განადგურების მიზნით. ჰიბრიდულ ომში ჩართული შეიძლება იყოს როგორც სახელმწიფო, ისე არახელმწიფო აქტორები, თუმცა მათი მოქმედების მეთოდები და რესურსები განსხვავდება. ყველა ჰიბრიდული აქტორი ახორციელებს სხვადასხვა გავლენის ბერკეტის კოორდინირებულ გამოყენებას, რათა ზეწოლა მოახდინოს მოწინააღმდეგის სუსტი წერტილებზე და შექმნას მრავალმხრივი ეფექტი. ჰიბრიდული ომი შეგვიძლია განვმარტოთ შემდეგი სახით:

„ძალაუფლების სხვადასხვა ტიპის ინტერუმენტების ერთდროული და შეთანხმებული გამოყენება, რომელიც მორგებულია სამიზნე ქვეყნის ან ჯგუფის მოწყვლად მხარეებზე, საზოგადოებრივი ფუნქციების, ორგანიზაციების სრულ სპექტრზე რათა შექმნას ერთობლივი და მძლავრი კომპლექსური ზეგავლენის ეფექტი“ (Cullen January 2017).

ჰიბრიდული ომის პოლიტიკური მიზნები და მათი მიღწევის გზები გავლენას ახდენს ჰიბრიდული ომის ფორმაზე, რაც ნიშნავს, რომ ჰიბრიდული ომი ყოველთვის უნიკალურია კონკრეტული სიტუაციისთვის. შესაბამისად ჰიბრიდული ომის ხასიათი დამოკიდებულია კონკრეტულ პოლიტიკურ, სამხედრო-პოლიტიკურ, ეკონომიკურ კონტექსტზე სადაც გამოყენებული მეთოდები და სტრატეგიები იცვლება ჰიბრიდული აქტორის შესაძლებლობების, ისე მოწინააღმდეგის მოწყვლადი ფაქტორების მიხედვით. **საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინებით, შეგვიძლია გამოვყოთ ჰიბრიდული ომების შემდეგი ძირითადი მახასიათებლები:**

- **ასიმეტრიული სტრატეგია** – ჰიბრიდული ომი არ ემყარება ტრადიციულ სამხედრო ტაქტიკას, რომელიც მიმართულია ძალთა ბალანსისა და გამოფიტვისკენ. ამის ნაცვლად, ის იყენებს მოულოდნელ, არაპირდაპირ და კრეატიულ მეთოდებს, რათა მეტოქეს წინააღმდეგობის გაწევა გაურთულოს.

- **მრავალმხრივი და კოორდინირებული ზეწოლა** – ჰიბრიდული ძალები იყენებენ **სამხედრო, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამოქალაქო და საინფორმაციო (MPECI)** რესურსებს, რათა ერთდროულად, სხვადასხვა დონეზე და სფეროში მოახდინოს მოწინააღმდეგეზე მძლავრი ზემოქმედება (ფუტკარაძე, კ., 2025)
 - **ვერტიკალური და ჰორიზონტალური ესკალაცია**
 - ✓ **ვერტიკალური ესკალაცია** – კონფლიქტის გამწვავება რომელიმე კონკრეტული ბერკეტის საშუალებით (მაგალითად, სამხედრო ძალის გაძლიერება).
 - ✓ **ჰორიზონტალური ესკალაცია** – რამდენიმე ინსტრუმენტის ერთდროული გამოყენება (მაგალითად, საინფორმაციო პროპაგანდის, ეკონომიკური სანქციებისა და კიბერშეტევების კოორდინირებული განხორციელება).
 - ✓ **მოწინააღმდეგის სუსტი წერტილების მიზანმიმართული გამოყენება** – ჰიბრიდული ძალები ქმნიან მიზანმიმართული და კოორდინირებული შეტევების სტრატეგიებს რომლებიც შეუთავსებელია ტრადიციული თავდაცვის მეთოდებთან და მოწინააღმდეგის მოწყვლად მხარეებზე ფოკუსირდება (Cullen January 2017)
- ჰიბრიდული მოწინააღმდეგის შესწავლა, შეფასება და ანალიზი ტრადიციული საფრთხის შეფასების მეთოდებს არ მოიცავს. იგი გულისხმობს გაცილებით უფრო ყოვლისმომცელ და კომპლექსურ საშუალებებს, რომლებიც ტრადიციულ სამხედრო შეფასებებში ნაკლებად გამოიყენება. ასეთ დროს მნიშვნელოვანია გამოვკვეთოთ ჰიბრიდული ანალიზის სირთულეებთან დაკავშირებული საკითხები. ჰიბრიდული ომი იყენებს **სამხედრო, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამოქალაქო და საინფორმაციო (MPECI)** ბერკეტებს, რომლებიც ტრადიციულ საფრთხის შეფასებაში ნაკლებად გხვდება. (ფუტკარაძე, კ. 2025) ჰიბრიდული აქტორი ჰიბრიდული ომის/ოპერაციის დროს თავის ძალებს მიმართავს სავარაუდო მოწინააღმდეგის მოწყვლად ფაქტორებზე. ასეთ დროს ჰიბრიდული აქტორი ზემოქმედებს **სოციალურ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სისუსტეებზე**, რომლებიც ტრადიციულ სამხედრო საფრთხის მოდელებში იშვიათად არის გათვალისწინებული. ჰიბრიდული ომი ეყრდნობა კომპლექსური მეთოდების კოორდინირებულ და ერთდოულ გამოყენებადობას. ასეთ შემთხვევაში ტრადიციული საფრთხის ანალიზის უჭირს ეფექტურად და ობიექტურად ასახოს თუ რამდენად კოორდინირებულად და ერთდოულად, გეგმაზომიერად იყენებს მოწინააღმდეგე ძალის სხვადასხვა ინსტრუმენტებს. ჰიბრიდულ ძალებს ასევე ახასიათებთ

კრეატიულობაც, რაც მათ მოქმედებებს მეტ ბუნდავანობას სძენს. ჰიბრიდული აქტორები მიზანმიმართულად ქმნიან კომპლექსურ და რთულად აღსაქმელ პრიცესებს, რათა არ მოხდეს მათი თავდასხმის იდენტიფიცირება და არ მოჰყვეს საერთაშორისო, სამართლებრივ და სამხედრო რეაგირება. სწორედ ამის შედეგია ჰიბრიდული ომების აღქმადობასთან დაკავშირებული პრობლემებიც. ჰიბრიდული აქტორის მიზანია, რომ ჰიბრიდული ოპერაცია მთლიანად ან ნაწილობრივ არ იყოს შესამჩნევი მანამ, სანამ მისი დამაზიანებელი შედეგები არ იქნება სახეზე, რაც თავის მხრივ ართულებს დროულ და ეფექტიან რეაგირების შესაძლებლობას.

ყოველივე ზემოთთქმულის გათვალისწინებით მიგვაჩნია, რომ ჰიბრიდული ომის გააზრებას სჭირდება ახლებური მიდგომა, საფრთხის ტრადიციული ანალიზის მოდიფიცირება, რომელიც ფოკუსირდება როგორც სამიზნე ობიექტის თავდაცვის მოწყვლად სეგმენტებზე, აგრეთვე სავარაუდო მოწინააღდეგის/მოწინააღდეგების კოორდინირებულ მოქმედებებზე.

ჰიბრიდული ომები და სამხედრო ოპერაციები - ბოლო წლებში დასავლეთის სამხედრო-პოლიტიკურ წრეებში, აკადემიურ და პროფესიულ სასაწავლო ლიტერატურაში აქტიურად მიმდინარეობს დისკუსია ჰიბრიდული საფრთხეების, ჰიბრიდული ომისა და შესაბამისი მოწინააღმდეგეების შესახებ. აღნიშნული დისკუსია მეტწილად ფოკუსირებულია სამ ძირითადად საკვანძო საკითხზე:

1. **ჰიბრიდული ომის კონცეფციის სისწორესა და უნიკალურობაზე** – რამდენად განსხვავდება ეს ახალი ტერმინი ისტორიულად არსებული საომარი მეთოდებისგან?
2. **ჰიბრიდული მეთოდების ისტორიულ საფუძვლებზე** – მსგავსი ტიპის სამხედრო მოქმედებები თუ გვხვდება წარსულში?
3. **დასავლური სამხედრო სტრუქტურებისა და სადაზვერვო ორგანიზაციების ადაპტაციის უნარზე** – საჭიროა თუ არა სამხედრო ძალებისა და სადაზვერვო ორგანიზაციების მნიშვნელოვანი მოდერნიზაცია ჰიბრიდული საფრთხეების გამო? (ფუტკარაძე, კ. 2025)

რა არის ჰიბრიდული ომი? - აღნიშნული კითხვა აქტიურად მუსირებს აკადემიურ და პროფესიულ წრეებში. ყველა მათგანი თანხმდება, ჰიბრიდული ომის დროს მისი დამგეგმავი სახელმწიფოს, ორგანიზაციის, ჯგუფის მხრიდან აუცილებლად უნდა ჰქონდეს შემდეგი ფორმების გამოყენებადობას:

- რეგულარული (სახელმწიფოს მიერ შექმნილი) სამხედრო ძალები;
- გასამხედროებული და ნახევრად სამხედრო ფორმირებები;
- არაკონვენციური ჯგუფები, რომლებიც სახელმწიფოს პირდაპირ არ ექვემდებარებიან;
- ეკონომიკური ჯგუფები, შესაბამისი შესაბამისი რესურსების ფლობა;
- საინფორმაციო საშუალებები. (ფუტარაძე, კ. 2025)

აკადემიურ და პროფესიულ წრეებში, ასევე აქტიურად მუშაობენ მოსაზრება, რომლის თანახმადაც ისინი ჰიბრიდულ ომს საომარ მოქმედებებთან აკავშირებენ. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ჰიბრიდული ომები შეძლებისდაგვარად აერთიანებს ყველა იმ საშუალებასა და მეთოდს რომლებიც მათ ტრადიციული ომებისაგან განასხვავებს და ასევე შესაძლოა აერთიანებდეს კიდევ. ექსპერტთა ნაწილი არ ეთანხმება იმ მოსაზრებას, რომ ჰიბრიდული ომი სრულიად ახალი ფენომენია. **მაგალითად, კოლინსი აღნიშავდა**, რომ ისტორიულად თითქმის ყველა ომში არსებობდა ჰიბრიდული ელემენტები (Gray 2006), ხოლო **ფრენკ ჰოფმანის შეფასებით**, ჰიბრიდული ომი ეს არის ახალი სტრატეგია, რომელიც თანამედროვე საომარ გარემოში სულ უფრო მნიშვნელოვანი და აქტუალური ხდება (Hoffman 2009). ამის დასადასტურებლად მას მოჰყავს შემდეგი ქეისები და აფასებს მათ როგორც კლასიკურ ჰიბრიდულ ომებს, კერძოდ:

- 2006 წლის მეორე ლიბანის ომი (ჰეზბოლასა და ისრაელს შორის);
- ჩეჩნეთის ომები 1990-იან წლებში;
- ბურების ომი;
- ერაყელი ფედაიინების მოქმედებები 2003 წელს. (Hoffman 2009).

ჰიბრიდული ომი, როგორც ომის შეფასების ახალი ტერმინი აქტიურად გამოიყენება ბოლო დროს, თუმცა მისი მნიშვნელობა ჯერ კიდევ ზუსტად და მკაფიოდ არ არის ჩამოყალიბებული. ცალკეული ექსპერტები და სპეციალისტები ყურადღებას ამახვილებენ ჰიბრიდული ომების **ტაქტიკურ და ოპერატიულ ასპექტებზე**, როგორიცაა მოწინააღმდეგის მიერ თანამედროვე შეიარაღების გამოყენება, ბრძოლის ტაქტიკური მოქნილობა და პროპაგანდისტული სტრატეგიების გამოყენებადობა. სხვები კი უფრო ღრმა, მისი გამოყენების **სტრატეგიულ დონეზე ამახვილებენ ყურადღებას**. ცდილობენ გაიგონ რა არის მართლაც ახალი ამ კონცეფციაში და როგორ უნდა მოერგოს

მას თანამედროვე სამხედრო თუ სამოქალაქო ორგანიზაციები მას.
(Born August 2014)

ჰიბრიდული ომის სტრატეგიული თავისებურებები. ჰიბრიდული ომები როგორც წესი, **ხანგრძლივ კონფლიქტად ყალიბდება და მიზნად ისახავს მოწინააღმდეგის გამოფიტვას მისი დასუსტების ან სრული განადგურების მიზნით. ამის თვალსაჩინო მაგალითებია:**

- კოლუმბიის კონფლიქტი 1960-იანი წლებიდან დღემდე გრძელდება,
- ისრაელსა და ჰეზბოლას შორის ბრძოლა სამხრეთ ლიბანში 18 წელი გაგრძელდა. (მიმდინარე ეტაპზე ასევე ადგილი აქვს ისრაელსა და ჰამას შორის ახალ ომს, მიუხედავად ცეცხლის შეწყვეტისა, გრძელვადიან პერსპექტივებზე საუბარი ჯერ ნაადრევია)

ჰიბრიდული ომის თავისებურებაა ასევე ისიც, რომ ხშირად ეს კონფლიქტები იდეოლოგიურ, რელიგიურ ან ეროვნულ იდენტობას ეფუძნება, რაც მათ კიდევ დამანგრეველს ხდის და ახანგრძლივებს მის მიმდინარეობას. ჰიბრიდული ომის დროს მხოლოდ სამხედრო ძალის გამოყენება არასაკმარისია. აუცილებელია სახელმწიფოს რესურსების სრული მობილიზაცია კონკრეტული მიზნის ირგვლივ, რათა გაიზარდოს მისი განხორციელების შემთხვევაში წარმატების ხარისხი. მათ შორის აღსანიშნავია შემდეგი:

- სახელმწიფო და არასახელმწიფო სექტორების კოორდინირებული მოქმედების ორგანიზება;
- დიპლომატიური, სამხედრო და ეკონომიკური სტრატეგიების ინტეგრაცია;
- მოკავშირე სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან (ნატო, გაერო) მჭიდრო თანამშრომლობა.

წინამდებარე მიდგომას კარგად იცნობს კანადის შეიარაღებული ძალებიც. იგი „**ყოველმხრივი მიდგომის/კონცეფციის**“ "სახით არის ცნობილი და სხვადასხვა სახელმწიფო ორგანიზაციების თანამშრომლობას ითვალისწინებს (Born August 2014).

ჰიბრიდული ომის წარმატების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია:

- ბრძოლის ტაქტიკის ადაპტაცია ცვალებად გარემოსთან;
- ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერის მოპოვება;
- ინფორმაციული და კიბერ-ოპერაციების ინტეგრაცია.

სტრატეგიულ დონეზე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევა, რომელიც თანამედროვე ჰიბრიდულ ომს უკავშირდება, სახელმწი-

ფოების სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსებში გაწევრიანება, ალიანსების ღირებულებების აღიარება და ალიანსის წევრ სახელმწიფოებთან კონკრეტული მიზნის ფარგლებში ჰიბრიდული ოპერაციების წარმოებაა. როგორც კარლ ვონ კლაუზევიცმა აღნიშნა „**ერთი ქვეყანა შეიძლება მხარს უჭერდეს მეორის საქმეს, მაგრამ იგი არასოდეს იქნება მისთვის ისეთივე მნიშვნელოვანი, როგორც საკუთარი ინტერესები**“ (Carl Von Clausewitz, 1976) აღნიშნული იმას ადასტურებს, რომ სახელმწიფოები ყოველთვის თავიანთ ინტერესებს დააყენებენ პრიორიტეტად, თუნდაც მოკავშირეთა მხარდაჭერისას. კლაუზევიჩის შეფასებით ალიანსის წევრები თავიანთ მონაწილეობას რაიმე ტიპის ოპერაციაში, ომში ერთგვარ გარიგებად აფასებენ, სადაც ითვლიან ჩადებულ რესურსებს, რისკებს და მოსალოდნელ სარგებელს. აღნიშნული პრინციპი კვლავაც აქტუალურია თანამედროვე სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსებისათვის ფორმირების დროს.

ოპერატიულ დონეზე ჰიბრიდული ომის კონცეფცია ყურადღებას ამახვილებს, ჰიბრიდულ მოწინააღმდეგეზე. ჰიბრიდული ომის განმახორციელებელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს, რომ ჰიბრიდული მოწინააღმდეგეები ტრადიციულ სამხედრო ძალებთან შედარებით უფრო მოქნილები და ინოვაციურები არიან, რაც მათ ქმედებას კიდევ უფრო არაპროგნოზირებად და სახიფათოს ხდის. შესაბამისად იგი პირდაპირ უთანაბრდება კლაუზევიჩის წმინდა სამების მეორე კომპონენტს. როდესაც სახელწმიფო სამხედრო უხემ ძალას იყენებს მისი გამოყენება ყოველთვის რისკებთან არის დაკავშირებული. იგი ეფუძნება **შემთხვევითობასა და აღბათობას**, რადგანაც არ არსებობს ასპროცენტიანი გარანტია იმისა, თუ რამდენად კარგად ან ზედმიწევნით ჩაივლის ეს ოპერაცია, როგორც ეს სამოქმედო სტრატეგიასა თუ დოქტრინაში იყო გაწერილი. ოპერატიული დონეზე ჰიბრიდული ოპერაცია შესაძლოა ემყარებოდეს ქვემოთ ჩამოთვლილთაგან რომელიმე ან ყველა კომპონენტს ერთდოულად, კერძოდ:

- ტრადიციული (კონვენციური) ომი;
- არაკონვენციური (პარტიზანული) მეთოდები;
- ასიმეტრიული ოპერაციები – მათ შორის კიბერ-ომი, სარაკეტო თავდასხმები, საინფორმაციო ომი, საბოტაჟი, დივერსიამ პოლიტიკური მკვლევლობები.

ჰიბრიდული ომის დროს გასათვალისწინებელია, რომ სავარაუდო მოწინააღმდეგეები გამოიყენებენ თანამედროვე ტექნოლოგიებს, რაც მათ საშუალებას მისცემს ხშირად იმოქმედონ ისეთივე ეფ-

ექტიანობით, როგორც მოქმედებენ რეგულარული სამხედრო შენაერთები. აღნიშნულ მსჯელობას ეხმიანება ფრენკ ჰოფმანის ჰიბრიდული ომის თეორიაც. აღნიშნული თეორიის თანახმად:

- მოწინააღმდეგე იყენებს მაღალი ტექნოლოგიურ შეიარაღებას, როგორიცაა დამიფრული საკომუნიკაციო სისტემები და საჰაერო თავდაცვის საშუალებები.
- მათ შეუძლიათ ტერორიზმისა და კიბერ-ომის შერწყმა, რაც ქმნის მეტად რთულ ოპერატიულ გარემოს.

ცალკეული სპეციალისტების აზრით, ჰიბრიდული მტრის შესაძლებლობები გადაჭარბებულია. მათი აზრით, მოწინააღმდეგის წარმოსახვა როგორც "თითქმის მისტიკური ძალის", რომელიც ერთდროულად ყველა საომარ სფეროში წარმატებულია, არარეალისტურია. ოპერატიული დონეზე, ომი მოითხოვს სტრატეგიისა და ტაქტიკის კოორდინაციას, რაც ტრადიციულ სამხედრო ძალებს კონკურენტუნარიან უპირატესობას ანიჭებს.

ჰიბრიდული ომის ტაქტიკური დონე - ოპერატიული ხელოვნება რეგულარული ძალების ერთ-ერთი მთავარი უპირატესობაა ჰიბრიდული მოწინააღმდეგეების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ისრაელ-ლიბანის მეორე ომის და აშშ-ს ვიეტნამის ომის გამოცდილება აჩვენებს, რომ ტაქტიკურ დონეზე გამარჯვებები ხშირად მიღწეულია, მაგრამ სტრატეგიული წარმატება დამოკიდებულია ფართო კონტექსტზე.

მთავარი ტაქტიკური მოთხოვნებია:

- **ქვეითი ძალების უნარები:** პატარა დანაყოფების ტაქტიკა, ცეცხლის მართვა, კამუფლაჟი და ჩასაფრების ტექნიკა.
- **ავიაციის როლი:** დაზვერვა, ცეცხლის მხარდაჭერა, სამხედრო გადაადგილების უზრუნველყოფა, მობილურობა და საჰაერო უპირატესობის შექმნა.
- **საზღვაო ოპერაციები:** ბლოკადების განხორციელება, საზღვაო ავიაციის მხარდაჭერა და სანაპიროს ოპერაციები.
- **სპეციალური ოპერაციების ძალები (SOF):** არარეგულარული ოპერაციების წარმოება და მოწინააღმდეგის კრიტიკული ინფრასტრუქტურის პარალიზება.

მნიშვნელოვანი ასპექტებია:

- **პარტნიორი სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების განვითარება** (ვეტერანთა მომზადება, საჰაერო და საზღვაო უსაფრთხოების გაძლიერება).
- **კომპლექსური ოპერაციების მართვა შესაძლებლობა, უნარი და გამოცდილება** – მცირე მასშტაბის კონფლიქტებიდან

დაწყებული, ფართომასშტაბიანი ოპერაციებით დასრულებული.

- **საბაზისო სამხედრო შესაძლებლობების შენარჩუნება,** განსაკუთრებით ბიუჯეტური შეზღუდვების პირობებში (Born August, 2014)

ჰიბრიდული ომის აღმადგომასთან დაკავშირებული გამოწვევები და მისი დაძლევის სტრატეგიები

თანამედროვე ეტაპზე ჰიბრიდული ომის შესახებ არსებული ცოდნის დაბალი დონე სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს. იგი ამცირებს სახელმწიფოების, პოლიტიკური, სამოქალაქო და სამხედრო ორგანიზაციების მხრიდან შესაძლებლობას, რომ მათ დროულად და ეფექტიანად მოახდინონ **საფრთხეების შეკავება, შემცირება, წინააღმდეგობის გაწევა** და მათი **ნეიტრალიზაცია**. აღნიშნული პრობლემის დასაძლევად განხორციელდა საკმაოდ საინტერესო კვლევა, რომელიც მიზნად ისახავს გაამარტივოს ჰიბრიდული ომის აღქმა და ხელი შეუწყოს ჰიბრიდული საფრთხეების წინააღმდეგ სათანადო სტრატეგიების შემუშავებას. კვლევა ორ ძირითად ასპექტზე ამახვილებს ყურადღებას, კერძოდ:

- **ჰიბრიდული ომის საბაზისო შეფასება** – რომლის ძირითადი მიზანი ტერმინოლოგიისა და კონცეფციის გამჭვირვალე და ერთიანი ფორმით ჩამოყალიბებაა
- **ჰიბრიდული ომის ანალიტიკური ჩარჩო** – აღნიშნული ასპექტი ეს არის პრაქტიკაზე დაფუძნებული მოდელი, რომელიც ეხმარება სამხედრო და პოლიტიკურ ორგანიზაციებს ჰიბრიდული საფრთხეების შესწავლასა და ჰიბრიდული პროცესების მართვაში.

საბაზისო შეფასების დროს მნიშვნელოვანია ჰიბრიდული ომის ცნებებისა და ტერმინოლოგიის დაზუსტება. საჭიროა ერთიანი და ზუსტი მიდგომის ჩამოყალიბება, რათა სამხედრო და სამოქალაქო ანალიტიკოსებმა ჰიბრიდულ პროცესებს ეერთი და იმავე ტერმინოლოგიით იმსჯელონ. იგი თავიდან აგვარიდებს ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებულ პრობლემებს. საბაზისო შეფასების დროს ასევე უნდა მოხდეს ძირითადი გამოწვევებისა და საერთო მახასიათებლების იდენტიფიცირება. აღნიშნული საფუძვლად დაედება დაედება **ანალიტიკურ ჩარჩოს**, რომელიც მიმართულია ჰიბრიდული საფრთხეების სიღრმისეული ანალიზის გაკეთებაზე. ანალიტიკურ მოდელი ახორციელებს ჰიბრიდული საფრთხეების, ომის, პროცესების ანალიზს. იგი მიზნად ისახავს მათთან ბრძოლის შესაბამისი სტრატეგი-

ების შემუშავებასაც. ანალიზის პროცესი 4 ძირითად კომპონენტს მოიცავს, კერძოდ:

- **ჰიბრიდული საფრთხეების სტრუქტურული ანალიზი, იგი მოიცავს:**
 - ✓ თავდაცვის სისტემის კრიტიკული სუსტი წერტილების გამოვლენას;
 - ✓ მტრის მიერ სხვადასხვა საშუალებების სინქრონიზებულად გამოყენებადობის ანალიზს;
 - ✓ ჰიბრიდული შეტევების პირდაპირი და ირიბი ეფექტების შეფასებას.
- **ვიზუალური მოდელების გამოყენება, რომლებიც ეხმარება სამხედრო და სამოქალაქო სპეციალისტებს, უფრო ნათლად დაინახონ საფრთხეები და მათი სავარაუდო დამაზიანებელი გავლენა;**
- **პრაქტიკულ სცენარებზე ანალიტიკური მიდგომის გამოცდა, რათა დადგინდეს, რამდენად ეფექტურია იგი რეალურ ოპერაციებში;**
- **ჰიბრიდული საფრთხეების წინააღმდეგ ბრძოლის სტრატეგიული რეკომენდაციები, რომლებიც დაეხმარება სახელმწიფოებს პრევენციული, საპასუხო და შემაკავებელი მექანიზმების განვითარებაში (Cullen January 2017)**

ამრიგად, როგორც აღვნიშნეთ ჰიბრიდული ომი არ არის უბრალო მარტივი ერთჯერადი პროცესი, არამედ იგი აერთიანებს მოქმედებათა მთელ ჯაჭვს. ასეთ დროს ერთდროულად შეიძლება წარმოდგენილი იყვნენ როგორც არასახელმწიფო აქტორები, ასევე სახელმწიფოებიც. შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს მათ ერთმანეთთან კოორდინაციას, მათ შორის საბრძოლო მოქმედებათა თეატრებში, რაც მათ ერთიან ძალად აღქმას უწყობს ხელს. (F. G. Hoffman 2007). წარსული და მიმდინარე გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მსგავსი ტიპის პროცესები მეტწილად მხარდაჭერილია სახელმწიფო და არასახელმწიფო აქტორთა მიერ. მათი მიზანი ომის, ან პროცესის სტრატეგიული შედეგის შეცვლაა. ამისთვის ისინი აქტიურად იყენებენ გარე, ადგილობრივ ძალას რომლებსაც **პროქსი ჯგუფებს** უწოდებენ. მარტივად რომ ვთქვათ ხშირად ჰიბდირული ოპერაციები საომარი პროცესების ინიცირებით იწყება და შემდგომში კონფლიქტის მართვით გრძელდება. ამის თვალსაჩინო მაგალითი რუსულ-უკრაინული კონფლიქტია, რომელიც 2014 წელს მაიდნის პროცესებითა და შემდგომში ყირიმის ანექსიით დაიწყო. ყირიმის ანექსიის პარალელურად რუ-

სეთის მიერ მხარდაჭერილმა ჯგუფებმა უკრაინის სახელწმიფოდან გამოყოფის მიზნით აღმოსავლეთ უკრაინაში აქტიური საბრძოლო მოქმედებები დაიწყეს. აღნიშნულ პროცესების დამწყებ ჯგუფს ჰყავდა ინიციატორიც და მხარდამჭერიც. იგი მათ საჭირო რესურსებითა და თანამედროვე შეიარაღებით უზრუნველყოფდა. მეტიც ისინი წარმოადგენდნენ რუსეთის ინტერესების გამტარებელ პროქსის ძალას. (Fridman 2017). რუსულ-უკრაინულ კონფლიქტის საკითხზე 2017 წელს ევროპის უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (OSCE) მაღალი დონის საგარეო საქმეთა მინისტრების შეხვედრის დროს, აშშ-ს სახელწმიფო მდივანმა რექს ტილერსონმა აღნიშნა რუსეთს ფუნდამენტური როლი აღმოსავლეთ უკრაინაში მყოფი სეპარატისტების (პრორუსი პროქსი ძალები) მხარდაჭერაში. **„უნდა ვიყოთ ცხადად გარკვეულნი ამ ძაღადობის წყაროზე რუსეთი ამარაგებს, ხელმძღვანელობს, წვრთნის და იბრძვის ანტისამთავრობო ძალებთან ერთად“** (Peterson 2017) . აღნიშნულ საკითხზე ეუთოს დროებით კომისრის მიერ ერთი წლის შემდეგ გაკეთებულ განცხადებაში დაფიქსირდა ცუდი პერსპექტივები აღნიშნულ კონფლიქტში რუსების აქტიური ჩარევის გამო, რაც გამოხატული იყო ამბოხებულების წრთვნასა და შეიარაღების გადაცემაში. **„პროქსი ურთიერთობა“ სტრატეგიული ურთიერთობის გამომხატველი ერთ-ერთი ფორმაა.** იგი ხელს უწყობს და განაპირობებს პოლიტიკურ ძაღადობას. პროქსი ურთიერთობა ხშირად გამოიყენება რეგულარული და არარეგულარული ძალების კავშირის ასახსნელად.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჰიბრიდული ომი თანამედროვე საერთაშორისო უსაფრთხოების ერთ-ერთ ყველაზე კომპლექსურ გამოწვევას წარმოადგენს, რომელიც სამხედრო და არატრადიციულ ინსტრუმენტებს - **პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, საინფორმაციო და კიბერ ელემენტებს** აერთიანებს. მისი არსი მოწინააღმდეგის შიდა სტაბილურობის დაზიანებასა და სახელმწიფო მმართველობის პარალიზებაში მდგომარეობს, რომელიც ხშირად პირდაპირი სამხედრო კონფლიქტის გარეშე მიმდინარეობს. ჰიბრიდული ოპერაციები მოქნილობას, ეფექტურ კოორდინაციასა და რთულად იდენტიფიცირებად ქმედებების ერთობლიობას ეფუძნება, რაც ჰიბრიდული საფრთხეების/პროცესების დროულ აღმოჩენასა და მასზედ სათანადო რეაგირებას მნიშვნელოვნად ართულებს.

თანამედროვე საერთაშორისო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ჰიბრიდული საფრთხეების მართვა ყოვლისმომცველ მიდგომას მოითხოვს. სახელმწიფოს უსაფრთხოების მდგრადობა დამოკიდებულია

არა მხოლოდ მის თავდაცვის შესაძლებლობებზე, არამედ პოლიტიკურ გამძლეობასა და საზოგადოების მედეგობაზე. ამდენად, ჰიბრიდულ ომებთან წინააღმდეგობის გასაწევად საჭიროა უსაფრთხოების სექტორის მოდერნიზაცია, ინტერდისციპლინური მიდგომების დანერგვა და საერთაშორისო პარტნიორებთან მჭიდრო თანამშრომლობა.

ამრიგად, ჰიბრიდული ომების ფენომენი ცვლის ტრადიციულ უსაფრთხოების პარადიგმას და მოითხოვს ახალ სტრატეგიულ ხედვას, სადაც სამხედრო ძალა მხოლოდ ერთ-ერთ კომპონენტად იქცევა გლობალური უსაფრთხოების ფართო და კომპლექსურ არქიტექტურაში

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- ფუტკარაძე კახა, „ეროვნული უსაფრთხოება: დაზვერვა და კონტრდაზვერვა“, სსიპ - დავით აღმაშენებლის სახელობის ეროვნული თავდაცვის აკადემია, გორი, 2025;
- Born, Hans. *Hybrid Warfare and Comprehensive Approach: New Challenges for Armed Forces*. August 2014;
- Clausewitz, Carl von. *On War*. Princeton: Princeton University Press, 1976;
- Cullen, Patrick J. *Understanding Hybrid Warfare*. January 2017;
- Fridman, Ofer. *Russian “Hybrid Warfare”: Resurgence and Development*. 2017;
- Gray, Colin S. *Another Bloody Century: Future Warfare*. London: Weidenfeld & Nicolson, 2006;
- Hoffman, Frank G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007;
- Hoffman, Frank G. “Hybrid Warfare and Challenges.” *Joint Force Quarterly*, 2009;
- Peterson, Scott. *OSCE Report on Russian Proxy Forces in Ukraine*. 2017.

**საქართველოს სამხედრო ისტორიის
პერიოდიზაციის საკითხები**

საქართველოს ისტორია ერთგვარი „ომების ისტორიაა“!
მართლაც ძნელია იპოვო მეორე ისეთი ერი, ვისაც ყველა მსოფლიოს მნიშვნელობის სამხედრო მოვლენა და ეპოქის სიმძიმე, ისეთი მასშტაბებით ჰქონდეს გადატანილი,¹⁹ როგორც ქართველებს. ჩვენი ქვეყნის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში პრაქტიკულად არ არსებულა თაობა, რომელსაც ომის სამინელება საკუთარი თვალთა არ ჰქონოდე ნანახი.

ჩნდება კითხვა: რა იწვევდა ომებს? რამ განაპირობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ერთგვარ „სამხედრო ისტორიად“ ქცევა? პაუზად მიზეზების მთელი კასკადია, რომეთაგან გამოვყოფდით ორ მთავარ მიზეზს:

1. **ეროვნული (ინდივიდუალური) თვითმყოფადობის (იდენტობის) შენარჩუნებისათვის გამძაფრებული ბრძოლა;**
2. **ზესტრატეგიული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა (სტრატეგიული ღერეფანი) და იმპერიათა ინტერესების შეჯახების არეალი²⁰.**

სამხედრო ხელოვნების ისტორიის საკითხებს არაერთი მაღალი დონის მკვლევარი იკვლევდა და იკვლევს. ჩვენი სტატიაც მემკვიდრეობითობის პრინციპს და მდიდარ წყაროთმცოდნეობით ბაზას ეფუძნება. არსებული გამოკვლევები შესაძლებლობას გვაძლევს „სამხედრო ისტორიის“ ეპოქების „ჭრილში“ დავინახოთ და შევქმნათ **საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაციის** დაახლოებითი სურათი. მიგვაჩნია, რომ ქართული სამხედრო ხელოვნების, სამხედრო ფორტიფიკაციის, იარაღის ევოლუციის და სამხედრო უწყების, სამხედრო ტაქტიკის შესწავლა დღის წესრიგში აყენებს „საქართველოს სამხედრო ისტორიის“ **პერიოდიზაციის გამართული სისტემის შემუშავებას. პერიოდიზაციის შემუშავებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს: ა. საგარეო და სამიწაო გეოპოლიტიკის მნიშვნელოვანი სამხედრო მოვლენები, რომლებმაც გავ-**

¹⁹ სამუშაო ჯაბა-საქართველოს სამხედრო ისტორია(სალექციო კურსი) გვ 9 თბ 2008.

²⁰ ღუნდუა სილაგაძე, - საქართველო და გარე სამყარო გვ. 19 თბ 2002.

ლენა მოახდინეს საქართველოს სამხედრო ისტორიაზე;²¹ ბ. ახალი იდეები, სტრატეგია და სამხედრო ტენდენციები; გ. ახალი მიდწევები და სამხედრო ტექნიკური სიახლეები.

მარტივად რომ ვთქვათ, სამხედრო პერიოდიზაციამ უნდა უკასუსხოს შემდეგ ძირიდად კითხვებს:

1. ვის ებრძოდნენ და რატომ იბრძოდნენ?
2. რას წარმოადგენდა საქართველოს „სამხედრო უწყება“ ამა თუ იმ ეპოქაში; რა საბრძოლო საშუალებებით იარაღით და ტაქტიკით იბრძოდნენ ჩვენი წინაპრები?
3. რა იყო კონკრეტული პერიოდის სამხედრო ტენდენცია და სტრატეგია?
4. სამხედრო თვალსაზრისით, რით განსხვავდებოდა საქართველოს ერთი „სამხედრო ისტორიული“ პერიოდი მეორისაგან პერიოდისაგან?

ძალზე რთულია და სერიოზულ კვლევას საჭიროებს აღნიშნულ საკითხებზე პასუხის გაცემა. ძნელია სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაცია ისე, რომ შესაბამისობაში იყოს იდეოლოგიურ, ტექნიკურ და სამხედრო-გეოპოლიტიკურ პრობლემატიკასთან. აღნიშნული სირთულეების მიუხედავად გვინდა გამოვთქვათ მოკრძალებული შეხედულება საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაციასთან დაკავშირებით. ჩვენის აზრით, **საქართველოს სამხედრო ისტორია** შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგი პერიოდების სახით:

1. პრეისტორიული პერიოდი. „სამხედრო საქმე“ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ უძველეს ადგილობრივ ტომებში“ - უძველესი დროიდან ქრისტეშობამდე II ათასწლეულამდე;
2. ადრეკლასობრივი სახელმწიფოების - ანუ ქართული ეროვნული თვითშეგნების და ეროვნული ემოციის ჩამოყალიბების პერიოდი - ქრისტეშობამდე II ათასწლეული-IV სს;
3. ეროვნული სახელმწიფო სტრატეგიის ჩამოყალიბების ეპოქა - ქრისტეშობამდე IV-III - ახალი წელთაღრიცხვით V საუკუნეები;
4. ადრე შუასაუკუნეების სამხედრო ისტორია - V-X საუკუნეები;
5. ერთიანი სამხედრო მონარქიის ეპოქა - X-XV საუკუნეები;
6. „თვითგადარჩენის“ ეპოქა - XV-XVIII საუკუნეები;
7. საქრთველო რუსეთი იმპერიაში - 1801-1917 წლები;

²¹ სამუშაო ჯ. საქართველოს სამხედრო ისტორია - თბ 2008. გვ. 7

8. კომუნისტური ეპოქის სამხედრო ისტორია და ქართველები - 1921-1990 წლები;

9. დამოუკიდებელი საქართველოს სამხედრო ისტორია - 1990 წლიდან

პირველი პერიოდი პრეისტორიული ხანა (უძვ. დროიდან ქრისტეშობამდე მეორე ათასწლეულამდე). რა დროიდან იწყება საქართველოს სამხედრო ისტორია? საქართველოს ტერიტორია მსოფლიოს ის უიშვიათესი ადგილია, სადაც ადამიანს ძველი ქვის ხანიდან მოყოლებული ყველა ისტორიულ ეპოქაში უწყვეტად უცხოვრია?²² რთული სათქმელია - განეკუთვნებოდა თუ არა „საბრძოლო“ კატეგორიას ზედა პალეოლითური, მეზოლითური და ნეოლითური ხანის ქვის და ძვლის იარაღები²³, მაგრამ ადრე ბრინჯაოს ხანიდან „სამხედრო“ დანიშნულების იარაღები უკვე გვაქვს, თუმცა ერთია საზოგადოება და მეორეა ტომობრივი გაერთიანება, რომელიც რაიმე სახის „სამხედრო პოლიტიკურ ოპერაციებს“ აწარმოებს. ამ პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე არ არსებობდა სახელმწიფოები და შესაბამისად ვერ იარსებებდა „ოფიციალური ომები“. ამიტომ ამ სახის სამხედრო-პოლიტიკური მოვლენების ქვედა ქრონოლოგიური საზღვარი არაუადრეს ძვ. წ. II ათასწლეულით უნდა დათარიღდეს.

მეორე პერიოდი ადრეკლასობრივი სახელმწიფოების ანუ ქართული ეროვნული თვითშეგნების და ეროვნული ემოციის ჩამოყალიბების პერიოდი (ქრისტეშობამდე II ათასწლეული - ძვ. წ. IV საუკუნე). ესაა პერიოდი, როდესაც სახელმწიფო წყობასთან მიახლოებულ ქართველ ტომებში თუ ტომთა გაერთიანებებში (თრიალეთის „დიდი ყორღანების ბრწყინვალე კულტურა“, ²⁴ „ლიაოხი, კოლხა,...“) საკმაოდ მაღალ დონეზე დგას სამხედრო საქმე და იარაღის ინდუსტრია. ისინი ჩამბულები არიან მაშინდელ „გეოპოლიტიკაში“ და „ომის“ საკითხი უკვე არა პირველად მოთხოვნას, არამედ პოლიტიკურ აუცილებლობას წარმოადგენს. იმ დროს ჩვენს სამხრეთით ყალიბდება და თავისი ძლიერების ზენიტს აღწევს ძველადმოსვლური სახელმწიფოები, რომლებიც მსოფლიოში პირველ ორგანიზებულ „მეიარაღებულ ძალებს“ ქმნიან²⁵. ქართველური ტომები ძველ აღმოსავლურ სახელმწიფოებებთან (ასურეთთან, ხეტებთან, ურარტუს-

²² ჯაფარიძე ოთარ-ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან. თბ. 2006 გვ. 8

²³ ნიორაძე მ. -ქვის იარაღები დმანისიდან-„დმანისი“(კრებული). თბ. 1998. ტ 1, გვ 140

²⁴ ზოგიერთი მკვლევარი „თრიალეთის დიდ ყორყანების ბრწყინვალე კულტურას “ უკვე სახელმწიფოდ მიიჩნევს -მაგალითად-Күфтин В.А.-АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРИАЛЕТИ. თბ. 1941, გვ. 100.

²⁵ Расел Робинсон-Досрехи народов востока. М 2006б Ст 7.

თან)²⁶ და მომთაბარეებთან (კიმირიელები, სკვითები²⁷) აწარმოებენ შიარაღებულ ბრძოლას, ამავე დროს მათთან ერთად უხდებათ მე-ზობლობა და თანაარსებობა²⁸. ბრინჯაოს ეპოქას ცვლის რკინის ხანა, რამაც კიდევ უფრო დააჩქარა სამხედრო და პოლიტიკური ევოლუციები. ქართველი ტომები ერთ-ერთი პირველი „პიონერები“ იყვნენ ლითონის წარმოებაში²⁹, რასაც ადასტურებს როგორც არქიტექტურა და არქეოლოგიური მასალა (გიგანტური ყორღანები, ციკლოპური სიმაგრეები, უძველესი საფორტიფიკაციო ნაგებობები, აღმოჩენილი იარაღის რაოდენობა და ხარისხი), ასევე ძველადმოსავლური (ბიბლია, ხეთური, ასურული, ურარტული³⁰) და ძველი ბერძნული (ჰეროდოტე³¹, ქსენოფონტე³²,) წერილობითი წყაროები.

აღნიშნული ეპოქის ზოგადი მიმოხილვიდანაც ჩანს, რომ ქართველური ტომები ამ დროს იცნობენ და იყენებენ ყველა „სამხედრო სიახლეს“. მათვე საკუთარ სამხედრო მიღწევებთან ერთად ზეგავლენას ახდენს როგორც აღმოსავლური, ასევე დასავლური³³ სამხედრო მიღწევები,³⁴ რაც მაშინდელი „პოლიტიკური რუკის“ არცთუ ისე უმნიშვნელო ნაწილს წარმოადგენდა. მიუხედავად ამისა, ეს პერიოდი მაინც არ მიგვაჩინა საქართველოს „სამხედრო ისტორიის“ საწყისად (მიუხედავად იარაღის ინდუსტრიისა და სამხედრო საქმის საკმაოდ მაღალი დონისა). არც „თრიალეთის ცივილიზაცია“ და არც მაშინდელი ქართული ტომთა გაერთიანებები (დიაოხი, კოლხა) არ შეიძლება მივიჩნიოთ ერთიანი „ქართული იდენტობის“ მქონე ცენტრალიზებულ³⁵ „სამხედრო სახელმწიფოებად“.

²⁶ Меликишвили Г.-НАИРИ-УРАТУ. Т6.19546 ст.364.

²⁷ ფირცხალავა მ.-სკვითური ძეგლების საქართველოში გავრცელების საკითხისათვის. საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები I, თბ.1978. გვ 32-51.

²⁸ გიორგაძე გ. -ხეთური და ასურული ლურსმნული წარწერები ქაშექებისა და აბეშალების ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ, ახალციხე 2001 , გვ23.

²⁹ კვირკველია გ.-უცხოელი მეცნიერები უძველესი ქართველი ტომების მელითონეობის შესახებ. თბ 1976.

³⁰ მელიქიშვილი გ. -საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ 1, თბ 1970, გვ228.

³¹ ჰეროდოტე -ისტორია , თბ. 1975, VII, გვ.79.

³² მიქელაძე თ-ქსენოფონტის ანაბასისი, ცნობები საქართველოს შესახებ.(ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით) თბ. 1967.

³³ როგორც ყველასათვისაა ცნობილია აქემენიდების იმპერიის XIX სატრაპიის ქართველი ტომები დარიოსისა და ქსერქსეს არმიის შემადგენლობაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ,ბერძენ სპარსელთა ომში(ჰეროდოტე ისტორია III, გვ. 94) . და მათ საქმათ ცოდნა უნდა მიეღოთ ამ პერიოდის ბერძნების სამხედრო ხელოვნებაზე. იხილეთ აგრეთვე გიორგი ბერიძე-„ 300 სპარტანელთან ქართველებსაც უბრძოლიათ“ ჟურნალი არსენალი N3 20011 წ.

³⁴ კვირკველია გ.-პოპლიტური ფარები კოლხეთში, ძიებანიN7, თბ.2001. გვ. 33-39.

³⁵ ნარიმანიშვილი გ.-სიახლენი თრიალეთის კულტურაში, თბ2009 გვ.90.

ქრონოლოგიურად, ეს პერიოდი შეიძლება დათარიღდეს ქრისტეშობამდე XII - III საუკუნეებით (1121 წლდან, როდესაც ტიგლათფილესერის ლურსმნულ წარწერებში პირველად დაფიქსირდა ქართველური ტომების სამხედრო-პოლიტიკური გაერთიანებები, ხოლო ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში ყალიბდება პირველი ოფიციალური ქართული სახელმწიფო: **იბერიის (ქართლის) სამეფო**.

თუ კი ამ უძველესი ეპოქების სამხედრო ისტორიას არ მივიჩნევთ სამხედრო ისტორიის საწყისად, მაშინ **პირველი პერიოდი შეიძლება მოვაქციოთ ქრისტეშობამდე IV-III - ახალი წელთაღრიცხვით V საუკუნეებით**, რადგან ამ დროს ხდება ეროვნული სამხედრო სტრატეგიის ჩამოყალიბება. ქრისტეშობამდე IV საუკუნისათვის არსებითად მთავრდება ქართველი ხალხის თვითგამორკვევის და გაერთიანების ხანგრძლივი პროცესი, როდესაც მთელი რიგი საშინაო და საერთაშორისო სამხედრო-პოლიტიკური მოვლენების შედეგად (ალექსანდრე მაკედონელის აღმოსავლური სამხედრო კამპანია და აქემენიდების იმპერიის დაცემა³⁶, დიადოხოსების ომები, საქართველოს სამოქალაქო ომი) ერთიანი ენით, ერთიანი სახელმწიფო ღირებულებებით შეიქმნა პირველი ერთიანი იდენტობის მქონე ოფიციალური ქართული სახელმწიფო **იბერიის სამეფო**. ლეგენდარულმა **ფარნავაზმა** ყველა ქართველი ტომი ერთი ძალაუფლების ქვეშ მოაქცია³⁷ და ჩამოყალიბდა სარდლობის ინსტიტუტი, შეიქმნა სამხედრო იერარქიის სისტემა, დაკანონდა სასაზღვრო ზოლი. ფარნავაზმა დასძლია ტომობრივი ჩაკეტილობა, სეპარატიზმი და ყველა ბრძოლა და ომი არა ტომობრივ მოთხოვნად, არამედ ეროვნულ ღირსებად აქცია³⁸. ზოგიერთმა ისტორიკოსმა ეჭვქვეშ დააყენა ფარნავაზის სამხედრო რეფორმები და მისი არსებობაც კი, თუმცა გვერდს ვერავინ აუვლის იმ აშკარა ცვლილებებს, რაც ელინისტური პერიოდის არქეოლოგიური მასალიდან ვლინდება.³⁹ სრულიად საქართველოში და განსაკუთრებით, დედაქალაქ მცხეთის გარშემო იმდენად გლობალური საფორტიფიკაციო ზოლია წარმოდგენილი, შეუძლებელია მისი მფლობელი უბრალო ტომის ბელადი ყოფილიყო. საინტერესოა აღმოჩენილი ელინისტური ეპოქის საბრძოლო იარაღებიც, რომლებიც მაშინდელი მსოფლიო სამხედრო საქმისათვის „ულტრათანამედ-

³⁶ Дельняк Г.-დას. ნაშრომი გვ. 404.

³⁷ ქავთარია გრანი-ფარნავაზი, გვ 92. თბ 1999.

³⁸ იქვე გვ 103.

³⁹ გამყრელიძე გ. ფირცხალავა მ. ყიფიანი გ.-ძველი საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები. თბ. 2005 გვ.114.

როვეს” განეკუთვნებოდა⁴⁰. საქართველოში დასტურდება პროფესიონალი მეომრების არსებობა (სტრაბონის (I ს.) ცნობით იბერიაში ერთ-ერთი სოციალური კლასი პროფესიონალი მეომრები იყვნენ⁴¹). ამ პერიოდში ხდება დიდი სამხედრო პოლიტიკური მოვლენები. საქართველოს უხდება აღმოსავლეთ (სპარსეთი-პართის) - დასავლეთის (რომი) შეიარაღებულ დაპირისპირებებში და „ცივ ომში” ჩართვაც. იბერიამ (ქართლმა) შეძლო თავიდან აეცილებინა ისეთი დიდი სამხედრო ზესახელმწიფოს სრული ანექსია, როგორიც იყო რომი⁴². პომპეუსის საკმაოდ წარმატებული სამხედრო კამპანიის მიუხედავად⁴³, ქართული ტერიტორიების სრული ანექსია და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა არ მომხდარა. რომთან ურთიერთობა რამდენაღმე დადებითი მოვლენა იყო ქართველებისათვის⁴⁴. იბერიის „ხელშეუხებლობის გასაღები” არ შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ სტრატეგიული ადგილმდებარეობა, „დარიალის კარის”⁴⁵ ფლობა ან რომისათვის ქართული სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნების „სურვილი”⁴⁶ მივიჩნიოთ. გასათვალისწინებელია იბერია-კოლხეთის სამხედრო პოტენციალი⁴⁷. იბერია რომ სუსტი სახელმწიფო ყოფილიყო, იგი ვერანაირად ვერ გადარჩებოდა პართიისა და რომის ზესახელმწიფოების ჭიდილში. საოცარი რომ ქართველები ამ დროს აწარმოებდნენ არა მხოლოდ თავდაცვით, ასევე საკმაოდ გაბედულ და რისკიან შეტევით ბრძოლებს ტერიტორიების გასაფართოებლადაც კი⁴⁸.

ჩვენის აზრით, სწორედ ეს პერიოდი უნდა ჩაითვალოს **„საქართველოს სამხედრო ისტორიის საწყისად”** (წინა პერიოდები მხოლოდ საქართველოს სამხედრო ისტორიის წინარე პერიოდებად მიგვაჩნია). ამ პერიოდში დასრულდა ქართული იდენტობის სრულად ჩამოყალიბების და ერთიანი ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების რთული გზა. მართალია შემდგომ პერიოდებში მიზეზთა გამო არაერთხელ დაირღვა ქართული სახელმწიფოს ერთობა და უამრავ-

⁴⁰ გამყრელიძე გ. -ომი და შეიარაღება იბერია კოლხეთში, თბ.2010, გვ.67.

⁴¹ ყაუხჩიშვილი თ.-სტრაბონის გეოგრაფია-ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ 1957, გვ 53.

⁴² ფიფია კ. -რომისა და აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის ურთიერთობა ახ.წ. I-II სს. თბ. 2004, გვ. 29.

⁴³ მარგიშვილი ს.-იბერიის ომი პომპეუსთან, ჟურნალი მხედარი თბ. 1991.

⁴⁴ ლომოური ნ. -საქართველოს საგარეო ურთიერთობების სათავეებთან, ქართული დიპლომატია 1, თბ 1994, გვ52.

⁴⁵ ინაძე მ.-კასპიის კარი (დარიალი დარუბანდი) ახ.წ 1-5 საუკუნების საერთაშორისო დიპლომატიურ ურთიერთობებში, ქართული დიპლომატია 3, თბ. გვ. 49-53.

⁴⁶ დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ, ნ.ლომოურის რედაქციით, თბ 1966, გვ 57

⁴⁷ გაგომიძე ი. -პირველი საუკუნის იბერიელი მხედარი-არქეოლოგიური კვლევითი ცენტრის ძიებანი, თბ. 2004, გვ 118

⁴⁸ გამყრელიძე გ.-ომი და შეიარაღება იბერია კოლხეთში, თბ2010, გვ 160.

ჯერ ჰქონდა ადგილი შიდა სეპარატიზმს, მაგრამ ერთიანი ქართული იდენტობისა და ეროვნულობის შეგრძნება⁴⁹ „ფარნავაზიდან“ დაწყებული დღემდე აღარასოდეს აღარ დარღვეულა.

ქრონოლოგიური ჩარჩო უნდა განისაზღვროს აზონის განადგურებიდან, ფარნავაზის ხელისუფლებაში მოსვლიდან, არტაანის ბრძოლიდან და მცხეთის ტახტზე ფარნავაზიანთა დინასტიის დამკვიდრებიდან⁵⁰ ახალი წელთაღრიცხვის IV-V საუკუნებამდე, რადგან საქართველოს სამხედრო ისტორიაში მაშინ მკვიდრდება, სამხედრო-ქრისტიანული იდეოლოგია.

მეორე პერიოდი - ადრე შუასაუკუნეების სამხედრო ისტორიაა და მოიცავს V-X საუკუნეებს. IV საუკუნეში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად ცხადდება. ვახტანგ გორგასლის ხელისუფლების სათავეში მოსვლით ახალი სამხედრო ეპოქა იწყება⁵¹. საერთაშორისო პოლიტიკაში ისევ ებრძვის ერთმანეთს სასანიდების ირანი და ქრისტიანული ბიზანტია⁵². ქართველები ხან ერთ იმპერიას უპირისპირდებიან, ხან მეორეს, ზოგჯერ კი ორივეს ერთად. ხდება სამხედრო-ტექნიკური, ტაქტიკური და სტრატეგიული ცვლილებები, იხვეწება საბრძოლო იარაღი, იქმნება ახალი ტიპის აბჯარი, მეომრის სხვა საჭურველი. მომთაბარე ჰუნებმა, VI საუკუნიდან კი არაბებმა ბრძოლის ველზე ცხენების როლის გაზრდით, ცხენის სხვა საჭურველით და უზანგების გამოგონებით, ახალი სტილის საკავალერიო ბრძოლებს დაუდეს სათავე⁵³. აქედან მოყოლებული XV საუკუნის ბოლომდე (ცეცხლსასროლი იარაღის შემოსვლამდე), ბრძოლის ველზე დომინანტი კავალერია ხდება⁵⁴. ქართველები, რომლებიც ყველაზე მძლავრ სამხედრო იმპერიებთან აწარმოებდნენ ბრძოლებს, სამხედრო საქმის „ეკოლუციებს“ გვერდს ვერ აუვლიდნენ, მითუმეტეს, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ ჯუანშერი, გორგასლის პერიოდის ქართველი მეომრების აღწერისას იმჟამად არსებულ ყველა სამხედრო ტექ-

⁴⁹ რანაირი გალევნარულებული გმირიც არ უნდა ყოფილიყო ფარნავაზი იგი მაინც ანარკული უნდა იყოს რელურად არსებული ერთიანი საქართველოს პირველი მეფისა რომელმას უდიდესი როლი ითამაშა ჩვენს ისტორიაში და ფსიქოლოგიაში-ის ქართლის ცხოვრება ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით, თბ 1955 გვ 18 , „ცხოვრება ფარნავაზისა“.

⁵⁰ მელიქიშვილი გ. ს.ი.ნ. ტ 1, გვ 443.

⁵¹ ლორთქიფანიძე მ.-ქართლი მეორე ნახევარში თბ 1979.. გვ 4

⁵² ხოფერია ნ. -ვახტანგ გორგასლის ეპოქის სამხედრო ისტორიის საკითხები, საისტორიო კრებული, თბ. 2014 გვ 61.

⁵³ Nikolle david-Evropen medievfl tactics. The fall and rise of cavalry, 450-1260, OXFORD 2011, 6.

⁵⁴ НИКОЛ Д. МАК БРАЈД А.-АРММИИ МУСУЛЬМАНСКОГО ВОСТОКА VII- XI ВЕКА М. СТ 48.

ნიკურ სიახლეს ასახელებს⁵⁵. ამ პერიოდის უმთავრესი განსაკუთრებული იყო არა იარაღის და ტაქტიკის ცვლილებები, არამედ ქართული სამხედრო იდეოლოგია. ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგ საქართველოში ახალი „**სამხედრო ქრისტიანული იდეოლოგია**“ ყალიბდება.⁵⁶ ქრისტიანული იდეალები იმდენად ჩაჯდა ქართულ ფსიქიკაში, რომ სახელმწიფო და სამხედრო არსის ფუნდამენტად იქცა. მსოფლიოს არც ერთ სახელმწიფოს არ გაუღია ქრისტიანობისათვის იმდენი მსხვერპლი, რამდენიც პატარა საქართველომ გაიღო. ზვიად გამსახურდიას შეფასებით „**ქართული ქრისტიანობა - ეს მთლიანად სამხედრო ქრისტიანობაა და საქართველო ერთი მთლიანი სულიერი ორდენია წმინდა გიორგისა.**“ „ადრევეოდალური ხანის აღმართის პერიოდი“ უნდა დაიწყოს V საუკუნის ავტოკეფალიით და გაგრძელდეს X საუკუნემდე.

მესამე პერიოდი - ერთიანი სამხედრო მონარქიის ეპოქა და X-XV საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს. მრავალი წინააღმდეგობების მიუხედავად, (ბიზანტიის⁵⁷ ფაქტორი, შიდა სეპარატიზმი) X საუკუნიდან მთავრდება ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შენება და ბაგრატიონების დინასტიის ქვეყნის სათავეში მოსვლით ყალიბდება ცენტრალიზებული სახელმწიფო - **საქართველო**⁵⁸.

ცვლილებებია საგარეო პოლიტიკაშიც. ამ დროს ხდება უდიდესი სამხედრო პოლიტიკურ-რელიგიური მოვლენა - **ჯვაროსნული ომები**.⁵⁹ მსოფლიო სამხედრო ისტორიაში კიდევ ერთხელ ხდება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სამხედრო ხელოვნებების შეჯახება⁶⁰. მართალი ამ დროს ქართველებს დასავლეთის სამხედრო ხელოვნებასთან არ ჰქონიათ ხელშესახები კავშირი, მაგრამ დასავლე-

⁵⁵ ქართლის ცხოვრება, გვ. 248

⁵⁶ ჯავახია ბეჟან-ანიკურობიდან შუა საუკუნეებისაკენ, თბ 2005წ. გვ 49.

⁵⁷ ქართულ ცნობიერებაში მონღოლების, სპარსელების და განსაკუთრებით კი თურქების ფონზე, „ერთმორწმუნე“ ბიზანტია მტრის ხატად არ შემორჩა, არადა ყველასათვის კარგადაა ცნობილი, რომ ამ პერიოდის დასაწყისში ერთიანი საქართველოს უპირველესი მტერი ბიზანტიის იმპერია იყო, მიუხედავად ამისა და განსხვავებული სტრატეგიებისა საქართველოს სამხედრო ხელოვნებაზე ალბათ ყველაზე დიდი გავლენა მაინც ბიზანტიურმა „სკოლამ“ მოახდინა, რომელსაც X და XI საუკუნეების დასაწყისის ერთგვარი „ოქროს ხანა“ ედგა, ბიზანტიის სამხედრო ხელოვნება წარმოადგენდა აღმოსავლური და დასავლური სამხედრო ხელოვნებების ერთგვარ საინტერესო „ნაზავს“-ის მაგალითად: EDVARD N. LUTTWAK-THE GRAND STRATEGY OF THE BIZANTINE EMPIRE, Cambridge, Massachusetts and London 2009, ან Timothy Dawson-BYZANTINE INFANTRYMAN 900-1204, L. 2003/

⁵⁸ მარგიშვილი ს.-შუა საუკუნეების სამხედრო ხელოვნება და საქართველოს სამხედრო პოლიტიკური ისტორია IX-XV საუკუნეებში, თბ 2013, გვ 360.

⁵⁹ ბადრიძე შ.-საქართველო და ჯვაროსნები, თბ 1972, გვ 4.

⁶⁰ David nikolle-Arms and armour of the crusading era, 1050-1350, London 1999, 7.

თის სამხედრო ხელოვნებამ ქართველებზე მაინც მოახდინა საკმაოდ დიდი გავლენა. იგი გარკვეულწილად ტაქტიკურ მოქმედებებში აისახა.⁶¹ იცვლება საქართველოს სტრატეგიული სიტუაცია ჩვენს სამხრეთით აგრესიული თურქული ეთნოსების დამკვიდრებით. სრულად იცვლება მცირე აზიის და მახლობელი აღმოსავლეთის პოლიტიკური რუკა. თურქული სახელმწიფო არა მარტო აგრესიულ მეზობლად, არამედ მძლავრ სამხედრო იმპერიად და ჩვენს დაუძინებელ მტრად ჩამოყალიბდა. მათ აგრესიას არაერთი სახელმწიფო ემსხვერპლა. გადაშენების პრობლემა ახლად ჩამოყალიბებულ საქართველოს სამეფოსაც დაემუქრა, თუმცა ქვეყანამ შეძლო არათუ თურქ-სელჩუკური ტალღის მოგერიება, არამედ შეტევაზე გადასვლაც და მაშინდელი მსოფლიო პოლიტიკური რუკის საკმაოდ ძლიერ სახელმწიფოდაც იქცა.⁶² ჩამოყალიბდა მძლავრი ცენტრალიზებული სახელმწიფო - ერთიანი სამხედრო სტრუქტურით და ამბიციური სამხედრო სტრატეგიით⁶³, არნახულად გაიზარდა მეფის, როგორც უმაღლესი მთავარსადლის კულტი და ერისთავების ინსტიტუტის როლი⁶⁴. მეორე პლანზე გადაიწია დაბალი ხარისხის სახალხო ლაშქარმა და დამკვიდრდა „სამეფო სპატი“ სისტემა. სამხედრო საქმეში კიდე უფრო დაწინაურდა არისტოკრატია და ევროპის მსგავსად სამხედრო „ელიტად“ იქცა. საბრძოლო საჭურველის შეძენა და გამოყენება უკვე მხოლოდ მდიდარი არისტოკრატისათვის იყო შესაძლებელი.⁶⁵

საქართველო ხდება კავკასიის დომინანტი სახელმწიფო.⁶⁶ აღნიშნულ პერიოდში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო მონღოლების გამოჩენაც, რომლებმაც უდიდესი უარყოფითი როლი ითამაშეს მსოფლიოს⁶⁷ და ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.⁶⁸ ქართველებს არაერთხელ მოუწიათ როგორც მათ წინააღმდეგ, ასევე მათ მხარდამხარ ბრძოლა. მონღოლების მიერ წარმოებულმა დაუსრულებულმა სამხედრო კამპანიებმა საქართველოს სამხედრო ხელოვნებაზე ვერანაირი მნიშვნელოვანი გავლენა ვერ მოახდინა. ჯალალედინის, მონ-

⁶¹ წურწუშია მ. -წაგრძელებული შუბით ბრძოლის წესი და ცხენოსანთა დარტყმითი ტაქტიკა: ქართული გამოსდილება. -საისტორიო კრებული(წელიწდეული) თბ. 2011წ.

⁶² მარგაშვილი ს-მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ, თბ 2006.

⁶³ სამუსია ჯ-ცხენ სიმამრეების არების ხელოვნებაXI-XII საუკუნეების საქართველოში, საისტორიო ძიებანი, თბ.2007 -2008, გვ.99.

⁶⁴ ბერძენიშვილი ნ.-ნარკვევებ ღ3, თბ.1979, გვ47

⁶⁵ წურწუშიამ.- შუა საუკუნეებისქართული ლაშქრის სოციალური შემადგენლობა და კომპლექტაცია, საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები 1, თბ 2013 გვ.246.

⁶⁶ მეტრეველი რ.-დავით აღმაშენებელი, თბ 1990, გვ 23

⁶⁷ Тарбун С. Мак Брайд-АРМИЯ МОНГОЛЬСКОЙ ИМПЕРИИ. М 2009Ю

⁶⁸ ცინცაძე ი-მონღოლები და მათი დაპყრობები თბ1961, გვ 4

დოლების და თემურლენგის შემოსევების კატასტროფული შედეგების მიუხედავად, დამპყრობლებმა ვერ შეძლეს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მოსპობა. უცვლელი დარჩა სამხედრო ტენდენციაც. ამიტომაც არ გამოვყოფთ ცალკე მონღოლთა ბატონობის პერიოდის სამხედრო ისტორიას და ამ პერიოდს „ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის“ სამხედრო ისტორიის პერიოდში (X-XV სს.) ვაერთიანებთ.

მეოთხე პერიოდი - (XV-XVIII სს.) - თვითგადარჩენის“ ეპოქის სამხედრო პერიოდი. ჯალალედინის, მონღოლების, თემურ ლენგის შემოსევები დამლუპველი აღმოჩნდა საქართველოსათვის. ქვეყნის პოლიტიკური და სამხედრო დაღმასვლა შეუქცევადი გახდა.⁶⁹ ბიზანტიის დაცემამ კატასტროფულად იმოქმედა სახელმწიფოზე. ქვეყანა უკვე საბოლოოდ მოექცა მტრულად იზოლირებულ გარემოში. საქართველო დაიშალა სამეფო სამთავროებად⁷⁰, მოისპო ერთიანი ეროვნული სამხედრო სისტემა⁷¹ და სტრატეგია. ამ პერიოდში დიდი როლი დაეკისრა სახალხო ლაშქარს.⁷² ეს ხდება მაშინ, როდესაც კიდევ უფრო გაძლიერდა სპარსეთ-ოსმალეთის სამხედრო იმპერიები. ცეცხლსასროლი იარაღის გამოჩენამ მთლიანად შეცვალა ტაქტიკა და სტრატეგია. ქართველებს არანაირი მნიშვნელოვანი როლი არ შეუტანიათ სამხედრო საქმისა და ცეცხლსასროლი იარაღის განვითარებაში, თუმცა სამხედრო პოლიტიკური მოვლენებიდან და მუდმივი საომარი სიტუაციებიდან გამომდინარე, იცვლებოდა ტაქტიკა და საბრძოლო მოქმედებები.⁷³ სრულად იცვლება პორტიფიკაცია და სამხედრო არქიტექტურა. სამხედრო საქმეში შემოდის ციხე-სიმაგრეების უმთავრესი მტერი „არტილერია.“⁷⁴ ციხის გალავნებს უპირველესად ცეცხლსასროლი იარაღისა და არტილერიისათვის უნდა გაეძღო. ამიტომ XV საუკუნიდან მნიშვნელოვნად განსხვავებული სტილისა და არქიტექტურისა ციხეები იგება.⁷⁵ ბრძოლის ველზე დომი-

⁶⁹ საქართველოს სამხედრო ისტორია(ავტორთა კრებული) საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გამოცემა, თბ.2013, „ნაწილი 2, გვ.47.

⁷⁰ ანთელაჟა ი.-ერთიანი მონარქიის დაშლა და და შუა საუკუნეთა საქართველოს ისტორიის პერიოდიზაციის პრობლემა, მაგნე, ისტორიის სერია, 2, თბ.1978, გვ 81.

⁷¹ ანჩაბაზე გ-ფეოდალური საქართველოს ლაშქარი.(წიგნიდან საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები, 1920 წლამდე) თბ. 2010

⁷² კლიმაშვილი ა-მასალები XV-XVIII სს. ქართლისა და კახეთის სადროშოების ისტორიისათვის, თბ 1964 გვ 38.

⁷³ წურწუშია,მ, საქართველოში ცეცხლსასროლი იარაღის გამოჩენის საკითხისათვის, ქართველოლოგია,თბ.2011, N2, გვ 65.

⁷⁴ Шокарев Ю.-ИСТОРИЯ ОРУЖИЯ И АРТИЛЛЕРИИ М.2001Б с.ю 24.

⁷⁵ ზაქარაია პ. -ქართული ციხესიმაგრეების ისტორია, თბ 2002, გვ. 202-237.

ნანტი კვლავ ქვეითი ჯარია. კავალერია და ცივი იარაღი ნელნელა უთმობს ადგილს ცეცხლსასროლი იარაღით აღჭურვილ ქვეითებს.⁷⁶ არტილერია თანდათან იქცა „ომის დემრთად.“ უკეთესი შეიარაღება უკვე განსაზღვრავს ბრძოლის შედეგებს⁷⁷.

დამლილი და დემოგრაფიული კატასტროფის წინაშე მდგარი საქართველო ისტორიაში პირველად ჩამორჩა სამხედრო განვითარებას, იარაღის წარმოებას და საბრძოლო ინტელექტს⁷⁸. XV-XVIII საუკუნეებმა ჩაიარა უამრავ შიდა კონფლიქტებსა და გარეშე მტერთან ბრძოლაში. ყოფნა- არყოფნის ზღვარზე მყოფი ქართველები თავგანწირულ ბრძოლას აწარმოებდნენ დამპყრობლებთან და არაერთი მნიშვნელოვანი ბრძოლა იქნა მოგებული (ტაშისკარი, მარტყოფი, ხრესილი..). საქართველოში იყვენ მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე სამხედრო სტრატეგიები და სარდლები (სიმონ I, სააკაძე, სოლომონ I, ერეკლე II). მაშინდელი ჩვენი სამხედრო სტრატეგია სრულიად „თვითგადარჩენაზე“ იყო დაფუძნებული. ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ამ პერიოდის სამხედრო ისტორია უნდა მოექცეს XV-XVIII საუკუნეებით (1480 იანი წლებიდან - ერთიანი ფეოდალური მონარქიის დამოშლამდე,) 1801 წლამდე

ამ პერიოდის ქრონოლოგიური საზღვრები შეიძლება განისაზღვროს 1480-იანი წლებიდან (საქართველოს ერთიანი მონარქიის დაშლა, ცეცხლსასროლი იარაღის გაბატონება სამხედრო საქმეში⁷⁹) 1801 წლამდე.

მეხუთე პერიოდი - *1801-1917 წწ.) საქართველოს რუსეთი იმპერიაში ყოფნის პერიოდის სამხედრო ისტორია. მიუხედავად იმისა, რომ გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში მმართველი ელიტა იმედებს „ერთმორწმუნე“ რუსეთის იმპერიაზე ამყარებდა, ქართული სახელმწიფოებრიობის საბოლოო მომსპობი სწორეთ „ჩდილოელი მეზობელი“ გამოდგა. 1801 წელს რუსეთმა გააუქმა ქართლ-კახეთის სახელმწიფო. მთელი საქართველო რუსეთის იმპერიის ჩვეულებრივ გუბერნიად იქცა. ყოველივე ამან უარყოფითი გავლენა მოახდინა ქართულ სამხედრო ტრადიციებსა და სტრატეგიზე. ქართველები

⁷⁶ Меринг Ф. - ИСТОРИЯ ВОИН И ВОЕННОГО ИСКУСТВА. САНГ-ПЕТЕРБУРГ 1999 . 112.

⁷⁷ ტაქტიკაში ცეცხლსასროლმა იარაღმა შეიძლება თამამად ითქვას საკმოდ გადაწონა შემართება და ფიზიკური მონაცემები, უხეშად რომ ვთქვათ, ფიზიკურად როგორი ძლიერი და შემართებულიც არ უნდა იყოს მეომარი, ცეცხლსასროლი იარაღის წინააღმდეგ მაინც ნებისმიერ შემთხვევაში „უშანსად“ იქნება, იმ უბრალო მიზეზების გამო, რომ ის ვერ მიაღწევს დისტანციურ ბრძოლამდე და ვერ შეძლებს თავისი ფიზიკური ძალის გამოყენებას

⁷⁸ ჯავახიშვილი ი. მასალები.... თბ1962, გვ.284.

⁷⁹ წერწუშია მ. საქართველოში ცეცხლსასროლი იარაღის გვ 86

მოექცნენ რუსეთის კოლონიურ უღელში.⁸⁰ ათობით გენერალი, ათასობით ოფიცერი და ათეულ ათასობით ჯარისკაცი რუსეთის ძლიერებისათვის ღვრიდნენ სისხლს⁸¹. ახალი სამხედრო სიახლეების მიუხედავად, რუსთა ბატონობას საქართველოს ისტორიისათვის არანაირი დადებითი არ მოუტანია, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ რუსეთის იმპერიულ ბრძოლებში მრავალმა ქართველმა ოფიცერმა და გენერალმა მიიღეს უზარმაზარი სამხედრო გამოცდილება და იგი 1918-1921 წლების საქართველოს რესპუბლიკას მოახმარეს. საქართველოს ტერიტორიების ასეთი ფართო და სრული დაპყრობა რუსების გარდა ვერცერთმა იმპერიამ ვერ მოახერხა. ქართველები ეროვნული არსებობის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდნენ⁸². დაიყო საზოგადოებაც (უფრო ელიტა). ერთი ნაწილი ცარიზის სრულ მარიონეტად იქცა და მის სამხედრო გეგმების ასრულებას შეუდგა, მეორე ნაწილი კი ერის ფართო მასებთან ერთად მუდმივ აჯანყებებს აწყობდა „ერთმორწმუნე ოკუპანტის“ წინააღმდეგ (1804 წლის მთიანეთის, 1812-1813 წლების კახეთის, 1819-1820 წლების იმერეთის აჯანყებები, 1832 წლის შეთქმულება)⁸³. ალბათ მსოფლიოს სამხედრო ისტორიაში არავის უბრძოლია ერთდროულად - ერთმანეთის მხარდამხარ და ერთმანეთის წინააღმდეგ იმდენჯერ, რამდენჯერაც ქართველებსა და რუსებს.

მეექვსე პერიოდი - საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921 წწ.) სამხედრო ისტორიის მეტად შთამბეჭდავი და საამაყო პერიოდია. ქართველმა ხალხმა ალღო აუღო ყველა სამხედრო მიღწევას, ტექნიკურ სიახლეს და ახალ სტრატეგიებს. მნიშვნელოვანი იყო მსოფლიოს სამხედრო პოლიტიკური ცვლილებებიც. საქართველო ცდილობდა ღირსეული ადგილი დაეკავებინა მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე⁸⁴. ისტორიაში პირველად ჩამოყალიბდა პროფესიული „**საქართველოს შეიარაღებული ძალები**“, დაფუძნდა **სამხედრო სასწავლებელი**^{85 86 87}, გაიზარდნენ შესა-

⁸⁰ Гогитидзе М.-ГРУЗИНСКИ ГЕНЕРАЛИТЕТ (1699-1921) КИЕВБ 2001. С.4.

იქვე გვ. 48/

⁸¹ გოგიტიძე მ. -რუსეთის იმპერიის სამეფო არმიის ქართველი გენერლები, თბ 1999. გვ.5.

⁸² გურული ვ-საქართველოს ისტორია (XIX საუკუნე) თბ2004. 93-101.

⁸³ საქართველოს სამხედრო ისტორია,(ავტორთა კრებული სახელმძღვანელო) თბ. 2013, ნაწ 2, გვ.143-149/

⁸⁴ ჩაჩხიანია ა-დაშნაკთა ექსპანსიონისტური იდეოლოგია და სომხეთ საქართველოს 1918-1919წლების ომი, გვ127.

⁸⁵ სამხედრო იუნკერთა სასწავლებლის შესახებ იხილეთ აგრეთვე -ალექსანდრე ჩხეიძის მოგონებები, -„სამხედრო სკოლა“ მხედარი 1991 , N1

⁸⁶ მაზნიაშვილი გ-მოგონებები , თბ 1927 ,გვ 9/

ნიშნავი ოფიცრები⁸⁸, დიდი გამოცდილების და სამხედრო ინტელექტის მქონე გენერლები⁸⁹ (მაზნიაშვილი, კვინიტაძე..). ფინანსური, პოლიტიკური თუ სახელმწიფო პრობლემების⁹⁰ მიუხედავად, საქართველომ საკმაოდ წარმატებული ბრძოლები აწარმოა ყველა მეზობელ სახელმწიფოსთან და იმპერიასთან.⁹¹ თუ მაშინ არ მოხერხდა სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება, ამაში ყველაზე ნაკლებად „დამნაშევე“⁹² საქართველოს შეიარაღებული ძალების იყო.⁹³

შემდეგი პერიოდი - კომუნისტური ეპოქის საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდია და მოიცავს 1921-1990 წლებს. წმინდა პოლიტიური კუთხით თუ შევხედავთ, ჩვენი ქვეყნისათვის ტერმინების გარდა კომუნისტური კოლონიზაცია ბევრად არაფრით განსხვავდებოდა იმპერიული რუსეთის კოლონიზაციისაგან. უბრალოდ კომუნისტები უფრო „კეთილშობილი“ მიზნებისათვის და „სამყაროს ნათელი მომავლისათვის“ მებრძოლის იდეალებით გამოდიოდნენ. ქართველები ამჯერადაც იმპერიალურ სამხედრო მანქანაში ჩაებნენ. ამ პერიოდის განსხვავება პირველი კოლონიზაციისაგან სტრატეგიული და ტექნიკური სიახლეებით რადიკალური იყო. ბრძოლის ველზე უკვე დომინანტი გახდა მძიმე არტილერია, ავიაცია, სატანკო და მოტორიზირებული შენაერთები, საზღვაო არმადები. ისტორიის საკუთრება გახდა კავალერია და ცივი იარაღი. მთლიანად შეიცვალა ტაქტიკა და სტრატეგია⁹⁴. ქართველებმა მონაწილეობა ისევ მიიღეს კომუნისტური იმპერიის ყველა ბრძოლაში და საოკუპაციო დაპყრობებში. მათგან მნიშვნელოვანია მეორე მსოფლიო ომი და ავღანეთის ოკუპაცია. კომუნისტურ იმპერიას შეეწირა ასეულ ათასობით ჩვენი თანამემამულე, რაც პროცენტული შეფარდებით ერთ-ერთი

⁸⁷ მათკაიშვილი კვალიაშვილი-იუნკერები-თბ 1990. გვ 7.

⁸⁸ იქვე.. გვ 11

⁸⁹ სილაქაძე დ-პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო გვარდიის საორგანიზაციო საბაზო სტრუქტურა და რიცხოვნების საკითხისათვის, . თ.ს.უ. შრომები ტ 2, თბ 2011, გვ 385-393.

⁹⁰ ჩაჩხიანი იქვე... გვ138

⁹¹ ბახტაძე მ- 1921 წლის რუსეთ -საქართველოს ომის საბრძოლო მოქმედებების ისტორიიდან. თბ 2013.

⁹² როგორც არჩილ ჩაჩხიანი მიუთითებს -, „ბრძოლებს იგებდა ჯარი თუმცა ომებს აგებდა პოლიტიკა“, ჩაჩხიანი დას, ნაშრომი გვ 464.

⁹³ გურული ვ.ახალი ქართული ჯარის სამხედრო დოქტრინის ისტორიიდან, თბ 2003 გვ 5

⁹⁴ ჯანჯღავა ნ. -სამხედრო აზროვნებისა და სამხედრო გეგმების ევოლუცია ევროპაში პირველი მსოფლიო ომის წინ , თბ 2003 გვ. 43

დიდი ეროვნული გენოფონდის დანაკარგი იყო მთელს მსოფლიოში.⁹⁵

ბოლო - მერვე პერიოდი დამოუკიდებელი საქართველოს სამხედრო ისტორია (1990-ნი წლებიდან). 1990 წელს კომუნისტურმა იმპერიამ არსებობა შეწყვიტა. საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა. დაიწყო დამოუკიდებელი საქართველოს სამხედრო ისტორია, რომლის ბოლომდე შეფასება ჯერჯერობით ვერ მოხერხდება.

ამრიგად, საქართველოს სამხედრო ისტორია პირობითად წარმოვადგინეთ რვა პერიოდის სახით. ჩვენ არ გვაქვს პრობლემის სრულყოფილად შესწავლის პრეტენზია. წინამდებარე სტატიით, შევეცადეთ წარმოგვედგინა საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაციის დაახლოებითი სურათი და მოკრძალებული წვლილი შეგვეტანა აღნიშნული საკითხის კვლევაში.

შესაძლოა ნაშრომი ერთგვარი თეზისებისა და ზოგადი მიმოხილვის შთაბეჭდილებას ტოვებდეს. ხშირ შემთხვევაში ჩვენ შეგნებულად ავუარეთ გვრდი რიგ მეორეხარისხოვან ლიტერატურას, რადგან ამჯერად ჩვენი მიზანი მხოლოდ საკითხის დასმაა. სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაცია და თითოეული პერიოდის სიღრმისეული კვლევები სერიოზული სამეცნიერო სამუშაოების შესრულებასთანაა დაკავშირებული.

გაცნობიერებული გვაქვს, რომ ნაშრომში იქნება ხარვეზი და შეცდომები. რთულია კონკრეტული სამხედრო-ისტორიული ტერმინების ჩამოყალიბება და დაზუსტება. ჩვენს მოკრძალებულ სტატიას არც აქვს საკითხის საბოლოოდ გადაჭრის ამბიცია. ჩვენ ვცადეთ ამ ურთულეს პრობლემას შევჭიდებოდით, რადგან აუცილებელია (შენიშვნების გათვალისწინებით) **საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაციის** სრული და გამართული სისტემის შემუშავება, რომელსაც დაეფუძნება **საქართველოს სამხედრო ისტორიის საისტორიო დისციპლინა**.

⁹⁵ გურული საქართველოს ისტორია XX საუკუნე თბ. 2003, (ქართველები მეორე მსოფლიო ომში) გვ.108 -221

პეტრე გელაშვილი

ქსელზე დაფუძნებული ომი, როგორც ეროვნული უშიშროების თანამედროვე გამოწვევა

აბსტრაქტი. სტატია მიმოიხილავს ქსელზე დაფუძნებულ ომს (იგივე ქსელცენტრული, ან ქსელზე ორიენტირებული - Network-Centric Warfare, NCW) როგორც ეროვნულ უშიშროებისათვის სულ უფრო მზარდი საფრთხის შემცველ სამხედრო და სტრატეგიულ კონცეფციას, რომელიც აერთიანებს ტექნოლოგიურ, ოპერატიულ და საინფორმაციო-ფსიქოლოგიურ ასპექტებს. გაანალიზებულია თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული გამოყენების მაგალითები როგორც აშშ-სა და NATO-ს, ისე რუსეთისა და ჩინეთის სტრატეგიებში, სადაც NCW ფართოდ გამოიყენება როგორც სამხედრო უპირატესობის მისაღწევად, აგრეთვე ჰიბრიდული ზემოქმედების გასაძლიერებლად. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საინფორმაციო-ფსიქოლოგიური ოპერაციების (PSYOPS) როლს, რომელიც თანამედროვე ომებში მძლავრ ტექნოლოგიურ ინსტრუმენტებთან ერთად განსაზღვრავს ბრძოლის ველის ხასიათს. საქართველოსთვის ეს კონცეფცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან ეროვნული უშიშროება დამოკიდებულია არა მხოლოდ სამხედრო ძალაზე, არამედ კიბერსივრცის დაცვასა და ინფორმაციული მდგრადობის უზრუნველყოფაზე. დასკვნაში ხაზგასმულია, რომ NCW-ის ეფექტიანი დანერგვა საქართველოს უშიშროების სისტემაში მოითხოვს სტრატეგიულ ხედვას, ტექნოლოგიურ განვითარებასა და საერთაშორისო თანამშრომლობას.

საკვანძო სიტყვები: *ქსელზე დაფუძნებული ომი, ეროვნული უშიშროება, NCW, კიბერუსაფრთხოება, ჰიბრიდული ომი, საინფორმაციო ოპერაციები.*

Abstract. This article examines Network-Centric Warfare (also referred to as network-based or network-oriented warfare, NCW) as a military and strategic concept that poses an increasingly significant challenge to national security, integrating technological, operational, and information-psychological dimensions. It analyzes the theoretical foundations and practical applications of NCW in the strategies of the United States and NATO, as well as Russia and China, where the concept is widely employed both to achieve military superiority and to enhance hybrid influence. Particular attention is devoted to the role of information-psychological

(PSYOPS) operations, which, alongside powerful technological tools, increasingly shape the character of the modern battlefield. For Georgia, this concept carries special importance, as national security depends not only on military capabilities but also on the protection of cyberspace and the strengthening of information resilience. The article concludes that the effective implementation of NCW within Georgia's security system requires strategic vision, technological advancement, and international cooperation.

Keywords: *Network-Centric Warfare, national security, NCW, cybersecurity, hybrid warfare, information operations.*

შესავალი. თანამედროვე სამხედრო კონფლიქტების დამახასიათებელი ძირითადი ტენდენციაა ინფორმაციისა და ქსელების გამოყენება ბრძოლის ველის სინქრონიზაციისა და ეროვნული უშიშროების უზრუნველსაყოფის მიზნით. ტრადიციული ფიზიკური ძალა კარგავს საკვანძო მნიშვნელობას, ხოლო ინფორმაციული უპირატესობა გვევლინება გადამწყვეტ ფაქტორად.

ქსელზე დაფუძნებული ომის კონცეფცია (NCW) თავდაპირველად შეიქმნა აშშ-ის თავდაცვის დეპარტამენტში 1990-იან წლებში. მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ინფორმაციის სწრაფმა, თითქმის მყისიერმა და ზუსტმა მიმოცვლამ ისე გაზარდოს საბრძოლო დანაყოფების ეფექტიანობა, რომელსაც ადრე მხოლოდ რაოდენობრივი ან ტექნოლოგიური უპირატესობა იძლეოდა. საქართველოსთვის ეს საკითხი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ქვეყნის უშიშროება ეფუძნება არა მხოლოდ სამხედრო ძალას, არამედ ინფორმაციულ მდგრადობასა და კიბერუსაფრთხოებას. (David S. Alberts 1999)

მოყვანილ კონტექსტში რელევანტური იქნება გავანალიზოთ ზემოთ ხსენებული მიმართულების ისტორიულ-თეორიული საფუძვლები და ინტელექტუალური ფესვები, აგრეთვე განვიხილოთ ეკონომიკურ-ტექნოლოგიური პარალელები, ტექნოლოგიური და ოპერატიული ასპექტები, საერთაშორისო გამოცდილება, ფილოსოფიურ-სტრატეგიული ინტერპრეტაციები და საქართველოს წინაშე მდგარი გამოწვევები და პერსპექტივები.

ამავდროულად ყურადღებას იმსახურებენ უკანასკნელ პერიოდში სხვადასხვა ქვეყნების მიერ სამხედრო და საინფორმაციო-ფსი-

ქოლოგიური დაპირისპირების სფეროში გამოყენებული სტრატეგიები, ტაქტიკები და უნიკალური მეთოდები.

ძირითადი ნაწილი. კაცობრიობის ისტორიის თანამედროვე ეტაპზე არსებული მსოფლიო გეოპოლიტიკური არქიტექტურის გათვალისწინებით, კვლევის ძირითადი საკითხების ანალიზის დროს ბუნებრივია უნდა ვფოკუსირდეთ 3 ქვეყანაზე: აშშ-ზე, რუსეთზე, ჩინეთზე, აგრეთვე ჩრდილოეთ ატლანტიკურ ალიანსზე (**NATO**), როგორც ქსელზე დაფუძნებული ომის (NCW) ყველაზე დიდი ტრადიციებისა და პოტენციალის მქონე სუბიექტებზე და საქართველოზე, როგორც ამ მეთოდით წარმოებული დაპირისპირების ერთ-ერთ მსხვერპლზე (სსრკ-ს ფინალური სტადია, კულმინაციით 2008 წლის აგვისტოს ომის დროს და დღემდე) და პერსპექტიულ ობიექტზე.

რუსი სამხედრო თეორეტიკოსი **ევგენი მესნერი** ჯერ კიდევ 1959 წელს წერდა, რომ „თანამედროვე ომი მოიცავს მთელ საზოგადოებას, სადაც ქრება ზღვარი სამხედროებსა და მოსახლეობას შორის“. ეს მოსაზრება უახლესი ქსელცენტრული მოდელის ერთგვარი პროგნოზია, როდესაც ბრძოლის ველი აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ ფრონტის ხაზით, არამედ მოიცავს სოციალურ, ეკონომიკურ და საინფორმაციო სივრცეებს (Zelenko 2022).

1980-იან წლებში მარშალი **ნიკოლაი ოგარკოვი** ანვითარებდა „სამხედრო-ტექნიკური რევოლუციის“ იდეას, რომელიც ხაზს უსვამდა ინფორმაციული ტექნოლოგიების როლს ბრძოლის ველის გარდაქმნაში. (იქვე)

რაც შეეხება ამერიკულ ხედვას, აშშ-ის სამხედრო თეორიაში NCW განისაზღვრა როგორც **„პლატფორმაზე დაფუძნებული ომის გან“** გადასვლა **„ქსელზე დაფუძნებულ ომზე“**. ადმირალმა **ჯი ჯონსონმა**⁹⁶ ამას უწოდა „ყველაზე მნიშვნელოვანი სამხედრო რევოლუცია ბოლო 200 წლის განმავლობაში“. ექსპერტები და თემის მკვლევარები ასევე აღნიშნავენ, რომ ინფორმაციული უპირატესობა ქმნის ოპერატიულ უპირატესობას, რაც უზრუნველყოფს მცირე რესურსებით დიდი შედეგის მიღწევას (Alberts 1999). (Vice Admiral Arthur K. Cebrowski 1998).

ჩინური მიდგომა კი კარგადაა ასახული 1999 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „Unrestricted Warfare“, სადაც ჩინელი სამხედრო თე-

⁹⁶ **საზღვაო ოპერაციების ხელმძღვანელმა**, ადმირალმა **ჯი ჯონსონმა** ეს ფუნდამენტურ ცვლილებად მოიხსენია **„პლატფორმაზე ორიენტირებულ ომს“** და **„ქსელზე ორიენტირებული ომს“** შორის და უკანასკნელი 200 წლის განმავლობაში ყველაზე მნიშვნელოვან სამხედრო საქმეში რევოლუციად (RMA) მიიჩნია.

ორტიკოსები ჩიო ლიანგი (Qiao Liang) და ვან სიანგსუი (Wang Xiangsui) ხაზს უსვამენ, რომ ომი აღარ არის შეუზღუდელი მხოლოდ სამხედრო არენით. იგი მოიცავს ეკონომიკურ, საინფორმაციო, ტექნოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ სივრცეებსაც. ეს მიდგომა პირდაპირ ეხმიანება NCW-ს ლოგიკას (Xiangsui, 1999)

ქსელზე დაფუძნებული ომის თეორიულ-კონცეპტუალური ანალიზით, იგი ეფუძნება იმ მოსაზრებას, რომ ინფორმაციის თავისუფალი და სწრაფი გაცვლა ქმნის „ინფორმაციულ უპირატესობას“ (**information superiority**).

NCW-ს ძირითადი პრინციპებია:

- **ინფორმაციის გაზიარება:** ყველა საბრძოლო ერთეული, სენსორი და სამეთაურო პუნქტი ერთიან ქსელშია ჩართული.
- **საერთო ოპერატიული სურათი (COP – Common Operating Picture):** ყველა მონაწილეს აქვს რეალურ დროში განახლებული წარმოდგენა ოპერატიული გარემოს შესახებ.
- **დეცენტრალიზებული გადაწყვეტილებები:** ქვედანაყოფებს ენიჭებათ მეტი ავტონომია, რადგან აქვთ ზუსტი და სწრაფად განახლებადი ინფორმაცია.
- **მაღალი ეფექტიანობა მცირე რესურსებით:** ე.წ. „ჭკვიანი ძალის“ (**smart power**) გამოყენებით შესაძლებელია მცირე ძალით დიდი შედეგის მიღწევა.

ამ კონცეფციის საფუძველს ქმნის „**პლატფორმაზე დაფუძნებული ომიდან**“ „**ქსელზე დაფუძნებულ ომზე**“ გადასვლა - როგორც ამას აღმირალი **ჯეი ჯონსონი** უწოდებდა სამხედრო რევოლუციის უმნიშვნელოვანეს ეტაპს ბოლო 200 წლის განმავლობაში. (Alberts 1999)

ქსელზე დაფუძნებული ომის განხორციელება შეუძლებელია ტექნოლოგიური საფუძვლის გარეშე და ბუნებრივია რომ მოგვიწევს მისი ტექნოლოგიური და ოპერატიული ასპექტების განხილვაც.

მთავარი კომპონენტები:

- **სენსორები და დაზვერვა:** თანამგზავრები, უპილოტო აპარატები, რადარები, რადიოელექტრონული ბრძოლისა (**რებ**) და კიბერუსაფრთხოების სხვა პლატფორმები;
- **კომუნიკაციის ქსელები:** რადიოკავშირი, სატელიტური კავშირი, სანავიგაციო სისტემები: **GPS, GLONASS, Galileo, BeiDou, NavIC, QZSSG**, ოპტიკურ-ბოჭკოვანი სისტემები;
- **მონაცემთა ანალიზი:** ხელოვნური ინტელექტი და დიდი მონაცემების (**Big Data**) ანალიზი;

- **კიბერსივრცე:** თავდაცვითი და შეტევითი შესაძლებლობები ერთდროულად.

ოპერატიულ დონეზე NCW (ქსელზე ორიენტირებული ომის წარმოება) იძლევა შესაძლებლობას:

- სსწრაფი რეაგირებისთვის;
- სსხვადასხვა სახეობის სამხედრო ძალების სინქრონიზაციისთვის;
- მმოწინააღმდეგის ინფორმაციული ინფრასტრუქტურის პარალიზებისთვის.

ქსელზე დაფუძნებულ ომზე საუბრისას ასევე შეუძლებელია არ გავავლოთ **ეკონომიკურ-ტექნოლოგიური პარალელები**. მაგალითად, **Wal-Mart-ის**⁹⁷ ბიზნეს-მოდელი ეფუძნება ინფორმაციის სწრაფ შეგროვებასა და განაწილებას, რაც კომპანიას კონკურენტულ უპირატესობას აძლევს. იგივე პრინციპი მოქმედებს სამხედრო სფეროში: სენსორული ქსელები, მონაცემთა დამუშავება და ბრძოლის ველის სინქრონიზაცია ქმნის ოპერატიულ უპირატესობას. მნიშვნელოვანია **ფინანსური სექტორის მაგალითიც**, ვინაიდან აქ ინფორმაციის მყისიერი გავრცელება განსაზღვრავს ტრილიონობით დოლარის ბრუნვას. შესაბამისად, სამხედრო სივრცეში ინფორმაციის მიმოცვლის ტემპიც შეიძლება წარმატებისა და მარცხის განმსაზღვრელი გახდეს.

რაც შეეხება საერთაშორისო გამოცდილებას, იგი შეიძლება წარმოვადგინოთ შემდეგნაირად:

აშშ

- NCW-ის კონცეფცია ოფიციალურად ჩამოყალიბდა 1999 წელს გამოყვეყნებულ ნაშრომში „ქსელცენტრული ომი: საინფორმაციო უპირატესობის განვითარება და გამოყენება“ (Alberts 1999) (Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority). მისი პრაქტიკული გაგრძელებაა **Joint All-Domain Command and Control (JADC2)**⁹⁸ აშშ-ის თავდაცვის სამინისტრომ

⁹⁷ 1962 წელს ძმების **სემ და ჯეიმს „ბად“ უოლტონების** მიერ აშშ-ში დაფუძნებული ტრანსნაციონალური კორპორაცია, რომელიც მართავს ჰიპერმარკეტების ქსელს აშშ-სა და კიდეც სხვა 23 ქვეყანაში, კომპანია მსოფლიოში ლიდერობს მოგების მოცულობისა და დასაქმების კუთხით.

⁹⁸ აშშ-ის თავდაცვის სამინისტროს მიერ შემუშავებული კონცეფცია, რომლის არსიც მდგომარეობს ყველა სახეობის შეიარაღებული ძალებიდან შემოსული საინფორმაციო ნაკადების გაერთიანებაში ერთიან ქსელში, რომელიც მოქმედებს ხელოვნური ინტელექტის

ჩაატარა სულ მცირე ორი მნიშვნელოვანი სწავლება JADC2-ის გამოყენებით. პირველი გაიმართა ფლორიდაში 2019 წლის დეკემბერში და ის შეეხებოდა ფრთოსანი რაკეტების თავდასხმების მოგერიებას. სწავლებაში მონაწილეობდნენ საჰაერო და სამხედრო-საზღვაო ძალების თვითმფრინავები (მათ შორის F-22 და F-35 ტიპის გამანადგურებლები). მეორე შედგა 2020 წლის ივლისში. სწავლებების მსვლელობისას აშშ-ის საჰაერო ძალები ამყარებდნენ კავშირს შავ ზღვაში დისლოცირებულ სამხედრო-საზღვაო ძალების ხომალდებთან. გარდა ამისა, NATO-ს რვა ქვეყნის სპეციალური ოპერაციების ძალები ამუშავებდნენ ერთობლივ მოქმედებებს რუსეთის მხრიდან შესაძლო თავდასხმის მოგერიების მიზნით. (R. Hoehn 21 января 2022)

NATO

- **NNATO**-ს სწავლებები ცხადყოფს, რომ ქსელურ მოდელზე დაფუძნებული ერთიანი ოპერატიული სისტემა მნიშვნელოვნად ზრდის მრავალეროვნული ოპერაციების ეფექტურობას.

რუსეთი

- 11990-იან წლებში რუსეთმა მიიღო ამერიკული გამოცდილება და საკუთარი მოდელი განავითარა. 2014 წლის შემდეგ, უკრაინაში განხორციელებული ოპერაციები აჩვენებს, რომ საინფორმაციო-ფსიქოლოგიური ზემოქმედება იქცა სამხედრო სტრატეგიის მთავარ ელემენტად. გერასიმოვის დოქტრინა სწორედ ამ ინტეგრირებულ მიდგომას ასახავს. (Gerasimov 2013), (Thomas 2015), (Darczewska 2014)

ჩინეთი

- ჩინეთი ქმნის „ინფორმაციულ-ქსელურ“ მოდელს, რომელიც ეფუძნება ეროვნული რესურსების მთლიან მობილიზაციას. მისი მთავარი პრინციპია მოწინააღმდეგის სტრატეგიული პარალიზება ინფორმაციული დომინანტობის გზით.

NCW-ზე საუბარი შეუძლებელია საინფორმაციო-ფსიქოლოგიურ ოპერაციებზე (**PSYOPS**) ყურადღების გამახვილების გარეშე, რომლებიც დღეს ისეთივე მნიშვნელობის მატარებელია, როგორც ტრადიციული საბრძოლო მოქმედებები.

რუსეთის მაგალითზე ჩანს, რომ ეს ოპერაციები მიზნად ისახავენ:

- საზოგადოების დემორალიზაციას;

საფუძველზე), რომელიც აერთიანებს ყველა დომენს (სახმელეთო, საჰაერო, საზღვაო, კოსმოსურ და კიბერსივრცე).

- დღეზინფორმაციის გავრცელებას;
- შშიშისა და გაურკვევლობის სტიმულირებას;
- საერთაშორისო მხარდაჭერის დისკრედიტაციას.

თუ შევეცდებით NCW-ს ფილოსოფიურ-სტრატეგიულ ინტერპრეტაციას შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ თანამედროვე რეალობაში „მედურობით ომიც“ გახდა შესაძლებელი, სადაც საინფორმაციო სივრცე იქცა ბრძოლის ველად. **ბორის ზელენკოს** მიხედვით, ქსელ-ცენტრული ომი არ არის მხოლოდ სამხედრო-ტექნიკური დოქტრინა. ეს არის ახალი გლობალური წესრიგის ნაწილი, სადაც დომინირება ინფორმაციულ სივრცეში განსაზღვრავს პოლიტიკურ შედეგებსაც. მისი ხედვით, „ქსელცენტრული ომი და მშვიდობა“ ქმნის ჰიბრიდულ რეალობას, სადაც საზღვრები იშლება სამხედრო და სამოქალაქო სფეროს შორის. (Zelenko 2022)

ეს ინტერპრეტაცია აჩვენებს, რომ NCW მოითხოვს არა მხოლოდ სამხედრო-სტრატეგიულ ანალიზს, არამედ ფილოსოფიურ და კულტუროლოგიურ გააზრებასაც.

კვლევის რეზიუმირებისათვის შევხვით საქართველოს წინაშე მდგარ გამოწვევებსა და ამ მიმართულებასთან დაკავშირებულ პერსპექტივებს, რომლების გამოიყურებიან შემდეგნაირად:

ძირითადი გამოწვევები:

- ტექნოლოგიური ჩამორჩენა მოწინავე სამხედრო ქვეყნებთან შედარებით;
- კიბერუსაფრთხოების სისტემების სისუსტე;
- სსაინფორმაციო სივრცის კონტროლის ნაკლებობა.

პერსპექტივები:

- სსაერთაშორისო პარტნიორებთან თანამშრომლობის გაძლიერება (NATO, აშშ, ევროკავშირი);
- სსაკუთარი სამხედრო კიბერუსაფრთხოებისა და თავდაცვითი შესაძლებლობების განვითარება;
- ევროვნული განათლების სისტემაში ინფორმაციული უსაფრთხოების ინტეგრირება.

დასკვნები და რეკომენდაციები. ქსელზე დაფუძნებული ომი არის ტექნოლოგიის, სტრატეგიისა და ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ერთიანობა. ის უკვე გახდა ეროვნული უშიშროების ერთ-ერთი მთავარი

გამოწვევა, მათ შორის საქართველოში. მასთან გამკლავება მოითხოვს კომპლექსურ მიდგომას, რომელიც მოიცავს:

- **ინფორმაციული მდგრადობის გაძლიერება;**
- **კიბერუსაფრთხოების სისტემურ განვითარება;**
- **სსაერთაშორისო პარტნიორებთან სტრატეგიულ თანამშრომლობას.**

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ ქვეყნის უსაფრთხოება დღეს-დღეობით დამოკიდებულია მის უნარზე, ინტეგრირებულად მართოს სამხედრო, საინფორმაციო და კიბერუსაფრთხოების გამოწვევები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Alberts, D. S., Garstka, J. J., & Stein, F. P. 1999. *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. CCRP Publication Series.
- Darczewska, J. 2014. "The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study." OSW Report.
- David S. Alberts, John J. Garstka, Frederick P. Stein. 1999. *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. CCRP Publication Series.
- Gerasimov, V. 2013. "The Value of Science is in the Foresight. ." *Military-Industrial Courier* .
- R. Hoehn, John. 21 января 2022. *Joint All-Domain Command and Control (JADC2)*. . Congressional Research Service, Federation of American Scientists.
- Thomas, T. 2015. "Russia's 21st Century Information War: Working to Undermine and Destabilize Populations." *The Journal of Slavic Military Studies*, 28(4).
- Vice Admiral Arthur K. Cebrowski, USN, and John H. Garstka. 1998. "Network-Centric Warfare - Its Origin and Future." *US Naval Institute*.
- Xiangsui, by Qiao Liang and Wang. 1999. *Unrestricted Warfare*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February.
- Zelenko, B. 2022. "К вопросу о сетцентрических войне и мире (некоторые аспекты). Власть." *Власть*.

კახაბერ ქამადაძე
თათული მოწყობილი
ლაშა ასლანიშვილი

**გონიო-აფსაროსის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე სხვა-
დასხვა წლებში განხორციელებული სავსე არქეოლოგიური
კვლევა-ძიების ძირითადი შედეგები**

სტატიაში განხილულია გონიო-აფსაროსის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე სხვადასხვა წლებში განხორციელებული არქეოლოგიური ექსპედიციების შედეგად მოპოვებული მასალების წინასწარული შედეგები, კერძოდ ციხის გალავნის სამხრეთ-დასავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ კედლებთან აღმოჩენილი ადრეული ნაგებობების ნაშთები და მათი თანმხლები არქეოლოგიური მასალა.

ციხის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთში ექსპედიცია პირველად ჯერ კიდევ 1995 წელს განხორციელდა. კერძოდ, გაივლო სასინჯი თხრილი (თხრილის ზომები: სიგრძე 10 მ, სიგანე 8 მ), რომლის დანიშნულება კულტურული ფენების სტრატოგრაფიის გარკვევა იყო. ჰუმუსის აღების შემდეგ დაფიქსირდა ოსმალური კულტურული ფენა, რომელიც წარმოდგენილი იყო: მონეტების, მოჭიქული კერამიკისა და მინის ჭურჭლის ნატეხებით. მას უშუალოდ მოსდევდა 30 სმ სისქის ხრეშნარევი სტერილური ფენა, რომელიც ზღვის ერთ-ერთი შემოტევის დროს ციხის კედლების აშენების შემდგომ წარმოქმნილა. სტერილური შრის შემდეგ გამოვლინდა ორი გაძარცვული სამარხი, თავისი სააღაპო მოედნებით. ერთ-ერთი სამარხის სააღაპე მოედანზე აღმოჩნდა სარდიონის ახ.წ. II-III სს-ის გემა ფორტუნა-ტიხეს გამოსახულებით. საცდელმა თხრილმა გამოავლინა რომაული მონეტების საინტერესო კოლექცია, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტიბერიუსის (14-37 წწ) სახელით ლუგდუნუმში მოჭრილი დენარი, იუდეის მეფე ჰეროდე აგრიპას (37-44 წწ) სპილენძის საფასე. ასევე იმპერატორების ტრაიანეს (98-117 წწ) და კომოდუსის (180-192 წწ) სპილენძის მონეტები. მონეტებთან ერთად აღმოჩნდა ციხის ცხოვრების ამსახველი ისეთი ადრეული მასალები, როგორებიცაა: ამფორები,

წითელლაკიანი კერამიკა, ლუთერიები, მინის ნაწარმი და სხვ. [ხახუ-ტაიშვილი..., 1995: 20-24].

2003-2004 წლებში თხრილი თანამედროვე საავტომობილო გზისა და N 1 კოშკის მიმართულებით გაფართოვდა. აქაც ჰუმუსს უშუალოდ მოსდევდა ზღვის დანატოვარი ქვიშნარი თუ სილნარი ფენა, რომლის სიმძლავრე სხვადასხვა იყო. გალავნის კედლის საძირკველთან 20-25 სმ-ია, ხოლო დასავლეთით იგი თანდათანობით მატულობს და 60-70 სმ აღწევდა. სილნარი ფენის ქვეშ გამოვლინდა ახ.წ. I-III სს კულტურული ფენები. მათი შესწავლის საფუძველზე ერთმანეთისაგან გაიმიჯნა საკუთრივ I და II-III სს სამშენებლო ჰორიზონტები თავისი საცხოვრებელ ნაგებობათა ნაშთებით, რომელთაც ერთმანეთისაგან ყოფდა ხელოვნურად მოზვინული ხრეშნარევი 10-15 სმ, ზოგან 20-25 სმ-ის სტერილური ფენა (ტაბ. I, II, III/1). ზედა ფენაში ძირითადად წარმოდგენილი იყო ახ.წ. II-III საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ნაწარმი: ყელწიბოიანი და ძაბრისებრპირიანი ამფორების პირის, ყელისა და ქუსლის, ასევე წითელლაკიანი ჯამისა და ლანგრის ნატეხები, ჭურჭლის ხუფი, მინის ჭურჭლის ძირი და სხვ. ქვედა ფენაში გამოვლინდა ახ.წ. I საუკუნის მეორე და მესამე მეოთხედით დათარიღებული არქეოლოგიური მასალები: წითელლაკიანი ჯამებისა და კოჭობის ნატეხები, მინის უქუსლო სასმისის ძირი და სანელ-საცხებლე, სინოპური, ძაბრისებრპირიანი და ყავისფერკეციანი ამფორების პირ-კედლის, ტანისა და ძირის ნატეხები. სოლენის ტიპის კრამიტები, სამზარეულო და სუფრის ჭურჭლის: ჯამების, ქოთნების, ქვაბ-ქოთნების და ა.შ. ნატეხები, წითელლაკიანი ჭრაქი, სინეპური ლუთერია და სხვ.

დადგინდა, რომ ნაგებობის კედლები ციხის საძირკვლისაგან 0,8-1 მ მოშორებით ჩაჭრილი ყოფილა, რაც საძირკვლის გამართვის დროს უნდა მომხდარიყო [კახიძე..., 2004: 1-14].

უბნის შესწავლა 2005 წელსაც გაგრძელდა. ძირითადი მიზანი იყო გარკვეულიყო გრძელდებოდა თუ არა ციხის გარეთ გამოვლენილი ნაგებობის საძირკვლები შიდა ტერიტორიაზე და როგორი იყო მისი მიმართება გალავნის საძირკველთან. გაივლო საკონტროლო თხრილი (ზომები: 2X8 მ). შიდა თხრილმა დააფიქსირა, რომ ციხის მშენებლობისას საძირკვლებისათვის ჩაუჭრიათ რომაული ეპოქის კულტურული ფენა. დადასტურდა, რომ გარეთ აღმოჩენილი თანადროულ ნაგებობათა კედლის ნაშთები ციხის შიგნითაც გრძელდებოდა (ტაბ. III/1). გათხრებმა დაადასტურა, რომ ერთი და იგივე ნაგებობის ქვის წყობები ჩაჭრილია შედარებით მოგვიანო პერიოდში ციხის

გალავნის საძირკვლებისათვის [კახიძე...,2006: 1-70]. აქ განხორციელებულმა სამუშაოებმა, რომელსაც კულტურულ ფენაში ნათლად გამოკვეთა ოთხი სამშენებლო ჰორიზონტი. პირველი ანუ ზედა სამშენებლო ჰორიზონტი აღმოჩენილი მასალების მიხედვით შეესაბამება III ს. ამ პერიოდის ამსახველი არქეოლოგიური არტეფაქტებიდან განსაკუთრებით გამოსაყოფია: ყავისფერკაციანი წელშენქელი ამფორების, სხვადასხვა სამზარეულო ჭურჭლის ნატეხები, ასევე ხუფის, კოჭობისებრი ჭურჭლის, თიხის სანელსაცხებლის, წითელლაკიანი ჯამებისა და ჭრაქის ნატეხები და სხვ.

მომდევნო, მეორე სამშენებლო ჰორიზონტი, ახ.წ. II საუკუნის მეორე ნახევარსა და III ს-ის პირველ ნახევარს მიეკუთვნება. გათხრებმა დადასტურა, რომ აღრინდელ ნაგებობათა ნანგრევების ხარჯზე მოუზინავთ 15-20 სმ სისქის მიწის ფენა და ამით შეუქმნიათ ახალი საამშენებლო დონე. როგორც ჩანს, ნაგებობების უმრავლესობა ხის უნდა ყოფილიყო. მათ გადასახურად კი გამოყენებული ყოფილა სოლენის ტიპის კრამიტები. გათხრებისას მრავლად ჩნდებოდა რკინის ლურსმნები. ამ დონეზე აღმოჩენილი არტეფაქტებიდან აღსანიშნავია ქიმისებშვერილიანი, ვიწროყელიანი და ყავისფერკაციანი ამფორების პირ-ყელის, ყურის და ძირის ნატეხები, მინის მძივი. წითელლაკიანი ჯამებისა და ლანგრისებრი ჭურჭლის ფრაგმენტები. აღნიშნულ მასალებთან ერთად ფენაში წარმოდგენილი იყო სინოპური ლუთერიის პირ-კალთის და ვერტიკალურწიბოიანი მინის ფიალის ნატეხები, სამზარეულო კერამიკის-ჯამების, ქვაბ-ქოთნების, ლანგრების ნატეხები, ჭრაქი და სხვ. ამგვარად არქეოლოგიური მასალების მიხედვით მოცემული ჰორიზონტი ახ.წ. II ს მეორე ნახევარსა და III ს პირველ ნახევარს შეესაბამება.

მომდევნო, მესამე საამშენებლო ჰორიზონტი ახ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარსა და II ს-ის პირველ ნახევარს მიეკუთვნება. ეს ფენაც ხელოვნურად იყო შექმნილი. დადასტურდა ნაგებობის ნაშთები, რომლებიც ციხის დასავლეთი კედლის გარეთ აღმოჩენილი ნაგებობის შიგნით გაგრძელებას წარმოადგენდა. მთლიანობაში ნაგებობა საკმაოდ დიდი ზომის ყოფილა. მას სამხრეთით, მთელს სიგრძეზე მიუყვებოდა სანიაღვრე არხი. მისი ნაწილი შემორჩენილია როგორც გარეთ, ისე შიდა ტერიტორიაზე [კახიძე...,2006: 1-70]. ამ დონეზე აღმოჩენილი მასალებიდან აღსანიშნავია: ყავისფერკაციანი, ქიმისებშვერილიანი და ძაბრისებრპირიანი ამფორების პირ-ყელის ტანის, ყურისა და ძირის ნატეხები, წითელლაკიანი ჯამების, თევზისებური ჭურჭლების, კოჭობის და ღოქის პირის, ტანისა და ძირის ფრაგმენტ-

ტები. ფენაში აღმოჩენილი სხვა სახის ნაწარმისაგან გამოსაყოფია სამზარეულო კერამიკა: ჯამისებრი და ლანგრისებრი ჭურჭლის ნატეხები. ამ დონის პრეპარაციისას დაფიქსირდა სინოპური წარმომავლობის ლუთერიების პირისა და ტუჩის ნატეხები. ისინი შეესაბამება სინოპური ლუთერიების I ტიპს. რომელთაც ახ.წ. I-II სს-თაა დათარიღებული ებრაელიძე, 2005: 66-73, სურ.50]. ცალკე უნდა გამოიყოს მინის ნაწარმი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ვერტიკალურწიბოიანი მინის ფიალის კედლის ფრაგმენტი, გრაფინისებური ჭურჭლის ძირის, პირ-ყელისა და ყურის ფრაგმენტები. ასევე მინის სასმისის ძირები. ფენაში მრავლად იყო რკინის და ბრინჯაოს ლურსმნები. ამავე დონეზე იატაკისათვის განკუთვნილ თიხატკეპნილზე საკმაო რაოდენობით იყო წარმოდგენილი გვერდაკეცილი სოლენის ტიპის კრამიტების ნატეხები.

შემდეგი, მეოთხე სამშენებლო ჰორიზონტი მოპოვებული არქეოლოგიური მასალების საფუძველზე ახ.წ. I ს-ის I ნახევრით თარიღდება [კახიძე..., 2007: 1-66]. ამ დონეზე აღმოჩენილი მასალებიდან საინტერესოა სხვადასხვა საწარმოო ცენტრებში დამზადებული იმპორტული ამფორები: ძაბრისებრპირიანი, კოსური, ქიმისებრშვერილიანი და ვიწროყელიანი, ამფორების ფრაგმენტები. წითელლაკიანი კერამიკიდან საინტერესოა სხვადასხვა ტიპის ჯამების თეფშის, კოჭობის და სხვ. ფრაგმენტები, ასევე წითელლაკიანი ჭრაქები, სანელსაცხებლე. მინის ნაწარმიდან გამოსაყოფია ვერტიკალურწიბოიანი ფიალის ფრაგმენტები, გრაფინები, ლანგარი, სასმისის ძირები, სანელსაცხებლეები და სხვ. ფენაში მრავლად იყო წარმოდგენილი სამზარეულო კერამიკის ფრაგმენტებიც: ქოთნების, ლანგრისებური ჭურჭლების, ჯამების ნატეხები და სხვ.

არქეოლოგიური მასალები. ფენების დათარიღებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ნუმიზმატიკურ მონაპოვარს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ციხის გარეთ გავლებულ თხრილში აღმოჩნდა ტიბერიუსის, აგრიპა I ჰეროდეს და ნერონის მონეტები. ტიბერიუსის დენარი (14-37 წწ) ლუგდუნუმში გალიაშია მოჭრილი. შუბლზე მოცემულია ტიბერიუსის თავის გამოსახულება მარჯვნივ. ირგვლივ შემოუყვება წარწერა: TI CAECAR DIVI AVC F AVGUSTUS. ზურგზე მოცემულია მონეტის ცენტრში სავარძელში მჯდომარე ქალის დრაპირებული გამოსახულება. მარცხენა ხელში უჭირავს ტოტი, მარჯვენაში კი გრძელი სკიპტრა. სავარძლის ქვემოთ ორმაგი ხაზია ირგვლივ წარწერით: PONTIF MAXIM (ტაბ.V/1). იუდეის მეფის აგრიპა I ჰეროდეს (37-44 წწ) სპილენძის მონეტა მოჭრილია 42-43 წწ. შუბლზე

მარჯვნივ მოცემულია ფოჩიანი ქოლგა. ზედწერილიდან იკითხება [BACIΣIAEWS] GRIP[A]. ზურზე გამოსახულია სამი ქერის თავთავი პირდაპირ, რომელიც ამოსულია ორი ფოთლიდან (ტაბ.V/2). ნერონის (54-68 წწ) სპილენძის მონეტა ანტიოქიაშია მოჭრილი. მუბლზე მარჯვნივ გამოსახულია დაფნის გვირგვინიანი იმპერატორის ბიუსტი. ზედწერილი გადასულია. ზურგზე მოცემულია: SC დაფნის გვირგვინში (ტაბ.V/3) [ვარშალომიძე, 2009: 10-11].

მოპოვებულ ნაწარმს შორის ცალკე უნდა გამოიყოს წითელლაკიანი კერამიკა. ფენების უკეთ დათარიღებისათვის განსაკუთრებით აღსანიშნავია წითელლაკიანი ჯამები. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიმუშია ჯამის პირის ფრაგმენტი. ჯამის მომრგვალებული პირის გარე ზედაპირზე მოცემულია ცრუ ყურის მსგავსი მარყუჟისებური მიწაძერწი, რომელიც ყურების იმიტაციას ქმნის (ტაბ.V/5). მსგავსი ნიმუშები გამოირჩევიან მრავალრიცხოვნებითა და შემკობის თავისებური სტილით. აქ ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ მათ საქართველოს არქეოლოგიურ მასალებში პარალელები არ ეძებნებათ [ებრალიძე, 2005: 34-35, სურ.9]. მსგავსებას პოულობს ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის ოლბიის, მირმეკიონის, ჰისტრიის მასალებთან. აფსაროსში მსგავსი ტიპის ჭურჭლები ნაპოვნია კარგად დათარიღებულ კულტურულ ფენაში. კერძოდ, პრინციპიის #3 სათავსოში, იმპერატორ ნერონის (54-68 წწ) სახელით ანტიოქიაში მოჭრილ სპილენძის მონეტებთან ერთად. ამ ტიპის ჭურჭელის საწარმოო ცენტრად პერგამონია მიჩნეული [ებრალიძე, 2005: 34-35]. საინტერესოა კიდევ ერთი ჯამის პირისა და ტანის ფრაგმენტი. მისთვის დამახასიათებელია მომრგვალებული პირი, რომელიც ტანისაგან წიბოთია გამოყოფილი პირის დასაწყისი და ბოლო თითო ღარიოთაა შემკული (ტაბ.V/7). აფსაროსის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მსგავსი მასალები ცალკე ტიპადაა გამოყოფილი (ტიპი IV, დ ქვეტიპი)[ებრალიძე, 2004: 109, ებრალიძე, 2005: 36]. მსგავსი ფორმის ჯამები აღმოჩენილია ოლბიაში, ქერსონესში, მირმეკიონში, კიზაულში, რაინის ოლქში, პერგამონის ნაქალაქარზე, ათენის აგორაზე და სხვა. აფსაროსში ისინი ახ.წ. I ს მეორე ნახევრისა და II ს დათარიღებულ კულტურულ ფენებში გვხვდება და პერგამონის საწარმოო ცენტრს უკავშირდებიან [ებრალიძე, 2004: 109]. მოპოვებულ მასალებში გვხვდება ჯამის პირის, ტანისა და ქუსლის ნატეხები. აქვთ მომრგვალებული, ოდნავ შიგნით ჩაკეცილი ღრმა ტევადობის პირი და მრგვალი ქუსლი (ტაბ.V/8). საქართველოს ტერიტორიაზე მსგავსი ნიმუშები სოხუმის ძველი ციხისა და ბიჭვინტის ნაქალაქარის ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი. ფართოდ ჩანს გავრცელებული

ჩრდილო შავიზღვისპირეთის თანადროული ნაქალაქარებისა თუ ნამოსახლარების I-II სს-ის კულტურულ ფენებში [ებრალიძე, 2005: 38-39]. მოპოვებულ მასალებში საინტერესოა ასევე თეფშისებურ ჭურჭელთა პირისა და ტანის ფრაგმენტები. მათთვის დამახასიათებელი ჩანს დაბალი კიდე. ოდნავ გარეთკენ გადაშლილი პირი, რომელიც ტანისაგან გამოყოფილია რელიეფური წიბოთი (ტაბ.V/9). მსგავსი ფორმის ჭურჭლის ფრაგმენტი გონიო-აფსაროსის ტერიტორიაზე 1961 წელსაც აღმოჩნდა [გრძელიშვილი, 1964: 65-67]. ისინი მოპოვებულია სოხუმის ძველი ციხის ტერიტორიაზეც [ფუთურიძე, 1965: 98]. მრავალრიცხოვანი პარალელი ეძებნებათ ჩრდილო შავიზღვისპირეთის (მირმეკიონი, კიტეის ნაქალაქარი სოფ. ყიზილაული), ტირიტაკი, ილურატი, ქერჩის ნ.კ. (სოფ. ნოვოოტრადნოე), ოლბია, სკვითიის ნეაპოლი, ტანაისი, კობიაკოვოს ნაქალაქარი, ჰისტრია, ათენის აგორა, პერგამონის ნაქალაქარი და სხვ) თანადროულ მასალებთან [ებრალიძე, 2005: 31-33]. აფსაროსის მაგალითზე ისინი ახ.წ. I ს მეორე ნახევრითა და II ს დასაწყისით თარიღდება. სხვა სახის წითელლაკიანი ნაწარმისაგან აღსანიშნავია კოჭობი (ტაბ.V/6) და სხვადასხვა დოქის ნატეხები. მსგავსი კოჭობი აღმოჩენილია #2 კოშკში, კარგად დათარიღებულ I-II სს კულტურულ ფენაშიც [ებრალიძე, 2005: 47, სურ. 23].

მონაპოვრებში ცალკე ტიპს ქმნიან ლანგრები (ტაბ.V/10). მათი დათარიღებისათვის მნიშვნელობა აქვს ძირის, ქუსლის კონსტრუქციას. ახ.წ. I-II სს დამახასიათებელია შედარებით პატარა და მრგვალი ქუსლი. III ს მიწურულიდან კი დიდი ბრტყელი და ფართო ძირი, რომელსაც დაბალი, ირგვლივ შემოვლებული ქუსლი აქვს [ებრალიძე, 2005: 43-45]. უბანზე მოპოვებული ლანგარი აღმოჩნდა II ს მეორე ნახევრისა და III ს პირველი ნახევრით დათარიღებულ შრეში.

უბანზე აღმოჩენილ მასალებში ყველაზე მრავალრიცხოვანია ამფორები. მათგან განსაკუთრებით გამოსაყოფია ქიმისებშვერილიანი (ტაბ.VI/1-2), ვიწროყელიანი (ტაბ.VI/3), ძაბრისებრპირიანი (ტაბ.VI/4) და ადგილობრივი ყავისფერკაციანი (ტაბ.VI/5-6) ნიმუშები.

როგორც ცნობილია ქიმისებრშვერილიანი ამფორები ძვ.წ. I და ახ.წ. I სს ფართოდ იყო გავრცელებული. ისინი არსებობას ახ.წ. II ს დასაწყისშიაც განაგრძობენ. მათ ეძებნებათ უამრავი პარალელი ოსტიაში, შვეიცარიაში, ლიონში, გერმანიაში, ჰოლანდიაში, ინგლისში, ათენის აგორაზე, პანონიაში [ხალვაში, 2002: 24-25], ქერსონესში, სოხუმში, ბიჭვინტაში [ბერძენიშვილი..., 1975: 254] და სხვა. რაც შეეხება ვიწროყელიან ამფორებს, ამგვარი ნიმუშები ახ.წ. I-IV სს ფართოდ

იყო გავრცელებული რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში. გონიო-აფსაროსში ამ ტიპის ამფორების ორი ქრონოლოგიური ჯგუფია გამოყოფილი. უბანზე აღმოჩენილი ამფორები I ჯგუფში ერთიანდება, მათი წარმომავლობის ადგილად მკლევარები სამხრეთ-შავიზღვისპირეთს, კერძოდ კი სინოპეს მიიჩნევენ. ისინი გონიო-აფსაროსის ტერიტორიაზე ახ.წ. II ს დასაწყისისა და III ს პირველი ნახევრით დათარიღებულ კულტურულ ფენებში გვხვდება [ხალვაში, 2002: 29-33]. დაბრისებრპირიანი ამფორები დროის ხანგრძლივ პერიოდში ახ.წ. I-VII სს არსებობდნენ. შესაბამისად მათი გავრცელების არეალიც ფართოა. ეს ტიპი ცნობილია ეგეოსურ სამყაროში, დასავლეთ შავიზღვისპირეთში. შედარებით მცირე რაოდენობით ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. აფსაროსში აღმოჩენილი დაბრისებრპირიანი ამფორები რამდენიმე განსხვავებულ ვარიანტებად იყოფიან. უბანზე აღმოჩენილი ნიმუშები I ვარიანტშია გაერთიანებული. მათთვის დამახასიათებელია მაღალი, გაშლილი, კიდისაკენ შესქელებული დაბრისებური პირი, რომელიც გადადის კონუსური მოყვანილობის ყელში. აქვთ ღია ვარდისფერი ან ღია ყავისფერი წმინდად განლუქილი თიხა, რომელიც მოჭარბებულად შეიცავს ქარსის წვრილ მინარევებს. ხოლო ზედაპირი თეთრი ფერის საღებავითაა დაფარული. აფსაროსში ეს ვარიანტი თანმხლები მასალების მიხედვით ახ.წ. I ს დასასრულითა და II ს თარიღდება. პარალელები ეძებნება პანტიკაპეონში, ტანაისში, ტირიტაკში, სკვითიის ნეაპოლში, ქერსონესში, ესპანეთში, ჰისტრიაში, ბიჭვინტაში, დიოსკურია-სებასტოპოლისში აღმოჩენილ ამფორებთან. დაბრისებრპირიანი ამფორების წარმომავლობის სფეროდ მეცნიერები ზოგადად მცირე აზიის დასავლეთ სანაპიროებს ასახელებენ (ბითინია, როდოსი) [ხალვაში, 2002: 25-29]. გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილ ამფორათა შორის რაოდენობრივად ყველაზე მეტია ადგილობრივი ყავისფერკეციანი ამფორები. მათი დამზადების ადგილის, გავრცელების არეალისა და დათარიღების საკითხებთან დაკავშირებით, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. ნაწილი მიიჩნევს, რომ ისინი სამხრეთ შავიზღვისპირეთის ცენტრებში მზადდებოდა. სხვათა შეხედულებით მათ აწარმოებდნენ როგორც ჩრდილო, ისე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. მკვლევართა დიდი ნაწილი მათ გენეტიკურად კოლხურ ამფორებს უკავშირებს [ხალვაში, 2002: 14-15]. ამ უბანზე მოპოვებული ნიმუშები აღმოჩენის პირობებისა და თანმხლები მასალების მიხედვით შეიძლება ახ.წ. I ს მეორე ნახევრითა და II ს პირველი ნახევრით დათარიღდეს.

უბანზე ოთხივე სამშენებლო ჰორიზონტზე საკმაოდაა გამოვლენილი სამშარეულო კერამიკის - ქოთნების, ქვაბქოთნების, ღოქებისა და ა.შ პირ-ყელის, ტანის, ყურისა თუ ძირის ნატეხები (ტაბ.VII/1-8). მსგავსი ტიპის რომაული ხანის სამშარეულო, შინსახმარი კერამიკა აღმოჩენილია ფოთში, მთისძირში, ბიჭვინტაში [ასათიანი, 1975: 201-250], პეტრა-ციხისძირში [ინაიშვილი, 1993: 58] და სხვა. ისინი II-IV ს არის დათარიღებული. აფსაროსის მაგალითზე შესაძლებელი ხდება მათი კონკრეტული თარიღის დადგენა. ჩანს, რომ აფსაროსში ამ სახის პროდუქცია ახ.წ. I ს 30-იანი წლებიდან ჩნდება სხვა მასალებთან ერთად და გარკვეული სახესხვაობებითა თუ ვარიაციებით არსებობას განაგრძობს III ს ბოლომდე.

მესამე სამშენებლო დონეზე გამოვლინდა სინოპური ლუთერიების პირისა და ტუჩის ნატეხებიც (ტაბ.VII/9). ისინი გონიო-აფსაროსის მონაპოვრების მიხედვით შემუშავებული კლასიფიკაციით I ტიპს მიეკუთვნებიან და ახ.წ. I-II სს-ით თარიღდებიან [ებრაღიძე, 2005: 63-74].

I-II სს-ის განსაზღვრულ ფენაში იატაკისთვის განკუთვნილ თიხატკეპნილზე საკმაო რაოდენობით იყო წარმოდგენილი გვერდებაკეცილი სოლენის ტიპის კრამიტების ნატეხები (ტაბ.VII/10), რომლებიც თანმხლები მასალების მიხედვით კარგად თარიღდებიან I ს მეორე ნახევრითა და II ს პირველი ნახევრით.

განათხარი მასალებიდან ცალკე უნდა გამოიყოს მინის ნაწარმი. განსაკუთრებით საინტერესოა ერთ-ერთი ცილინდრული ფორმის მქონე ჭიქის ("Harden K I I"-ის ტიპი) ფრაგმენტი, რომელზეც დატანილია ბერძნულად შესრულებული წარწერა (ΛΑΒΕ ΘΗΝ ΝΙΚΗΝ=„take the victory“-„იგემე გამარჯვება“). ჭურჭელი დამზადებულია გამჭვირვალე, ღია მომწვანო ფერის მინისგან, ორმხრივი ბერვის ტექნიკით. აქვს ცილინდრული ფორმა და ბრტყელი ძირი (ტაბ.VIII/1). წარწერა „ΛΑΒΕ ΘΗΝ ΝΙΚΗΝ“ შემორჩენილია ფრაგმენტულად [შალიკაძე, 2009: 58, სურ. 2]. მსგავსი ჭიქის ფრაგმენტები აღმოჩენილია საბერძნეთში კუნძულ მელოსზე (დაცულია ბრიტანეთის მუზეუმში) და ისთმიაში. დ.ბ.ჰარდენი, ანტიკური მინის ერთ-ერთი გამოჩენილი მკვლევარი, მიიჩნევს რომ ამ ტიპის სასმისები მზადდებოდა ახ.წ. I ს-ში აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში. მისი აზრით ისინი კვიპროსში უნდა იყოს დამზადებული. ეს მოსაზრება დღემდე საკამათოდ რჩება, რადგან ამ დრომდე ახ.წ. I ს-ში კ. კვიპროსზე მინის ნაწარმის დამზადება არ არის დადასტურებული. ერთი რამ რასაც მკვლევარები ერთხმად აღიარებენ არის ის, რომ რომაულ პერიოდში ბერვითი ტექნიკით

დამზადებული მინის ერთ–ერთი უმნიშვნელოვანესი ცენტრი სირია-პალესტინა იყო.

მინის ნაწარმს შორის საინტერესო მონაპოვრებს წარმოადგენენ ასევე ვერტიკალურწიბოიანი მინის ფიალის კედლის ფრაგმენტები. დამახასიათებელია ტანისაგან გამოყოფილი მაღალი პირი. ტანის გარეთა ზედაპირს წიბოები მიუყვება (ტაბ.VIII/2). გონიო-აფსაროსის ფიალები განეკუთვნებიან ე.წ. მილეფიორის ტექნიკით დამზადებულ ჭურჭლებს. ახ.წ. I ს ბოლოსა და II ს ადრეულ წლებში მინის ჭურჭლის დიდი ნაწილი, სწორედ ამ ტექნიკის მეშვეობით კეთდებოდა. ვერტიკალურწიბოიანი ფიალების საწარმოო ცენტრებთან დაკავშირებით ფიქრობენ, რომ თავდაპირველად ისინი აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში, კერძოდ, სირიაში კეთდებოდა. არ გამოირიცხავენ კვიპროსსაც. უფრო მოგვიანებით, ახ.წ. I ს მეორე და მესამე მეოთხედში ისინი დასავლეთ ევროპის სახელოსნოებშიც უნდა დამზადებულიყო. აფსაროსის ჭურჭლები ამ პერიოდის და აღნიშნული საწარმოო ცენტრის ნაწარმადაა მიჩნეული [შალიკაძე, 2000: 56-61; შალიკაძე, 2004: 17-20, სურ.10]. საინტერესოა გრაფინისებური (ე.წ. კუბიკოსი) ჭურჭლის ძირის ფრაგმენტიც (გ.ა.2006.20). დამახასიათებელია ოთხკუთხა, ოდნავ შიგნით შეწეული ძირი (ტაბ.VIII/3). გარე ზედაპირზე მოცემულია რელიეფური წრე ხაზი. აფსაროსის თანადროული ოთხწახნაგა გრაფინისებური ჭურჭელი აღმოჩნდა ურბნისის სამაროვანზე. სამარხეული კომპლექსის მიხედვით იგი ახ.წ. I ს თარიღდება [საგინაშვილი, 1970: 19-20]. ჩვენს შემთხვევაში იგი აღმოჩნდა I ს მეორე ნახევრისა და II ს პირველი ნახევრით დათარიღებულ ფენაში. ამ ტიპის კუბიკოსები ფართოდ ჩანს გავრცელებული ანტიკურ სამყაროში. აღმოჩენილია ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში, კუნძულ კვიპროსზე და შავიზღვისპირეთში. თითქმის ყველგან, სადაც ვრცელდებოდა რომაული სამყარო. წარმომავლობის მიხედვით ისინი დიდ ჯგუფად იყოფა. პირველი, რომის ევროპულ პროვინციებშია (გალია, რაინის ოლქი და სხვა) დამზადებული დასავლეთ რომაული, ხოლო სირიის, ეგვიპტის და კვიპროსის ნიმუშები კი აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ჯგუფს ეკუთვნის. მათი საშუალებით ხდებოდა სითხის ტრანსპორტირება. წარმოადგენდა სუფრაზე მოსახმარ ჭურჭელს. იყენებდნენ სამარხეულ ინვენტარადაც [შალიკაძე, 2004: 30-32]. მინის ნაწარმში უნდა აღინიშნოს გრაფინის პირყელისა და ყურის ფრაგმენტიც (ტაბ.VIII/4). I-II სს მინის ნაკეთობებს შორის მათ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ. აფსაროსში აღმოჩენილი გრაფინების მიხედვით გამოყოფილია სამი ნაირსახეობა [შალი-

კაძე, 2004: 30-33]. უბანზე აღმოჩენილი ნიმუში ემსგავსება პირველი სახეობის გრაფინებს, რომელთაც აქვთ ჰორიზონტალურად გარეთ-კენ გადაშლილი პირი. აღმოსავლეთ საქართველოში მინის გრაფინები დაფიქსირდა მცხეთაში, აგრეთვე სამთავროს გვიანანტიკური ხანის სამაროვანზე. ისინი ახ.წ. I-II სს დათარიღებული [აფაქიძე..., 1996:34, ტაბ. LV/1]. ასეთივე ჭურჭლები აღმოჩენილია ჩრდილო შავიზღვისპირეთშიც, კერძოდ პანტიკაპონის ნეკროპოლზე. მათ მკვლევარები ახ.წ. I ს მეორე ნახევრით ათარიღებენ. აფსაროსში აღმოჩენილი გრაფინები დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის საწარმოო ცენტრებთანაა დაკავშირებული [შალიკაძე, 2004: 32-33]. აღმოჩენილ მასალებში მრავალრიცხოვანია სასმისის ძირებიც. ნაწილს ახასიათებს გარე ზედაპირზე მეტნაკლები სიფართის ნახევარსფეროსებური შეღრმავება, უმრავლესობა კი კონუსურად შეზნექილი ძირებია (ტაბ. VIII/8-11). მსგავსი ნაწარმი ფიქრობენ, რომ დამზადებულია სირია-პალესტინაში და ახ.წ. I ს შუა ხანებით ათარიღებენ [შალიკაძე, 2004: 32-33]. მინის ნაწარმიდან აგრეთვე გვხვდება უქუსლო, ღრმა კონუსური შეღრმავების მქონე მინის ჭიქის ძირის ფრაგმენტი (ტაბ. VIII/6). მსგავსი ჭიქები გონიო-აფსაროსის მონაპოვრებში მინის სასმისების მე-6 ტიპშია გაერთიანებული [შალიკაძე, 2004: 32-33]. გავრცელებული ჩანს ხმელთაშუაზღვისპირეთში, გალიაში, ჩრდ. შავიზღვისპირეთში (ოლბია, ქერსონესი, პანტიკაპონი). ახ.წ. I ს მინის ჭიქის მსგავსი ორიოდე ძირი ჩნდება პანტიკაპონის II ს კულტურულ ფენებშიც. ფორმათა გარკვეული ცვალებადობით, მრავალრიცხოვნებით ისინი არსებობას განაგრძობენ ახ.წ. III-IV სს-შიც. მსგავსი სასმისის უფრო მოგვიანო პერიოდის მთლიანი ცალი აღმოჩნდა ქობულეთ-ფიჭვნარშიც [შალიკაძე, 1999: 93-98]. როგორც ჩანს ამ ფორმის სასმისები ფართოდ იყო გავრცელებული ახ.წ. I საუკუნიდან ფორმათა სხვადასხვა ვარიაციებით.

უბანზე მოპოვებულ არქეოლოგიურ მასალებს შორის საინტერესოა მინის მძივი. მოზაიკური, სიმეტრიული. მძივის შესამკობად გამოყენებულია შავი, ბორდოსფერი, ნაცრისფერი, თეთრი და ცისფერი მინა. მძივის ზედაპირზე რომბისებური ფორმის ჭაღრაკული ორნამენტია შესრულებული-ფერების მონაცვლეობით. ორნამენტის ეს სახეობა ჩნდება ახ.წ. I საუკუნიდან და ყირიმის მასალების მიხედვით III-IV სს აგრძელებს არსებობას ოლბიაში, ფანაგორიაში გორგიპიაში აღმოჩენილი მსგავსი მძივები ახ.წ. I-II სს თარიღდება. ჩვენს შემთხვევაში იგი წარმოდგენილია II-III სს დათარიღებულ შრეში.

გალავნის ჩრდილოეთი კედლის გარეთ წარმოებული გათხრები. 2019 წელს ციხის გარეთ გალავნის ჩრდილოეთ კედელთან ჩატარდა მცირე მასშტაბის არქეოლოგიური გათხრები, რომლის მიზანს წარმოადგენდა აქ წინა-2018 წელს საკონტროლო თხრილის გავლებისას აღმოჩენილი საძირკვლის წყობისა (ტაბ.III/2, ტაბ.IV/1-2) და ციხის გალავნის კედლის ურთიერთმიმართების დადგენა. წარმოებული გათხრებისას თანამედროვე ზედაპირიდან 1,75 სმ სიღრმეზე გამოიკვეთა საძირკვლის წყობის ნაშთები, რომელიც ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ 8 მ სიგრძეზე იყო დამხრობილი (ტაბ.III/2, ტაბ.IV/1-2). შემორჩენილი იყო 1,4 სმ სიფართის წყობის ორი, ზოგან სამი რიგი. როგორც გაირკვა, საძირკვლის ნაშთები წარმოადგენდა 2018 წელს სამანქანე გზის მარცხენა მხარეს გავლებულ საკონტროლო თხრილში გამოვლენილი ნაშთების (სიგრძე 5 მ) გაგრძელებას. ასე, რომ მისი საერთო სიგრძე ამ ეტაპისათვის 13 მ-ია. წყობა გალავნის ჩრდილოეთ კედელთან 1 მ მანძილზე მორღვეულია. იგი გრძელდება ციხის შიდა ტერიტორიაზე და დღევანდელი ციხის გალავნის კედელზე რამდენადმე ადრეულია. სავარაუდოდ იგი უნდა წარმოადგენდეს ციხის ადრეული პერიოდის საძირკვლის ნაშთებს. როგორც ჩანს მოგვიანებით აქ არსებული შენობა ციხის რეკონსტრუქციისას დაუზიანებიათ. იგი ჩაუჭრიათ და აქ დღევანდელი გალავნის კედელი აუშენებიათ. საძირკვლის წყობის ამ დონეზე გამოვლინდა რომაული პერიოდის მასალებიც. რომელთაგან აღსანიშნავია: წითელლაკიანი ჯამის ძირისა და პირ-კალთის ნატეხები. ჭრაქის ფარაკი, სინოპური, ქიმილებშვერილიანი და კოლხური ამფორების პირ-ყელისა და ძირის ნატეხები. სუფთად განლექილი დოქის ძირი, ლურსმანი; დეკორატიული აგურები, კრამიტი, ქოთნის პირ-კალთის ნატეხი და აშ. აღმოჩენილი არტეფაქტები ციხის შიდა ტერიტორიაზე სხვადასხვა წლებში გამოვლენილი მასალების მსგავსია და მათი აბსოლუტური უმრავლესობა რომაული პერიოდის (ახ.წ. II-III სს) ნაკეთობებს წარმოადგენს.

ამგვარად ციხის სამხრეთ-დასავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ მონაკვეთებში სხვადასხვა წლებში წარმოებული გათხრებისა და აღმოჩენილი მასალების მიხედვით დადგინდა, რომ აქ არსებულა უფრო ადრეული ნაგებობა, რომელიც გალავნის კედლების აგების შემდეგ დაუზიანებიათ. იგი ჩაუჭრიათ, მისი საძირკვლის ნაშთების ნაწილი მოქცეულა გალავნის გარეთ, უმთავრესი ნაწილი შიდა ტერიტორიაზე. საკუთრივ რომაულ ფენაში გამოიყო ოთხი სხვადასხვა სამშენებლო ჰორიზონტი. სადაც შესანიშნავად იყო წარმოდგენილი

თითოეული ეპოქისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურული ნაგებობათა ნაშთები და არქეოლოგიური მასალები.

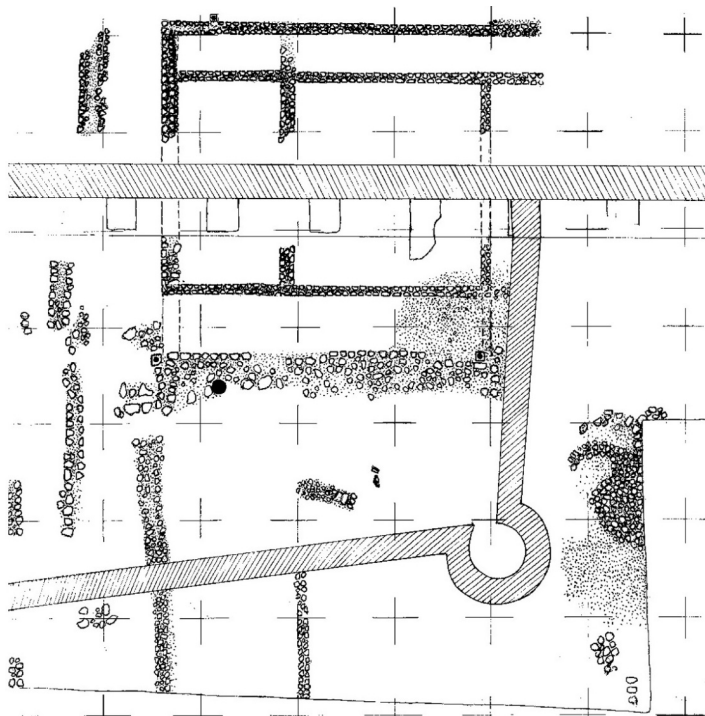
ლიტერატურა:

1. აფაქიძე...,1996: - აფაქიძე ა, ნიკოლაიშვილი ვ., მცხეთის წარჩინებულთა განსასვენებელი ახ.წ. III საუკუნისა - აკლდამა 905// მცხეთა XI
2. ასათიანი, 1975: - ასათიანი ლ., ბიჭვინთის სამზარეულო კერამიკა// დიდი პიტიუნტი I, თბილისი
3. გძელიშვილი...,1964: - გძელიშვილი ი, ხახუტაიშვილი დ., რკინის უძველესი მეტალურგიის კერები და არქეოლოგიური გათხრები გონიო-აფსაროსში// სდს I, თბილისი
4. ებრალიძე, 2004: - ებრალიძე ტ., იმპორტული კერამიკა// გონიო-აფსაროსი IV, გვ. 109-113, ბათუმი
5. ებრალიძე, 2005: - ებრალიძე ტ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი გვიანელინისტურსა და რომაულ ხანაში (სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი იმპორტული კერამიკის მიხედვით)//გონიო-აფსაროსი VI. ბათუმი
6. ვარშალომიძე, 2009: - ვარშალომიძე ი., მონეტები-გონიო-აფსაროსიდან// გონიო-აფსაროსი VII, ბათუმი
7. ინაიშვილი, 1993: - ინაიშვილი ნ., ციხისძირის ახ.წ. I-VI სს არქეოლოგიური ძეგლები//სდს X, თბილისი
8. კახიძე...,2004: - კახიძე ა, მამულაძე შ, ებრალიძე ტ, შალიკაძე თ., გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 2004 წლის ანგარიში. ბათუმი
9. კახიძე...,2006: - კახიძე ა, მამულაძე შ, ებრალიძე ტ, შალიკაძე თ., გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 2006 წლის ანგარიში. ბათუმი
10. კახიძე...,2007: - კახიძე ა, მამულაძე შ, ებრალიძე ტ, სულავა ნ, მინდორაშვილი დ., გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 2007 წლის ანგარიში. ბათუმი
11. საგინაშვილი, 1970: - საგინაშვილი მ., ურბნისის სამაროვნის მიწის ჭურჭელი, თბილისი
12. ფუთურიძე, 1965: - ფუთურიძე რ., წითელლაკიანი კერამიკა სოხუმის ძველი ციხის ტერიტორიიდან// მსკა IV, გვ.98-115.

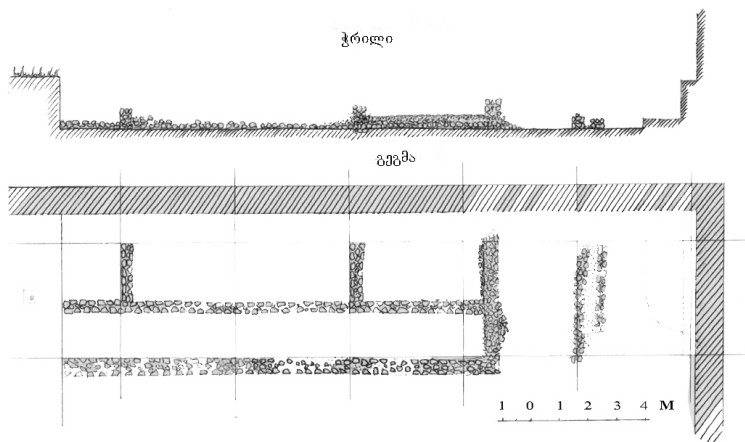
13. შალიკაძე, 1999: - შალიკაძე თ., ახლად აღმოჩენილი მინის ნაწარმი ფიჭვნარის სამაროვნიდან// ლიტერატურული აჭარა, 4, ბათუმი. გვ. 93-98
14. შალიკაძე, 2004: - შალიკაძე თ., გვიანანტიკური და ადრეშუასაუკუნეების ხანის მინის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთიდან// გონიო-აფსაროსი, V. ბათუმი
15. შალიკაძე, 2009: - შალიკაძე თ., მინის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთიდან// ფიჭვნარი IV, გონიო-აფსაროსი IX, ბათუმი
16. ხახუტაიშვილი...,1995: - ხახუტაიშვილი დ, კახიძე ა, მამულაძე შ, ინაიშვილი ნ, გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის 1995 წლის ანგარიში. ბათუმი;
17. ხალვაში, 2002: - ხალვაში მ., კერამიკული ტარა გონიო-აფსაროსიდან, ბათუმი.

ტაბულები

I

1

2

II

1

2

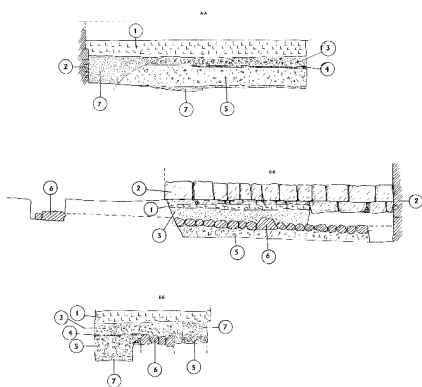
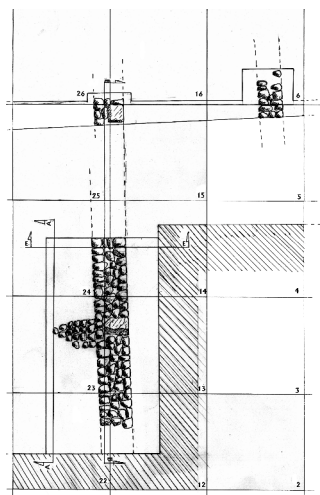

3

III

1

- 1 ქვები (stones)
- 2 ბაზალტის კვადრი (basalt square)
- 3 ბუნებრივი და მოჭრილი წიწვითი ფენა (natural and cut pine layer)
- 4 სახსარბენი (mortar)
- 5 თიხა (brick)
- 6 ცხობილი აგებული კედლის წიწვითი ფენა (burnt brick layer of the wall)
- 7 ხედი (view)

2

IV

1

2

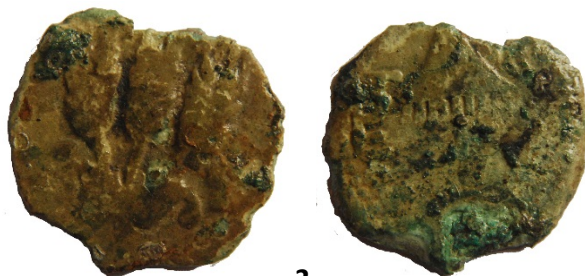

3

v

1

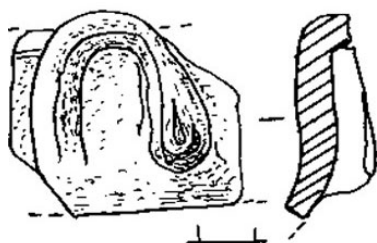
2

3

4

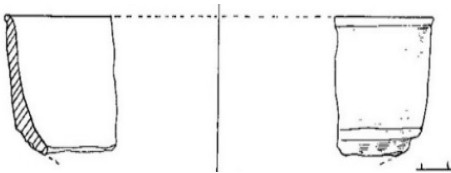

5

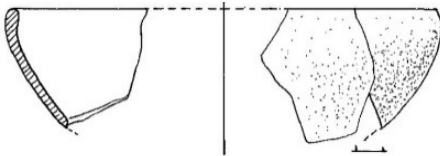

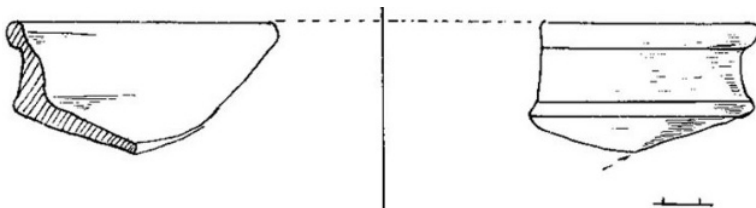
6

7

8

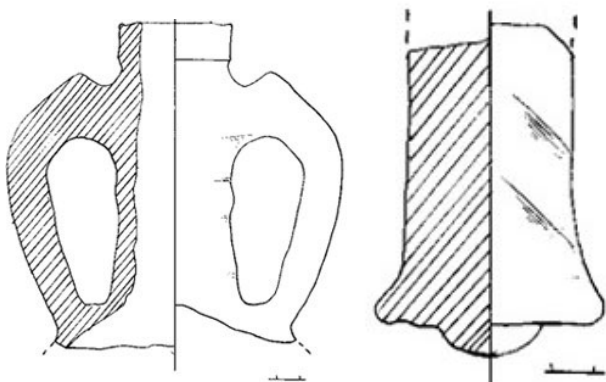

9

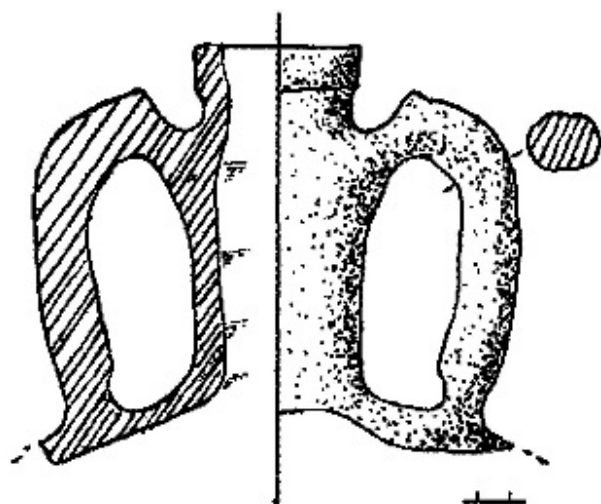

10

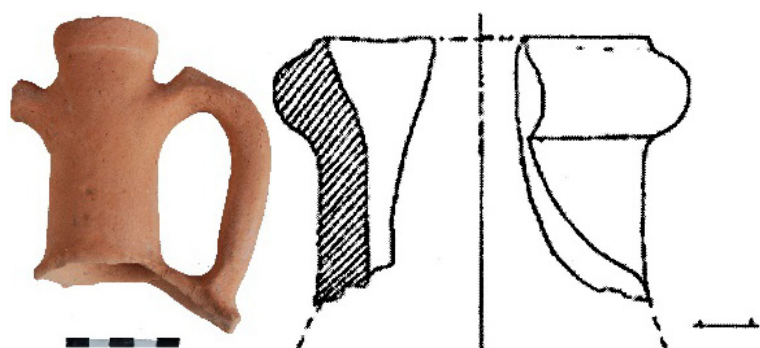
VI

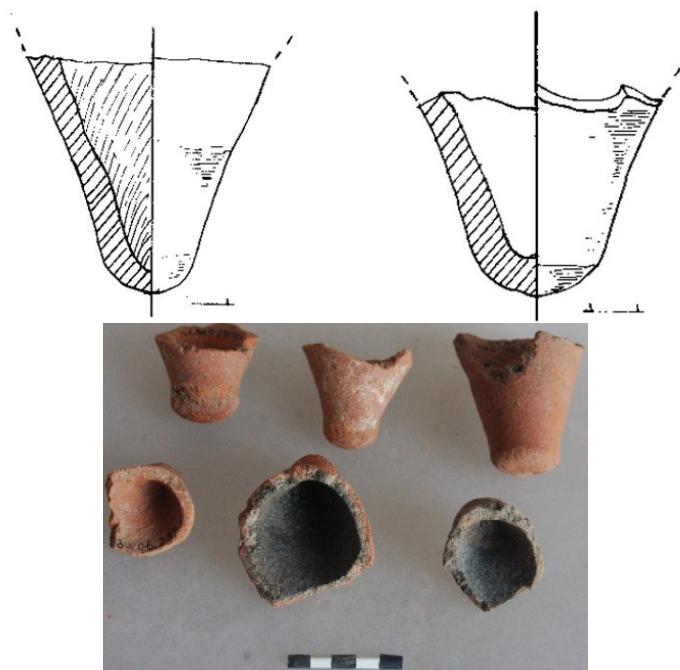
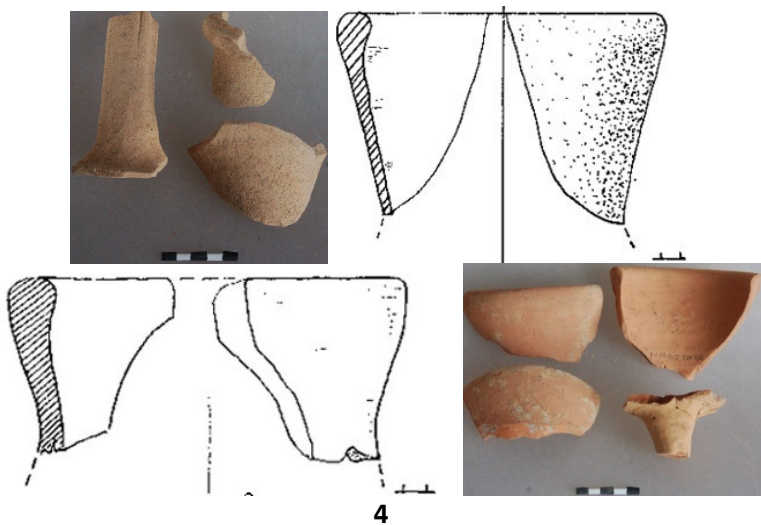
1

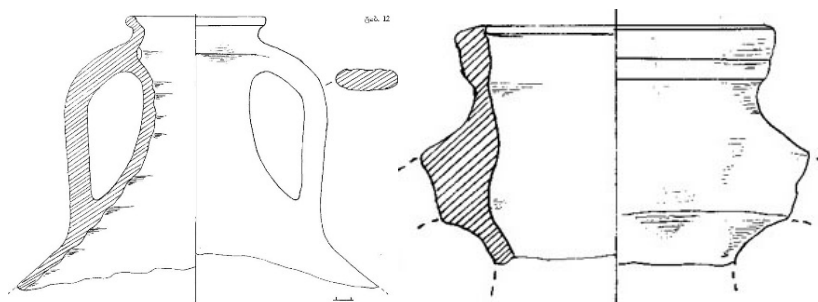

2

3

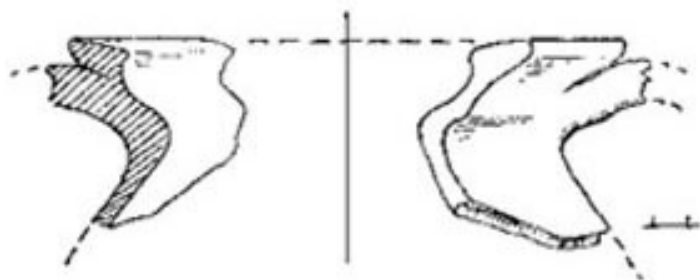

6

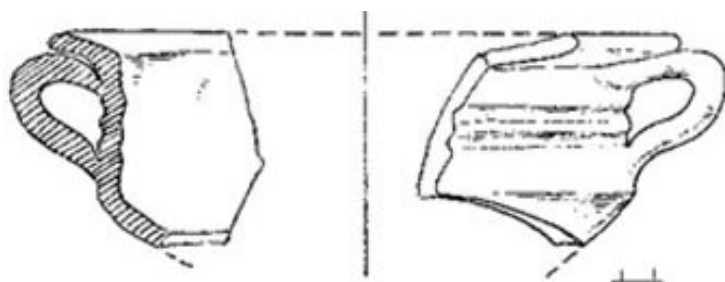
VII

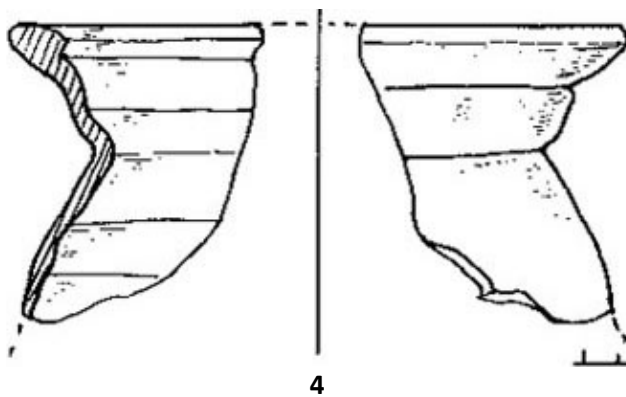
1

2

3

4

5

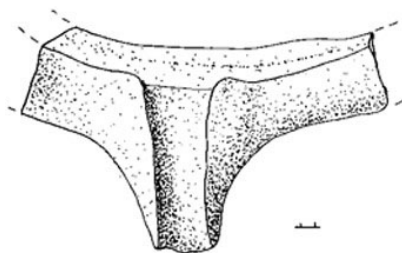
6

7

8

9

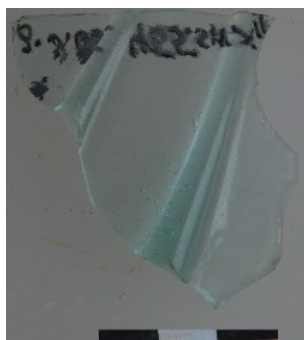

10

VIII

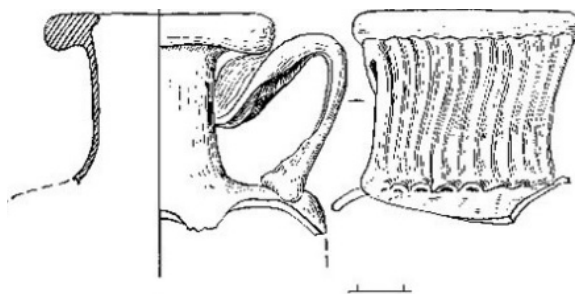
1

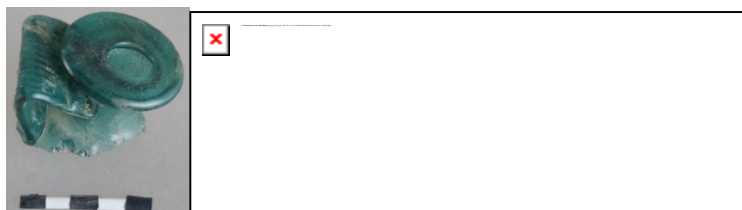
2

3

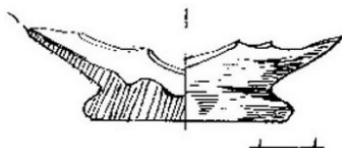
4

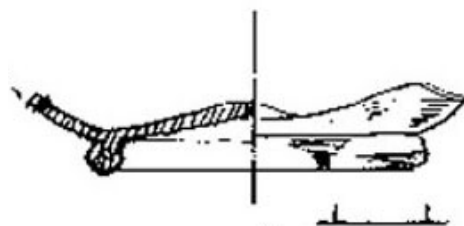
5

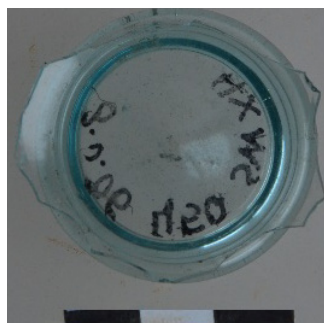
6

7

8

9

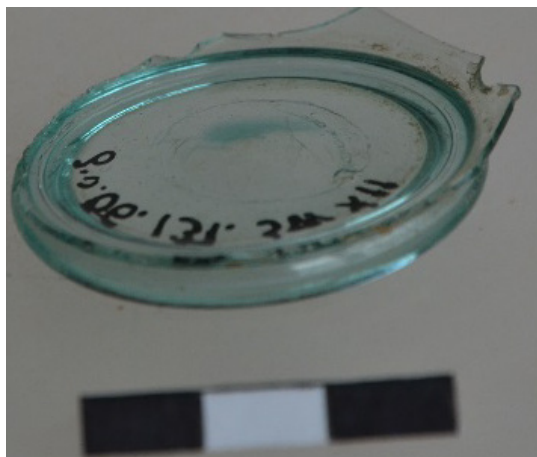
10

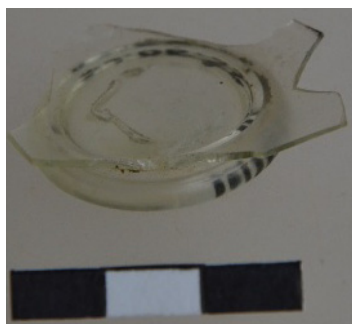
11

12

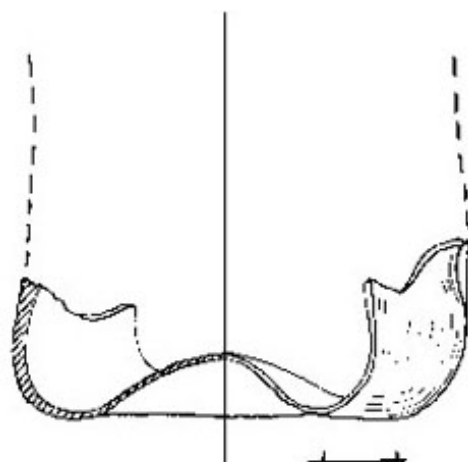
13

14

15

16

ცირა მესხიშვილი

**სომეხი ბოშების (ლომ) ეთნოკულტურული
თავისებურებები და ინტეგრაციის ეტაპები სამცხე-ჯავახეთში**

აბსტრაქტი. ნაშრომი ეხება სომეხი ბოშების (ლომ) ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ და კულტურულ თავისებურებებს, რომლებიც ცხოვრობდნენ სომხეთში, საქართველოში (ახალციხე, ახალქალაქი) და თურქეთში, ხოლო დღეს მცირე ჯგუფებად კვლავ ბინადრობენ რეგიონში. მათი წინაპრები XI–XII საუკუნეებში ინდოეთის ჩრდილო-დასავლეთიდან და ცენტრალური რეგიონებიდან მიგრაციის შედეგად ჩადიან სომხეთის ტერიტორიაზე. დროთა განმავლობაში ისინი იღებენ ქრისტიანობას, ასიმილირდებიან სომხურ გარემოში, თუმცა შენარჩუნებული აქვთ უნიკალური კულტურული ნიშნები.

1829 წლის რუსეთ–თურქეთის ომის შემდეგ სომეხი ბოშები ახალციხე–ახალქალაქის ტერიტორიაზე დასახლებულან სომეხ მოსახლეობასთან ერთად. მიუხედავად ენობრივი და რელიგიური ასიმილაციისა, ბოშები ცხოვრების წესით, ტრადიციებითა და ენით მაინც განსხვავდებოდნენ სომხური მოსახლეობისგან. დღევანდელი ბოშათა ყოველდღიური კომუნიკაციის ენა სომხურია, თუმცა მათ შორის შემორჩენილია საიდუმლო ენა – ლომაჯრენი, ინდო-არიული წარმოშობის, სომხური გრამატიკის ელემენტებით.

კულტურულად ბოშები მიეკუთვნებიან სომხურ სამოციქულო ეკლესიას და საუკუნეების განმავლობაში ინარჩუნებდნენ ტრადიციულ პროფესიულ საქმიანობას, როგორიცაა საცრებისა და კალათების დამზადება, ვაჭრობა და სეზონური მიგრაცია. ეთნოგრაფიული წყაროები ხაზს უსვამენ ბოშათა მორალურ კოდექსს, ოჯახურ ერთგულებასა და თვითმმართველობის მექანიზმებს.

მთლიანობაში, სომეხი ბოშები წარმოადგენენ უნიკალურ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს, რომლის კულტურული მემკვიდრეობა მნიშვნელოვან ინფორმაციას აწვდის სამცხე-ჯავახეთის მრავალეროვანი საზოგადოების ფორმირებაზე. მიუხედავად ასიმილაციისა, მათი ისტორია, ტრადიციები და კულტურული ნიშნები დღემდე ცოცხლობს და კვლევის ღირსია.

საკვანძო სიტყვები: სომეხი ბოშა, ლომ, ლომავრენი, უმცირესობათა მიგრაცია, ასიმილაცია, ეთნოგრაფია, კულტურული მემკვიდრეობა.

Abstract. This study examines the historical, ethnographic, and cultural characteristics of the Armenian Roma (Lom) community, who historically lived in Armenia, Georgia (Akhaltsikhe, Akhalkalaki), and Turkey, and today remain in small groups in the region. Their ancestors migrated from northwestern and central regions of India in the 11th–12th centuries and settled in Armenian territories. Over time, they adopted Christianity and assimilated into the Armenian environment while preserving unique cultural features.

After the Russo-Turkish War of 1829, Armenian Roma settled in the Akhalsikhe–Akhalkalaki area alongside the Armenian population. Despite linguistic and religious assimilation, the Roma maintained distinct daily practices, traditions, and language. Their everyday communication language is Armenian, yet they preserve a secret language, Lomavren, of Indo-Aryan origin with Armenian grammatical elements.

Culturally, the Roma belong to the Armenian Apostolic Church and have historically engaged in traditional occupations, such as basket weaving, trade, and seasonal migration. Ethnographic sources highlight their moral code, family loyalty, and self-governance mechanisms.

Overall, the Armenian Roma represent a unique ethnographic group whose cultural heritage provides significant insight into the formation of the multi-ethnic society of Samtskhe–Javakheti. Despite assimilation, their history, traditions, and cultural traits continue to live on, warranting scholarly attention.

Keywords: *Armenian Roma, Lom, Lomavren, minority migration, assimilation, ethnography, cultural heritage.*

სომეხი ბოშები, ე.წ. „ლომები“, პირველად გამოჩნდნენ სომხეთის ტერიტორიაზე XI–XII საუკუნეებში, ინდოეთის ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალური რეგიონებიდან მიგრაციის შედეგად (Hancock, 2002, p. 15). ისინი მნიშვნელოვან კულტურულ გავლენას იღებდნენ როგორც ინდო-არიული წარმომავლობით, ასევე ახალ გარემოსთან ადაპტაციის შედეგად (Fraser, 1992, p. 22). ამ პერიოდში ჯგუფმა მიიღო ქრისტიანობა და ნაწილობრივ ასიმილირდა სომხურ საზოგადოებაში, თუმცა ინარჩუნებდა უნიკალურ ენასა და ტრადიციებს (Papazian, 1992, p. 45).

XIX საუკუნის დასაწყისში, განსაკუთრებით 1828–1829 წლის რუსეთ–თურქეთის ომის შემდეგ, ბოშები აქტიურად დასახლდნენ ახალციხესა და ახალქალაქში (Kenrick & Puxon, 1972, p. 30). მათი საცხოვრებელი ადგილები ხშირად იზოლირებული იყო სომხური კვარტალებისგან, რაც ხაზს უსვამდა ეთნოკულტურულ განსხვავებებს (Marushiakova & Popov, 2001, p. 12). ამ პერიოდში ბოშების სიცოცხლე დაეყრდნო როგორც ოჯახის შრომას, ასევე ტრადიციულ პროფესიულ საქმიანობას – საცრებისა და კალათების დამზადება, ვაჭრობა, სეზონური მიგრაცია (Hancock, 2002, p. 37).

ბოშების ენა ძირითადად სომხური იყო, თუმცა ინარჩუნებდნენ თავიანთი ისტორიული ენის – ლომავრენის ცოდნას, რომელიც ინდო-არიული ლექსიკითა და სომხური გრამატიკით ხასიათდებოდა (Matras, 2002, p. 50). ეს ენა ძირითადად უფროს თაობას ჰქონდა შემორჩენილი და გამოიყენებოდა მხოლოდ გარკვეულ ვითარებებში, რათა ინფორმაციის სხვა ჯგუფებისთვის გადაცემა დამალათ (Papazian, 1992, p. 47). მთავარი ეთნოკულტურული თავისებურებები დაკავშირებული იყო ოჯახურ სტრუქტურასთან, მორალურ კოდექსთან და სომეხ ბოშებში არსებულ სქესობრივ როლებთან (Vantsian, 1987, p. 23). ისტორიულად ქალები იყვნენ ძირითადი შემოსავლის შემომტანები, ქალები იცავდნენ ოჯახურ ერთგულებას, მამაკაცები კი ძირითადად დაკავებულნი იყვნენ საოჯახო ქონების მართვითა და გარკვეული სამამაკაცო საქმიანობებით (Vantsian, 1987, p. 25).

**სომეხი ბოშები (XX ს.
დასაწყისი. სურათი აღებულია
მარიანე და ჰამლეტ
მირზოიანების წიგნიდან)
„Боши – такие разные цыгане.
Но все – армяне“)**

სომეხი ბოშების რელიგია ეკუთვნოდა სომხურ სამოციქულო ეკლესიას, თუმცა, როგორც მეცნიერი პაპაზიანი აღნიშნავდა, „ბოშას, ისევე როგორც ყველა ბოშას, არ აქვს რელიგიაზე ნამდვილი წარმოდგენა. მათი აზრით, ეკლესიაში სიარული, სანთლების დანთება და მღვდლის პატივისცემა არის მხოლოდ რელიგია. ბოშა მხოლოდ მექანიკურად იმეორებს იმას, რასაც მის გარშემო მყოფები ფიქრობენ და ამბობენ, ის ეკლესიის გარეთ არ ლოცულობს და ლოცვის მნიშვნელობას ვერ აღიქვამს. მისთვის რელიგია მხოლოდ ჩვეულებაა. ასევე მე –19 საუკუნის რუსულ არქივებში ვხვდებით ასეთ ჩანაწერებსაც: სომეხი ბოშები მართალია ქრისტიანები არიან, მაგრამ ისინი მინც ძველი ბოშური რელიგიის გავლენის ქვეშ დარჩნენ და საერთოდ არ ესმით რელიგიის აზრით“. ისინი ასევე ცდილობდნენ უფრო მეტად შეენარჩუნებინათ ძველ ტრადიციები, ენა, ყოფის ძველი ელემენტები“ (Papazian, 1992, p. 52).

სომეხი ბოშები, 1926 წელი. სურათი აღებულია მარიანე და ჰამლეტ მირზოიანების წიგნიდან) „Боши – такие разные цыгане. Но все – армяне“)

ლიდერობა და საზოგადოებრივი ორგანიზება. ახალციხელ და ახალქალაქელ სომეხ ბოშებს წლების განმავლობაში ჰყავდათ არჩეული ლიდერი, ე.წ. ბარონი (ბარო), რომლის მთავარი ფუნქციები მოიცავდა საზოგადოებრივი საქმიანობის ორგანიზებას, გაჭირვებულების დახმარებას და სამართლის აღსრულებას (Vantsian, 1987, p. 30). ბარონის ავტორიტეტი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი იყო ადგილობრივი მმართველობებისთვის: როგორც რუსეთის იმპერიის, ისე საბჭოთა და მის შემდგომი პერიოდების ადმინისტრაციები ხშირად

იყენებდნენ მის გავლენას, რათა დაემყარებინათ წესრიგი ბოშათა უბნებში (Papazian, 1992, p. 55).

სქესობრივი როლების ტრანსფორმაცია. ბოშების საზოგადოებაში სქესობრივი როლები დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვნად შეიცვალა. მკვლევარი ვანციანი აღნიშნავდა, რომ “მამაკაცები ხშირად იყვნენ აქტივობებიდან გამორიცხულნი, ხოლო ქალები იღებდნენ პასუხისმგებლობას ოჯახის ყოველდღიურობაზე. ბოშა ქალი კი უზრუნველყოფდა არა მხოლოდ ბავშვების აღზრდას, არამედ ქმრისა და ოჯახის შემოსავლით უზრუნველყოფას (Vantsian, 1987, p. 35). ახალგაზრდა ბოშა ქალი ქორწინების შემდეგ იწყებდა დამოუკიდებელ ვიზიტებს მათი საცხოვრებლებიდან ახლოს, თუ შორს მდებარე სოფლებში. მას მუდმივად ხელმძღვანელობდა გამოცდილი ხანდაზმული ქალი, როგორიც იყო დედამთილი ან ვინმე ახლო ნათესავი. ეს პროცესი საშუალებას აძლევდა ახალგაზრდა ქალს შეესწავლა ოჯახური მართვისა და შემოსავლის მოპოვების ტექნიკები. ბოშა მამაკაცი უმეტესწილად ინერტული იყო, ოჯახის კეთილდღეობის უზრუნველყოფას უმეტესად ქალის კისერზე ტოვებდა. ქალი პასუხისმგებელი იყო შვილების აღზრდაზე და ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე, ქმარი კი უმეტესწილად არ მონაწილეობდა მსგავს ყოველდღიურ საქმიანობაში. ქალი სახლიდან სახლამდე დადოდა სავაჭროდ დიდი ტყავის ჩანთითა და სხვა საჭირო საშუალებებით, ქსოვდა წინდებს, ყიდა პროდუქტებს და უზრუნველყოფდა ოჯახს საყოფაცხოვრებო ნივთებით. ბოშა მამაკაცი უმეტესწილად იჭდა სახლში, ეწეოდა თამბაქოს, სვამდა არაყს, მღეროდა, ყვებოდა სხვადასხვა ამბებსა და ზღაპრებს. მის ძირითადი საქმიანობები ასევე მოიცავდა საცრების ქსოვას, მცირე ხელნაკეთობების დამზადებას, მჭედლობას და სარემონტო სამუშაოებს. ქალისა და ქმრის როლები მკვეთრად განსხვავებული იყო, ქალის შრომა ოჯახის არსებობის საფუძველი იყო, ქმარი კი აკონტროლებდა მხოლოდ ფინანსურ რესურსს და განკარგავდა მას. (Vantsian, 1987, p. 36).

საცხოვრებელი პირობები. მე -19 ე, მე -20 საუკუნის დასაწყისში ბოშათა საცხოვრებელი ქოხი ძალიან მცირე ზომის იყო და შედგებოდა ერთი მისაღები ოთახისგან, სადაც ოჯახს ეძინა და სადილობდა. ოთახის ერთ კუთხეში განთავსებული იყო საჯინიბო და ოდა, ეს უკანასკნელი კი საჯინიბოს ნაწილი იყო და ზამთარში სითბოს აქედან გისოსების საშუალებით იღებდა. მისაღები ოთახის შუაგულში იდგა თორნირი (ღუმელი), რომელიც ოჯახის მთავარ ატრიბუტს წარმოადგენდა. ოთახში არსებული, უხეშად დამუშავებული

ნის თაროები კი სავსე იყო თიხის ჭურჭლით, ხისავე ტახტები საწოლები ძველი ფარდაც ხალიჩებით და საცრების ქსოვისთვის საჭირო იარაღები. “ვირი ბოშა ოჯახის ერთგული და საყვარელი პირუტყვი იყო. ხშირად დაბმული ოთახის ერთ კუთხეში, როგორც ოჯახის წევრი, რომელსაც განსაკუთრებულ ზრუნვას უთმობენ. უფრომდიდარ ბოშას ჰყავდა ცხენები, რომლებიც იყო მათი ყოფისათვის მნიშვნელოვანი ინვესტიცია და მაღალი სტატუსის მაჩვენებელი” (Papazian, 1992, p. 60).

საქორწინო რიტუალები. ბოშათა ქორწილები ტარდებოდა ტრადიციული რიტუალებით. საპარატდლოს შერჩევის შემდეგ საქმრო ვალდებული იყო პატარძლის ნათესავებს საკმაოდ სოლიდური თანხა - ლატემასი („თანხმობა“) გადაეხადა (Hancock, 2002, p. 45). საქმროსგან ლატემასის მიღების შემდეგ, პატარძლის მშობლები ქალიშვილს ძალიან დარიბ მზითევს აძლევენ მათ შორის დიდ ტყავის ჩანთას, იაფფასიანი მასალისგან შეკერილ კაბებს, ლოგინს და ა.შ. ბოშები ძალიან ადრე ქორწინდებოდნენ, ჩვეულებრივ, 15-18 წლის ბიჭი და 12-15 წლის გოგონა უკვე მოწიფულად ითვლებოდნენ და, შესაბამისად, შეეძლოთ დაქორწინება (Papazian, 1992, p. 65). როგორც ერთ-ერთი მთხრობელი ვ.გ. აგვიდწერდა, “ქორწილის წინ პატარძალი და სიძე მიდიან მდინარესთან ან ტბასთან, სადაც სანთლებს ანთებენ და წყალში ვაშლებსა და კვერცხებს ყრიან, რათა წყლის სულები და ღმერთები დამშვიდდნენ”. ქორწილის დღეს პატარძალი თონეს უახლოვდებოდა და მომავალ ქმარს რამდენჯერმე დამაჯერებლად თხოვდა, რომ იქიდან გამოსულიყო, იმეორებდა ასეთ სიტყვებს: „დუს ეგე, ტოდიენერიდ მერნიმ, დუშ ეგე, მურამ, კუდამ კეზი კ პაიემ“ („გამოდი აქიდან, ჩემო ძვირფასო, შენს ფეხებს ვენაცვალე, გამოდი; ვიმათხოვრებ, მოვივლი ქვეყანას, რომ შევინახო და მოგიარო“). პატარძლისგან ასეთი აღთქმის მიღების შემდეგ, საქმრო გამოდიოდა და შემდეგ იმართებოდა ქორწინების ცერემონიალი, რომელსაც მათი ლიდერი ბარონი ასრულებდა, ზოგჯერ კი ეკლესიაში იწერდნენ ჯვარს. „ბოშა ქალწული, წერს მკვლევარი ა. ვანციანი, საკმაოდ დიდი თავისუფლებით სარგებლობდა. ის არ ხეტილობდა ლუკმა პურის მოსაპოვებლად და მამასთან ცხოვრობდა. ის, მხოლოდ მსუბუქ საოჯახო საქმეებს ასრულებდა. მისი სახე არ იყო დაფარული. მას არ ეკრძალებოდა მამაკაცებთან გამოჩენა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც გათხოვდებოდა, მას ართმევენ იმ თავისუფლებას, იმ დამოუკიდებლობას, რომლითაც ის საკუთარ ქერქვეშ სარგებლობდა: გარკვეული დროის განმავლობაში მას ართმევენ ასევე უფრო-

სებთან ღია საუბრის უფლებას; ის ხშირად სახეს პირბადით იფარავდა და ატარებდა ამ პირბადეს ხეტიალის პერიოდში. ორსულობის ბოლო თვეებში ბომა ქალი, როგორც წესი, წყვეტდა ხეტიალს და სახლში რჩებოდა, თუმცა, არც თუ იშვიათად ხდებოდა ისე, რომ ის სამუშაოდ ორსული მიდიოდა და შემდეგ სახლში ბავშვით ბრუნდებოდა (Vantsian, 1987, p. 38).

XXI საუკუნე – თანამედროვე სომეხი ბოშების ინტეგრაცია და სოციალური ცვლილებები. დღევანდელ პერიოდში სომეხი ბოშები ძირითადად ცხოვრობენ ახალციხე-ახალქალაქის რეგიონში, თუმცა მათი ყოფა მნიშვნელოვნად შეიცვალა და საკმაოდ განსხვავებულია მათი ყოფა XX საუკუნესა და XXI საუკუნეებში. ინტეგრაციის პროცესი გულისხმობს როგორც ენის გამოყენების ცვლილებას, ასევე განათლების, დასაქმებისა და სოციალური მომსახურების სისტემასთან უფრო ახლო ურთიერთობას. ახალქალაქის, ახალციხის რაიონებში სომეხთა ჩამოსახლების პროცესში ბოშები ცალკეულ უბნებად სახლდებოდნენ. ახალციხის ახალ ნაწილში, ე.წ. პლანში იყო დასახლებული დაახლოებით ოთხი ქუჩა, რომელიც ერთი მხრივ სომხურ სასაფლაოს და მეორე მხრივ ქალაქის ცენტრს ემიჯნებოდა, ამით ეს უბანი კვარტალებისაგან იზოლირებული იყო, ეს უფრო მეტად ხაზს უსვამდა მათი წარმოშობას და ეთნოკულტურულ სხვაობას, მიუხედავად მათ იდენტობის დამადასტურებელ საბუთებში არსებული ეროვნული და რელიგიური ერთიანობისა. მე-20-ე საუკუნის ბოლომდე ეს განსხვავება მაინც მწვავედ შეიმჩნეოდა. აღსანიშნავია, რომ ბოშები, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარ თავს ჰაი („სომეხი“) უწოდებდა და სომხურ ეკლესიებში სტუმრობისას სომხებთან მჭიდრო რელიგიური კავშირებით იყვნენ დაკავშირებული, ყოველთვის ერიდებოდნენ მათთან ქორწინებას. მათ ენაზე ისინი არაბომა სომხებს კალარავს უწოდებენ, ხოლო საკუთარ თავს - ლომს. ამ გზით ისინი, როგორც ჩანს, არაცნობიერად, მაინც ცდილობდნენ სომხური ოჯახებისაგან იზოლირებას, მაინც ახსოვდათ თავიანთი წარმომავლობა და სახელი. თავის მხრივ, ქალაქში მცხოვრები სომეხი მოსახლეობა სომეხ ბოშებს, ანუ ლომებს არ თვლიდა მათ შესაფერისად ქორწინების, ნათელ –მირონობის, თუ სხვა ნათესაურ კავშირების დასამყარებლად. არც თუ იშვიათი იყო ოჯახებს შორის კონფლიქტები, თუ ახალგაზრდები ორივე ჯგუფიდან დაქორწინებას გაბედავდნენ. ქალაქელი სომეხი ბოშას ცოლად არავითარ შემთხვევაში არ გაატანდა, ეს უბრალოდ მოუღებელი იყო და ოჯახები წლების განმავლობაში ამის გამო მტრად გადაეკიდებოდნენ ხოლმე. როგორც

ახალქალაქში, ისე ახალციხეში სომეხი ბომბებით დასახლებულ ქუჩებს ბოშა მაილას (მაჰალა, ბოშათა უბანი) უწოდებდნენ. დღემდე ეს ტოპონიმი შემორჩენილია როგორც ახალციხეში, ისე ახალქალაქში. ქალაქელი სომეხი ბოშათა უბანში სახლს არ იყიდდა, რომ მეზობლები არ ყოლოდა ბოშა. როგორც მკვლევარი ბომბები საკუთარ თავს სომეხებად მიიჩნევენ და სომხურ ეკლესიებში სტუმრობისას ინარჩუნებენ რელიგიურ კავშირს სომეხებთან, თუმცა ერიდებიან მათთან ქორწინებას. სომეხებიც მსგავსად თავს იკავებენ მათთან ოჯახური კავშირისგან. ბომბები მათ ენაზე სომხებს „კალარავებს“ უწოდებენ, საკუთარ თავს კი „ლომს“. ეს პრაქტიკა ასახავს ეთნიკურ თვითშეგნებას და ტრადიციული წარმომავლობის აღქმის სურვილს (Vantsian, 1987, p. 43).

ასეთი მიდგომა ამ ქალაქებში დიდი ხანს გრძელდებოდა. მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან ბოშათა უბნიდან დაიწყო დიდი მიგრაცია. მათი ოჯახების დიდი ნაწილი საბჭოთა პერიოდში რუსეთში მუშაობდა ე.წ. ყამირზე (ხოფან) და შემოსავალიც გაეზარდათ, ააშენეს კარგი თანამედროვე ორსართულიანი სახლები, მოძლიერდნენ ეკონომიურად. მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში კი ძალიან ბევრი შეძლებული ოჯახი რუსეთში გადავიდა საცხოვრებლად. მათ სახლებს ახლა უკვე ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა ყიდულობს. ახლა ბოშათა უბანში აღარ შეგხვდებათ ბირჟაზე ყალიონიანი მოხუცი ბოშა მამაკაცები მათი სომხურ – ბოშური საუბრით, არამედ უბნებს ეთნიკური სახე მთლიანად შეცვლილია, სახელი კი ბომბების უბანი (სომხ. ბოშა მაილა) დღემდე შემორჩენილია. სომეხი ბომბების ბავშვები და ახალგაზრდები ადაპტირდნენ ქართულ გარემოში, ბავშვები უკვე ფლობენ ქართულ ენას, მათ შორის ახალგაზრდები სწავლობენ ქართულ უნივერსიტეტებში, ქართულ სკოლებში, რაც 50 წლის წინ წარმოუდგენელი იყო.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ სომეხი ბომბების ეთნოკულტურული თავისებურებები სამცხე-ჯავახეთში წარმოადგენს ეთნოკულტურული ადაპტაციისა და იდენტობის ტრანსფორმაციის მრავალწახნაგოვან პროცესს. XX საუკუნიდან მოყოლებული მათმა თემმა გაიარა მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რომლებიც უკავშირდება სოციალურ მობილობას, ენათმეცნიერებრივ ასიმილაციასა და კულტურული თვითშეგნების გადახედვას. თუ წინა ეპოქებში ბოშური წარმომავლობა საზოგადოების მხრიდან მარგინალიზაციის საფუძველს ქმნიდა, თანამედროვე პერიოდში საგანმანათლებლო და ეკონომიკური შესაძლებლობების გაფართოებამ ინტეგრაციის ახალი ფორმე-

ბი წარმოშვა. მიუხედავად ამისა, მათიკულტურული დიფერენციაციის ნიშნები კვლავ აშკარად შეინიშნება და სრულფასოვანი ინტეგრაციის პროცესს გარკვეული ბარიერები ახლავს, რაც ძირითადად უკავშირდება ისტორიულ სტერეოტიპებსა და სოციალური მიღების დაბალ დონეს. სომეხი ბოშების თანამედროვე მდგომარეობა შეიძლება განისაზღვროს როგორც გარდამავალი ეტაპი — ტრადიციული იზოლაციიდან თანასწორუფლებიან მოქალაქეობრივ სივრცეში ჩართვისკენ მიმართული მოძრაობა. ამდენად, მათი მომავალი განვითარების დინამიკა მნიშვნელოვნად იქნება დამოკიდებული განათლების ხელმისაწვდომობაზე, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის პოლიტიკაზე და სოციალურ-ეკონომიკური ჩართულობის უზრუნველყოფაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. სამოქალაქო საზოგადოების ფონდი — „ბოშათა ცხოვრება საქართველოში“. თბილისი, 2016;
2. Voskanian, „Армянские цыгане (боша)“, 1999;
3. <https://regnum.ru/article/2330479>, „Особенности языкового строя языка армянских цыган-боша в сравнительно-историческом аспекте“. Из записей этнографа Г. Ванциана, датированных 1901 годом;
4. Марина Мирзоян Гамлет Мирзоян, „Боши – такие разные цыгане. Но все – армяне“
5. Papazian, Aram. *Samkhe-Javakheti Romani Communities*. Yerevan: Armenian Academy of Sciences, 1980;
6. Vančian, [Firstname]. *The Socio-Economic Life of Armenian Roma in Georgia*. Tbilisi: Institute of Ethnography, 1975;
7. Hancock, *We Are the Romani People* (University of Hertfordshire Press, 2002;
8. Elena Marushiakova & Vesselin Popov (2016). *Gypsies of Central Asia and Caucasus*. London: Palgrave Macmillan. –
9. V. Voskanian. *The Iranian Loan-Words in Lomavren, the Secret Language of the Armenian Gypsies*. Iran and the Caucasus, 2002.

ფრიდონ ქარდავა

ერთი ცნების კონცეპტი „ვეფხისტყაოსანში“

„ვეფხისტყაოსნის“ ფილოსოფიური, რელიგიური, სერთოდ-მსოფლმხედველობრივი მოტივები ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გამოკვლეული მიმართულებაა რუსთველიანაში. ვერ ვიტყვით რომ მიუხედავად ამისა რამე საბოლოოდ დადგენილად და დადასტურებულად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ მომავლის მკვლევარებს ამ ჭრილში უამრავი ნაშრომები და მოსაზრებები, მონაგრაფიები დახვდებათ. ბუნებრივია, ამ ურთულეს საკითხის შესწავლაზე არ გვაქვს პრეტენზია, უბრალოდ ამ სფეროს განეკუთვნება ის ცნება რამაც დაგვაინტერესა ვეფხისტყაოსანში და შევეცდებით მის გარშემო ვისაუბროთ, შიგნით შეღწევაც ვცადოთ რამდენადაც გამოგვივა; ეს სიტყვა- „ქუყანა“.

ორ განზომილებაში არის საინტერესო ამჟამად ეს ლექსემა ჩვენთვის,- თეოლოგიურ და ფილოსოფიურ, ან ბუნებისმეტყველებითში, როგორც გენებოთ ისე ჩათვალეთ.

თეოლოგიურეში ვგულისხმობთ ქართულ ლიტერატურაში დამკვიდრებულ მაქსიმასა თუ დოგმას:

„მრწამს ერთი ღმერთი, მამა, ყოვლისა მპყრობელი, შემოქმედი ცათა და ქუყანისა, ხილულთა ყოველთა და არა ხილულთა“ (მრწამსი).

„დასაბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქუყანაჲ.“ (დაბადება, მცხეთური ხელნაწერი). მაგალითების მოხმობა შორს წაგვიყვანს, მენდეთ და თავადაც გადაავლეთ გონებაში თვალი, ძველი ქართული ლიტერატურა ამითაა გადავსებული, ყველგან გვხვდება **„ცა და ქუყანა“**.

რუსთაველი კი ჯიუტად ამბობს:

„ილოცავს, იტყვის: „მადლო ღმერთო ხმელთა და ცათაო,“ (813).

მეორე ამბავი, ასევე ქართულ ძველ მწერლობაში აქსიომასავითაა ოთხი ელემენტის აღნიშვნისას,- ქუყანა, ჰაერი, ცეცხლი, წყალი: მხოლოდ რუსთაველთანა, ისევ ჯიუტად არ იყენებს ქუყანას:

„ღმერთსა შემჟდრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა, ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა;“ (1304)

ცხადია „ვეფხისტყაოსანში“ ქვეყანა კიდევ ბერვრჯერაა გამოყენებული, მოდით უფრო ჩავუღრმავდეთ ამ მიმართულებას:

„ქუეყანა“.

ქვეყანა რუსთველთან 25 ჯერ არის ნახსენები. ამათგან მნიშვნელოვანია უშუალოდ „მიწის“ მნიშვნელობით თუა სადმე? პირველსავე სტროფში მეტნაკლებად ნიშნავს ხმელეთს და ქვეყნიერებას, და ასევე დაცულია მასში თეოლოგიური დატვირთვაც:

„ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა“ (1)

თუმცა ვერ ვიტყვით რომ აქ ნიადაგი იგულისხმება უშუალოდ. მიწის მნიშვნელობა ამკარად იკითხება 183-ე სტროფში:

„მუნ ეძებს, ცრემლი მტირალსა სდის ზღვათა შესართავისად;

უჩნდის ქვეყანა ტახტად და მკლავი – სადებლად თავისად;

თქვის: „საყვარელო, მოგმორდი, გული შენ დაგრჩა, ვთქვა ვისად?

შენთვის სიკვდილი მეყოფის ღზინად ჩემისა თავისად“.

კიდევ ორ ეპიზოდში შეიძლება გავიგოთ ნიადაგის მნიშვნელობით:

„მოწურვილ იყო ზაფხული, ქვეყნით ამოსლვა მწვანისა“ (1329)

„ჰგავს, თუ ცა მოდრკა ქვეყანად, შეყრილან ოთხნი მზენია.“ (1551)

დანარჩენ შემთხვევებში „ქვეყანა“ გამოყენებულია თანამედროვე გაგებით, სახელმწიფო, დედამიწა, ქვეყნიერება:

„ჩალად უჩს ყოვლი ქვეყანა, მისვე ჩალისა წონითა“. (128)

ქვეყანას საბა განმარტავს როგორც „ოთხ კავშირთაგან ერთერთს“⁹⁹.

ალბათ არაა სადაო, რომ ის ორი ნაწილისგან შედგება „ქვე“ და „ყანა“. ნაწარმოებია ისევე როგორც „ქვე სკნელი“. ყანა - ერთ-ერთი ძველქართული იზოგლოსია¹⁰⁰, როგორც კლიმოვი აღნიშნავს. ძნელია მის სემანტიკაზე მსჯელობა, ფრიად ენათმეცნიერული საკითხია, თუმცა რამდენიმე დაკვირვებას ალბათ არ დაგვიშლიან: მეგრულში არის ამავე ფორმით და მნიშვნელობით „ქიანა“, სადაც იგულისხმება „ქვანა“; შეიძლება ალბათ დავეთანხმოთ კლიმოვს და ფუძექართულად ჩავთვალოთ. (საინტერესოა „ყამირიც“ უკავშირდება თუ არა მას, ასევე „ყირა“, რომელიც როგორც გვახსოვს დამპყრობლებმა შემოიტანეს- „თავდა ყირა“); ყოველშემთხვევაში ქუეყანა რომ უძველეს ლიტერატურული სიტყვაა ფაქტია:

გადავავლოთ თვალი ლიტერატურას:

⁹⁹ „ქუცყანა ერთი არს ოთხთა კავშირთაგანი, ჰმელი და გრილი, მძიმე და უძრავი, არამყოფობისაგან ყოფად პირველსა დღესა მოყვანებული ღმთისაგან“; სულხან-საბაორბელიანი სიტყვის კონა თბილისი 1946; გვ376

¹⁰⁰ Г. А. Климов. Этимологический словарь картвельских Языков; мосკოვი 1964. გვ 208

მიქაელ მოდრეკილი: „**შენ გარდაართხენ? ცანი ბრძანებით და დაფუძნე ქუეყანა განგებულებით! შენ ოთხთაგან წესთა? შეამკვე სოფელი და სამყაროთა შინა განაწესენ მნათობნი!**“ (მიქაელ მოდრეკილი, გვ), აქ წესი არის კავშირინი სამყარო კი სამყარო დღევანდელივე გაგებით. აღიშის ოთხთავში „ქვეყანა“ იხმარება როგორც სახელმწიფო (გვ 148,153) ასევე მიწისა და ხმელეთის გაგებით (გვ 153): „**ხოლო მართლიად გეტყვ თქვენ: ვიდრ(ე) წარსლვამდე ცის(ა) და ქუეყანისა, იოტა (ერთი, ანუ სა)სწაუ (ლიი ა)რა წარხდეს ...**“ თეოლოგიური დებადი კი ტრადიციულია აღიშის ოთხთავში- ცაი და ქვეყანაი: „**აბიარებ შენ, მამო, უფალო ცისა და ქუეყანისაო,**“ (გვ 321). კარგი თვალსაჩინოებაა ამ სიტყვის თავგადასავალთან დაკავშირებით ტერმინი მიწათმოქმედება. ის საკმაოდ გვიანდელი შესატყვისია და მანამდე გამოიყენებოდა „ქვეყანისმოქმედი“ გვ „**14.ხოლო ვითარცა იხილეს ქუეყანისმოქმედთა მათ, ზრახვიდეს ურთიერთას:**“ საერთოდ ქვეყანა ნახმარია 93 ჯერ ტექსტში. ქვეყნისმოქმედი არის ბიბლიაშიც და პეტრიწთანაც.

შუშანიკის წამებაში 5 ჯერაა გამოყენებული ქვეყანა, ამათგან ის ნიშნავს მიწასაც, ქვეყანასაც სამყაროსაც:¹⁰¹

გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში ქუეყანა“ 36 ჯერაა გამოყენებული და ის ნიშნავს როგორც სახელმწიფოს, ასევე მიწას, დედამიწას, ხმელეთს¹⁰²:

აბლუმესიანში არაა ნახსენები „მიწა“, ქვეყანა კი 12 ჯერ, ოღონდ თანამედროვე გაგებით; თუმცა არამიწიერი მნიშვნელობითაც: „**არს მვენიერად, არ-ქვეყნიერად - ანგელოზთ სახედ დასახებული,**“ (აბლუმ. 68;1)

თამარიანში ქვეყანა 7 ჯერაა ნახსენები, ის ნიშნავს სამყაროსაც, სახელმწიფოსაც და ხმელსაც; ამათგან თეოლოგიური ფორმულაც დაცულია; „**სიბრძნით ქმნა ღმერთმან, სამებით ერთმან, ცა და ქვეყანა - არს მეცნიარი!**“ (თამარიანი 2:20:1) ; პეტრიწთანაც დაცულია ქართული ლიტერატურული ტერადიცია: „**ვითარ ქუეყანაი, წყალი, აირი,**

¹⁰¹ „და ვითარცა მოიწია იგი საზღვართა ქართლისათა, ქვეყანასა მას პერეთისასა“; „ვითარცა ესმა ნეტარსა შუშანიკს, დავარდა ქუეყანასა ზედა და თავსა დამართ სცემდა და ცრემლითა მწართა იტყოდა“; „მან ღმერთი ცათა და ქუეყანისა აღიარა და ჰრწმენა“; „ვითარცა მკუდარი, იღვა წმიდა შუშანიკ ქუეყანასა ზედა“; „და მოხუცებული არა ვინ არს მათ ქუეყანათა“

¹⁰² „ხოლო სათესავი ყანად და სათიბელი ქუეყანად“; „და ვითარ დიდი ქუეყანად ვლო,“; „და მოვლნეს ქუეყანანი, საგონებელნი სამონასტრედ“; „ქემარტნი მონაზონნი ქუეყანასა ზედა არა ვისსა ჯელმწიფებასა ქუეშე არიან“; „და ვიდრე ეგოს ცაი ქუეყანად, ეგოს მას შინა ლოცვაა შენთვის“; „ზარისა მისგან დიდისა დაცემული იღვა ქუეყანასა ზედა.“

ცეცხლი,“ (ნუცუბ. ტ. 2; გვ. 20); **და ჟუალად ოთხთაცა კავშირთა ზედა იხილო. ესე: რამეთუ ქუყანასა შორის ქუყნიერად, და წყალსთა შორის წყლიერად, და აირსა შორის აირიულად, და ცეცხლსა შორის ცეცხლიერად** (ნუცუბ. ტ. 2 გვ. 150)

ერთადერთი შემთხვევა ამ ფორმულისა თუ ტრადიციის დარღვევისა გვაქვს ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებში „ცხოვრება შიოსი და ევაგრესი“; უფრო სწორედ ერთადერთი ძეგლი სადაც მიწა იხმარებოდას ერთ-ერთი ელემენტის აღსანიშნავად მე ვნახე ამ ძეგლში: **„ეჰა დიდებული საკრველი, რამეთუ კაცთა მიწისაგანთა! წყალნიცა დაემორჩილებიან! ერთი ჰერსა. წარმოადგინებს მსახურად და მეორე ცეცხლისა ბუნებასა დაშრეტს და წარსდევს ნის მხურვალებასა მისსა, სხუა წყალსა* და მიწისა ბუნებასა დაიმორჩილებს. ამას ყოველსა ჰხედვიდეს და დმერთსა აღიღებდეს ყოვლით კრძოვე“** (ცხოვრება შიოსი და ევაგრესი, გვ. 224) როგორც სქოლიო მიგვანიშნებს აქ პირველ მიწისაგანის ნაცვლად ხელნაწერში მყისაგან გვაქვს რაც მყარს ნიშნავს ალბათ.

სხვა შემთხვევაში, შეჯამების სახით, შეგვიძლია ვთქვათ რომ ძველ ქართულ ლიტერატურაში არც თეოლოგიური და არც ფილოსოფიური დებადი არსად არაა დარღვეული და ყველგან იხმარება „ქუყანა“.

რაც შეეხება მიწას: პოემაში „მიწა“ ნახსენებია 35 ჯერ სხვადასხვა ფორმით. ოთხი ელემენტიდან ერთ ერთის აღმნიშვნელად ერთხელ, თეოლოგიური სენტენციის სხით- არცერთხელ.

„დმერთსა შეჰედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა, ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰერთა თანა ძრომასა, მომცნეს ფრთენი და ავფრინდე, მივხვდე მას ჩემსა ნდომასა, დღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა.“ (1304)

არის ერთი სტროფიც სადაც ასევე ალბათ შეიძლება ვიგულისხმოთ ერთი ელემენტი:

„რა სთქვი, რას იტყვი, არ მესმის, არცა მცალს სმენად ამისად, სიკვდილი მახლავს ხელქმნილსა, სიცოცხლე არის წამისად; აწ გამიარმდა სიცოცხლე მეტად ყოვლისა ჟამისად, მუნ მეცა მივალ, ცრემლისა, მიწად, სად გამდის ღამი, სად.“

აქ ღამს თუ სითხის, წყლის გაგებით ვიგუმაწებთ მიწა მაშინ შეიძლება ვთქვათ რომ ორი ელემენტი აქვს დასახელებული პოეტს. არის კიდევ ერთი სტროფი სადაც ასევე შეიძლება ვიგულისხმოთ ელემენტების ჩამონათვალი:

„მან უთხრა: „სახე რა გითხრა მის უსახოსა სახისა! ესეა ჩემი სიცოცხლე, ჩემი მომცემი ახისა,

**მჯობი ყოვლისა სოფლისა, წყლისა, მიწისა და ხისა.
არსასმენლისა მოსმენა არს უმჯავესი წმახისა“.**

ყოვლისა სოფლის (ქვეყანა, მიწა) მჯობი მერე არის დაკონკრეტებული, წყალი მიწა და ხე.

გასათვალისწინებელია ის რომ რუსთველი სხვა მხრივ არეოპაგეტულ ტერმინს იყენებს, პეტრიწისეულს:

**„მართ გარდაწყვედით იცოდი, გეტყვი მართალსა პირასა:
სიკვდილი მახლავს, დამეხსენ, ხანსადა დაჰყყოფ მცირასა;
არ ცოცხალ ვიყო, რას მაქნევ? რა დავრჩე, ხელსა მხდი რასა?
დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შევრთვივარ სულთა სირასა.“**

**„ მხოლო“. უკუე ბუნებათა და ნაწილნი მისნი რამეთუ ნაწილ ამის
ყოვლობისა არიან, ვითარ ქუეყანაი, წყალი, აირი, ცეცხლი, სფეროი..“¹⁰³**

„ხმელნი“ იხმარება კონკრეტულად მიწის და „მშრალის“ გაგებით. თანამედროვე ხმელეთის იდენტურად, კონტინენტის მნიშვნელობით, მიწა კი მაინც ნიადაგს ნიშნავს.

**„ილოცავს, იტყვის: „მაღალო ღმერთო ხმელთა და ცათაო,
ზოგჯერ მომცემო პატიჟთა, ზოგჯერ კეთილთა მზათაო,
უცნაურო და უთქმელო, უფალო უფლებათაო,
მომეც დათმობა სურვილთა, მფლობელო გულისთქმათაო!“**

აქ „ქვეყანა“ შეცვლილია „ხმელთაოთი“- და ასეა გადასხვაფერებული თელოგიური დებადი.

სინტერესოა აბიბოს ნეკრესელთან ოთხი ელემენტის დასახელება : „არამედ სხუათა ბუნებათაგანი არს ერთისა ნივთისაგან მცირელი ნაწილი, რომელთაგან აღმართა ღმერთმან სოფელი ესე. განსწორებით დაბადებულ არნ: ნოტიო, ცივი, ხმელი და (ცეცხლი, რომელთა ერთი ერთისა მპყრობელობა აქუსთ“). გაიოზ იმედაიშვილი ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა . თბილისი 1989. გვ 40 „განსწორებით დაბადებულ არიან ნოტია, (ცივი, ხმელი და ცეცხლი [129], რომელ ერთიერთისა მპყრობელობა აქუს სიმრგულესა მას შინა.“ აბიბოს ნეკრესელის წამება; გვ 245 წიგნში „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები; წიგნი I; თბილისი 1963.

და კიდევ ერთი ძეგლი სადაც ხმელი თეოლოგიური დებადის სახითაა არის აბდულმესიანი:

¹⁰³ იოანე პეტრიწის შრომები ტ II, თბილისი 1937; გვ 20; იქვე, გვერდი 12 „რამეთუ ქუეყანასაცა შორის იხილვების ცეცხლი, ვითარ ჭუათა და რკინასა, და (ეცხლსაცა შორის ნაწილი ქუეყანისაი, და ესთავე აირსა და წყალსაცა, და რამეთუ არა რაი არს მზიარებელთაი არ თანმიმდებელ ერთი მეორისგან“

„იროიკ, ბოდრატი, ჰარმენიდი, სოგრატ უფლად გთქვს ზღვისა და ჰმელისათა,“ (აბდულმესიანი 56:2), აშკარად აქვს შავთელისეულ „ხმელთას“ გამოყენება რუსთველთან ოთხჯერ. ერთგან ციტატა გეგონება **„ესა მართალი: ე სამართალი ხეს შეიქმს ჰმელსა წყალმომდინარედ.“** ბუნებრივია წყარო ორივეგან სხვაა მაგრამ ამას არა აქვს მნიშვნელობა.

იმთავითვე აღსანიშნავი რომ ბიბლიაში მიწა თვალმისაცემად ხშირადაა გამოყენებული, თითქოსდა შოთა რუსთველი ჯიუტად სწორედ ან ტრადიციას მისდევს: **„ვითარცა-იგი მიწისაგანი, ეგრეთცა მიწისაგანი, და ვითარცა იგი ზეცისაჲ, ეგრეთცა ზეცისაგანი იგი.“** პავლე მოციქულის პირველი ეპისტოლე კორინთელთა მიმართ. 15:48,49. თან ზუსტად ვიცით რომ მოცუქულებს კარგად იცნობს შოთა, ზედმიწევნით.

ესაიასთან იმითაა საინტერესო რომ წყვილადაა ორივე : **„და იქმნამცა, ვითარცა ქშა, თესლი შენი და ნამობნი შენი, ვითარცა მიწა ქუყანისა.“** ესაია 48:19

ასევე გასათვალისწინებელია რომ იმ ეპოქის გამორჩეულ სარაინდო ნაწარმოებებში, „ვისრამიანსა“¹⁰⁴ და „ამირანდარეჯანიანში“¹⁰⁵, მიწის, ქუყანის და ასევე ხმელის გამოყენების ასეთივე ტენდენციაა, უბრალოდ იქ არ გვხვდება არც ოთხთა კავშირი და არც თეოლოგიური ფორმულა, რაც რუსთველთან განსაკუთრებულ ჭრილშია მნიშვნელოვანი, თორემ სხვანაირად, ჩავთვლიდით, რომ ის ვეფხისტყაოსანში უბრალოდ სარაინდო მწერლობის ლექსიკის ტრადიციას აგრძელებდეს.

¹⁰⁴

ვისრამიანში გასაოცრად ბევრჯერა მიწა გამოყენებული, სულ თანაბდროვე გაგებით 98, რამდენჯერმე მტკერი შეგვიძლია ვიგულისხმოთ, ნიადაგის გაგებით; ქვეყანა 265 ჯერ, ქვეყნისა და დედაშიწის გაგებით, თანამედროვე მნიშვნელობით, მათშორის რამდენჯერმე ნიადაგის გაგებით; „და საზრდელად ზუზისტანსავე გამოგზავნა ჰაერისა და ქვეყანისა სიკეთისათვის“ გვ 17. „ცა და ქვეყანა დაბადა სიმართლედ“ გვ30; ვისრამიანი; საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივერიელი. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/42-visramiani.pdf> ხმელი, მიწის გაგებით შეიდჯერტევი, ბადისაგან დაბმული და, ვითა ჰმელთა ზედა გაჭრილი, დარჩომისაგან უიემდო-ქმნილ იყო ვისრამ. გვ 82, გამხმარის გაგებით 4 ჯერ; „ვერდით მთვარე აღარ უწვა, მისად ნაცვლად ჰმელი ლერწამი ჰოვა“. ვისრამ. გვ 307

¹⁰⁵ მიწა ნახმარია ნიადაგის მნიშვნელობით, ქვეყანა 200 მეტჯერ, თანამედროვე გაგებით, ასევე მიწის გაგებით, „ველი მიჰყო ბადრი იამანის ქეძან, მოჰადა უნაგირისაგან და ქვეყანასა დაჰკრა“. მოსე ხონელი. ამირანდარეჯანიანი, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივერიელი. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/34-amirandarejaniani.pdf>. გვ 33.; ხმელი ერთადერთხელ „მომივლია ყოვლი ქვეყანა, სადა ოდენ ჰმელი არის“ მოსე ხონელი. ამირანდარეჯანიანი, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივერიელი. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/34-amirandarejaniani.pdf>. გვ.156, მყარი ერთხელდა ისიც არა მიწის არემედ სიმყარის გამოსახატავად

დასკვნა. რა შეიძლება ითქვას? პირველი და ჩვენის აზრით უმთავრესი ისაა რომ რუსთველი მთელი პოემა გვიმტკიცებს რომ ნაწარმოები არაა საქართველოზე, არაა ქრისტიანობაზე, - უცხოეთზეა და მუსლიმებზე, ამიტომაც არ უნდა რომ ავთანდილის ასე ღვთაებრივი და ამკარად ქრისტიანული სემანტიკის შემცველი ლოცვა გარეგნულად ჰგავდეს ქრისტიანულს, თეოლოგიური დოგმატიკის გაგებით; ამბობს იგივეს, მაგრამ სხვა სიტყვით- ღმერთო ხმელთა და ცისაო. (ასეთი რამ კი მხოლოდ აბიბოს ნეკრესელთაბ ვნახეთ ჩვენ, ისიც ირიბად თუ შეიძლება ითქვას, როგორც ვახსენეთ); რაც შეეხება მეორე საზრისს, ისაა რომ რუსთველს „ქუეყანა“ არსებითად, თანამედროვე გაგებით აქვს გამოყენებული პოემაში: სახელმწიფო, ქვეყნიერების, ხანაც სამყაროს გაგებით და ის არ ემეტება მხოლოდ მიწის, ერთი ელემენტის აღსანიშნავად, მისი დროის საქართველოში უკვე ფართოდ გამოიყენებოდა სიტყვა ხმელეთი მწერლობაში და ის როგორც ენის უნატიფვესად შემგრძნობი, ასწლობით წინ მჭვრეტი, ამკვიდრებს ცოცხალი მეტყველებიდან შემოსულ სიტყვას, - ხმელეთი.

იგივე შეიძლება ითქვას „მიწაზე“, ის იშვიათად, მაგრამ მაინც აღინიშნება ძველ ქართულ ლიტერატურაში, მაგრამ აქა-იქ, ამის მაგალითებიც წარმოვადგინეთ ზემორე; ამიტომაც, რუსთველი იყენებს უფრო ბუნებრივს, ცოცხალს და არახელოვნურ შესატყვისს, მან იცის რომ ოთხ ელენემტში იგულისხმება ნიადაგი, მიწა და არ იყენებს მის აღსანიშნავად, კი ბატონო ტრადიციულს და უკვე მწერლობაში, ეფრემ მცირესა, მთაწმინდელებთან თუ პეტრიწთან ღრმადფესგადგმულ „ქუეყანას“... ის ამკარად მათი მოსწავლეა, წყალი არ გაუვა, მაგრამ რა აქცევს მოსწავლესა თუ შეგირდს გენიოსად? სწორედაც ის რომ მასწავლებლის მიერ დატკეპნილ გზასა თუ, გამზადებულ აღმოჩენებზე უარს ამბობს და ახალს ეძებს, ახალ მიღწევებს ელტვის... არ ერიდება რუსთველი გენიალური მთარგმნელებისა და ფილოსოფოსების დამკვიდრებული ტერმინი შეცვალოს (უფრო სწორედ მწერლობაში ერთხელ უკვე გამკრთალი სიტყვის გაცოცხლებას და დამკვიდრებას), საუკეთესო შესაბამისი გამოიყენოს, სხვანაირად ალბათ არ იბადებიან გენიოსები.

ბუნებრივია „მეორისამებრ განსჯის“¹⁰⁶ არაერთი შესაძლებლობაც იქნება, თუ რატომ ცვლის სიტყვა „ქუეყანას“ ამ ორ კონკრეტულ

¹⁰⁶ ტერმინი ეკუთვნის თეიმურაზ ბატონიშვილს და მას ყურადღება მიაქცია რუსთველოლოგმა მარიამ კარბელაშვილმა. მარიამ კარბელაშვილი „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ისტორიული კლასიფიკაციისათვის“ თბილისი 1077 წ; გვ. 127.

ტულ შემთხვევაში რუსთველი და გაგვიხარდება თუ მათს დაწერაში ჩვენი ეს მცდელობაც შეიტანს თავის პატარა წვლილს.

Fridon Kardava

The Concept of One Term in The Knight in the Panther's Skin **Summary**

The philosophical, religious, and worldview-related motifs in *The Knight in the Panther's Skin* are among the most extensively studied areas in Rustvelology. We cannot say, however, that despite this, anything has been definitively and conclusively established. Nevertheless, future researchers will encounter numerous studies, opinions, and monographs in this regard.

This field includes the concept that has captured our interest in *The Knight in the Panther's Skin*, and we will attempt to discuss it as thoroughly as possible. This term is “country.”

The study attempts to explain how Rustaveli employs this term, particularly in two areas: theological and philosophical

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ანასეული „ქართლის ცხოვრება“. თბილისი 1942;
2. მიქაელ მოდრეკილი. ნათლისღების საგალობელნი ; ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური“ პოეზია ქუთაისი,1915;
3. იოანე პეტრიწი, შრომები; ტ. 1; თბილისი, 1940;
4. იოანე პეტრიწი შრომები, ტ. 2, ტფილისი 1937;
5. იოანე შავთელი. აბდულნმესიანი; საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. სასკოლო ლიტერატურა
<https://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/saskolo/document/HASH0181249e1c12667dd0620efa?fbclid=IwAR1yVgCEZP7q86ArlGrgSVPrvdNKn1fxdUrG0h6drIXo2Lfyo2r7eQWY0>
6. გაიოზ იმედაიშვილი, ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა. თბილისი, 1989;
7. ცხოვრება შიოსი და ევაგრესი; ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები; წიგნი I; თბილისი, 1963;

8. ვისრამიანი, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივერიელი. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/42-visramiani.pdf>;
9. მოსე ხონელი. ამირანდარეჯანიანი, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივერიელი. <https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/34-amirandarejaniani.pdf>;
10. გაიოზ იმედაშვილი ეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, თბილისი 1989;
11. მარიამ კარბელაშვილი, „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ისტორიული კლასიფიკაციისათვის“, თბილისი, 1077.

სარჩევი

1. ოთარ გოგოლიშვილი, სოციალური სტრუქტურა, განათლება და კულტურული ცხოვრება ბათუმის ოლქში (1902-1913 წ.წ)	3
2. მარიამ მარჯანიშვილი, უცნობი შტრიხები მათე კერესელიძის ეპისტოლეებიდან	11
3. მარიამ ხინთიბიძე, რეპატრიაციის სახელმწიფოპოლიტიკისა და სოციალური რეალობის ურთიერთმიმართება საქართველოში: ე.წ. „თურქეთელი“ მესხების შემთხვევა	29
4. გიორგი ბაციკაძე, ხიზნების საკითხი და ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი (1913-1915).....	40
5. უჩა ოქროპირიძე, პარალელური აზრები: მერაბ კოსტავა და ანდრეი სახაროვის წიგნი „ქვეყნისა და მსოფლიოს შესახებ“	46
6. მერაბ მეგრელიშვილი, საძოვრებით სარგებლობით წესები აჭარაში (XXს. 30-იანი წლები).....	56
7. ნატო ქიქავა, ციცი ცინცაძე, ნანი ფუტკარაძე, ქეთევან ფუტკარაძე, საბჭოთა საქართველო - ჩეხოსლოვაკიის მეგობრობის საზოგადოების აჭარის ორგანიზაცია საარქივო დოკუმენტებში (1961-1974 წწ.)	75
8. ნათია კალანდაძე, ჩიხნარის იარაღის ქარხანა.....	96
9. თინათინ ჯაბაღარი - ეპიდემიური ვითარება საქართველოში XX საუკუნის 20-იანი წლებში (ეროვნულ არქივში დაცული მასალის მიხედვით)	109
10. ირინა გოგონაია. ვახტანგ VI-ის რეცეპტები ლიქიორების დამზადების შესახებ: რეცეპტებში მოცემული მოცულობისა და წონის ერთეულები და მათი გადაყვანა მეტრულ სისტემაში	127
11. კახა ფუტკარაძე, ომარ თურმანიძე, ნიკოლოზ ხაჩიძე, უსაფრთხოების თანამედროვე გამოწვევები: ჰიბრიდული ომები	141
12. გიორგი ბერიძე, საქართველოს სამხედრო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხები.....	154
13. პეტრე გელაშვილი, ქსელზე დაფუძნებული (ქსელცენტრული, ქსელზე ორიენტირებული) ომი როგორც ეროვნული უშიშროების თანამედროვე გამოწვევა	168
14. კახაბერ ქამადაძე, თათული მოწყობილი, ლაშა ასლანიშვილი-გონიო-აფსაროსის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე სხვადასხვა	

წლებში განხორციელებული საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების ძირითადი შედეგები	176
15. ცირა მესხიშვილი, სომეხი ბოშების (ლომ) ეთნოკულტურული თავისებურებები და ინტეგრაციის ეტაპები სამცხე-ჯავახეთში.....	207
16. ფრიდონ ქარდავა, ერთი ცნების კონცეპტი „ვეფხისტყაოსანში“	216